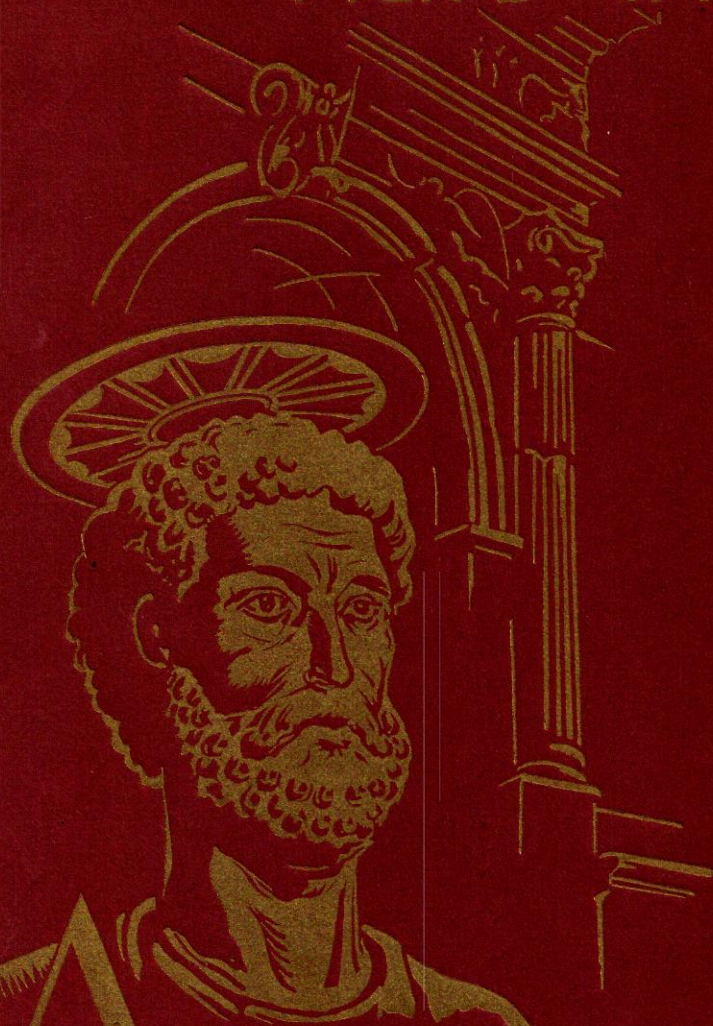

MGR. DR. JAN O. SMIT

AVE ROMA

AVE ROMA

ALS PELGRIM EN TOERIST BEZOCHT
EN BESCHREVEN DOOR
MGR. DR. JAN O. SMIT
BISSCHOP VAN PARALUS
KANUNNIK VAN ST. PIETER TE ROME

MET 200 ILLUSTRATIES OP KUNSTDRUK

UITGEVERIJ FOREHOLTE TE VOORHOUT 1940

I. NAAR DE ZEVEN HOOFDKERKEN

HET LIED VAN DE IJDELHEID

VANUIT de verte drong muziek en zang reeds tot mijn ooren door. Duizenden en duizenden zongen het „Lied van de Ijdelheid”, dat de H. Filippus Neri aan het Romeinsche volk leerde, als hij met hen de zeven hoofdkerken van Rome bezocht.

Vanità di vanità — Ogni cosa è vanità.

Tutto il mundo e ciò che ha — Ogni cosa è vanità!

Ijdelheid der ijdelheden — Alles is slechts ijdelheid,

Heel de wereld en haar weelde — Alles is maar ijdelheid!

Alle goederen en schatten en heerlijkheden en genoegens der wereld worden dan opgesomd: eer en glorie en een lang leven, rijkdom, geld en prachtige huizen, kleeren, knechten en een goede tafel, vrij-zijn van zorg, kommer en leed, blijheid, vreugde, jool en pret, lustpaleizen, welzijn, wijsheid:

Bij den dood wat zal het zijn? Alles is dan ijdelheid!

Alla morte che sarà? Ogni cosa è vanità!

Voorop droeg een Franciscanerpater een eenvoudig zwart houten kruis, geflankeerd door een paar misdienaars; dan volgden collegejongens, seminaristen, leden van mannelijke orden, congregaties, broederschappen; toen de „banda” de fanfare, die de gezongen melodie krachtig met blaashorens, trompetten en bazuinen ondersteunde. Een snel rijdende auto met radio-uitzendingstation reed op en af langs den stoet en zorgde door middel van een mooi en sterk baritongeluid, dat kop en middenmoot en staart

steeds in gelijk tempo zongen en zich niet vergisten bij het aanheffen van een der zestien strophen. Daarna zag ik het rood van Kardinalen en het paars van Bisschoppen en Prelaten. In 1937 opende Z. Em. Kard. Pacelli, thans Z. H. Paus Pius XII, den stoet der hoogwaardigheidsbekleeders met de Kardinalen Salotti en Cattani (verleden jaar de Kardinalen Jorio, La Puma en Boetto, S.J. en dit jaar de Kardinalen Pizzardo en Cattani). Een vijftien Bisschoppen volgden, o.a. Z. Exc. Mgr. De Romanis, Vicaris van den Paus voor de Vaticaanse stad en vele Monsignori, waaraan zich een paar honderd wereldgeestelijken aansloten en een onafzienbare rij van mannen en vrouwen.

De kop van den stoet was reeds de Tiberbrug gepasseerd, toen de laatste deelnemers zich nog moesten opstellen op het plein voor de Chiesa Nuova (p. 9), waar de graftombe is van Filippus Neri en de pelgrimage na een opwekkend woord van den Kardinaal haar aanvang had genomen. Biddend en zingend trok men door de Corso Vittorio Emanuele, den Tiber over (p. 9) en daarna door de Borgo di San Spirito, waar voor het groote ziekenhuis van den H. Geest halt gehouden werd (p. 10) en de gedelegeerde Bisschop voor de Romeinsche hospitalen, Z. Exc. Mgr. Beretti de Kardinalen en Bisschoppen ontving. Na een kort lof gingen de Kardinalen de duizend bedden langs om aan alle zieken hun zegen te geven en den zegen te brengen van den Paus.

Want Zijne Heiligheid wilde niet, dat de bedlegerige zieken van deze hemelsche gunsten zouden zijn uitgesloten: bij decreet van 23 April 1936 had Z.H. bepaald, dat ook zij aan de geestelijke gunsten konden deelachtig worden, als zij een gebed stortten ter intentie van Z.H. den Paus en in den geest zich aansloten bij de bedevaart, die ook dit jaar wederom, en steeds met grootere deelneming, door het Romeinsche volk gehouden werd naar de graven der Apostelen en Martelaren, naar de zeven hoofdkerken van Rome: Sint Pieter (p. 11), Sint Paul, Sint Sebastianus, Sint Jan van Lateranen, het H. Kruis, Sint Laurentius en Maria de

Meerdere. Men noemt deze bedevaart gewoonlijk: het bezoek der Zeven Kerken.

De gewoonte der geloovigen om, zelfs van de uiterste hoeken der wereld, zich naar Rome te begeven en er de graven der martelaren te bezoeken, kan men bij de christenen even oud noemen als het martelaarschap zelf.

Het edelmoedig vergoten martelarenbloed bracht niet alleen als zaad nieuwe vruchten van christenen voort in de onmiddellijke omgeving. Uit de catacomben, waar in alle stilte het lichaam van den moedigen geloofsverdediger was heengedragen en bijgezet, scheen ook een licht dat in wijden kring zijn lichtbundels uitgoot, klonk een stem zelfs naar ver afgelegen streken door, een stem die bewondering afdwong en tot navolging spoorde. Gestorven spreekt hij nog, „defunctus adhuc loquitur” gold vooral van de eerste bloedgetuigen, wier heldenmoedige marteldood in duizenden harten het christengeloof verdiepte en verlevendigde en niet zelden zelfs het verlangen wekte ook eigen bloed te mogen geven voor Christus' eer en de verdere verbreiding van Zijn Rijk.

Zoo zien we dan ook, dat de vereering der martelaren, die al vanaf de vervolging van keizer Nero in het geheim bestond, in hoogen bloei komt, zoo spoedig door keizer Constantijn bij het Edict van Milaan in 313 de volle vrijheid aan de Kerk wordt gegeven. De christenen van die dagen, aangetrokken door een onweerstaanbare bekoring die van deze geloofskampioenen uitging, trokken in dichte drommen naar de graven der martelaren, waar zij nieuwe kracht gingen putten voor hun verheven levensidealen om te strijden en desnoods te sterven voor Jesus Christus. Zoo groot was deze devotie, dat de H. Hieronymus de Romeinen om hun vroomheid ten hoogste prijst en uitroept: „Waar ter wereld bezoekt het volk zoo diepgeloovig en zoo veelvuldig de kerken en de martelaarsgraven als te Rome!”

Toen kwamen echter over Italië en ook over de Eeuwige Stad de rampen, die de horden uit het Noorden er brachten: door de invallende Goten werden overal bloedbaden aangericht, roof-

tochten gehouden en prachtige monumenten en kunstwerken verwoest; alleen de basilieken der Apostelen bleven gespaard, alsof de barbaarsche wreedheid door een geheime hand werd tegengehouden, die de heilige plaatsen beschermde. In deze onheilvolle tijden van de tweede helft der vijfde en de eerste helft der zesde eeuw richtten de Romeinen, voorgegaan door de Pausen, hun schreden onder smeekend gebed naar de graven der eerste martelaren.

Uit deze bedetochten naar de martelaarsgraven zijn wel de processies ontstaan, die met een militairen term Staties (wachtposten, rustpunten) worden genoemd. Ze bestonden in boete-doen en vasten en in gemeenschappelijke gebeden, die tijdens den tocht van de ééne titelkerk naar de andere werden gereciteerd of gezongen onder leiding gewoonlijk van den Paus zelf. De heilige Paus Gregorius de Groote heeft deze Staties geordend en voor iederen dag van den Vastentijd een bepaalde kerk en een vastgestelden bedegang voorgeschreven; met enkele kleine wijzigingen wordt aan deze ordening nu nog in Rome vastgehouden, die o.a. ook steeds in het Romeinsche Missaal staat aangegeven.

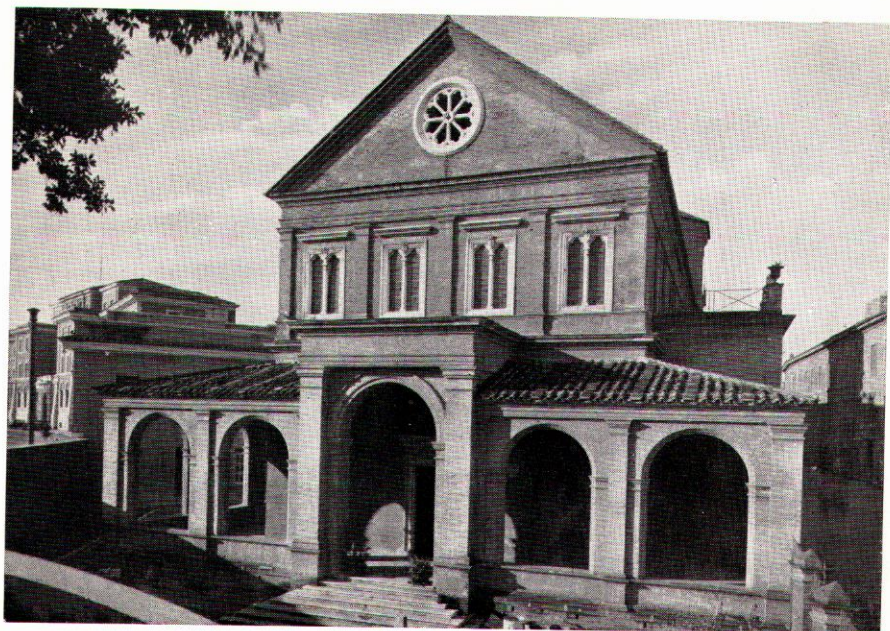
Mettertijd kwam het gebruik op, ook alleen voor zich of met slechts enkele andere personen, in een liturgischen dag, (van twaalf uur 's middags tot den volgenden dag vier-en-twintig uur) verschillende kerken en martelaarsgraven te bezoeken. Men richtte de schreden dan gewoonlijk naar de vijf patriarchale basilieken van St. Pieter, St. Paul, St. Jan van Lateranen, St. Maria Maggiore en St. Laurentius, waar de kostbaarste relikwieën werden bewaard en waaraan de meeste heilige herinneringen waren verbonden. Later werden er de kerken van den H. Sebastianus en van het H. Kruis bijgevoegd, niet zoozeer om het heilige getal zeven vol te maken (zooals in de Apocalips zeven kerken beschreven staan), maar wel omdat de St. Sebastiaanskerk ongeveer op den weg van St. Paul naar St. Jan van Lateranen lag en de kerk van het H. Kruis tusschen St. Jan en St. Laurentius, terwijl ook juist deze

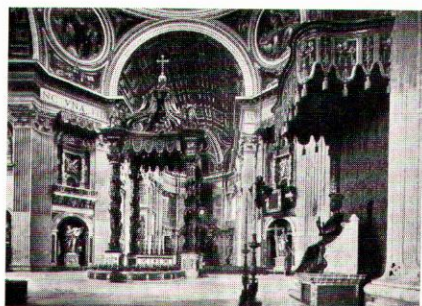
S. Maria in
Vallicella of
Chiesa Nuova,
vanwaar
de processie
naar de Ze-
ven Kerken
uittrok.
(Foto
Anderson)

Over
den
gelen
Tiber.
(Ist Fot.
It.)

Het H. Geest-Hospitaal,
waar de zieken gezegend
werden. (Foto Richter)

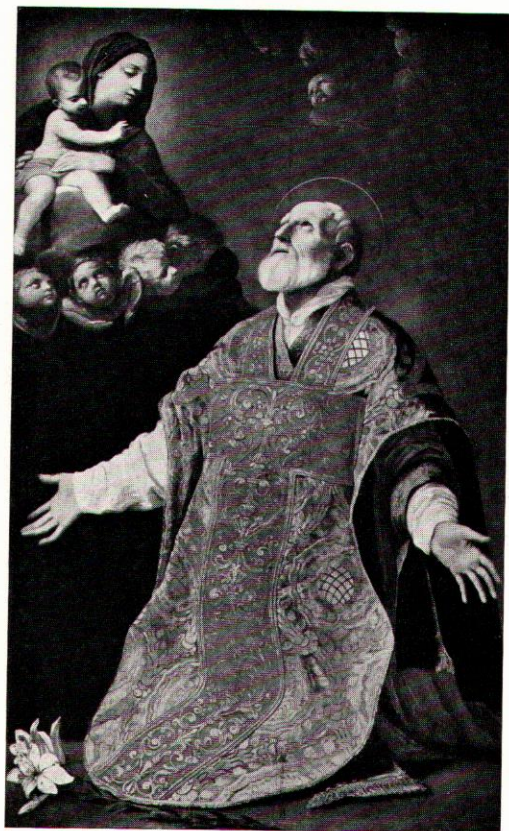
Bij het graf van den H. Petrus in de St.
Pieterskerk te Rome. (Foto Alterocca)

Het St. Pietersplein met de Petrusbasiliek, links het H. Officiëpaleis en de Canonica, rechts het Vaticaanse Paleis. (Foto Verdesi)

De St. Paulusbasiliek buiten de muren. (Ist. Fot. It.)

Het door Guido Reni geschilderde portret van Filippus Nerus, boven het graf van den Heilige in de kerk S. Maria in Vallicella. (Foto Alinari)

beide kerken zoo beroemd waren door de relikwieën, welke er werden vereerd.

Precies den tijd aangeven, waarop men als gewoonte aannam deze zeven kerken op één dag te bezoeken, schijnt wel onmogelijk. Maar historisch staat toch vast, dat, zooals pater Tacchi Venturi S.J. ons eens in een conferentie mededeelde, dit vrome gebruik reeds in de zevende eeuw in zwang was. Toch bezocht de heilige weduwe Begga, dochter van Pepijn hertog van Brabant, moeder van Pepijn van Herstal en zuster van de H. Gertrudis, reeds meermalen in Rome op één dag zeven kerken en had daarin zooveel geestelijke voldoening gevonden, dat zij die gewoonte trachtte in te voeren in Vlaanderen, door in den tuin van het klooster, waar zij zich later terugtrok en tot haar dood 17 December 698 verbleef, zeven kleine kapellen te bouwen, die eenige gelijkenis hadden met de zeven hoofdkerken van Rome.

Deze vrome gewoonte bleef gedurende den tijd der middeleeuwen bestaan — al was het niet altijd met eenzelfde vurigheid — zooals men kan besluiten uit de onderzoekingen van Giovanni Severano, medewerker van Bosius aan het werk „Roma Sotterranea”. En men is niet verwonderd, als men eens zèlf de bekoring ervaren heeft welke van zulk een bezoek aan de zeven kerken uitgaat, dat alle Heiligen, die in Rome hebben vertoefd, meer of minder dit vroom gebruik hebben nagevolgd. Filippus Neri en Carolus Borromeus werden er de groote propagandisten van. De H. Aloysius bezocht de zeven kerken nog twee dagen, voordat hij intrad in de Sociëteit van Jesus. En de H. Ignatius van Loyola kwam, zooals zijn eerste levensbeschrijver ons vermeldt, met zijn vijf nieuwe gezellen die te Rome waren, overeen, dat zij, op den dag zelve waarop zij hun geloften hadden afgelegd, dezen vromen pelgrimstocht zouden maken en de zeven hoofdkerken van Rome bezoeken. Zou dit voorbeeld geen navolging verdienen?

DE H. FILIPPUS NERIUS

FILIPPUS Nerius, die fijne type van een Florentijn, met voor- naam uiterlijk en beschaafde omgangsvormen, kwam in 1534 naar Rome, toen hij achttien jaar oud was. Hij had edelmoedig afstand gedaan van het groote fortuin van zijn oom, een rijk koopman, die hem tot zijn algemeenen erfgenaam wilde maken, als Filippus heel zijn leven bij hem bleef. Filippus voelde hogere verlangens in zich, die niet van deze aarde zijn.

Dikwijls kwam hij overdag, maar ook niet zelden in het nachtelijk uur, als alles om hem heen vrede was en hij zich geheel kon overgeven aan de beschouwing van de slapende natuur en den zich daarboven bevindenden hemel met de lichtende sterren, naar de graven der martelaren buiten Rome. De catacomben en de eerbiedwaardige basilieken trokken hem aan en op de begraafplaatsen der eerste christenen voelde hij zijn Godsliefde hoog opvlammen, zoodat het geen wonder is, dat hij meer dan andere heiligen, die langeren of korteren tijd in Rome hebben geleefd, de menschen wees op het belang van de martelaarsgraven voor hun geestelijk leven en dat hem de verdienste moet worden toegeschreven de bedetochten naar de zeven kerken te hebben georganiseerd en op breeden schaal te hebben gepropageerd. Dat liet hij als een heerlijke opgave en erfenis aan de leden van zijn Congregatie, de Oratianen, achter, die nooit opgehouden hebben, ook niet in moeilijke tijden, voor dit initiatief van hun heiligen stichter te ijveren.

De geschiedschrijvers verhalen, hoe Filippus reeds als leek dikwijls in een enkelen dag de zeven groote basilieken van Rome

ging bezoeken en hoe hij op deze heilige herinneringsplaatsen nieuwe opwekking ging halen voor de brandende liefde van zijn hart. Ze vertelden hem zoovele geschiedenissen van allerzuiverste Godsliefde en belangelooze naastenliefde, van algeheele overgave aan Gods leidende Voorzienigheid, van uithoudingsvermogen en offergeest, hetzij in een roemrijk bloedend martyrium, hetzij in een voor anderen onbekend pijnlijk offerleven, een geestelijk martelaarschap. Kardinaal Capecelatro, die het leven van Filippus Nerus schreef, zegt het zoo juist: „Als Filippus de basilieken bezocht en neerknielde bij de beenderen der martelaren, kwamen verschillende marteltooneelen voor zijn geest en voerden hem naar de plaats, waar de eerste en grootste martelaar gestorven is, naar Golgotha. De namen van Petrus, Paulus, Joannes, Laurentius, Sebastianus herinnerden hem aan vijf groote geloofsen bloedgetuigen, die wel op verschillende maar allen op heldenmoedige wijze martelaar geweest waren voor de zaak van Christus en ontstaken ook in hem een groot liefdevuur, dat hoog begon op te vlammen. St. Maria Maggiore, waar de kribbe van het Kindje Jesus wordt bewaard, en de kerk van het H. Kruis, waar een gedeelte van het heilig kruishout wordt vereerd, teekenden hem zoo levendig voor den geest het begin en het einde van den aardschen loopbaan van Christus.”

Toen Filippus priester gewijd was (p. 21), werd hij wegbereider, hervormer en vurig propagandist voor het bezoek der zeven hoofdkerken. In den beginne volgden hem slechts weinigen. Een tiental van zijn biechtelingen maakten den bidtocht met hem mede, vooral als gevaren voor geloof of zeden dreigden, zooals in den Carnavaltijd. Maar spoedig was de kleine groep tot een groote menigte aangegroeid, tot een schare van duizenden geloovigen, alleen mannen, van elken leeftijd en stand, die vastend en biddend zich gingen sterken aan het lichtende voorbeeld der eerste geloofshelden.

Het Godsteeken, lijden en verdachtmaking, zou de beweging zuiveren en voorthelpen. Eenige geestelijken waren van deze

„nieuwe” devotie niet gediend en stelden het voor, alsof Filippus door deze drijverij de volksgunst zocht, een sectegeest onder de geloovigen aankweekte, zich op den voorgrond plaatste, den heilige wilde spelen om zoo een Romeinsche prelatuur te verwerven. Zelfs de Kardinaal-Vicaris van Rome werd tegen hem ingenomen en riep den „drijver” hard ter verantwoording, verbod niet alleen het gezamenlijke kerkenbezoek, maar ontnam ook aan Filippus voor veertien dagen de volmacht om biecht te kunnen hooren en de H. Mis te kunnen lezen.

De diep vernederde en belasterde priester zweeg en trok zich in de eenzaamheid terug; maar hij kon toch niet nalaten voor het kruisbeeld te gaan staan, dat aan den wand van zijn kamer hing en luide te getuigen: „Hij weet de waarheid; Hij weet, dat ik geen sectegeest wil aankweeken; Hij weet, dat ik alleen voor Gods glorie het bezoek der zeven kerken begonnen ben en dat ik het nu ook voor Gods glorie laat.”

God liet echter niet toe, dat zijn dienaar langen tijd werd beproefd. Toen de zaak ter kennis kwam van Paus Paulus IV, liet deze het geval streng onderzoeken en werd spoedig van de onschuld van Filippus overtuigd. Hij gaf Filippus volledige vrijheid van handelen terug en zond hem zelfs als teeken van bijzondere genegenheid twee vergulde waskaarsen, zichzelf bijzonder aanbevelend in de gebeden van Filippus (p. 12) en zich verontschuldigend persoonlijk aan den bidtocht naar de zeven kerken niet te kunnen deelnemen. De H. Paus Pius V deed het wel; tot aan de laatste dagen van zijn leven nam hij meermalen te voet deel aan deze pelgrimstochten; zelfs toen hij in 1572 zijn dood voelde naderen; maar gekomen bij de kerk van St. Jan van Lateranen, kon hij niet verder; de Paus knielde toen neer, kustte de onderste trede van de „Heilige Trap” en werd teruggedragen naar zijn paleis, waar hij eenige dagen later stierf. Diens opvolger, Paus Gregorius XIII, ontmoette eens Filippus, toen hij op een Donderdag in den Vastentijd met een groote menigte volks de zeven kerken bezocht en sloot zich bij de pelgrims aan, volgde zelfs mede tot de kerk

van den H. Laurentius buiten de muren om daar de slotpredicatie bij te wonen. Paus Sixtus V keurde met het decreet „Egregia populi Romani pietas” dezen vorm van devotie goed, en alle volgende pausen verrijkten het bezoek der zeven kerken met geestelijke gunsten. Paus Pius XI heeft bij decreet van de H. Poenitentie van 15 Januari 1935 de uitmuntendheid van deze vrome godsdienstoefening geprezen en heeft aan alle deelnemers bij het bezoek van iedere basiliek een vollen aflaat willen verleen en onder de gewone voorwaarden. Aan de zieken, artsen, zusters, verplegers en verpleegsters van het ziekenhuis van den H. Geest te Rome — welke gunst nu ook tot de andere ziekenhuizen is uitgestrekt — verleende een jaar later de Paus een vollen aflaat, als zij tenminste driemaal het Onze Vader en Wees Gegroet ter intentie van den Paus bidden en in den geest zich bij de pelgrimage aansluiten.

Eerst (op Zaterdagavond gewoonlijk) gaat de tocht naar Sint Pieter (p. 10), waarvan het ruime middenschip geheel door de biddende en zingende menigte van mannen en vrouwen wordt gevuld. Bij het Sacramentsaltaar en bij de Confessio, het graf van Petrus, en nog bij eenige andere altaren wordt dan voor de nooden der Kerk en voor eigen nooden gebeden. Hier voelen de Romeinen zich dan thuis, vooral de vrienden van den H. Filippus Neri, die eraan herinnerd worden, hoe de heilige hier in Sint Pieter eens gezien is, geheel in extase, zwevend boven den grond. Dit jaar werd bijzonder gebeden voor de Vredesactie van Paus Pius XII, die zich als gewoon priester en later ook als Kardinaal zoo herhaaldelijk bij de bedevaartgangers had aangesloten.

HOE DE BEDETOCHT VERLIEP

MORGEN alleen mannen!

Zoo klonk de forsche stem van den leider der duizendkoppige menigte, die bij gelegenheid van den bidtocht naar de zeven hoofdkerken van Rome in Sint-Pieter verzameld was.

Mogen wij niet verder mee? vroeg een gebelgde dame aan prins Francesco Massimo, die aan het hoofd staat van de Broederschap, welke de propaganda van deze pelgrimage op zich heeft genomen.

Neen, morgen niet. Het bezoek van St. Paul (p. 11) en St. Sebastianus is alleen voor mannen. De vrouwen moeten 's morgens thuis zijn om voor het huishouden en de kinderen te zorgen. Morgenmiddag om vier uur mogen zij zich in St. Jan van Lateranen weer bij ons aansluiten. Zoo was het ook in Filippus' tijd.

Het waren er velen, ongeveer acht honderd mannen en jongelingen, die den volgenden Zondagmorgen tegen acht uur rondom het absisaltaar geschaard stonden in de Sint-Paulsbasiliek (p. 21) en hun hoofden eerbiedig bogen onder de zegenende hand van Christus, die vanaf het oude gewelfmozaiek (van 1220) met welbehagen op de vrome pelgrims moet hebben neergezien. (p. 22) Bijna al deze godvruchtige vaders en zonen ontvingen onder de H. Mis de H. Communie en stichtten door hun degelijke vroomheid, maar werden hunnerzijds ook gesticht door de liturgische correctheid, waarmede de Benedictijnerpaters, die van ouds deze kerk bedienen, de H. Mis lazen en assisteerden. Na de Mis luisterden zij eerst gretig naar het geestdriftvolle woord, dat de

opvolger van Filippus Nerijs als hoofd der Oratariencongregatie, pater Paolo Caresana, hun toesprak om daarna in de Sacramentskapel de voorgeschreven gebeden te verrichten.

De gordijnen waren weggeschoven en het beroemde kruisbeeld uit de veertiende eeuw was zichtbaar, waarvoor de H. Brigitta van Zweden met haar dochter de H. Catherina dikwijls kwam bidden en met goddelijke openbaringen werd begunstigd; links van den ingang staat het beeld van de heilige, die in extase schijnt te luisteren naar hemelsche stemmen. Voor dit wonderdadige kruisbeeld las 22 April 1541, Vrijdag in de Paaschweek, de H. Ignatius van Loyola de H. Mis, en werd de Sociëteit van Jesus gesticht. Vóór de H. Communie keerde zich Ignatius tot zijn gezellen en in de eene hand de H. Hostie houdend en in de andere de formule der geloften las hij deze opdracht met luide stem voor alvorens de H. Hostie te nuttigen; daarna legde hij vijf andere H. Hosties op de pateen en nam van zijn gezellen de geloften in ontvangst. Na de H. Mis maakten zij het voornemen dienzelfden dag nog de zeven hoofdkerken van Rome te bezoeken en volgden de Via delle Sette Chiese, dien ook wij dien morgen opgingen.

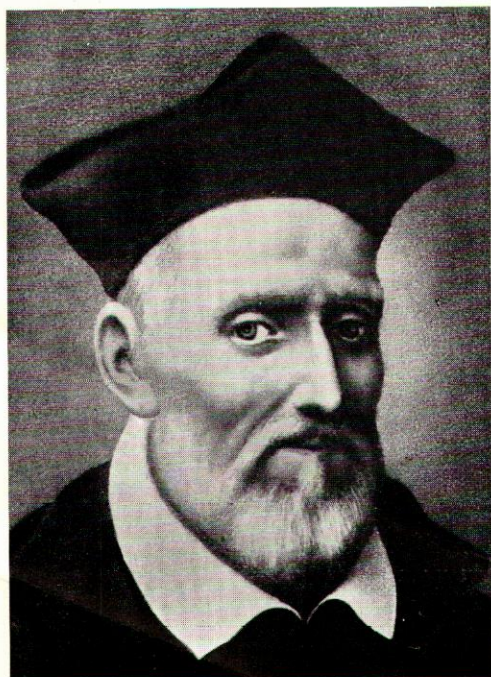
Onderweg werd afwisselend de Rozenkrans gebeden en de Litanie van alle Heiligen of het Vanitas-lied gezongen. Bij het kleine kerkje van den H. Isidorus werd echter een halte gemaakt en ons getoond, hoe op het marmeren naambordje van den zijweg de naam Via Paradisi gebeiteld stond tusschen twee heiligenhoofden, van den H. Filippus Nerijs en den H. Carolus Borromeus. (p. 31). Hier pleegde Filippus met zijn Romeinsche jongens uit te rusten als zij naar de catacomben trokken of de zeven kerken bezochten en op weg waren naar San Sebastiano; hier ontmoette hem eens de H. Carolus Borromeus, die met eenige vrienden een bidtocht in tegenovergestelde richting ondernam. Toen we nabij de kerk van Sint Sebastianus gekomen waren (p. 22), vertelde ons professor Vannutelli eenige bijzonderheden over het leven van dezen heilige. De H. Sebastianus, ge-

boren in Narbonne in Frankrijk, was volgens de legende officier bij de keizerlijke lijfmacht der pretorianen. In het geheim was hij christen en hielp ijverig het christendom verspreiden, vooral bij de voorname Romeinsche families; ook de gevangenen placht hij te helpen en te troosten in hun lijden. Gedurende de bloedige vervolging van keizer Diocletianus werd hij omstreeks 290 als zijnde christen aangeklaagd en veroordeeld doodgeschoten te worden, welk vonnis door de boogschutters van Mauritanië werd voltrokken. Met pijlen doorboord, lieten zij hem voor dood achter op de martelplaats. Daar vond hem de vrome weduwe Irene, die den martelaar liet vervoeren naar haar huis en daar goed verzorgde. Toen Sebastiaan weer op krachten gekomen was, vertoonde hij zich onvervaard voor den keizer op den Palatijn en verweet hem ernstig de wreede vervolging der christenen. De keizer, in woede ontstoken, liet hem toen terstond naar de nabije renbaan voeren, daar met knotsen doodslaan en het lijk werpen in het stadsrioel. De godvruchtige Lucina wist echter het lijk van den martelaar te bemachtigen en zorgde voor een eervolle begrafenis in het cimeterium op de Via Appia, genaamd ad catacumbas. Daar waren we nu „bij de laagte in den weg”; want dat beteekent het Grieksche woord catacombe. In de kerk zult U een prachtig marmeren beeld zien, zeide professor Vannutelli, dat door den grooten kunstenaar Bernini is gemodelleerd en door Giorgetti gebeeldhouwd en ons den martelaar Sebastianus voorstelt, uitgestrekt ter aarde en met pijlen doorboord. (p. 22) — Maar nu zingen we eerst het „Veni Creator”, ter herinnering aan de uitstorting des H. Geestes over Filippus Nerus hier op deze plaats.

— Wat zegt U daar? klonk het van verschillende kanten. Professor Vannutelli ging voort: U weet, dat Filippus Nerus reeds als leek dikwijls naar de catacomben kwam en soms geheele nachten hier in gebed doorbracht. Eens verbleef hij in die onderaardsche gangen drie dagen en drie nachten zonder voedsel. Een anderen keer, toen hij negen en twintig jaar oud was, bereidde hij

De kerk San
Paolo van
binnen. (Foto
Enit)

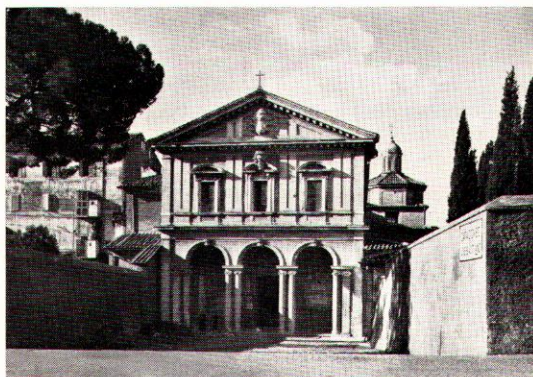

De H. Filippus Neri
als Oratoriaan.

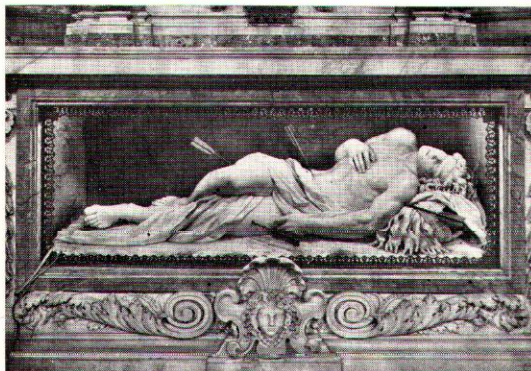
Onder de zegenende hand van Christus. Oud mozaïek in de St. Paulusbasiliek. (Foto Richter)

De kerk van den H. Sebastianus aan de Via Appia. Zie ook Rome II blz. 4. (Foto Richter)

De H. Sebastianus Martelaar. Marmeren beeld gemodelleerd door Bernini. (Foto Richter)

zich met groote vurigheid tot het H. Pinksterfeest voor, toen plotseling een lichtende bol hem naderde en in zijn hoofd drong. Hij voelde zich als 't ware in brand staan en viel op den grond. Na eenigen tijd bijkomend stond hij op met een eigenaardige klopping van zijn hart en een gezwel aan de linkerzijde juist boven zijn hart. Na zijn dood heeft men hem geopereerd en bevonden, dat die opzwellling door een opening in twee van zijn ribben veroorzaakt werd, als om meer ruimte te geven aan de geweldige hartkloppingen. Filippus voelde later die kloppingen steeds als hij de H. Mis las, de H. Communie uitdeelde, in den biechtstoel de H. Absolutie gaf of in vuur raakte bij zijn prediking.

We zongen toen het „Veni Creator” en voegden er een „Iste Confessor” aan toe ter eere van Filippus. En na de voorgeschreven gebeden in de kerk verricht te hebben, trokken we biddend en zingend over de uitgestrekte catacombenterreinen van St. Callixtus, om van alle Belijders en Martelaren en Maagden en verdere Heiligen, die hier eens begraven waren en misschien nog begraven liggen (want nog lang niet alle catacomben zijn uitgegraven) de voorspraak in den hemel in te roepen.

Bij den tweesprong, waar de Via Ardeatina afbuigt, kwamen we weer op de Via Appia en gingen even het kerkje „Domine quo vadis, Heer waar gaat gij heen” binnen. (p. 31) We kenden allen het verhaal van Origenes, dat, toen Petrus uit de Mamertijsche gevangenis bevrijd was en op aandringen der christenen zijn leven buiten Rome in veiligheid wilde brengen, Jesus hem hier zou verschenen zijn en op zijn vraag „Heer waar gaat gij heen?” zou geantwoord hebben: „Ik ga naar Rome om nog een keer gekruisigd te worden”; waarin Petrus den wil van God zou erkend hebben, dat hij naar Rome terug moest gaan om daar door keizer Nero tot den kruisdood veroordeeld te worden. Maar we wisten niet, dat Pius IX erop gezinspeeld had, toen in September 1870 de aartsbisschop van Rouaan, kardinaal de Bonnechose den paus aanraadde het woelige en onveilige Rome te verlaten en met hem naar Frankrijk te komen en daar zijn residentie te vestigen.

De Paus nam toen een fijn bewerkt ivoren bord met gouden omvatting van zijn werktafel en toonde het den kardinaal, die een voorstelling van de ontmoeting van Jesus en Petrus bij het kerkje „Domine quo vadis” voor zich zag. En de paus voegde erbij: „Toen Petrus vluchtte voor de vervolging werd hij door Onzen Heer bij de poort van Rome tegengehouden. Ik stel me niet gaarne bloot aan eenzelfde verwijt.”

Het was toen ongeveer middag geworden en vele hongerige magen vroegen om spijs en vermoeide beenen om wat rust. Daarvoor werd in de Passeggiata Archeologica gelegenheid geboden. Tegen drie uur vervolgde men geheel opgefrist en versterkt den tocht naar St. Jan van Lateranen, waar duizenden vrouwen en meisjes stonden te wachten om zich weer bij de pelgrimage aan te sluiten. Na Sint Jan werd nog de H. Kruiskerk bezocht en St. Laurentius buiten de muren en werd de bidtocht besloten bij „Maria, Heil van het Romeinsche volk” in de Santa Maria Maggiore. We werden door een ontelbare menigte daar opgewacht, die met ons instemde, zoodat het galmden over het breede kerkplein:

Alla morte che sarà? Ogni cosa è vanità.

Bij den dood wat zal het zijn? Alles is dan ijdelheid.

II. ROMA SOTTARANEA

VEREERDERS VAN MARTELAREN

HET was de laatste dag van het jaar 1929. In de Basiliek van St. Silvester boven de catacomben van Priscilla, sprak met zijn gewone geestdrift voor een uitgelezen gehoor van geestelijken en ontwikkelde leeken de grijze professor Horatius Marucchi. (p. 32) Ditmaal sprak hij niet over de bekende Madonna met het Kindje, de ster en den profeet Isaias. (p. 33) Maar met vele en nog al sterke argumenten, met jeugdige vurigheid des gemoeds voorgedragen, trachtte hij in ons zijn vaste overtuiging over te storten, dat volgens de hier gevonden inscriptie „de plaats waar 't eerst de H. Petrus gezeteld heeft, sedes ubi prius sedet Sanctus Petrus”, in dit cimeterium de eerste prediking zou hebben plaats gehad van St. Petrus te Rome.

Toen opeens begeeft hem de stem: hij wordt wit als een lijk — en zakt ineen. Goede vrienden schieten toe en leggen hem languit neer op den naakten grond, gelijk men in de eerste christentijden de dooden op den grond neerlegde bij de begrafenis.

Spoedig kwam hij echter weer bij van zijn lichte ongesteldheid, en zeide glimlachend tegen zijn bezorgde omstanders: „Dat zou anders wel een mooie dood voor mij geweest zijn.”

Zulk een dood zou voorzeker een ideaal voor hem geweest zijn: sterven in de catacomben te midden van de graven der heilige martelaren; daar, waar zijn groote geest en pieuze ziel steeds de noodige kracht gehaald had om blijmoedig voort te zetten het

werkzame leven van streng wetenschappelijk archeoloog en diep vroom christen.

We zullen moeilijk meer de oude heirwegen in de eenzame Romeinsche campagne, waarlangs en waaronder de begraafplaatsen der eerste christenen liggen, de Via Appia, Salaria e.a. kunnen opwandelen, zonder dat voor onzen mediteerenden geest het markante beeld van den ouden professor Marucchi zal oprijzen, en in onze ooren zijn melodieuze stem zal naklinken. Hij was immers trouw de gevierde redenaar bij de catacomben-plechtigheden, die het Collegium Cultorum Martyrum organiseerde op de jaarlijksche feestdagen der meest bekende romeinsche martelaren.

Op 't feest van St. Cecilia, 22 November 1930, sprak hij nog, al was het zittend op een stoel, in de Cecilia-crypte der Callixtus-catacomben. Hij citeerde toen de sublieme woorden van het Damasusvers, die in de daarnaast liggende Pausgroeve met prachtletters op een groote marmeren plaat staan ingebeiteld: „het koninkrijk des hemels rooft zich de nobele zielen, sublimes animas rapuit sibi regia coeli”.

De hemel heeft zich nu ook zijn groote ziel geroofd.

't Was op St. Sebastianus, dat de moeilijke doodsstrijd begon, dien hij bij volle kennis doorworstelde. Een bijzondere zegen van Zijne Heiligheid sterkte hem en het H. Viaticum, dat zijn goede vriend Mgr. Respighi hem bracht. Toen de H. Hostie opgeheven werd, en de priester zacht fluisterend de woorden „Domine, non sum dignus; Heer, ik ben niet waardig”, sprak, onderbrak hem plotseling de zieke: „più forte più forte, Domine non sum dignus; harder, veel harder, Heer, ik ben niet waardig”, en sloeg zich, zoo hard het hem nog mogelijk was, op de zwakke borst.

Op het feest van St. Agnes, 21 Januari 1931, in den vroegen morgen bij een prachtig ochtendgloren, dat een opengaan van den hemel scheen, gaf hij zijn schoone ziel terug aan God in hetzelfde huis, waar hij vóór tachtig jaren, 10 November 1852, te Rome was geboren.

Sebastiaan en Agnes, wier reine jeugd, heldhaftig geloofsleven en moedigen marteldood hij zoo dikwijls bij hun graven op de Via Appia en Via Nomentana verheerlijkt had, schenen met de martelaren van Rome gereed te staan om hun vurigen vereerder ten hemelschen paradijze te begeleiden en op te voeren naar de heilige stad Jerusalem: „in paradisum deducant te Martyres”. Marucchi was de eenige nog levende leerling van den grooten Giovanni Battista de Rossi, den „ontdekker” der Romeinsche catacomben.

Ook deze was geen drooge kamergeleerde, die de gevonden schatten en inschriften slechts kundig onderzocht en bestudeerde en de groote beteekenis voor de christelijke oudheidkunde er van belichtte in diep-wetenschappelijke publicaties. Ook De Rossi was een man met een groot hart en een vurige liefde voor de Katholieke Kerk. Zoo gaarne verzamelde hij jonge mannen om zich heen om hun studiegeest te leiden in de richting van ernstige en geduldige onderzoekingen in de onderaardsche gangen der romeinsche catacomben, maar ook om in hun jonge harten een groote hoogachting en brandende liefde te storten voor de aloude Moederkerk. Zoo heerlijk toch kon tegenover de moderne dwaalleerlingen de ware leer der Katholieke Kerk worden verklaard en verdedigd door de oude muurschilderingen en de veelvuldige inscripties der eerste christentijden.

Marucchi kreeg, als Eliseus van Elias, den propheten-mantel van De Rossi bij diens dood in 1894.

Toen in het begin van 1929 het Collegium Cultorum Martyrum den vijftigsten gedenkdag der stichting feestelijk herdacht met een pontificale H. Mis in de catacomben en een feestvergadering in Campo Santo, vertelde ons Marucchi zelf, wat eigenlijk de aanleiding geweest was, dat men de martelaren in de catacomben zelf meer was gaan vereeren.

Als achttienjarige student kwam hij eens in April 1870 met zijn vriend Mariano Armellini terug uit de catacomben van San Agnese, die zij voor de eerste maal hadden bezocht. Op de Via

Nomentana ontmoetten zij Paus Pius IX, die met klein gevolg te voet een wandeling gemaakt had en weer terugging naar de stad. De Paus hield de beide jonge studenten, die boeken en kaarten onder den arm droegen aan, en vroeg hun, waar zij geweest waren. Toen Z.H. hoorde, dat zij uit de catacomben van San Agnese kwamen, waarheen prof. De Rossi hen gezonden had, zeide Z.H.: „Bravi figliuoli, gij zijt in veilige handen. Gij moet dikwijls tot de H.H. Martelaren in de catacomben zelf gaan bidden en de oude grafplaatsen goed bestudeeren samen met mijn geliefden zoon De Rossi”. En de Paus gaf hun een bijzonderen zegen.

Diep bewogen door zooveel goedheid van den Paus spoedden Marucchi en zijn vriend zich nog dienzelfden avond naar hun meester, die toen op de Piazza di Gesù woonde, en deelden hem de ontmoeting met Paus Pius mede.

De Rossi beschouwde deze pauselijke aanwijzing als een gezagvolle opdracht, door Z.H. zelf hem gegeven: zijn taak moest dus zijn deze beide jongelingen en anderen met hen in te leiden in de studie van de Gewijde Archeologie en hen geestdriftig te stemmen voor de vereering der Martelaren in de catacomben zelf. Spoedig sloten zich eenige vrienden en studiemakkers bij hen aan. En toen de troebele politieke jaren om 1870 en '71 gelukkig voorbij waren en de rust in Rome was hersteld, maakten zij er regel van, op bepaalde feestdagen van het jaar de catacomben van St. Callixtus te bezoeken, om er te bidden en te zingen en op deze wijze de martelaren te eeren, die hier eens begraven waren geweest of wier gebeente hier nog rustten op onbekende plaatsen. De Litanie van Allerheiligen zingend of de rozenkrans samen biddend, gingen zij langs de gesloten graven (*loculi*), en besloten hun rondgang met het reciteeren van eenige psalmen en gebeden op een kruispunt van gangen onder een licht- en luchtkoker, het zgn. *cubiculum quadruplex*. Daar richtte dan gewoonlijk prof. De Rossi een hartelijk woord tot zijn enthousiaste leerlingen.

Soms werden als plaats van samenkomst de catacomben van Priscilla uitgekozen, of ook wel de catacomben van St. Agnes,

waar Mgr. Francesco Tarnassi, later Pauselijk Internuntius in den Haag, in 1875 't eerst voor hen een H. Mis celebreerde. Dàt vonden zij heerlijk: een H. Mis in de catacomben, waar ook de eerste christenen de H. Geheimen gevierd hadden in den gevaarlijken vervolgingstijd, en dan onder die H. Mis daar de H. Communie ontvangen! Het werd meer gedaan; vooral toen een kapelaan van Campo Santo, Adolf Hytreck, in de vriendenclub was opgenomen.

Na de H. Mis met algemeene Communie, die op 6 Januari 1879 kapelaan Hytreck voor hen gelezen had in de Ceciliacrypt, gebruikten de vrienden als Agape (oud-christelijk liefdemaal na de viering der Eucharistische Geheimen) een eenvoudig ontbijt in het bovengrondsche triclinium van S. Soter. Zij besloten meer publieke propaganda te gaan maken voor de vereering der H.H. Martelaren in de Catacomben. Het geëigende middel was een speciale vereeniging voor dat doel te stichten, welke bijv. den naam zou kunnen dragen van: Collegium Cultorum Martyrum. Met groote geestdrift werd dit voorstel van Marucchi aanvaard, en terstond werd met lapidaire letters de naam van de nieuwe vereeniging op de muren van het triclinium ingegrift.

Officiëel werd echter de vereeniging eerst opgericht den 2en Februari 1879 bij Mgr. De Waal in Campo Santo. Deze plaats scheen hun hiervoor 't meest geschikt: ze lag immers dicht bij de tombe van den H. Apostel Petrus en op de plek zelf, waar vroeger het circus van Nero gelegen had en zoovele geloofshelden hun bloed en leven voor den Katholieken godsdienst hadden gegeven. De Statuten, de Lex Collegii, werden toen besproken en goedgekeurd, en als Magister gekozen prof. De Rossi. Na den dood van De Rossi werd deze functie aan Mgr. De Waal overgedragen en daarna aan prof. Marucchi, die van 't begin der stichting af eigenlijk de ziel van het College geweest is en de Magister gebleven tot aan zijn dood.

Door het gesproken en geschreven woord heeft Marucchi de

Catacomben als Cultusplaats niet alleen meer bekend, maar ook bemind gemaakt bij het Romeinsche publiek, vooral bij de in Rome studeerende jeugd.

Ik wil hier niet zoozeer wijzen op den wonderbaren oogst van zijn volhardende studie, die in meer dan vijfhonderd gedrukte publicaties ligt opgeslagen, als wel op zijn langdurige professorale werkzaamheid aan de Staatsuniversiteit en aan bijna alle pauselijke Instituten van Hooger Onderwijs, en op de ontelbare redevoeringen, die hij soms twee-, driemaal per dag gehouden heeft, vooral bij de graven der martelaren boven en onder den grond.

Als professor kon hij met het levende woord jaarlijks duizenden jonge mannen bereiken, en zijn talrijken hoorders niet alleen grondige kennis bijbrengen der christelijke archeologie, maar ook vurige liefde bij hen aankweeken voor de oude begraafplaatsen der vervolgde christenen in den Romeinschen keizerstijd.

En hoevelen, geestelijken en leeken, mannen en vrouwen, trokken op de feesten der Romeinsche martelaren niet naar de Catacomben, om er Marucchi te hooren? Op St. Cecilia naar de Callixtus-catacomben, op S. Silvester naar die van Priscilla, op S. Sebastiano naar de Via Appia, op S. Agnese naar de Via Nomentana, op S. Valentino naar de Via Flaminia, op S.S. Nereus en Achilleus naar de Via Ardeatina, en op andere feesten weer naar de Via Salaria. Men ging dan de graven der martelaren bezoeken en de plaatsen waar eens de eerste christenen hadden gebeden; maar zelf bad men eerst van harte tot God en riep de voorspraak in der gemartelde Maagden en Belijders, nadat men Marucchi had hooren spreken. Steeds kwam men onder den indruk van zijn geestdriftig woord. Het hart maakte hem welsprekend. Want voor hem waren de catacomben niet slechts stomme getuigen voor het oude geloof onzer katholieke voorvaderen, maar ook heiligdommen, waarin nu nog branden moest de levende lamp der christelijke vroomheid.

Na de rede van Marucchi werd dan de processie opgesteld. Bid-dend ging men een rondgang maken door de onderaardsche

St. Carolus Borromeüs

Het kerkje Quo Vadis
op den tweesprong.
(Foto Richter)

Muurschildering in de Catacomben. (Foto Ist. A. C.)

Een Orante in de Catacomben. (Foto Ist. A. C.)

Horatius Marucchi

Grafver-siering: Opwekking van Lazarus; Aanbidding der Wijzen, enz. (Foto Ist. A. C.)

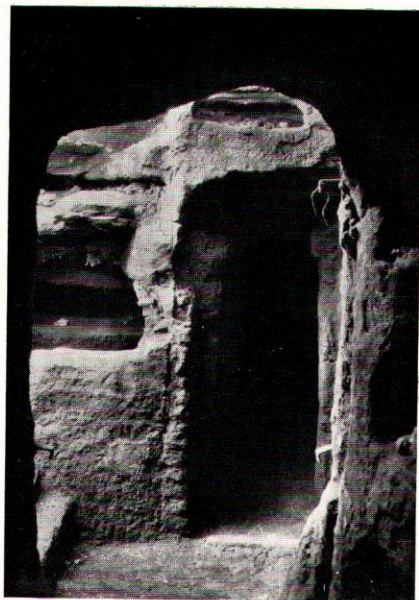

Maria met het Kind (en Isaias)
in de Priscilla-catacomben. (Foto
Ist. A. C.)

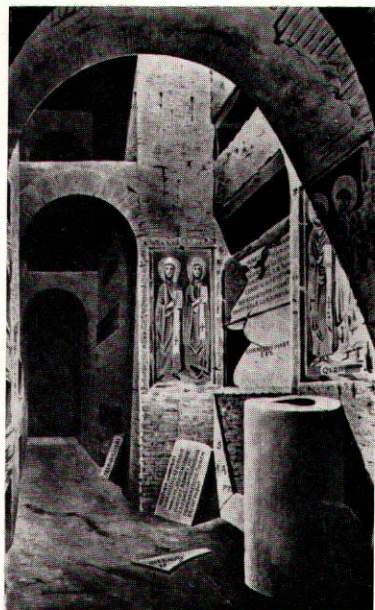

Het symbool der H.
Eucharistie in de
Catacomben. (Foto
Ist. A. C.)

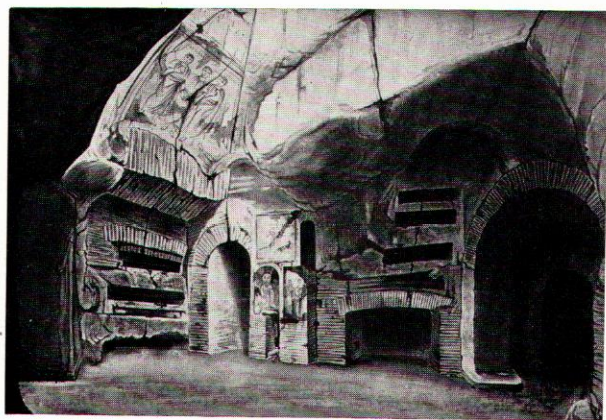

Een Catacombengang (nieuwe uitgravingen bij San Calisto) (Foto Brunner)

De grafkapel van paus Cornelius (Catacombe van San Calisto)

De Cecilia-kerk in de Catacombe van San Calisto. (Foto Richter)

gangen en voelde men zich gesterkt door het heldhaftig voorbeeld van de martelaren, die hier sliepen in den Heer.

„Marucchi's vrome ziel heeft den levendmakenden geest der martelaren ingeademd in de catacomben, en bezielt hiermede zijn gretige hoorders,” heeft Kardinaal Laurenti eens teekenend gezegd.

De algemeene deelneming bij Marucchi's dood heeft me absoluut niet verwonderd. Koning en Kroonprins en Mussolini zonden condoleance-telegrammen, en Staatssecretaris Kardinaal Pacelli kwam bidden bij het lijk.

De Uitvaart op Vrijdag 23 Januari in de ruime St. Ignatius-kerk werd een grootsche dankbare hulde aan den Magister. Men had veel deelneming verwacht, maar toch niet zoo algemeen durven veronderstellen. Bij den rouwdienst voor dezen eenvoudigen leek waren tegenwoordig: vijf Kardinalen (H.H. E.E. Bisleti, Sincero, Cerretti, Laurenti, Ehrle), tien Aartsbisschoppen en Bisschoppen, meerdere Abten, Apostolische Protonotarissen en Huisprelatten, de Gouverneur van den Vaticaanschen Staat met Kolonel De Mandato, verschillende Gezanten, Italiaansche prinsen en graven als vertegenwoordigers van de Regeering, Senatoren van Italië, professoren zoowel van de Staats- als van de pauselijke Universiteiten, repraesentanten van wetenschappelijke Instituten en Academies, en een paar duizend priesters en theologanten, die gezamenlijk onder leiding van Abt Ferretti O.S.B., praeses van de pauselijke Hoogeschool voor Kerkmuziek, de gregoriaansche Requiemmis zeer devotelijk zongen.

Iedereen voelde: hier stond men bij de lijkbaar van een Grooten Doode, van iemand, die gezocht en gevonden had het leven in den dood.

NAAR DE CATACOMBEN VAN ST. CALLIXTUS

ZOUDT U met mij een pelgrimage willen maken naar de Catacomben van Sint-Callixtus?

Om U niet te veel te vermoeien nemen we dan tram of bus tot de Porta San Paolo, wandelen de Via Ostiense op, werpen een vluchtigen blik in de St. Paulsbasiliek met haar glanzenden marmervloer, haar wand van granietzuilen en haar fries van mozaïekbeeltenissen van alle pausen en slaan links de Via della Sette Chiese, weg van de Zeven Kerken, in om na een half uur gaans door de eenzame Campagna Romana bij de oude Via Appia aan te landen en daar af te dalen in de onderaardsche gewelven, in de martelaarsgroeven der Romeinsche catacomben.

Het Colosseum en Circus Maximus, het groote stadion tusschen Palatijn en Aventijn hebben ons onderweg de bloedige vervolgingen der Romeinsche keizers in het geheugen teruggeroepen. De christenen werden niet zoo zelden den wilden dieren als prooi voorgeworpen of moesten zich in het worstelperk met onmenschelijke gladiatoren meten. Zoo hebben zij met martelbloed de drooge aarde gedrenkt en met een zaad bezaaid, dat nieuwe christenen kweeken zou. 's Nachts werden dan de overblijfselen der gemartelde heiligen stil door de mede-christenen weggenomen en een eind verder op de landgoederen van eenige vrome christenen, vooral langs de Via Appia in de catacomben van het zgn. Coemiterium Callixti, het kerkhof van Callixtus begraven. Nu nog draagt het dien naam en geen pelgrim van Rome vergeet deze Callixtus-catacomben te bezoeken.

Al is het woord *Catacomben* voor de meeste lezers niet onbekend, toch zal allen het begrip wel niet geheel duidelijk zijn, zelfs niet voor hen, die ofwel de roman *Fabiola* van kardinaal Wiseman, of *Valeria* van Mgr. De Waal, of *Quo Vadis* van Sienckewicz gelezen hebben, — ofwel de catacomben van Valkenburg bij een vacantiebezoek aan Zuid-Limburg hebben bezocht. Een geheimzinnige angst bekrimpt menigeen, die het woord catacomben hoort uitspreken. Men denkt aan een labyrinth van donkere gangen, aan grafkamers met langzaam verterende lijken of aan steenen met het bloed van martelaren geverfd. Huiveringwekkend moeten deze zwarte onderaardsche gewelven wel zijn, waar door fakkellicht de dikke duisternis slechts spaarzaam wordt verdreven, waar doodskoppen en half vergane beenderen uit de open nissen U toespoken!

Och neen, waarde lezers, huivert niet van die donkerte; want het is geen sombere, troosteloze groeve. De steenen hier spreken en hemelsch licht straalt in dien donkeren nacht; want het is gewijde, heilige grond. Martelaarskronen verspreiden hier luister. Bloedrozen van gemartelde heiligen geuren hier en als resida's en hyacinthen verspreiden een welriekend aroma de deugden van hen, die hier baden en hoopten en leden en in de wanden zijn begraven. Bloemen en vogels sieren hier de muren (p. 32): de onsterfelijke pauw wijst op eeuwig leven en de duif met de palmtak op de zegekroon des hemels.

Het kruis, waarop Christus, de God-Verlosser stierf en dood en hel verwon, straalt U tegen als het anker dat hoopt op een gelukkige eeuwigheid. De Orante's, biddende vrouwenfiguren met uitgestrekte armen, wijzen U op de altijd biddende Kerk, (p. 32) die haar dooden niet vergeet. (pag. 33 en 32) De symbolische afbeeldingen, als de redding van Jonas, de opwekking van Lazarus duiden U op de blijde hope der opstanding uit den dood, wanneer eens de gestorvenen zullen verrijzen uit de graven, om ook met hunne lichamen een gelukkige eeuwigheid te gaan genieten in den hemel.

EEN RONDGANG LANGS DE GRAVEN

WE zullen dus een rondgang maken door deze onderaardsche begraafplaatsen en kiezen daarvoor de meest bekende en door vreemdelingen meest bezochte catacomben uit, de Catacomben van Sint Callixtus. We krijgen allen een kaarsje in de hand en dalen langs een donkere en diepe, soms ter eere van Callixtus of Cecilia met witte asters of roode anjers versierde trap een veertig à vijftig treden omlaag. We komen dan in een netwerk van onderaardsche smalle gangen, lange corridors, die elkaar wederom kruisen en in verschillende, tot vijf en zes verdiepingen boven of beter gezegd onder elkander liggen. (p. 34). De gangen zijn 2 of 3 M. hoog, 1 tot 1.50 M. breed en heel ruw uit de licht te bewerken, maar tamelijk stevige tufsteen gehouwen. Rechts en links zijn verschillende smalle nissen uitgehakt, zoo groot dat er juist voor een menschelijk lichaam plaats is. Het lijkt toch van den gestorvene werd alleen in een linnen kleed gewikkeld en in deze nis neergelegd, welke door een witte marmerplaat of roode tegelplaat werd afgesloten. Op dezen grafsteen werd gewoonlijk de naam van den gestorvene ingebeiteld, tegelijk met een of ander symbool van hoop op verrijzenis en een kernspreuk als: in den Heer, in vrede, of iets dergelijks. Eenige olielampjes werden aan den muur vastgemaakt; een fleschje bloed duidde dikwijls aan, dat de gestorvene als martelaar zijn leven voor het katholiek geloof had gegeven.

Van de eerste tijden van het christendom af zijn deze begraafplaatsen bij de christenen in hooge eere geweest. Men kwam er

bidden v o o r de gestorven geloofsgenooten, en kwam er bidden tot de gemartelde medebroeders, die hier begraven waren.

Vooral ten tijde der vervolging was er druk leven in deze onderaardsche gewelven. Niet alleen omdat de eeredienst hier in het geheim de plichtigheden vierde, maar ook daardoor, dat talrijke scharen van martelaren hier hun rustplaats moesten vinden. (p. 34).

Zoo waren er in vervolgingstijden zeer vele werklieden aan het werk in de catacomben verbonden. Eéne afdeeling, die der gravers, moest nieuwe gangen aanleggen, en nieuwe graven uithakken. Een andere afdeeling, gewoonlijk de diakens, had de zware verplichting op zich genomen met levensgevaar de lijken der gemartelde christenen heimelijk van de martelplaats weg te halen en naar gewijde aarde te vervoeren. Weer anderen, de weduwen, weefden en naaiden linnen kleeden om daarin de dooden te wikkelen en te begraven. Geen wonder, dat het hoofd van deze catacombenwacht, die de daar te verrichten werkzaamheden en ook den eeredienst te regelen had, in het begin der derde eeuw bij de geloovigen gold als een man van het hoogste aanzien, zoodat in de christengemeente van Rome alleen de Bisschop boven hem stond.

Dezen gewichtigen post bekleedde lange jaren onder Paus Zepherinus de H. Callixtus. Door zijn energieke werkzaamheid werden de catacomben ten Westen van de Via Appia grondig hersteld en ver uitgebreid, zoodat deze begraafplaats wel op een onderaardsche stad geleek, een „Città dei morti”, een doodenstad. Hij legde vele nieuwe gangen aan en bouwde daar ruime kapellen, bijv. de kapel der Pausen, die met marmer versierd werd en waar tien of twaalf bisschoppen van Rome hun laatste rustplaats zouden vinden. (p. 43) Vandaar dat deze catacomben naar hem worden genoemd.

Druk voorzekeer waren de bezigheden van de Custos Catacubarum, den Bewaker der catacomben, die de begrafenisplechtigheden regelen moest en voor den goeden loop van den eeredienst

zorg dragen. De martelaarsacten verhalen ons van kerkelijke feesten, die de vervolgde christenen in hun schuilplaats organiseerden, van grootsche processies langs de graven der gemartelden.

Voorop schreed langzaam de catacombenwacht die het psalmengezing aanstemde. Een lange rij van geestelijken, priesters en diakens volgden in bonte Romeinsche toga en zongen de boetepsalmen en smeekgebeden van David op meewarigen, sleependen toon. De jonkvrouwen, die de gewaden voor den eeredienst weefden, sloten zich aan in maagdelijk wit en dan de weduwen, die de armen en zieken en dooden verzorgden, in het stemmige zwart. Eindelijk een groote menigte van geloovigen met brandende fakkels, die een schemerend licht verspreidden langs de donkere wanden, terwijl smeekgezangen opstegen ten hemel om bij God de voorspraak in te roepen van de gemartelde bloedgetuigen, bij wier graven zij nu baden.

Plotseling verstomden de gezangen, de biddende stemmen zwegen. De voorganger springt op een steenblok en spoorde de vervolgde christenen aan tot moedig strijden, den strijd des geloofs, de kleine wijle van vervolging in geduldig lijden en moedige volharding uit te houden, want kort slechts is het leed en eeuwig de belooning. Hij wees hen op het heerlijke voorbeeld der talrijke belijders, die bloed en leven gegeven hadden voor hun God en Diens geboden, die sterk waren geweest in den strijd voor Christus, om nu ook met Christus te mogen zegevieren in de blijde vreugden der hemelsche glorie. En een lange rij van gemartelde helden werden dan opgesomd en hun voorbede ingeroepen bij God, opdat ook deze schare van geloovigen dezelfde zegepalm eens waardig zou mogen wezen.

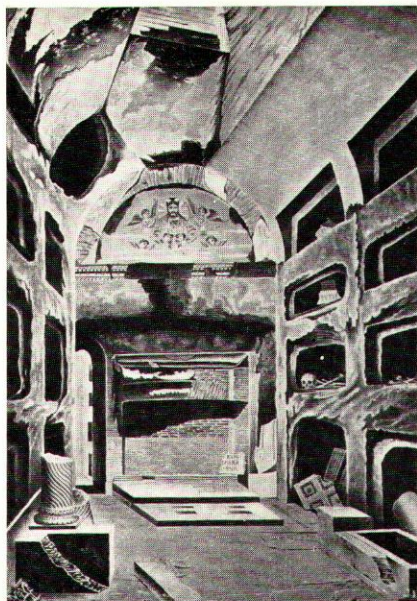
En weer verder ging de stoet. Nu ruischten blijde zegezangen en lof- en dankgebeden stegen op als wierookwolken voor den troon van den hemelschen Bruidegom.

Het zijn bijna zeventien honderd jaren! Wederom doorschrijdt op sommige feestdagen des jaars bijv. 14 October (H. Callixtus), 21 November (H. Cecilia) een lange processie de duistere gangen der Callixtuscatacomben te Rome. Wederom schuifelt een schaar van priesters door de donkerte en zingt op zwaren toon boetegezangen; door de vele nauwe gangen grommen dof de echo's van dit zingend gebed, dat wegsterft in de verre diepte. Het afwisselend bidden van den rozenkrans bewijst U, dat nog een groote menigte volgt. Dan stemt de voorzanger de litanie van Alleheiligen aan en de geloovigen zingen mede. Luide weerklinkt het „bid voor ons” als een blijde zegezing ter eere van hen, die in den strijd des levens hebben gezegevierd en die wuivend de palmen der overwinning, van de aarde zijn opgeklommen, om in eeuwigheid deel te hebben aan de glorie en het geluk van de triompheerende Kerk in den hemel.

HET APOSTELMONUMENT BIJ SAN SEBASTIANO

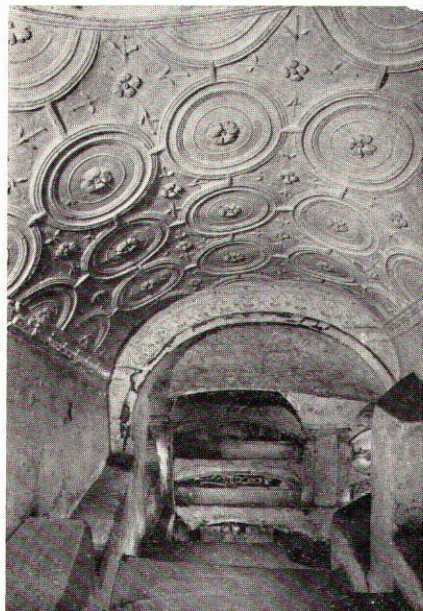
BASILICA Apostolorum, Apostelbasiliek" stond vroeger met koeien van letters geschilderd op den muur van het voorhof. Nu leest men er met veel kleinere letters, links: Catacombe di San Sebastiano, en rechts: Monumento Apostolico ad catacumbas S.ti Sebastiani.

Men vraagt zich dan af: moet Sint Pieter met het graf van den H. Petrus, Prins der Apostelen, niet rechtens dien naam dragen? of misschien Sint Paul, waar de heiden-apostel Paulus begraven is? of dan tenminste Sint Jan van Lateranen, waar in het Ciborium boven het pauselijk altaar zilveren borstbeelden staan, waarin Paus Urbanus V in 1360 gedeelten van de hoofden der beide Apostelen Petrus en Paulus uit het Sancta Sanctorum overplaatste? En nu stonden we hier in de Via Appia, voorbij de catacomben van St. Callixtus in het voorhof van de kerk, die als een der zeven hoofdkerken van Rome geldt en gewoonlijk de basiliek van Sint Sebastiaan wordt genoemd! Als zoodanig vindt men ze ook in de gids aangegeven. En terecht; want hier is het graf van den moedigen officier bij de keizerlijke lijfwacht der pretorianen, die eerst op den Palatijn met pijlen werd doorschoten, later in het Stadion met knotsen doodgeslagen en werd begraven buiten Rome aan de Via Appia bij de inzinking van den weg (kata kumbe), zooals het in de oude levensbeschrijvingen heet. Maar omdat deze begraafplaats hier altijd bekend is gebleven en in eere gehouden door de Christenen, ook toen de andere begraafplaatsen in vergetelheid waren geraakt, is het gekomen, dat de naam

De begraafplaats van de pausen der derde eeuw in de catacombe van San Callisto. (Foto Richter)

Een Catacombengang bij San Sebastiano. (Foto Richter)

Een met kunstig stucwerk versierde grafkamer in de Catacombe van San Sebastiano. Zie ook Rome II blz. 2. (Foto Richter)

Heidensche graven onder de kerk van den H. Sebastianus. (Foto Richter)

Gebedsaanroepingen in de muren gekrast van het triclea onder de kerk van den H. Sebastianus. (Foto Richter)

De prachtige Transfiguratie van Christus, door Raphaël geschilderd (thans in de Vaticaansche Pinacothek) (Foto Richter)

De kerk San Pietro in Montorio op den Janiculus. (Foto Anderson)

Vergezicht vanaf den
Janiculus over Rome
(Foto Richter)

Gezicht op Sint-Pieter vanaf
den Janiculus. (Foto Brunner)

De Acqua - Paola-
fontein op den Ja-
niculus (Fot. Richter)

Het beroemde Tempeltje van Bramante.
(Foto Brügger)

Kerk en Convent van den H. Onophrius. (Foto Alinari)

Het Binnenplein van het Convent met de fresco's over Leven, Dood en Wonderen van den H. Onophrius. (Foto Alinari)

catacombe, die eigenlijk alleen op deze onderaardsche begraafplaats past bij de terreininzinking op de Via Appia, is uitgestrekt op alle „catacomben” van den ouden christelijken tijd, toen ze in de zestiende eeuw werden teruggevonden. (p. 43).

Als U me nu vraagt, hoe het gekomen is, dat juist deze begraafplaats door de Christenen niet werd vergeten, dan antwoord ik U, omdat de kerk hier vanouds ook den naam van Apostelbasiliiek droeg als herinnering aan het feit, dat de Apostelen Petrus en Paulus hier begraven zijn geweest, of gewoond hebben —, ofwel gewoond hebben en begraven zijn geweest.

Is Petrus dan niet in Sint Pieter begraven?

Jawel, definitief is hij in Sint Pieter begraven; dat staat door historische getuigenissen en ter plaatse gedane opgravingen onherroepelijk vast. Maar ook geldt sedert eenige jaren als absoluut zeker bewezen, dat er in den ouden tijd aan een bepaalde plaats in de Via Appia een herinnering aan Petrus en Paulus verbonden was en wel naar alle waarschijnlijkheid een begrafenisherinnering. Sedert 1915 is men namelijk opgravingen gaan doen onder den vloer van het middenschip in de kerk van St. Sebastianus, die vanouds den naam Basilica Apostolorum droeg. En na verschillende lagen van christelijke graven uit het midden der vierde eeuw gepasseerd te zijn, ontdekte men twee vertrekken, een overdekte kamer van vijftig vierkante meter (triclea) en een open hof van ongeveer driehonderd quadraatmeter (cortile). In dat eerste vertrek hadden vele bezoekers in de derde eeuw (zooals uit het handschrift blijkt) vol vereering voor de heilige plaats, waar zij vertoefden, op de muren gebedsaanroepingen ingekrast, als „Petrus en Paulus, bidt voor ons; Petrus en Paulus, gedenkt Sozemenus; ter eere van Petrus en Paulus heb ik, Tomius Coelius, hier een verkwikkingsmaaltijd aangericht.” Meer dan honderd van zulke inkrassingen zijn gevonden, en sommige inschriften wijzen op gezamenlijke maaltijden, daar ter eere van Petrus en Paulus gehouden, zoogenaamde verkwikkingsmaaltijden, refrigeria, die tot den doodenritus behoorden „om de slapenden te gedenken” (p. 44).

Hier schijnt dus, zeker in de derde eeuw, een begrafenisherinnering geweest te zijn aan Petrus en Paulus. Sommigen hebben geloof gehecht aan een verhaal in de apocriefe Acten der Apostelen, waarin verteld wordt, dat Oosterlingen, op een rooftocht met het lijk van den Apostel Petrus, door een aardbeving zouden zijn overvallen en dat zij het lijk bij den derden mijlpaal op de Via Appia in een ravijn hebben geworpen (bij de terreininzinking, *kata cumbe*). Meer waarschijnlijk is de meening van De Rossi en Duchesne, die veronderstellen, dat tijdens de vervolging van keizer Valerianus in 258, toen geen eerbied meer getoond werd voor de christelijke begraafplaatsen en de militaire macht ook daar gewapenderhand binnendrong en de heiligdommen vernielde, de Christenen de lijken van Petrus en Paulus tijdelijk naar een veiliger schuilplaats, buiten het eigenlijke christelijke begrafenisterrein gelegen, hebben gebracht, om ze na de korte kerkvervolgving weer spoedig naar hun oude begraafplaats terug te voeren. Maar misschien mag nog een andere oplossing even uw aandacht vragen. Mgr. Duchesne veronderstelt niet ten onrechte, dat de eerste bisschoppen te Rome geen vaste woonplaats hebben gehad; ze ontweken de heidensche binnenstad, waar hun slechts gevangenneming en marteldood wachtten en zochten een verblijf aan den zelfkant van Rome „dicht bij de oude begrafeniscrypten van Lucina en Pretextatus aan de Via Appia”. Daar heeft men oude Romeinsche huizen opgegraven. Maar ook is zulk een huis hier, zeer nabij de genoemde begrafeniscrypten, onder en rondom de kerk San Sebastiano uitgegraven. Misschien heeft Petrus hier wel gewoond (Kirsch)!

En dan is er een gegronde reden gevonden, waarom deze plek als cultusplaats zou zijn uitgekozen, toen tijdens de vervolging van keizer Valerianus de begraafplaatsen van Petrus in het Vaticaan en van Paulus aan de Via Ostiense niet meer door de Christenen bezocht konden worden (Franchi de' Cavalieri).

Iedere moeilijkheid verdwijnt als we met prof. Mohlberg zouden aannemen, dat ketters, de Novitianen hier een Petrusheiligdom

hadden, de volgelingen van den tegenpaus Novatianus (251-258) die overstreng was en leerde dat apostaten nooit meer in de gemeenschap der Kerk konden worden opgenomen, wat later ook tot de bedrivers van andere kapitale zonden werd uitgestrekt (de Jong I, 138). Deze „reinen” kregen in Rome en elders grooten aanhang en zouden in de catacomben-zône aan de Via Appia op het einde der derde en in de vierde eeuw een cultuscentrum gehad hebben en hier een kerk hebben gebouwd ter eere van Petrus, den Aartsapostel, in tegenstelling met het Petrusheiligdom in het Vaticaan; zij zouden juist den marteldood van Petrus gevierd hebben op 29 Juni, depositio Novatiani.

Maar is Petrus hier dan niet begraven geweest? De gevonden gebedsaanroepingen schijnen toch op een doodenritus te wijzen! Wel wat bout was de veronderstelling van Wilpert, dat Petrus en Paulus hier op de Via Appia tijdelijk begraven waren geweest, totdat men klaar was met de „Memoriae”, herinneringskapelletjes in het Vaticaan en aan de Via Ostiense.

Deze meening heeft, eenigszins gewijzigd, echter door de jongste uitgravingen wel aan waarschijnlijkheid gewonnen (Stygler). Uit de opschriften van bij San Sebastiano gevonden graven, die gedeeltelijk uit de eerste eeuw zijn, blijkt, dat deze begraafplaats behoorde „aan vrijen en slaven dienstbaar in het huis des Caesars”, van wie ook Paulus een groet vanuit Rome aan de Philippieërs zendt (Phil. 4, 22). Zulk een begrafenisterrein had het dienstpersoneel van het huis des Caesars ook in de tuinen van Nero, gelijk bij het graven van de fundamenteën voor de tegenwoordige Petrusbasiliek (ongeveer 1510) en voor de Confessio van Berrini (ongeveer 1625) is komen vast te staan. Men heeft toen niet alleen het plaveisel van de oude Via Cornelia blootgelegd en de buitenmuren van het Circus van Nero met trapsgewijze oplopende zitbanken uitgegraven, maar hier ook vele heidensche en christelijke graven ontdekt. En bij de fundeeringswerkzaamheden voor de Vaticaanse markthal (de Annona) werden in September 1930 hier in de nabijheid verschillende graven ontdekt,

ten deele uit de eerste eeuw, die volgens de aangebrachte opschriften waren „van vrijen en slaven in dienst van het huis des Caesars”.

Nu vraag ik: Was onder Nero een begrafenis van het hoofd der gehate Christenen in de tuinen van Nero zelf eigenlijk wel goed mogelijk? Is het niet meer waarschijnlijk, dat een of ander christen of christenvriend, behoorend tot de dienstknechten van het huis des Caesars, den Bisschop van Rome een voorloopige begrafenis heeft gegeven in een grafmonument, dat hij aan de Via Appia bezat? Maar toen na eenige jaren de omstandigheden een overbrenging mogelijk maakten en de dienstknechten van het huis des Caesars ook een begrafenissterrein kregen in de tuinen van Nero, hebben de Christenen hiervan zeker geprofiteerd en het lichaam van hun eersten Bisschop-martelaar overgebracht naar de plaats, die zoo nabij de plek van zijn roemrijken marteldood gelegen was. Paus Anacletus (76-91?) richtte hier spoedig een „Memoria”, een herinneringskapelletje op.

Wel bleef aan de Via Appia de herinnering levendig aan deze eerste en provisorische begrafenis van Petrus (en Paulus). Toen deze begrafenisplaats later geheel in christelijke handen was overgegaan, heeft men er eenige vertrekken bovenop gebouwd, waar de inschriften zulk een klaarblijkelijk bewijs leveren van de algemeene vereering, die de Prinsen der Apostelen op deze plaats genoten. Ditzelfde getuigt paus Damasus (366-386) in een opschrift, dat nu nog in de kerk van San Sebastiano te lezen is: „Ge moet weten, dat hier eens heiligen hebben gewoond; vraagt ge soms namen? het zijn Petrus en Paulus”.

III. OP DEN JANICULUS

SINT PIETER OP DEN GOUDEN HEUVEL

NON lo credo, ik geloof er niets van.

De spraakzame Franciscanerbroeder, die ons rondgeleidde, zweeg plotseling bij dezen uitval van mijn kritischen reisgenoot, liet eerst droevig het grijze hoofd zakken, maar hief het toen fier op en zeide met verheffing van stem, terwijl zijn git-zwarte oogen als edelsteen fonkelden: „Gij gelooft het niet? in de 9e eeuw stond hier reeds een heiligdom en in de katholieke middeleeuwen werd algemeen aangenomen, dat Petrus hiër en niet bij Sint-Pieter werd gekruisigd; daarom heet de kerk hier ook San Pietro en wel San Pietro in Montorio. (p. 44) Ik zal u bewijzen, dat de plaats terecht Montorio, Gouden berg genoemd wordt”. En hij nam een langen stok, waaraan een blikken bakje bevestigd was, liet de stok neerdalen in een diepe droge put en haalde wat zand naar boven, waartusschen gele (gouden?) aarde vermengd was. Wij geloofden toen den eenvoudigen broeder en zeiden, dat hij groot gelijk had en de plaats terecht Montorio mocht genoemd worden, maar spraken niet verder onzen twijfel, of beter onze vaste overtuiging uit, dat de H. Petrus niet hier op den Janiculus, maar naast Sint-Pieter in het Circus Neronis den kruisdood was gestorven, zooals thans algemeen wordt aangenomen en een gedenkplaat tegen den buitenmuur van Campo Santo ons mededeelt: dat nl. de eerste christenen met hun marteldood deze plaats hebben geheiligd, duce Apostolo Petro.

We stonden bij het beroemde koepeltempeltje, dat Donato Bramante (1444-1514) in de kleine (te kleine) Cortile naast de kerk San Pietro in Montorio bouwde. (p. 45) Toen de architect, die in Milaan en Florence reeds prachtige kerken gebouwd had, in 1499 voor 't eerst naar Rome kwam, werd hij door de overblijfselen van de oude Romeinsche monumenten, vooral de thermen van Diocletianus en het Pantheon zóó geweldig geïmponeerd, dat hem het kunstige spel van lijnen en contrasten en het druk aanbrengen van velerlei versiering begon te walgen en hij zich radicaal omwendde tot de harmonie der groote vaste massa, welke door strengheid en soberheid van lijn en vorm en door onderlinge harmonische verhouding der deelen indruk moest maken. De eerste proef van zijn nieuw kunnen gaf hij in het ronde tempeltje met zestien Dorische zuilen, dat hij in deze cortile bouwde en waarbij hij alle overbodige versiering vermeed en alleen de prachtige verhoudingen liet spreken. Het bouwwerk maakte fureur en was aanleiding, dat Paus Julius II hem als bouwheer van de nieuwe Sint-Pieterskerk aanstelde. De groote Bernini copiëerde het en gaf er een trouwe nabootsing van in het elegante tabernakel van verguld brons en kostbare lapislazuli-zuiltjes in de H. Sacramentskapel van Sint Pieter.

De broeder van de historisch onhoudbare en reeds lang opgegeven middeleeuwsche legende leidde ons door een deur rechts de ruime kerk binnen, die door koning Ferdinand den Katholieken en koningin Isabella in de tweede helft der 15e eeuw werd gebouwd en door paus Sixtus IV aan de zorg der Spaansche paters Franciscanen toevertrouwd. Hij vertelde ons, dat de kerk zeer rijk was aan kunstwerken en wees ons in de eerste kapel rechts een „Geeseling van Christus” volgens teekening van Michel-Angelo (mijn begeleider zeide, dat het een werk was van Sebastiano del Piombo uit het begin der 16de eeuw); in de tweede kapel op een „Kroning van Maria” door Pinturicchio en op een heidensche Sybille van Perugino (mijn begeleider zeide: neen, ze zijn uit de school van Baldassar Peruzzi); in het ruime transsept op een deel

van de koorbalustrade door Michel-Angelo gebeeldhouwd (waarbij mijn begeleider zeer ongeloovig het hoofd schudde), en op een mooie schilderij van Vasari: „Het Gesprek van Paulus met Ananias”; links zouden de kapellen door Bernini gebouwd zijn en een „Graflegging van Christus” geschilderd zijn door een pittore Olandese (Dirk van Baburen uit Utrecht, zei mijn begeleider; de broeder knikte, maar kon den naam niet uitspreken); en in de absis, waar nu een copie van Guido Reni’s „Kruisiging van Petrus” hing, heeft driehonderd jaren lang de prachtige Transfiguratie van Raphael gehangen, die nu in de Vaticaanse Pinacothek is opgesteld, maar eigenlijk voor deze kerk door Raphael geschilderd is en door kardinaal Giulio de Medici (later paus Clemens VII) in 1523 voor deze kerk besteld en betaald. (p. 44).

— U is er toch niet boos om, broeder, dat het prachtschilderij nu in het Vaticaan hangt?

— Boos? ik maak me nooit boos, zei Franciscus’ volgeling; dat berooft iemand van de rust en den vrede des harten, maakt bitter en neemt de zoetheid van het leven weg.

En glimlachend wees hij ons bij den ingang op het grafmonument van den geschiedschrijver Bosio met het beteekenisvolle opschrift: „Bonis et mors et vita dulcis est; voor de goeden is sterven en leven zoet.”

Toen we buiten op het terras vóór de kerk van een wonderbaar schoon uitzicht over Rome en omgeving genoten, (p. 45) vertelde mij mijn begeleider, dat de H. Ignatius herhaaldelijk in deze kerk en in het ernaast liggende klooster was geweest. Hier woonde namelijk zijn biechtvader Fra Teodosio, aan wien de Sociëteit het te danken heeft, dat de H. Ignatius eindelijk toch de keuze tot Generaal aannam.

Toen hij namelijk begin April 1541 met algemeene stemmen tot Generaal gekozen was, weigerde hij beslist dit ambt te aanvaarden, zijn veelvuldige fouten en gebreken voorwendend. Hij smeekte zijn volgelingen om drie dagen in gebed door te willen

brengen en dan tot een nieuwe keuze over te willen gaan. Maar den 9den April werd hij wederom met algemeene stemmen gekozen. Ignatius verzette zich ook nu en weigerde opnieuw. „Buig U voor den wil van God,” zeide pater Lainez opstaande, „want doet ge het niet, dan zal de Sociëteit ten gronde gaan; ik ben ten minste niet van plan aan een ander hoofd te gehoorzamen, dan aan dengene, dien God gekozen heeft.”

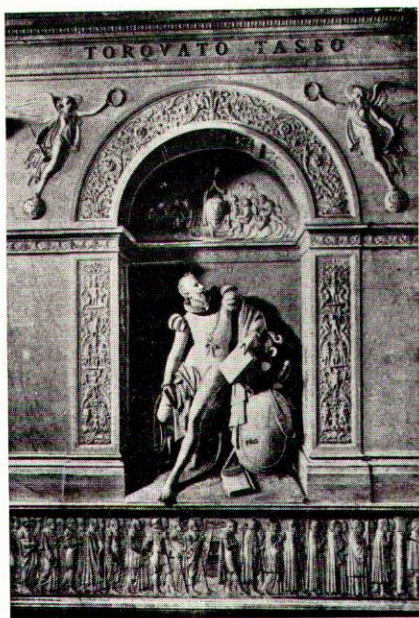
De H. Ignatius vroeg toen, of hij de beslissing aan zijn biechtvader mocht overlaten. Na nogmaals drie dagen in gebed te hebben doorgebracht, ging hij bij zijn biechtvader Fra Teodosio een generale biecht spreken en probeerde op alle mogelijke manieren zijn onwaardigheid en ongeschiktheid voor dit hooge ambt te bewijzen. Fra Teodosio gebod aan Ignatius hier te blijven en zou schriftelijk aan de paters antwoord zenden. Dit antwoord werd in tegenwoordigheid der eerste paters van de Sociëteit geopend en voorgelezen en luidde, dat Ignatius wel degelijk verplicht was zich te onderwerpen aan de verlangens van zijn gezellen en het ambt moest aanvaarden, dat hem werd opgelegd.

Droef gestemd verliet Ignatius San Pietro in Montorio en nam slechts onwillig 't ambt van Generaal der Sociëteit op zich, den 13en April 1541.

De kerk San Onofrio van binnen. (Foto Richter)

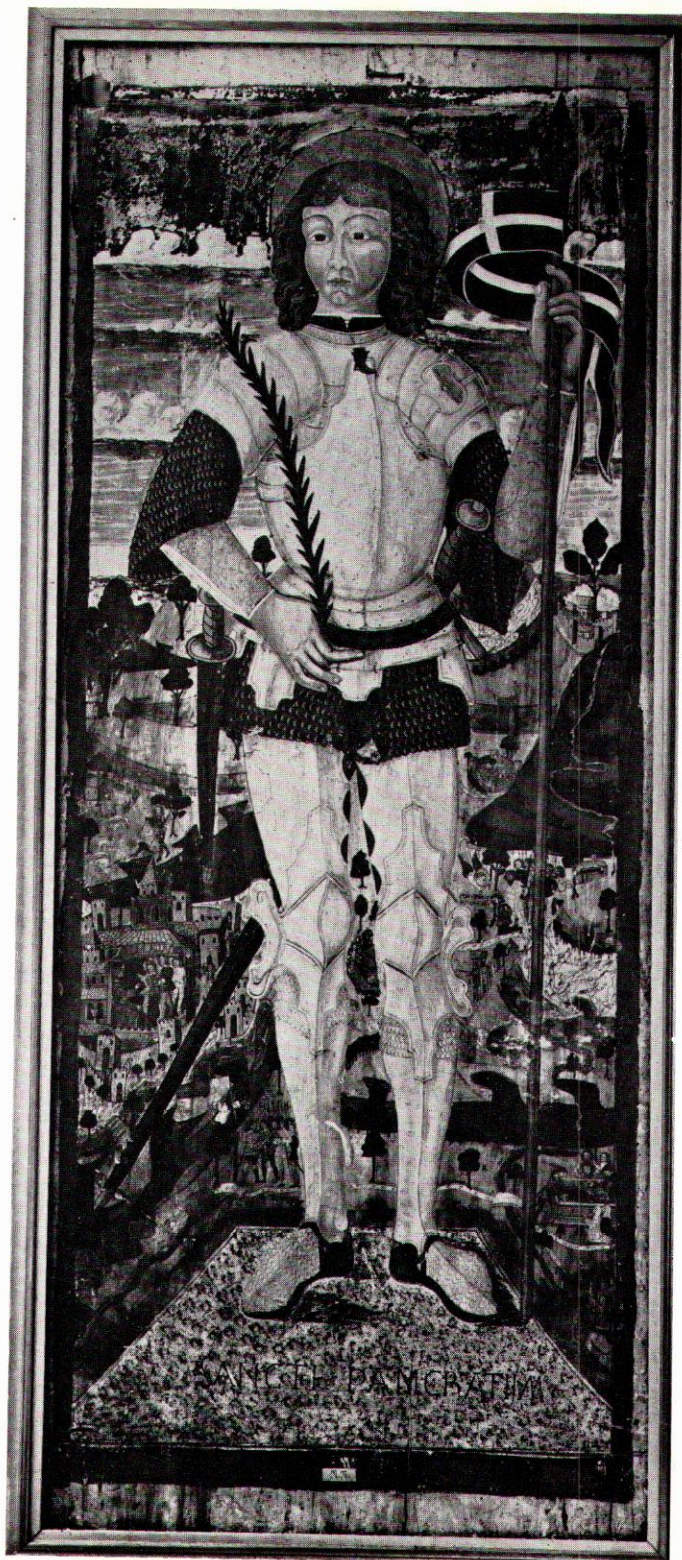

Het Grafmonument van Torquato Tasso

Het Sint Gregorius (vroeger Andreas) klooster, gelegen op het erfgoed van den H. Pancratius. (Foto Alinari)

Sint Pancratius
Martelaar, de
Wreker van den
meineed. (Foto
Alinari)

Hoe een christenkerk er oud-tijds uitzag: San Clemente van binnen. (Foto Richter)

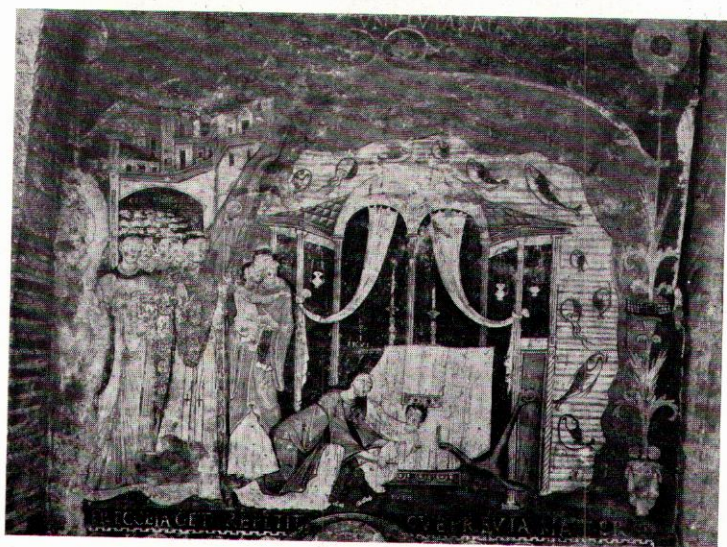
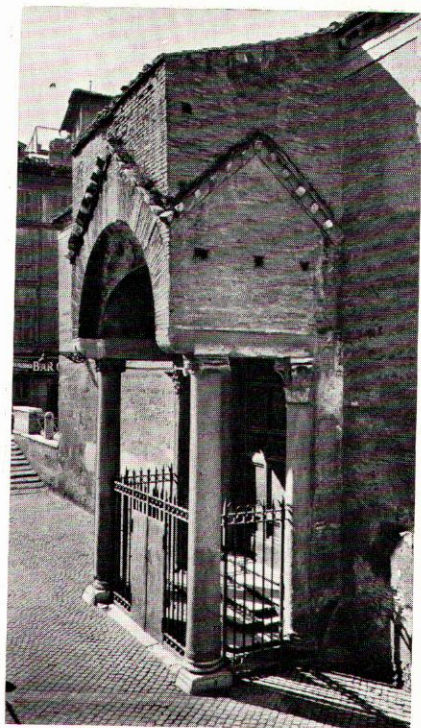

Het kruismozaïek in de absis van de kerk San Clemente. Zie ook Rome II no. 38. (Fot. Richter)

Het Clementijn-sche bedehuis met het heiligdom van Mithras. (Foto Richter)

Links boven:
Hoofdingang
tot het Voor-
hof van de
kerk San Cle-
mente. (Foto
Richter)

Rechts boven:
Het Mithras-
altaar onder de
Clemenskerk.
(Foto Ander-
son)

Hoe het kind
wedergevonden
werd bij het
onderzeesche
marmeren graf-
tempeltje van
den H. Cle-
mens. (Foto
Anderson)

WAAR TORQUATO TASSO STIERF

OOK heb ik me als Torquato Tasso naar kerk en klooster van San Onofrio laten leiden.

Nadat ik een lange, bijna verlaten straat had gevolgd, met rechts het groote Generaalatshuis van de paters Jezuïeten en links de getraliede vensters van het hospitaal Santo Spirito, ging ik de sterk stijgende Salita di San Onofrio op, bijna geregeld onder een gewelf van witte, ongeveer witte en gekleurde kleedingstukken door, die roerige huisvrouwen ter droging in de warme zonnestralen hadden opgehangen aan aaneengeknoopte stukken touw, van den eenen kant van de straat gespannen naar den anderen kant. Boven gekomen zette ik mij op de lage ballustrade langs het schilderachtige pleintje een oogenblik neer, terwijl steeneiken gewenschte schaduw brachten en het plassende water van een middeleeuwsche fontein de verlangde koelte.

Onder mij lagen tusschen veel groen de smerige daken van groote arbeiderswoningen, die tegen de scherpe helling van den Janiculus zijn aangebouwd. Wat verder lag de gele en waterarme Tiber rustig in het zonnelicht te droomen, evenals het schijnbaar niet eindigende vlak der grauwe stad, waarin slechts eenige ronde kerkkoepels, het witte Victor-Emmanuel-monument en de okerkleurige ruïnes van oud-Romeinsche bouwwerken wat afwisseling brachten. Op verderen afstand lag het boschrijke Pincio-park, en heel in de verte achter de Campagna Romana de ringmuur van het Sabijnsche en Albaansche bergland.

In mijn rustige beschouwing werd ik door slordig gekleede

straatventers gestoord, die voor „weinig” geld prentbriefkaarten, mozaïekkruisjes, halssnoeren en kameeën te koop aanboden. Mijn geheimzinnig zwijgen op Italiaansche, Duitsche, Engelsche en Fransche aanbiedingen, was aanleiding, dat een der kooplui: „Oranje boven” riep, waarop ik begon te glimlachen en het ijskoude incognito plotseling verbroken was. In het Italiaansch begon ik een praatje met hen. Ze hadden weinig te doen, vertelden ze, nu vreemdelingen, vooral hun beste klanten, de Engelsche misses, slechts in gering aantal zich naar Italië en Rome waagden, en zij dachten er sterk over, een anderen werkring te gaan zoeken. Of ik niet iets voor hen wist? Vroeger hadden ze het goed hier, vooral gedurende het Heilig Jaar: „Evviva il Papa”, en kregen bovendien van de goede paters in het klooster elken dag een bord warme soep; maar dat was ook al uit, omdat de paters weggegaan waren en het Tasso-museum door den Staat was overgenomen: „Evviva Mussolini.”

Onderwijl kondigde het chronometrische kanonschot van den Janiculus, het terstond daarop volgende Angelus-kleppen van San Onofrio en het schelle luiden van verschillende klokken en bellen in het daarnaast liggende kinder-ziekenhuis Bambino Gesù aan, dat het middag geworden was. Automatisch haalden de vensters uit hun rugzak een rond brood te voorschijn, waartusschen wat gekookte groente gelegd was en dat zij met grooten eetlust droog gingen opeten. Toen dronken ze wat van het fonteinwater en slenterden weg naar een hoek van het plein om op de harde keisteenen hun middagdutje te gaan doen.

Onderwijl wandelde ik onder de portiek langs met glas afgedekte fresco's, waarop Domenichino eenige scènes uit het leven van den H. Hieronymus heeft afgebeeld (de paters, die hier woonden, noemden zich Eremieten Hieronymianen en hadden als patroon en voorbeeld den heiligen Hieronymus, boete doende in de woestijn, gekozen), en zoo kwam ik bij de kerk, die den egyptischen eremiet Sint Onophrius is toegewijd. Deze zou meer dan

zestig jaren in de woestijn gewoond hebben en een meer bewonderenswaardig dan navolgenswaardig voorbeeld van streng kluizenaarsleven gegeven hebben, zooals we uit half vergane schilderijen op het binnenplein wel mochten besluiten. (p. 46) De fresco's die omstreeks het jaar 1600 door Giuseppe Cesari, bijgenaamd den Ridder, en anderen in de lunetten onder de arcades geschilderd zijn, geven ons „Leven, Dood en Wonderen” van dezen Perzischen heilige weer en worden, soms niet onnoodig, door Latijnsche en Italiaansche onderschriften verduidelijkt. Zoo kunnen we hier bijna het geheele wonderbare leven van den kluizenaar reconstrueeren, zooals het eens door den Abt van den Sinai, Johannes Climacus opgeschreven werd. Uit zijn prille jeugd: „De Koning van Perzië verlangend naar een troonopvolger bidt God om nakroost”. En hij krijgt een zoon, maar „door den duivel misleid wil de koning het kind, dat echter de armen biddend ten hemel verheft, in het vuur werpen. Een Engel verschijnt en beveelt den koning hem te volgen met het kind naar een klooster in de woestijn. Onophrius wordt aan de zorgen van den Abt toevertrouwd en een hinde voedt het kind gedurende drie jaren.” Uit zijn kinderjaren: „Onophrius biedt Jesus een stuk van zijn brood aan, zeggende: beiden zijn we klein; ik eet, ook gij moet eten; toen nam Jesus het brood uit de handen van Onophrius.” Uit zijn lang verblijf in de woestijn, waar hij in een spelonk leefde: „Onophrius, slechts met een lendendoek bekleed, wordt geheel met haren begroeid; dertig jaren lang geeft een palmboom hem dadels te eten en een Engel hem brood.” En van de ongewone eerbewijzingen bij zijn dood, toen toevallig een andere monnik Paphnutius hem bezocht: „Paphnutius is bekommerd, hoe hij het lichaam van Onophrius zal begraven, maar ziet twee leeuwen uit de woestijn komen, die de voeten van den doode gaan lekken. Paphnutius wijst de plek aan, waar Onophrius moet begraven worden en de leeuwen graven met hun klauwen een kuil. Paphnutius begraaft het lijk en gaat op bevel eens Engels naar Egypte om aan de menschen

al het wonderbare te verhalen dat hij gezien heeft en gehoord.” Ter eere van dezen heiligen Onophrius werden oudtijds vele gedichten geschreven (o.a. *Salve flos Eremitarum*, en, *Salve Onophri clarissime*) en kerken gebouwd, bijv. op den Monte Mario, en ook hier op den Janiculus in 1439 door den Zaligen Nicolaas van Forcapalena, den stichter van de Congregatie der Eremieten Hieronymianen, wiens relieken nu onder het hoofdaltaar in de kerk liggen en wiens grafsteen met ingebeiteld portret naast de ingangsdeur verticaal tegen den muur staat.

In het halfduister kregen absis en zijkapellen en grafmonumenten eerst na eenig scherp toezien langzamerhand een bepaalden vorm; men onderscheidde toen spoedig hand en geest van verschillende kunstperioden. Eerst rechts een kapel in gothischen stijl, dan een Madonna van Caracci; daarna het machtige monument van Aartsbisschop Sacco met het gedenkwaardig opschrift: „labor et gloria vita fuit, mors requies; arbeid en roem gaf het leven, rust de dood”.

Toen stond ik bij de absis (p. 55) met schilderijen van Peruzzi (onder) en Pinturicchio (boven). Het beste licht viel op dat oogenblik op de „Vlucht naar Egypte”. Links lag Bethlehem op den achtergrond tusschen bosschen en bergen, en op den voorgrond was de kindermoord afgebeeld met weenende vrouwen en wreede soldaten; rechts een rijk bebouwde campagna en een kalme zee; in het midden de groep van de vluchtelingen: de ernstige Joseph, te voet, scheen haast te hebben; Maria (wat een wonderbaar zoet gezicht) gezeten op den ezel, scheen geheel overgegeven aan Gods H. Wil en vol bezorgdheid voor het Kind, dat zij op de armen draagt; een palmboom buigt zich beschuttend over de vluchtelingen heen, zoowel om het drietal te eeren als om schaduw te geven tegen de warme zonnestralen.

Me naar links wendend kwam ik bij het graf van kardinaal Mezzofanti (gest. 1849), die vijftig talen vloeiend sprak; en toen, in de eerste kapel links, bij het grafmonument, dat Pius IX voor

den dichter Torquato Tasso hier oprichtte, wiens eigenlijke grafsteen links tegen den kerkmuur aanstaat. (p. 55)

Hij kwam hier in de lente van 1595. De schrijver van „Jerusalem verlost” was reeds vroeg aan het einde van zijn wild leven gekomen. Als een gebrekkige pelgrim ging hij op den drempel van het klooster der Eremieten Hieronymianen zitten en vroeg als gunst om in den vrede van hun asyl te worden opgenomen. Hij stierf daar den 25sten April, juist toen kardinaal Cinthio hem naar het kapitoel wilde geleiden om daar plechtig met lauweren te worden gekroond. Hij verlangde echter reeds lang niet meer naar de ijdelheden van deze wereld, — als we tenminste mogen gelooven wat hij aan zijn vriend Constantino schreef: „Ik heb gevraagd om in het klooster van San Onofrio opgenomen te worden, niet alleen omdat volgens het oordeel der geneesheeren de lucht daar zoo zuiver en gezond is, maar ook en vooral om vanaf deze hoog verheven plaats en met de hulp van de monniken van dat klooster met grootere zorg mijn opgang naar den hemel te kunnen voorbereiden.”

Zijn werk- en sterfkamer kan men in het aangrenzende klooster bezoeken, waar vele voorwerpen bewaard worden, door Tasso gebruikt, en manuscripten van zijn hand en al zijn werken, ook in vertaling, zijn tentoongesteld.

Daarnaast ligt een kapelletje aan Maria, Koningin van den H. Rozenkrans, toegewijd. Een inscriptie zegt, dat „door de paters van het klooster iederen dag een H. Mis moet worden gelezen volgens fundatie van Guido Vagni”. Maar het klooster is reeds een jaar zonder paters en de Rozenkranskapel zonder H. Mis. Het zal wel niet lang meer duren, of de portier hier wordt vervangen door een officieelen museumbewaker in gegalonneerde livrei. Men haaste zich dus, als men San Onofrio niet „dood” wil zien.

BIJ DEN WREKER VAN DEN MEINEED

GREGORIUS, Bisschop van Tours (538-594), verhaalt, dat in zijn tijd degenen, die van meineed verdacht werden, naar het graf van den H. Pancratius aan de Via Aurelia werden geleid om daar nog eens hun getuigenis te herhalen. Bij valsch zweren zouden zij ofwel terstond dood neervallen ofwel door den duivel worden gekweld.

Aanleiding tot deze gewoonte zou het volgende voorval zijn geweest: Twee personen lagen met elkaar in proces en betuigden beiden onder eede hun onschuld, zoodat de rechter niet tot erkentenis der waarheid komen kon. Hij liet toen de mannen op het graf van den H. Petrus nog eens zweren, dat zij onschuldig waren en bad tegelijk Sint Pieter om door een wonderbaar teeken de waarheid te laten blijken. Maar er gebeurde niets. Toen riep de rechter uit: „De oude Sint Petrus is zeker te goedertieren. Laten we den jongen Pancratius gaan raadplegen!” En hij bracht hen naar het graf van den martelaar Pancratius op de Via Aurelia. Toen de schuldige daar wederom de hand ophief om valschelijk een eed te zweren, viel hij plotseling dood ter aarde neder.

Het verkrijgen van een Godsoordeel in een twist was echter het doel niet van onze wandeling, toen we op een prachtigen zomernamiddag bij de Porta S. Pancrazio rechthout de Via S. Pancrazio insloegen en genoten van de blauw-bronzen kleur, waarmede de zon de verbrande campagna overgoot. Gelukkig is Sint Pancratius in Rome geen „ijsheilige” (12 Mei, met St. Marmentus 11

Mei en St. Servatius 13 Mei) en hoeft hier niet als noodhelper te worden aangeroepen zooals in Nederland, waar midden Mei, als in Zuid-Oost Europa de sneeuw gaat smelten, door de ontstane luchtcirculatie dikwijls een koude Noord-Oosten wind waait, die zelfs nachtvorsten veroorzaakt en het ontkiemende plantenleven met den dood bedreigt. Wij wilden de oude kerk S a n P a n c r a z i o eens gaarne bezoeken en bidden op het graf van hem, die onder de vervolging van keizer Valerianus of Diocletianus op veertien-jarigen leeftijd reeds zoo moedig het christengeloof verdedigd had. (p. 56)

Toen zijn ouders in Phrygië gestorven waren, verhaalt de legende, was Pancratius met zijn bejaarden oom Dionysius naar Rome gereisd en woonde op het familie-landgoed, in welks nabijheid paus Marcellus of Cornelius zich verborgen hield. Zoo kwamen zij in aanraking met het hoofd der christengemeente en werden door Gods genade spoedig overtuigd van de waarheid van het christelijk geloof. Dionysius stierf in vrede, maar spoedig daarna werd Pancratius gevangen genomen en voor den keizer gevoerd.

Kind, laat mij U een wijzen raad geven, moet de keizer gezegd hebben, en U van een afschuwelijken dood redden; want ik weet, dat men op uw leeftijd gemakkelijk bedrogen wordt en ken U als zoon van een man, die tot onze hooge aristocratie behoorde en eens mijn vriend was. Luister naar me en verzaak aan de dwaasheid van het christendom; dan zal ik U als mijn eigen zoon behandelen.

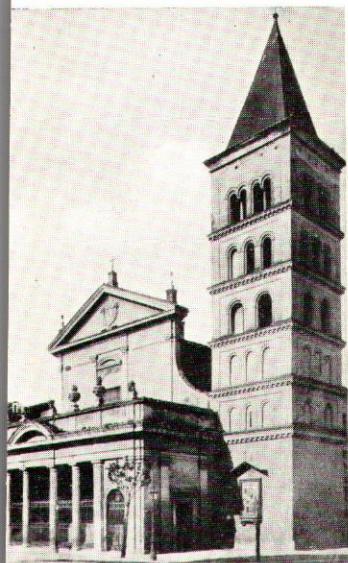
Waarop Pancratius hem antwoordde: Kind ben ik misschien nog naar het lichaam, maar volwassen ben ik naar de ziel. Met de genade Gods hoop ik steeds trouw te blijven aan mijn verlosser Jesus Christus en veracht uw beloften en uw martelingen evenzeer als de afgodsbeelden die hier voor mij staan. Ik verwonder mij er alleen over, dat gij zelf U niet schaamt die valsche goden te aanbidden.

Toen liet de wreede keizer hem op de Via Aurelia het hoofd

afslaan, waar de vrome Octavilla, vrouw van een senator, den moedigen martelaar in de catacomben op haar terreinen begroef. Nog slechts veertien jaren was hij oud. Geen wonder, dat de jonge martelaar ook als jeugdpatroon wordt vereerd en dat zijn helpende voorbede, vooral in België, tegen kinderziekten wordt ingeroepen. Mej. Dr. A. Z. Huisman vertelt in haar boek over de vereering van den H. Pancratius (Haarlem 1938), hoe de Pancratiusvereering ofwel door Angelsaksische monniken uit Engeland naar Holland is overgeplant (paus Gregorius de Groote, die Sint Augustinus naar Engeland zond was te voren abt van het St. Andreasklooster, thans San Gregorio, (p. 55) geweest, gelegen op het erfgoed van Pancratius), ofwel via Duitschland, waar de vereering van Sint Pancras vooral door Arnulf van Karinthië bevorderd was, die relikwieën van dien heilige uit Rome had medegebracht; aan de machtige bescherming van Pancratius schreef hij zijn succesvolle bestorming van de Pancratiuspoort toe (de oude Porta Aurelia) en de daaropvolgende inname van Rome.

Reeds ten tijde van Constantijn was hier nabij den Aureliaanschen stadsmuur een kleine basiliek gebouwd; want reeds spoedig genoot de jeugdige martelaar een groote populariteit en werd als Beschermers van de onschuldigen en Wreker van de meeneedigen vereerd. Verschillende beroemde persoonlijkheden hebben zich op hem als getuige van de waarheid van hun woord beroepen, o.a. paus Pelagius I (556-91), dat hij op geen enkele wijze zijn voorganger Vigilius onrecht had aangedaan; en op Witten Zondag (Beloken Paschen) gingen de nieuw-bekeerden processie-gewijze naar het graf van den heiligen martelaar om daar hun doopbeloften te hernieuwen en hun eed van trouw te bevestigen. Daarom besluit men thans nog hier op dienzelfden dag van Beloken Paschen met luisterrijke processie de Statieplechtigheden van den Vastentijd.

Het kerkgebouw viel ons tegen, al imponeert ook de machtige ruimte en wordt het tabernakel boven het altaar door vier prach-

De Basiliek van den H. Chrysogonus. Foto Richter)

San Crisogono van binnen. (Fot. Richter)

Absismozaïek in San Crisogono van Pietro Cavallini. (Foto Felici)

De kapel, waarin het lichaam van de Zalige Anna Maria Taigi rust (Foto Dafne)

De H. Susanna,
Martelares. (Foto
Alinari)

De barokgevel van de kerk van de
H. Susanna. (Foto Richter)

Doop van den too-
neelspeler Genesisius
(Foto Alinari)

tige porfieren zuilen gesteund; ook zagen we hier en daar resten van ingelegd Cosmatenwerk uit de dertiende eeuw.

Men ziet nu nog duidelijk, dat de kerk herhaaldelijk is omgebouwd, rijk opgesierd geweest, maar ook meermalen met ruw geweld verwoest. Ook de nieuwere tijden kunnen hiervan medespreken. In 1798 werd de kerk door de Fransche soldaten geplunderd en ontwijd. De overblijfselen van den martelaar werden uit de reliekschrijn genomen en in den wind verspreid; marmeren altaren en met mozaïek ingelegde ambones (preekstoelen) werden uit elkaar geslagen en kostbare kunstwerken vernield of geroofd; het kerkgebouw werd als paardenstal gebruikt en had zooveel geleden, dat het als een ruïne in de campagna lag, tot het eindelijk wederom in 1815 voor den H. Dienst kon worden heropend.

Nog slimmer ging het er toe in 1849, toen de roodhemden, de Garibaldisten hier legerden en de kerkmuren met karikaturen en blasphemische opschriften bevuilden. Zij vernielden opnieuw altaren en grafmonumenten, sneden de heilige gewaden in stukken, en vulden de graven der heiligen in de catacomben met aarde en drek. Deze walgelijke gewelddadigheid deed een rilling van afgrijzen door geheel Europa gaan en veroorzaakte groote smart aan de katholieken der geheele wereld. Want de barbaren der negentiende eeuw waren brutaler te werk gegaan dan de barbaren uit den heidenschen tijd, die tenminste nog eerbied hadden getoond en als heilig en onschendbaar beschouwd de graven van de christenen.

Door de goede zorgen van de paters Ongeschoeide Carmelieten, die vanuit het ernaast liggende internationale missiecollege deze kerk bedienen, is gedurende de laatste jaren het kerkgebouw netjes opgeknapt en voor de steeds toenemende bevolking op de aangrenzende Monte Verde een waardige en druk bezochte parochiekerk geworden. In de Doopkapel werd onlangs een gedenksteen onthuld, waarop vermeld staat, dat in deze doopvont (vroeger in de kerk van de H.H. Celsus en Julianus) op 4 Maart

1876 het H. Doopsel ontving Eugenio Pacelli, thans Z.H. paus Pius XII.

„Hic fuit decollatus Sanctus Pancratius, hier is de H. Pancratius onthoofd” lazen we op een kleine marmerplaat, welke was aangebracht op de pijler naast de nauwe gang, waarlangs we in de catacomben afdaalden. Onmetelijk groot scheen deze onderaard-sche necropolis (doodenstad) te zijn; ze leek ons een sterk gecompliceerd netwerk van gangen en galerijen, in verschillende verdiepingen onder elkaar, sommige regelmatig en breed aangelegd, andere kronkelend uitgehouwen of zich vernauwend als spleten in de rots, die men denkt dat spoedig zullen aaneensluiten. We kwamen langs duistere geheimnisvolle hoeken, onvoorziene krommingen en oneffenheden van terrein, langs groepeerings van verschillende grafkamers tot één groote ruimte, waar de christenen zich tijdens de vervolgingen verzamelden, langs ruw uitgehakte arcosolen (rondbogen boven een martelaarsgraf), langs opschriften en inkrassingen in de wanden (graffiti), langs resten van oude beschilderingen en een ontelbaar aantal van graven (loculi), die in verschillende grootte op ongelijken afstand rechts en links waren uitgehouwen.

Het trillende licht van onze kleine kaarsjes was nauwelijks in staat de dikke duisternis te breken. In de diepe donkerte der geopende graven zagen we zoo nu en dan eenige wit-gele menschenbeenderen lichten en een doodskop ons toegrijzen.

Een aangename wandeling was het nu juist niet, maar een geweldig Memento mori. „Gedenk, o mensch, dat gij stof zijt en tot stof zult wederkeeren.”

IV. OP HEIDENSCH E GRONDVESTEN

EEN KERK BOVEN EEN MITHRASTEMPEL

JUIST waren de Vespers begonnen. De zwarte kappen van het schilderachtige Dominicanerhabijt werden over de hoofden getrokken en het psalmodieeren begon. Het klonk uitstekend vandaag, 23 November, feestdag van den H. Clemens; de forsche mannenstemmen zongen goed geschoold en onderhielden gelijkmatig de voorgeschreven rustpunten. De Iersche Dominicanen van San Clemente schenen echter meerdere gasten in hun midden te hebben; want nog nooit zag ik de marmeren zitbank in het verhoogde koor zoowel rechts als links geheel met zwart-witte monniken bezet.

Omdat het feest was, hadden we heden den hoofdingang der kerk op de Piazza San Clemente, die anders steeds hermetisch gesloten is, mogen binnengaan. (p. 58) Door een oud portaal, dat men vroeger vestibulum noemde, waren we op het vierkante binnenhof gekomen, het zoogenaamde Atrium, met rondom zuilenhallen, en in het midden een fontein; hier waschte men in vroeger dagen de handen alvorens het heiligdom binnen te gaan. Op dit binnenhof werd in den eersten christentijd ook recht gesproken en werden de liefdemalen, de agapen, na het ontvangen der H. Communie gehouden. Zoo iets geschiedde ook vandaag. In een hoek zag ik een paar zusters op een omgevallen zuil zitten en een twintig weeskinderen op den voorgrond er om heen; zij schenen uit te rusten van de vermoeiende wandeling en verdeelden onder elkaar wat fruit en eenige stukken brood. Vandaar traden we de kerk binnen. Op deze plaats moet reeds

in de eerste eeuw een bedehuis der Christenen gestaan hebben. Hieronymus in 392 en paus Damasus verhalen ons, dat de Romeinsche patriciër Clemens, die later opvolger van den H. Petrus werd als bisschop van Rome (91—100), zijn huis als bidplaats voor de Christenen inrichtte. Onder paus Siricius (384—399) werd op dat huis een groote basiliek gebouwd, die in 1084 bij een inval der Noormannen onder Robert Guiscard werd verwoest. Kortens tijd daarna onder paus Paschalis II, die als kardinaal de Clemensbasiliek als titelkerk had gehad en daar in 1099 paus was gekozen, werd boven op deze basiliek in 1108 een nieuwe wat kleinere kerk gebouwd, die met het materiaal, zuilen, marmer der oude kerk werd ingericht, zooals herhaaldelijk uit het gevonden monogram van paus Johannes VIII (872—882) blijkt. Zoo kan men zich in deze Clemenskerk nog een goed beeld vormen van de inrichting en versiering der katholieke kerken in den oud-christelijken tijd. (p. 57)

Het achterste gedeelte der kerk, die door zestien ongelijke zuilen en twee pijlers in drie schepen verdeeld wordt, was voor de catechumenen, de doopleerlingen, bestemd, en in het schip der kerk zelf stonden links de vrouwen en rechts de mannen. In het midden is een verhoogd koor aangebracht, omringd door een marmeren, met mozaïek ingelegd hekwerk; dit was de gereserveerde plaats voor de diakens, subdiakens en zangers. Ook heden hadden hier de paters Dominicanen plaats genomen, die de Vespers reciteerden. Links staat de ambon voor het voorlezen van het evangelie en voor de preek, en daarnaast de ingelegde kandelaar voor de paaschkaars; rechts de ietwat lagere ambon voor het voorlezen van het epistel met lezenaar voor den voorzanger. Het priesterkoor was door een marmeren balustrade van de kerk gescheiden. In het midden bevindt zich het altaar, waaronder nu de relikwieën van paus Clemens bewaard worden en van den consul-martelaar Flavius Clemens en van bisschop Ignatius van Antiochië, die in het jaar 114 in het nabije Colosseum voor de wilde dieren werd geworpen. Het altaar is overhuifd door een baldakijn,

waarvan de zuilen door ijzeren stangen met ringen verbonden zijn voor het ophangen der gordijnen, die gedurende een gedeelte der H. Mis (mysterium fidei) gesloten werden. Achter in het priesterkoor staat de cathedra, de bisschopsstoel, met aansluitende bank voor de priesters.

Waar wij stonden hadden we een prachtig overzicht over de geheele kerk, die bij de schelle electriche feestverlichting zich in al haar deelen scherp afteekende. In de verte schitterden de mozaïeken van absis en triomfboog. (p. 57)

— Zijn die mozaïeken oud? vroeg een hollandsche schilder, die naast me stond.

— Het mozaïek in de absis is uit de oude basiliek hierheen gebracht, antwoordde ik. Meermalen is het natuurlijk gerestaureerd, maar grootendeels dateert het nog uit de zevende eeuw. Kunt U zien, wat het voorstelt? Ziet U dat groote sierkruis, waarop twaalf duiven zitten, tusschen Maria en Johannes? De duiven stellen de twaalf apostelen voor. Aan den voet van het kruis schiet een wijnstok op, symbool van den geestelijken wijnstok, die in het Jodendom verdroogd was, maar in het Christendom rijkelijk vrucht draagt. Daar ontspringen ook de vier paradijsstroomen, die hun water in den Jordaan uitgieten, waar de herten, vogels enz. hun dorst komen lesschen. Op den breeden mozaïekrand daaronder ziet U ook vele lammeren staan. De middelste is het Lam Gods, waarheen lammeren uit de steden Jerusalem (jodendom) en Bethlehem (heidendom) zich richten. Maar het mozaïek op den triomfboog is niet zoo oud: uit de twaalfde of dertiende eeuw. U ziet den zegenenden Christus tusschen de vier Evangelist-symbolen, en links H. Paulus en Laurentius met den rooster, waarop hij werd verbrand en rechts St. Petrus en Clemens met het anker, waardoor hij in de Zwarte Zee verdronk en zoo waardig werd de beloften van Christus.

— Waarom zegt U dat er zoo bij?

— Weet U niet, dat deze liturgische formule, — welke we zoo herhaaldelijk gebruiken, van paus Clemens stamt? Het oudste

voorbeeld ervan hebben we in den brief van Clemens aan de geloovigen van Corinthe. Ik las het laatst in het Liturgisch Tijdschrift XV, 76: „Laten wij eensgezind vergaderen en met aller instemming als uit één mond tot Hem dringend smeeiken, op dat wij aan zijn groote en verheven beloften deelachtig worden. Want Hij zegt: geen oog heeft gezien, geen oor heeft gehoord, noch is het opgekomen in het hart van eenig mensch, wat God bereid heeft voor hen die Hem verwachten. Hoe zalig en wonderbaar, o geliefden, zijn de gaven Gods: het leven in onsterfelijkheid, de schittering in gerechtigheid, de waarheid in vrijheid, het geloof in vertrouwen, de volharding in heiligheid; maar dat alles valt onder ons verstandelijk bereik. Op welke dingen dan kunnen zij rekenen, die Hem verwachten? De allerheiligste Schepper en Vader der eeuwen kent alleen de grootheid en schoonheid en verhevenheid van die dingen. Laten wij er dus ijverig naar streven ons onder het getal te bevinden van die naar Hem verlangen, opdat wij deelachtig worden aan die beloofde geschenken.”

We gingen bij de sacristie een trap af naar de grootere onderkerk, de basiliek uit de vierde eeuw (eerst onlangs uitgegraven) met antieke zuilen, belangrijke schilderijen uit de zevende tot de elfde eeuw vooral bij het vroegere graf van den H. Cyrillus. Onder deze tweede basiliek is nog een kerk (dus drie kerken boven elkaar), die volgens het traditioneele gebruik als crypte diende en de oorspronkelijke kerk moet zijn geweest, welke in het huis van paus Clemens werd ingericht. Het plafond is nog met gipswerk versierd, dat uit den eersten tijd der keizers schijnt te stammen en de muren zijn uit den tijd der Romeinsche Republiek, dus uit de tweede eeuw vóór Christus. (p. 57)

Naast dat Clementijnsche bedehuis en onder het presbyterium van de oude basiliek ligt een heidensch tempeltje, een heilighdom van Mithras, den zonnegod, wiens vereering op het einde der tweede eeuw in het Romeinsche Rijk zeer verbreid was. Dit tempeltje moet hier ingericht zijn, nadat het huis van den martelaar

gerechtelijk door den Staat was geconfisceerd. De Zonnegrot, waar alleen de ingewijden toegang hadden, heeft nog zijn oorspronkelijken vorm en oude decoratie behouden: in het midden staat het altaar met symbolische figuren en aan den kant zijn de rustbanken aangebracht voor hen, die aan den offermaaltijd ter eere van Mithras deelnamen.

Tot voor eenige jaren stond dit alles onder water; en bij hoog water in den Tiber is het nog onmogelijk in de onderste Clemenskerk en het Mithrastempeltje (p. 58) af te dalen. De wateren hebben echter dit onderaardsche heiligdom goed bewaard, evenals zij nu nog het graf van den Opperpriester Clemens bewaken. Niet-tegenstaande alle gedane moeite hoort men het water nog heimelijk loopen in de donkere gangen. Het sijpelt door de muren heen en hangt aan het plafond als dikke tranen, die het electrische licht omtoovert in paarden van kristal. Soms laten de druppelen los en vallen op den pelgrim neer, op wien het dan den indruk maakt, alsof hij van Clemens een zegening met wijwater krijgt. Hij slaat dan een kruis, nu de paus hem zegent, die zoo dicht bij Petrus stond en Jesus.

De Nederlander gaat met zijn gedachten in deze Clemenskerk terug tot 695, toen te Rome op 21 November Paus Sergius I Sint Willibrord tot bisschop consacreerde en hem den naam Clemens gaf, wiens feest zoo nabij was. Op gelijke wijze ontving ook Winfried van den paus den naam Bonifacius, omdat op zijn wijdingsdag het feest van den martelaar Bonifacius werd gevierd. Maar terwijl de naam Bonifacius populair werd, bleef St. Willibrord meer onder zijn ouden naam bekend. Toch schreef hij zelf zijn naam als „Clemens Willibrordus”, bijv. in den kalender van Echternach.

Door St. Willibrord is de vereering van den H. Clemens ongetwijfeld in onze streken bekend geworden. Zouden de Clemenskerken hieraan haar ontstaan te danken hebben? Of zijn deze oude Clemenskerken misschien genoemd naar den H. Clemens-Willibrordus?

BIJ HET GRAF VAN EEN PAUS-MARTELAAR

HOE komt het, dat de kleine vlieg zes pooten heeft en vleugels, terwijl de groote olifant geen vleugels heeft en maar vier pooten?

Spottend stelde de ongeloovige maar nieuwsgierige Clemens deze vraag. Bij alle wijsgeeren was hij zelfs te rade gegaan om een oplossing te vinden van de groote levensvragen, vooral omtrent de onsterfelijkheid der menschelijke ziel.

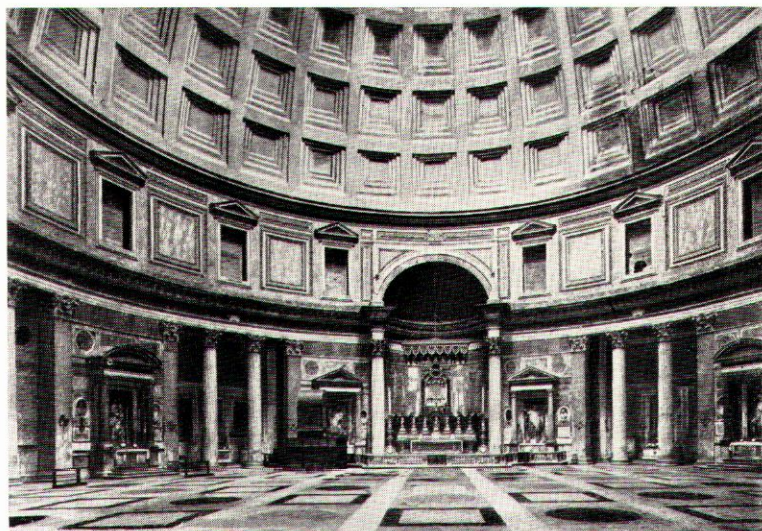
Ongelukkige, antwoordde Barnabas (die van Palestina naar Rome gekomen was om het Christendom te prediken); als ge de vraag in ernst gesteld had, zou ik er zonder moeite op antwoorden. Maar het is dwaas met u te redeneeren over de schepselen, zoolang ge den Schepper van al het geschapene niet wilt erkennen. Onbekend met den Schepper is het niet meer dan billijk, dat ge ook dwaalt omtrent de schepselen.

Deze woorden maakten zulk een diepen indruk op Clemens, dat hij zich bij Barnabas aansloot en zich door hem liet onderwijzen in de leer van Christus. Daarna reisde hij van Rome naar Palestina, waar Petrus het onderricht bij hem vervolmaakte en hem overtuigde van de waarheid der christelijke leer en van de onsterfelijkheid der menschelijke ziel.

Ik las dit gesprek in het Itinerarium Clementis, het Reisboek van den H. Clemens, een apocrief boek, dat uitvoerig over het jonge leven van paus Clemens verhaalt, opvolger van den H. Petrus op den bisschopsstoel van Rome na Linus en Cletus

Het Pantheon. (Foto Brunner)

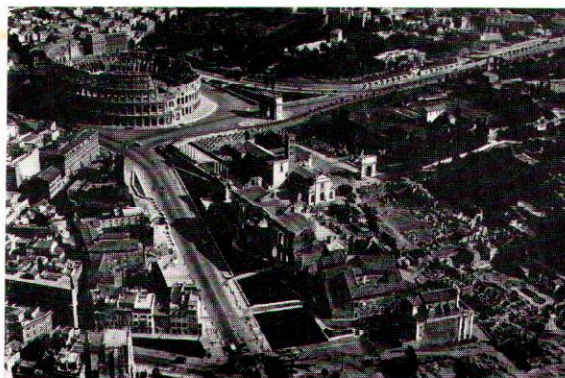
Het Pantheon van binnen: links het graf van Raphaël. (Foto Brunner)

De Via dell' Impéro
(Foto Alterocca)

Het Forum Romanum met de kerk van de H.H. Lucas en Martina. (Foto Alinari)

Het Colosseum gezien in vogelvlucht.
(Foto Alterocca)

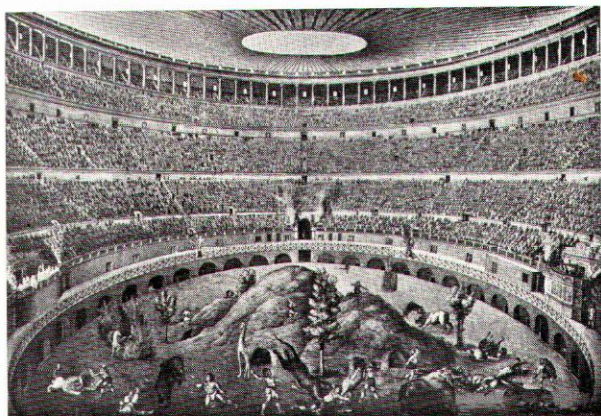
Het geweldige bouw-
werk van buiten.
(Foto Richter)

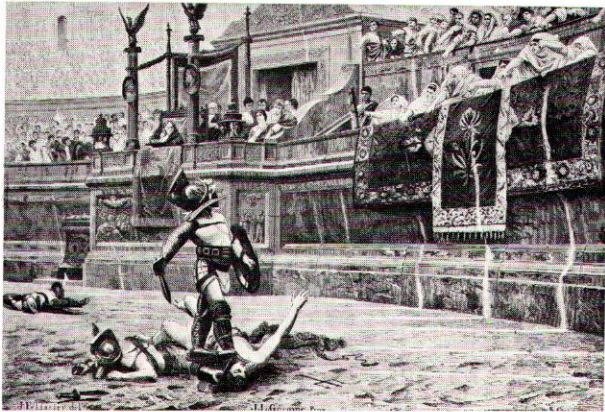

Het Colosseum van
binnen, met de half
uitgegraven arena en
het nieuwe kruis,
dat in 1926 hier
werd geplaatst (Foto
Richter)

Tegen wilde beesten
wordt gestreden.
(Foto Richter)

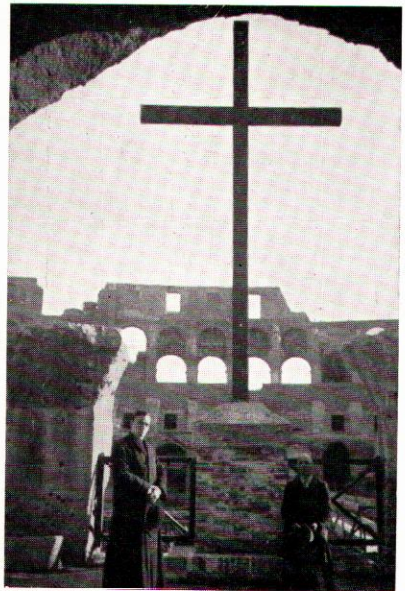

Zwaardvechters treden op; de Vestaalsche Maagden eischen den dood van den overwonnene.

De Triumfboog van keizer Constantijn, gezien door een der bogen van het Colosseum. (Foto Ist. It.)

Het nieuwe houten kruis in het midden der arena

(91-100). Het boek staat vol phantastische verhalen, die bijna te dol zijn om na te vertellen.

Clemens' vader zou Faustinianus geheeten hebben, zijn tweelingbroertjes Faustus en Faustinus en zijn schoone moeder Macidiana. Deze werd door den broer van haar man lastig gevallen en nam met de jonge tweelingen de vlucht naar Athene. Op reis kwam het schip in de golven om; Macidiana werd op een rotseiland geworpen, redde haar leven, maar was zeer bedroefd, omdat haar twee kinderen in de golven schenen omgekomen. Faustinianus reist haar achterna, maar vindt geen spoor van haar te Athene; hij hoort daar echter over de schipbreuk en blijft maar in de omgeving wonen.

Clemens, „wees” geworden, gaat nu wijsbegeerte studeeren, wordt na de ontmoeting met Barnabas christen en dan leerling van den H. Petrus in Palestina. Hier sluiten zich twee leerlingen van Simon den toovenaar, over wien ook in de H. Schrift verhaald wordt, Aquilas en Nicetas bij hen aan. Met hun vieren trekken zij ter bekeering de kust langs en komen ook op het eiland, waar Macidiana schipbreuk geleden heeft.

Bedelend zat zij bij de poort van den tempel en vroeg wanhopig om een aalmoes; anders zou zij zich van het leven gaan benemen. Toen haar de reden van haar vreeselijke wanhoop gevraagd werd, vertelde zij aan Petrus haar ongelukkige levensgeschiedenis. Maar Petrus zeide dat hij van zijn leerling Clemens uit Rome een ongeveer gelijke geschiedenis gehoord had.

Clemens, mijn zoon; hij leeft?

En Petrus bracht de moeder bij den zoon, die aan zijn moeder mededeelde, hoe vader haar achterna was gereisd zonder ooit weer terug te komen. Daarna kwamen Aquilas en Nicetas bij hen, die het geheele treurige verhaal te hooren kregen. Toen echter de namen Faustus en Faustinus werden uitgesproken, vertelden zij, dat zij vroeger die namen gedragen hadden en dat

hun als kleine kinderen bij een noodlottige schipbreuk eens het leven was gered. En zij wierpen zich in elkanders armen.

Den volgende dag waren Petrus en zijn drie leerlingen naar een eenzame plaats gegaan om te bidden. Een oude grijsaard van eerbiedwaardig uiterlijk naderde stil.

Hoe dwaalt gij, broeders, zeide hij; want er bestaat noch God noch Voorzienigheid. Alles wordt in deze wereld door het blinde noodlot beheerscht. Ik heb het in mijn eigen leven treurig genoeg ondervonden. Eens was ik gelukkig; ik had een schoone huisvrouw, die mij helaas bedroog en met een mijner slaven is weggereisd en mijn twee jeugdige zonen heeft medegenomen. Mijn eigen broer vertelde mij, hoe zij eerst hem had willen verleiden. Mijn anderen zoon liet ik te Rome achter en reisde haar na; maar ik vond haar niet. Nu ben ik oud en ellendig en geloof niet meer aan een hemelsch bestuur!

Waarop Petrus antwoordde: Als ik dan terstond uw vrouw en uw drie zonen eens tot u zou geleiden en u zou bewijzen, dat zij u altijd trouw is gebleven, zoudt gij dan nog in uw ongeloof volharden?

En hij bracht Macidiana bij Faustinianus en stelde aan den gelukkigen echtgenoot en vader de drie teruggevonden zonen Clemens, Faustus en Faustinus voor.

Zoo gaat het verhaal in dit apocriefe geschrift door. Clemens zou door den H. Petrus zelf tot bisschop van Rome zijn gewijd (ook Tertullianus houdt dit vol en noemt Clemens den directen opvolger van den H. Petrus), maar afstand gedaan hebben ten gunste van Linus en Cletus. Na den dood van Cletus werd hij echter wederom gekozen en gedwongen de keuze te aanvaarden.

Wat van dit legendarisch verhaal te gelooven is, kan moeilijk achterhaald worden. Wel is een zekere Romeinsche traditie welke steunt op Ireneus (180), dat Clemens de derde opvolger van den H. Petrus was op den bisschoppelijken Stoel van Rome. Met roem heeft hij de Kerk Gods bestuurd. We lezen in de

Metten van het Brevier, dat paus Clemens zeven notarissen aanstelde voor de zeven stadswijken van Rome, opdat deze de daden en het lijden der Martelaren zouden opteekenen. Eveneens, dat Clemens zelf veel heeft geschreven tot heil en nut der geloovigen. Hij schreef o.a. in 96 een zeker authentieken brief „uit naam van de Romeinsche Kerk” aan de christenen van Corinthe om hen te waarschuwen tegen partijschappen en te vermanen zich aan het rechtmatige gezag van den bisschop te onderwerpen. En zóó groot was de luister van zijn heilig leven, dat Joden en Heidenen te Rome hem misschien nog hooger achtten dan de Christenen zelf. Hij had namelijk lijsten aangelegd van alle armen uit den omtrek en zorgde er nauwgezet voor, dat zij, die door hem gedoopt waren, niet behoefden te bedelen.

Maar nu komen we weer op het terrein, waar de legende vruchtbaar heeft gewerkt. Romantische verhalen omtrent het leven en den marteldood van den H. Clemens vinden we vooral terug in de Clementinae en Martelaarsacten uit lateren tijd.

Zelfs weten we niet met absolute zekerheid, of hij wel als martelaar gestorven is. Ireneus schijnt er niets van te weten en Eusebius en Hieronymus schrijven over zijn dood, zonder zijn martelaarschap aan te duiden. Later werd hij echter algemeen als martelaar vereerd en de Latijnsche Kerk viert zijn „hemelsche geboorte” op 23 November.

Op dien dag bezocht ik de St. Clemenskerk te Rome, gelegen tusschen het Colosseum en St. Jan van Lateranen. Nabij de sacristie daalde ik een trap af naar de nog niet lang geleden uitgegraven basiliek uit de vierde eeuw, welke onder de tegenwoordige kerk ligt. Hier in deze basiliek zijn vroeger herhaaldelijk Romeinsche Concilies gehouden, o.a. onder paus Zosimus (417) en paus Symmachus (499). Hoog interessant zijn de vele muurschilderingen uit de zevende tot de elfde eeuw, die voor de kunstgeschiedenis van niet gering belang zijn, bijv. ter beantwoording van de vraag, welke vorm bij de liturgische gewaden toen in gebruik was. Ik zag daar bijv. den marteldood op een wagenrad

van de H. Catharina van Alexandrië afgebeeld, zag tooneelen uit het leven van den H. Alexius, die zeventien jaren als onbekende leefde onder de trap van zijn vaders huis, zag de feestelijke overbrenging van het lijk van den H. Cyrillus, in 869 te Rome gestorven, van het Vaticaan naar de kerk van den H. Clemens, welke lijkvaart meer op een blijde triomftocht dan op een droevige begrafenis geleek.

Mijn belangstelling ging vandaag echter meer uit naar de tooneelen uit het leven van den H. Clemens. Zoo zag ik het verhaal afgebeeld van den Romeinschen Stadsprefect Sisinnius, die om paus Clemens te arresteeren, heimelijk zijn christen vrouw Theodora naar het Godshuis gevolgd was; toen hij echter in de nabijheid van den pontificeerenden Hoogepriester gekomen was, verloor hij plotseling zijn gezichtsvermogen en moest aan de hand worden weggeleid. Daaronder was geschilderd, hoe de woedende Sisinnius nu aan zijn lijfgarde bevel gaf den paus gevankelijk voor hem te brengen, maar hoe ook deze soldaten met blindheid werden geslagen en in plaats van den paus een marmeren zuil met touwen omwonden en wegsleepten.

Een der liefelijkste scènes is wel deze: onder de vervolging van keizer Trajanus werd Clemens met vele Christenen naar Chersonesus in de Krim verbannen, om daar in de marmergroeven slavenwerk te verrichten. Later werd hij in de Zwarte Zee geworpen met een scheepsanker aan zijn hals. De Engelen bouwden een marmeren tempeltje rondom zijn lijk, en telken jare liep het water der zee drie mijlen van den oever terug om het volk in de gelegenheid te stellen op den verjaardag van den marteldood de relikwieën van hun heiligen medeballing te komen vereeren. Eens werd een kind door de golven verrast en vergeten in de menigte, die gekomen was om het wonder te aanschouwen. Maar het volgend jaar, toen het water zich terugtrok, kwam ook wederom de treurende moeder om bij de tombe van Clemens haar nood te klagen. Bij de relikwenschrijn van den heilige zag zij echter haar kind op den grond liggen en liep er heen om het lijkje

zorgzaam weg te dragen. Maar hoe groot was haar vreugde en de verwondering der toegestroomde menigte, toen men ontdekte, dat het kind niet dood was, maar sliep. De moeder wekte het kind en vroeg, wat het al dien tijd gedaan had gedurende een geheel jaar! Maar het kind keek heel verwonderd en zeide verbaasd: „Een jaar? ik was zoo moe en heb toen een oogenblikje hier geslapen!” (p. 58)

Het lijk van paus Clemens is later, zegt het Romeinsche Brevier, onder paus Nicolaas I (858-867) naar Rome overgebracht en eervol in de kerk van den H. Clemens begraven.

NA DEN HARDEN WINTER EEN GOUDEN ZOMER

OP verlangen van den Aartsbisschop van Weenen, Kardinaal Theodor Innitzer, die den titel voert van San Crisogono (evenals in zijn tijd Kardinaal Joachim Pecci, de latere paus Leo XIII), wordt het feest van den H. Martelaar Chrysogonus (24 November), dien de Grieken hun „grooten martelaar” noemen, in de laatste jaren met grooten luister gevierd.

De kerk van San Crisogono ligt in Trastevere, juist over den Tiber waar de Viale del Re, de Koningslaan begint. Ze is wel een der belangrijkste kerken van Rome. (p. 67) Vroeger moet hier een der „geheime” huizen gestaan hebben (de broeder, die me rondleidde, zeide: het huis van Chrysogonus zelf), waar de Christenen gedurende de vervolgingen, vooral onder keizer Diocletianus (284-305) te zamen kwamen om vereend te bidden en bij het opdragen der H. Mis tegenwoordig te zijn. Onder paus Marcellus I (304-309) of Silvester I (314-335) werd dit bedehuis reeds in een kerk omgebouwd, aan den martelaar Chrysogonus toegewijd en tot titelkerk verheven.

Historisch zeker is San Crisogono een der oudste kerken van Rome, gelijk de uitgravingen, die in de laatste jaren op regeeringskosten hebben plaats gehad, bewezen hebben. Men heeft op ongeveer zes meter onder den tegenwoordigen vloer der kerk een oudere kerk uitgegraven en daar op de muren nog oude schilderijen ontdekt (bijv. van de H. Caecilia en H. Anastasia); een gedeelte schijnt op een woonhuis of werkplaats te duiden: men

meent waschbekkens van een kleedingververij ontdekt te hebben. Reeds lang is het beeld van den Goeden Herder bekend, dat hier gevonden is en zeker uit de vierde eeuw stamt; op het voetstuk staat een inscriptie, waaruit blijkt dat het beeld aan de kerk van San Crisogono ten geschenke is gegeven (die dus in de vierde eeuw reeds moest bestaan).

Paus Gregorius III (731-741) herstelde de kerk en bouwde er een klooster naast, opdat er in de kerk een „psalmodia perpetua”, een voortdurend psalmgezing zou plaats hebben. Hij schonk daarom het klooster aan eenige monniken, die wegens de vervolging der Beeldenstormers (Iconoclasten) uit het Oosten van Rome waren gevlucht en ofwel paters Basilianen, ofwel paters Benedictijnen geweest zijn. Een van hen besteeg als paus Stephanus III (of IV, 768-772) den pauselijken stoel. Dit klooster, dat tegenwoordig het hoofdklooster der paters Trinitariërs is, heeft niet zelden tot pauselijk verblijf gediend. Zoo woonde er een tijdlang paus Urbanus VI, die zich na de onrustige pauskeuze op 7 April 1378 in het Vaticaan niet erg veilig voelde en het volk door zijn ontactisch optreden nog meer van zich vervreemde, zoodat de H. Catharina van Siëna hem zelfs „gerechtigheid zonder barmhartigheid” verweet. Ook paus Eugenius IV (1431-1447) heeft er menig jaar gewoond, vóórdat de woelingen in Rome hem, als laatsten pauselijken balling vóór Pius IX, uit Rome verdreven.

De kerk werd in de twaalfde eeuw onder het pontificaat van paus Callixtus II (1119-1124) op kosten van Kardinaal Giovanni da Crema, die den titel van San Crisogono voerde, geheel opnieuw opgebouwd en een zes meter hooger gelegd. De middeleeuwsche klokketoren is waarlijk een sieraad der stad, al is de scherpe spits (eenig in Rome) er in lateren tijd opgezet. Ook werd naderhand door Kardinaal Scipio Borghese, neef van paus Paulus V (1605-1621) volgens den smaak van dien tijd de gevel in barokstijl omgebouwd, een portiek met vier zware granietzuilen ervoor gezet en een nieuw, zwaar verguld plafond aange-

bracht, waarop Guercino den triomfalen intocht van Sint Chrysogonus in den hemel schilderde.

Toch maakt het inwendige der kerk op den bezoeker een grootschen indruk. (p. 67) Antieke zuilen van Oostersch graniet (twee en twintig in getal, uit de naburige paleizen van Augustus en Severus) verdeelen de kerk in drie schepen; twee groote porfierzuilen, de grootste van Rome, ondersteunen den triomfboog en vier albasten zuilen dragen het baldakijn over het hoofdaltaar. Over den gekleurden marmervloer, Cosmatenwerk uit de 13e eeuw, schrijdt de bezoeker langzaam voorwaarts om in de absis het oude mozaïek van Pietro Cavallini (14e eeuw) te bewonderen, waarop de Madonna met Kindje is afgebeeld tusschen den H. Jacobus en den H. Chrysogonus (de kunstig gesneden koorbanken zijn uit den allerlaatsten tijd). (p. 67)

De kerk wordt tegenwoordig druk bezocht, omdat in de eerste zijkapel links onder het altaar het lichaam rust van de derde-ordeeling der Trinitariërs, de Zalige Anna Maria Taigi (1769-1837), Romeinsche huismoeder en eenvoudige werkvrouw, van wie vele gebruiksvoorwerpen in een aangrenzende kamer worden bewaard. (p. 68) Deze Zalige, waarvan het heiligverklaringsproces nu is ingeleid, is ook in Nederland niet onbekend, omdat de groep huismoeders in den R. K. Vrouwenbond haar tot patrones heeft gekozen en zich met haren naam noemt.

Vandaag, 24 November, was ik echter naar deze kerk gegaan om den H. Martelaar Chrysogonus te vereeren.

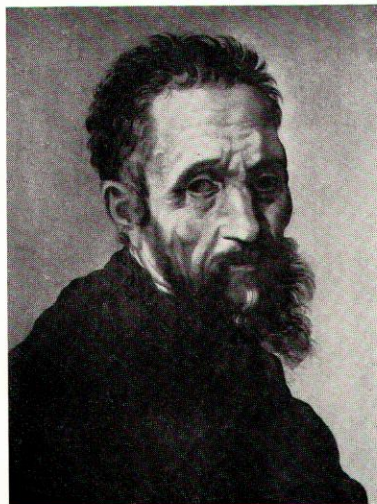
Volgens legendarische martelaarsacten zou hij van Griekschen oorsprong zijn en op 't einde der derde eeuw naar Rome zijn gekomen, waar hij onder de Romeinsche patriciërs veel goede vrienden had. Maar tijdens de vervolgingen van Diocletianus werd hij als behorend tot de christengemeente in de gevangenis geworpen, waar hij twee lange en bange jaren moest doorbrengen in afwachting, dat het martelaarschap dezen tijd van kwelling zou bekronen. Door een vrome huisvrouw Anastasia werd hem

De trap onder het balkon van het Borgia-paleis. (Foto Richter)

De groote portiek voor de kerk van St. Petrus-banden. (Foto Alinari)

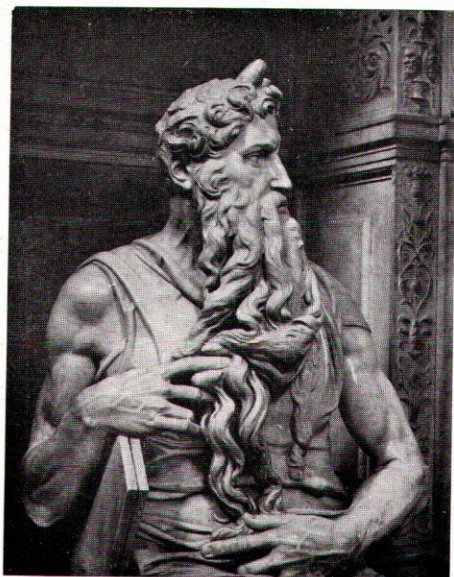
Zelfportret van Michelangelo Buonarroti (1475—1564). (Foto Alinari)

San Pietro in Vincoli van binnen. (Foto Brügger)

De beroemde Mozes van Michelangelo. Zie Rome II num. 108. (Foto Richter)

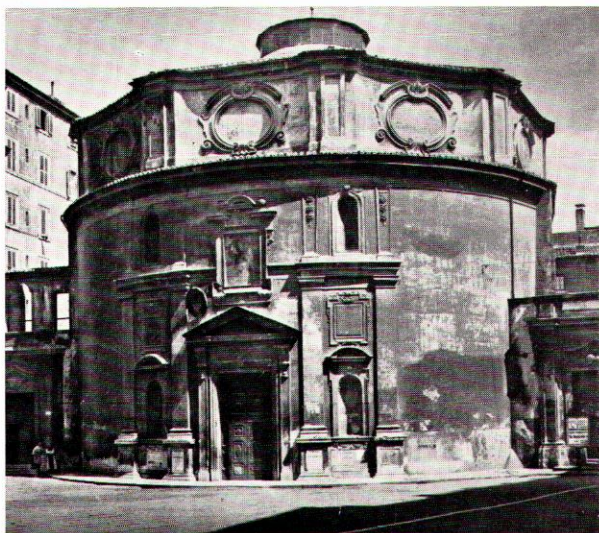
De energieke kop van den Mozes van Michelangelo. (Foto Richter)

De kerk Santa Maria della Vittoria. (Foto Richter)

Santa Maria della Vittoria van binnen.
(Foto Richter)

De kerk van de H. Bernardus, ingebouwd in de thermen van Diocletianus. (Foto Alinari)

De Mozesfontein. (Ist. Fot. It.)

eten gebracht, totdat deze zelf door haar heidenschen echtgenoot werd aangeklaagd en gevangen gehouden.

Zij deed daarvan mededeeling aan Chrysogonus met het volgende schrijven: „Anastasia aan den heiligen belijder van Christus, Chrysogonus. Uitgehuwd aan een goddeloozen man, heb ik ziekte voorgewend om me aan zijn omhelzingen te kunnen onttrekken; nu lig ik dag en nacht neergeknield voor Onzen Heer Jesus Christus. Maar mijn man, niet tevreden met mijn vaderlijk erfdeel tezamen met afgodendienaars te verkwisten, houdt me zoo streng opgesloten, dat ik ieder oogenblik kan verwachten te moeten sterven. En al heeft ook die dood niets wat wreed is voor mij, doch slechts wat roemvol is, toch lijd ik bij het zien, hoe de rijkdommen, welke ik voor God en de armen had bestemd, worden verbrast door deze onwaardigen. Vaarwel, heilige man, en vergeet mij niet in uw gebed.” Waarop Chrysogonus antwoordde: „Laat u niet door dezen tegenslag verontrusten. Weldra zal Jesus u bij zich roepen, en dan zal, gelijk na den nacht de dag aanbreekt, het heldere glorielicht van God voor u verschijnen en u omstralen: na een harden winter zal voor u een gouden zomer volgen. Vaarwel en bid voor mij.”

Ondertusschen liet haar man dagelijks slechts een kwart brood in de gevangenis brengen, om des te eerder van haar ontdaan te zijn. De H. Anastasia schreef toen aan Chrysogonus: „Het einde nadert. Moge mijn ziel welkom zijn aan Hem, voor Wien ik zooveel lijd”. En Chrysogonus antwoordde: „Het geluk en het ongeluk in deze wereld heeft eenzelfde einde. Het is op een en dezelfde wereldzee, dat de ellendige schepen van onze menschenlijke lichamen rondrijven. Maar eenige schepen zijn met sterke ketenen verankerd en houden veilig den geweldigsten storm uit, terwijl andere ondergaan en schipbreuk lijden zelfs bij stille zee. Gij dan, dienaressen van God, wapen u met het kruis en bereid u voor spoedig voor Gods aanschijn te verschijnen.” Toen Diocletianus naar Aquilea kwam om christenen ter dood te brengen, werd ook Chrysogonus voor den keizer geroepen. Hij

moest lange verhooren ondergaan, die na herhaalde foltering meerdere dagen werden voortgezet.

— Als gij aan de goden wilt offeren, zeide de keizer, zal ik u prefect van deze stad maken en zal ik uw familie tot den rang van consul verheffen.

Maar Chrysogonus antwoordde: ik aanbid slechts den éénen waren God, die in den hemel is, en ik veracht al uwe waardigheden en eeretitels als het slijk der aarde.

Hij werd daarop aan de vreeselijkste martelingen overgeleverd. Maar de wreede beulen konden zijn sterk geloof niet breken. Toen werd hij in kort proces tot onthoofding veroordeeld en geëxecuteerd. De priester Zoile zorgde voor een waardige begrafenis.

Een gedeelte van de schedel van den moedigen martelaar werd heden in de kerk van San Crisogono op het hoofdaltaar ter vereering uitgesteld. En we baden, dat ook ons eens op voorspraak van den H. Chrysogonus en de H. Anastasia na den harden levenswinter een gouden zomer zou mogen ten deel vallen.

DE BEIDE SUSANNA'S

ZIJN er ook Joodsche heiligen?

— Natuurlijk; evengoed als slechte Christenen.

— Neen, ik bedoel Joden, die de Kerk als heiligen vereert?

— Wel zeker; niet weinige personen van het Oude Testament zijn in het heiligenregister opgenomen. Bijvoorbeeld 9 October: de patriarch en vader van alle geloovigen Abraham; 4 September: Mozes; 1 Juli: Aäron; 29 December: de koning en propheet David; 6 Juli: de propheet Isaias; 1 Mei: de propheet Jeremias; 10 April: de propheet Ezechiël; 21 Juli: de propheet Daniël, enz.

— Susanna ook? De uitermate schoone en Godvreezende vrouw, waarover de propheet Daniël ons vertelt in hoofdstuk XIII? — die in haar tuin door twee nare mannen werd lastig gevallen en naderhand gruwelijk belasterd en zelfs door het Joodsche gerecht veroordeeld, hoe krachtig zij ook haar onschuld betuigde, o.a. met deze woorden: „Eeuwige God, die het verborgene kent en alles weet, eer het nog geschiedt, Gij weet, dat zij valsche getuigenis tegen mij hebben afgelegd: en zie, ik sterf, ofschoon ik niets gedaan heb van hetgeen deze mannen boosaardig tegen mij hebben verzonnen.” (Daniël XIII, 42, 43)

Gelukkig sprong Daniël voor haar in de bres, die de beide rechters als gewetenlooze mannen en valsche getuigen ontmaskerde.

— Pardon; deze Susanna was wel een voorbeeld van deugd, van Godvreezendheid en moedig verweer tegen alle verleiding; maar toch wordt zij niet door de Kerk als een heilige vereerd; tenminste

in het Romeinsche Martyrologium, de officiële heiligenlijst, komt ze niet voor.

— Er is te Rome toch een kerk aan haar toegewijd.

— Waar dan?

— De kerk *Santa Susanna* in de *Via Venti Settembre* (p. 70), waar groote fresco's geschilderd zijn van de kuische Susanna van het Oude Testament, nog wel door Balthasar Croce (1563-1638), een beroemd schilder, leerling van Caracci en volgeling van Raphaël en Guido Reni, al kon hij ook den zuiveren lijnvorm en de bekoorlijke kleurenmenging van deze groote schilders niet bereiken. U kent het schilderstuk toch?

— Jawel, maar hebt U ook nog andere schilderijen in die kerk gezien?

— Er waren er zoo vele; maar ik wist niet, wat ze voorstelden.

— Dan zal ik het U vertellen. De kerk is toegewijd aan de Romeinsche martelares Susanna, wier portret diezelfde Balthasar Croce hier schilderde. (p. 69) Zij was van aristocratischen huize, dochter van een Senator, den H. Gabinus, die hier woonde, en nicht van den heiligen paus Gajus, die er naast woonde (vandaar dat de oude titelkerk van Gajus, reeds in 370 door den H. Ambrosius genoemd, ook wel als „bij de beide huizen” wordt aangegeven). Van deze maagd Susanna wordt verteld, dat zij als martelares onthoofd werd, omdat zij weigerde haar belofte van maagdelijkheid te breken en beslist het huwelijksaanzoek van den heiden Maximianus Galerius, een aangenomen zoon van keizer Diocletianus, afwees (ongeveer in 290). Haar gedachtenis wordt 11 Augustus gevierd en zij rust daar naast haar vader, den H. Martelaar Gabinus, wiens marteldood links van het priesterkoor door dienzelfden Balthasar Croce is uitgebeeld. Zij zijn begraven in de crypte der kerk, waar ook de heilige Weduwe en Martelares Felicitas is bijgezet met haar jongsten zoon Silvanus (hun gruwzaam lijden is hier door Nogari geschilderd).

Susanna is dus ongeveer in haar eigen huis begraven. Onder de crypte heeft men overblijfselen van dat huis, een oud-Romeinsche

patriciërswooning, gevonden en resten van een oude huiskerk, de „titulus Gaji”, waar op het einde der derde eeuw de Christenen samen kwamen om de H. Eucharistie te vieren. Ook stukken van fresco's en van den mozaïekvloer zijn blootgelegd en gedeelten van den ouden stadsmuur. Op het hoofdaltaar staat het beeld van de Martelares Susanna en in de absis ziet U geschilderd, hoe Susanna door een Engel bij haar martelingen wordt beschermd en hoe zij ten hemel wordt opgenomen tusschen een schaar van musicceerende hemelingen.

— En de andere schilderijen?

— Stellen verschillende martelaren voor. Links van de absis ligt de *Laurentiuskapel*, die Camilla Peretti, zuster van paus Sixtus V in 1585 bouwen liet volgens teekening van den architect Domenico Fontana. De groote schildering boven het altaar stelt den marteldood van den H. Laurentius voor, waarbij de schilder Caesar Nebbia veel kracht en beweging gelegd heeft in de forsche figuren der beulen. Hier rusten de overblijfselen van den martelaar *Eleutherius*, benoemd bisschop van Telyrium, die tijdens keizer Hadrianus juist toen hij voorbereidselen trof om zich naar het aangewezen missieveld te begeven, als christen ontdekt werd en gevangen genomen, door wilde paarden over den grond gesleept en daarna met knotsen doodgeslagen. Giovanni Battista Pozzi schilderde er de dubbele martelscène. Ook is hier nog een andere martelaar begraven, de tooneelspeler *Genesius*, die den christelijken godsdienst op het tooneel bespottelijk maakte en o.a. het sacrament des Doopsels op belachelijke wijze nabootste; maar toen het doopwater over hem zou worden uitgestort, overweldigde hem Gods genade en verklaarde hij in ernst, tot groote verbazing der talrijke toeschouwers, dat hij niet als comédie maar als werkelijkheid naar het Doopsel verlangde en gaarne christen wilde worden, omdat deze godsdienst, zooals hij nu inzag, de eenig ware was; waarop hij op bevel van keizer Diocletianus onthoofd werd. Zijn Doopsel en veroordeeling schilderde Balthasar Croce. (p. 70)

- Hoe vindt U de kerk?
- Mooi; maar ze heeft natuurlijk een heele geschiedenis gehad, tot aan den allerlaatsten tijd: sedert 1922 wordt ze op verzoek van paus Benedictus XV door de Amerikaansche paters Paulisten bediend en geldt nu als de nationale kerk der Amerikanen, in wier taal dan ook iederen Zondag wordt gepreekt. Oorspronkelijk was het dus een bescheiden huiskerk, waartoe door paus Gajus het huis van zijn broer Gabinus en zijn nichtje Susanna na hun marteldood werd bestemd. Maar reeds in de vierde eeuw werd er een basiliek bovenop gebouwd (dat gebeurde toen herhaaldelijk, b.v. ook in San Clemente en in Santa Cecilia), die paus Sergius in 687 vernieuwde, zooals het Liber Pontificalis ons leert. In de achtste eeuw werd hier door paus Leo III een Concilie gehouden in tegenwoordigheid van Karel den Groote en werd het lijk van de H. Felicitas hier in deze kerk bijgezet. Nog verschillende restauraties hadden in den loop des tijds plaats, maar de voornaamste ombouw geschiedde wel in 1595 in opdracht van kardinaal Rusticucci, Vicaris van paus Clemens VIII, die aan den architect Carlo Maderno opdroeg een nieuwen gevel ervoor te bouwen.
- Denzelfden Maderno, die den pompeuzen gevel voor Sint-Pieter zette?
- Ja, Carlo Maderno, neef en leerling en opvolger van Domenico Fontana; hij is wel een der eersten geweest, die den barokstijl invoerde door beweging in de architectonische lijnen en contrasten in zijn bouwwerken aan te brengen. Deze gevel hier van S. Susanna is wel een van zijn beste scheppingen.
- U noemde een paar maal de H. Felicitas. Is dat die moeder, die haar zeven zonen voor haar eigen oogen zag ter dood brengen?
- Juist. Op bevel van keizer Antonius liet de prefect Publius haar bij zich komen en raadde haar dringend aan toch medelijden met haar zelf te hebben en haar zeven kinderen. „Uw vleierijen zullen me niet verleiden,” antwoordde ze met christenmoed, „noch

kunnen uw bedreigingen me ooit schrik aanjagen." En zich tot haar zonen wendend vervolgde zij: „Kinderen, heft uw oogen ten hemel en weet, dat Christus ons wacht. Strijdt moedig en toont U getrouw in zijn liefde"; waarop de prefect haar op haar mond liet slaan, om die brutale vrouw te doen zwijgen. Toen echter moeder en zonen onwankelbaar in het christelijk geloof volhardden, werden de zeven zonen één voor één voor de oogen van hun moeder, die niet in zwijm viel maar haar aanmoedigingen nog verdubbelde, aan verschillende martelingen bloot gesteld, tot eindelijk de dood, de marteldood, de gewenschte uitkomst bracht. Daarna ontving zij zelf de palm van het martelaarschap, „niet één palm, maar acht," zegt de H. Gregorius in een van zijn preken; want zeven maal leed zij het martelaarschap in haar kinderen, en de achtste maal in haar eigen lichaam."

DE NATIONALE KERK DER ITALIANEN

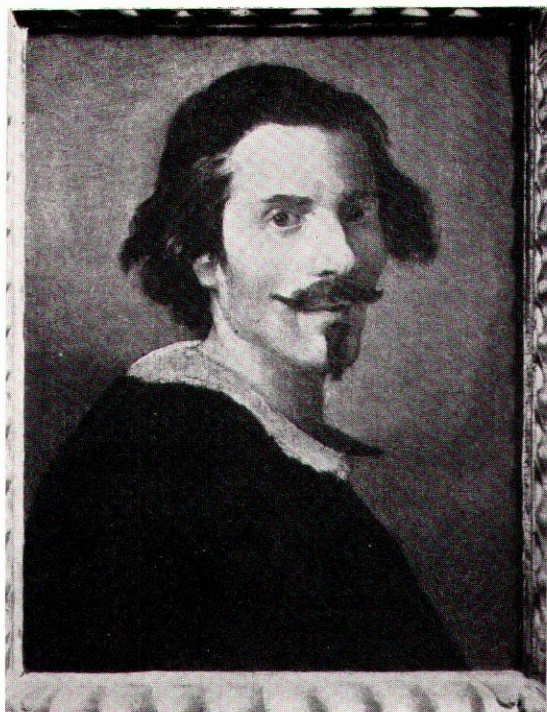
HET best onderhouden monument te Rome uit het Romeinsche keizerrijk is het **P a n t h e o n**. Dit monument heeft nu, na achttien eeuwen bestaan te hebben, nieuw leven gekregen, zoowel als bouwwerk en als heiligdom. (p. 79)

Als bouwwerk vertoonde het op sommige essentiële plaatsen gevaarlijke scheuren en is daarom gedurende vijf jaren aan grondige en kostbare herstellingen onderworpen geweest. Nu schijnt het weer stevig genoeg te zijn om nogmaals een weg van minstens achttien eeuwen af te leggen. Als heiligdom is het Pantheon bij het Tractaat van 11 Febr. 1929 tusschen den paus en den koning van Italië uitgekozen om dienst te doen als koninklijke basiliek, beter als nationaal heiligdom van alle Italianen — een nieuwigheid, welke nu voor 't eerst verschijnt in de geschiedenis van Italië.

Artikel 15 van het Lateraansch Verdrag luidt aldus: „De Aartsbisschop, die tot legerbisschop benoemd wordt, zal ook proost van het kapittel van de kerk van het Pantheon te Rome zijn. Aan dit kapittel wordt niet alleen de geestelijke bediening van deze basiliek toevertrouwd, maar wordt ook volmacht gegeven om alle religieuze functies, ook buiten Rome, te verrichten, welke door den Italiaanschen Staat en het Koninklijk Huis in overeenstemming met de canonieke wetten zouden worden verlangd. De H. Stoel verleent aan alle kanunniken, die het kapittel van het Pantheon vormen, de waardigheid van Protonotarius, zoolang hun ambt duurt; terwijl de benoeming zal geschieden door den Kardinaal-

De H. Theresia in extase. (Foto Richter)

Gian Lorenzo Bernini (1598—1680). (Foto Alinari)

Ingang tot het voorhof van de kerk van de H. Cecilia in Trastevere. (Ist. Fot. It.)

Het albasten beeld van de H. Martina (van N. Menghino). (Foto Alinari)

De Triumfboog van
Septimius Severus, de
kerk van de H. H. Lu-
cas en Martina en de
gerestaureerde Romein-
sche Curie. (Foto Rich-
ter)

Voorhof en voor-
gevel van de kerk
van de H. Cecilia
(Foto Richter)

Raphaëls beroemde schilderij: de H. Cecilia met de H.H. Paulus, Johannes, Petronius en Maria Magdalena (in de Pinacothek van Bologna). (Foto Alinari)

Vicariss van Rome op voordracht van Z. M. den Koning van Italië."

De clerus en de kerk van het Pantheon staan dus in zekeren zin ter beschikking van den Italiaanschen Staat en diens Koning; met andere woorden, het Pantheon is hofkerk van den Koning van Italië en nationale kerk der Italianen.

De Italianen hadden er tot nu toe geen; of men zou alle kerken in Italië als nationale kerken der Italianen moeten beschouwen. Toch zouden dan uitgezonderd moeten worden: S. Maria dell' Anima, die als nationale kerk voor de Duitschers geldt, Nuestra Senora di Monserrat voor de Spanjaarden, S. Antonio voor de Portugeezen, S. Luigi voor de Franschen, S. Giuliano voor de Belgen, S. Pellegrino voor de Zwitsers, S. Stanislao voor de Polen, S. Atanasio voor de Grieken, S. Salvatore voor de Rumeenen, S. Gerolamo voor de Joegoslaven, S. Brigitta voor de Zweden, S. Biagio voor de Armeniërs, S. Stefano voor de Ethiopiërs, S. Susanna voor de Amerikanen, S. Silvestro in Capite voor de Engelschen, S. Patrizio voor de Ieren, S. Andrea alle Quattro Fontane voor de Schotten en misschien komt nog eens S. Michaelle voor de Nederlanders.

Ook beschouwden sommige deelen van Italië, zelfs verschillende steden, reeds sedert de 15e eeuw bijzondere kerken te Rome als hun „nationale” kerken. De Sicilianen, de Napolitanen, de Toscanen, de Venetiërs, de Lombarden, de Piëmonteezen hadden en hebben nog hun eigen kerken; eveneens de steden Lucca, Siëna, Genua, Bergamo, Bologna, enz. Maar aan Italië als geheel was geen kerk toegewezen. Het Lateraansche Tractaat brengt eigenlijk in dezen toestand een grondige wijziging; het maakt „officiëel” een eind aan al die nationale kerken van Italiaansche (vroeger zelfstandige) gemeenten, hertogdommetjes, republiekjes en rijkjes en geeft aan het ééne Italië een gezamenlijke nationale kerk, zooals ook andere staten te Rome hun ééne nationale kerk hebben. En het Pantheon is niet een der minste kerken van Rome,

mag misschien wel de meest origineele nationale kerk van Rome genoemd worden.

Ik ben op de Piazza Rotonda weer eens door het altijd half geopende hek van het Pantheon naar binnen gegaan en trof goed gezelschap in een vriend-archeoloog, die mij vele bijzonderheden wist mede te deelen.

Hij vertelde mij o.a. dat het Pantheon door de Romeinen de Rotonda genoemd wordt, omdat achter een voorhal met zestien machtige granieten zuilen van 12.30 meter hoogte zich een geweldige rondbouw verheft van 43.40 m. middellijn en ongeveer gelijke hoogte, dat is: even breed en hoog als de koepel van St. Pieter. Hij wees me op een inschrift boven de voorhal, waaruit blijkt dat het gebouw door Agrippa, vriend en zwager van keizer Augustus, in het derde jaar van zijn consulaat, het jaar 27 vóór Christus, was gebouwd en werd toegewijd aan de goden Mars en Venus, de voorouders van de Gens Julia. Spoedig kreeg het gebouw echter den naam van Pantheon, omdat, zooals men gewoonlijk beweert, talrijke godheden hier een onderdak vonden. Hij zelf, mijn archeoloog, hield er een andere meening op na en vertaalde Pantheon met „geheel goddelijk, hoogheilig”, welke naam volgens hem aan het bouwwerk gegeven was, omdat het door zijn prachtige koepel wel eenige gelijkenis met het hemelgewelf had. Want het moet er vroeger allerschitterendst hebben uitgezien, niettegenstaande de restauraties, die hier onder keizer Hadrianus plaats vonden (zooals blijkt uit verschillende steenen, die men zoowel boven als beneden gevonden heeft en waarin de jaartallen 115 en 125 gebakken waren) en later weer onder keizer Septimius Severus en Caracalla. Van buiten was het ronde gebouw geheel met wit marmer bekleed en het koepeldak met vergulde bronzen platen. De fameuze plunderaar van Rome, de byzantijsche keizer Constantius II vond ze zoo mooi, dat hij de bronzen platen in het jaar 663 er af liet halen om ze naar Constantinopel te verschepen; maar onderweg werden deze kerkroovers door een kaperschip der Saracenen achtervolgd en

moesten hun kostbaren schat als buit afgeven. Paus Gregorius III heeft in 735 op het koepeldak dikke looden platen laten leggen, die nu nog steeds een weervaste bedekking vormen.

In dien tijd was het Pantheon reeds lang geen heidensche tempel meer. Toch heeft het, omdat de tempel op particulier terrein van den keizer lag, tot 607 geduurd, voordat paus Bonifacius IV van den byzantijschen keizer Phocas verlof kreeg om in het Pantheon de H. Mis te mogen lezen. Daardoor was de tempel dus een heilige plaats geworden en werd aan Maria toegewijd. Nadat paus Gregorius IV vele relikwieën van martelaren uit de catacomben naar het Pantheon had overgebracht (men spreekt van acht en dertig wagens vol) wijdde hij de kerk aan alle heilige martelaren toe, nadat ze voorheen aan alle godheden was toegewijd geweest: S. Maria ad Martyres. Uit de bronzen balken, die vroeger de voorhal steunden, liet Paus Urbanus VIII (Barberini) in 1632 Bernini's baldakijn boven het graf van den H. Petrus gieten, hetgeen Pasquino liet spotten: „Wat niet deden de barbaren, deden wel de Barberini's.” De zware metalen dubbele deur van zes meter hoogte is nog de oorspronkelijke.

We gingen de kerk binnen en werden terstond getroffen door de volmaakte harmonie en volkomen rust, welke er heerschte. Het licht (ook de regen) valt door een groote opening in den koepel, door het eene opene oog van acht meter middellijn, naar binnen op een wijze, dat ieder deel der kerk genoegzaam en gelijkelijk belicht. (p. 79) De zeven nissen met altaren, waar vroeger heidensche afgodsbeelden stonden, zijn geflankeerd door gekanaleerde Corinthische zuilen. Rechts staat de tombe van koning Victor Emmanuel II, „vader des vaderlands” (gestorven in 1878), links de tombe van koning Umberto (vermoord in 1900) en van koningin Margherita (gestorven in 1926).

Op het derde zij-altaar staat een marmeren beeld van O. L. Vrouw, uitgevoerd in overeenstemming met Raphaël's testament. Daarnaast wilde hij begraven worden, zooals geschiedde in 1520,

terwijl heel Rome dit verlies betreurde. Want Raphaël was een van haar grootste en meest geliefde schilders en zijn meesterwerken werden reeds tijdens zijn leven ten zeerste bewonderd, ook al omdat ze door een diepen geest van geloof en godsvrucht geïnspireerd waren. Blijkt dit niet genoegzaam uit het groote fresco, de Disputa van het H. Sacrament (in het Vaticaan) en uit het beroemde schilderij, de Gedaanteverandering van Christus op den Thabor (nu in de Vaticaansche pinacothek), dat bij de begrafenis van Raphaël op een triumphwagen werd medegevoerd? Het bekende grafschrift luidt: „Hier ligt Raphaël, voor wien de Natuur bang was, — bij zijn leven om door hem overwonnen te worden, bij zijn dood om met hem te moeten sterven!”

Wel is het Pantheon een der meest monumentale kerken van Rome, voor de Italianen ook een der rijkste: omdat deze kerk het sterfelijk omhulsel bewaart van de koningen van het machtige Italië, en van den koning der onsterfelijke Italiaansche kunst.

V. WAAR CHRISTENBLOED VLOEIDE

HOE HET COLOSSEUM ER UIT ZAG

DE Via dell' Impero is een der meest grandiooze scheppingen van Mussolini: recht als een degen, breed als de grootste stadsaderen in de moderne hoofdsteden, voornaam door het meest decoratieve panorama, dat op de wereld bestaat, roemrijk door oude en nieuwe kunstwerken aan haar zijde. (p. 80) Ze is bovendien een der meest gefrequenteerde en drukst bezochte hoofdstraten van Rome geworden. Men moet ze eens op een Zon- of feestdag 's middag rustig doorwandelen en zich dan tusschen de enorme volksmenigte begeven, of op het terras van de basiliek van Constantijn even stil blijven staan om het snelle voorbijsnorren van honderden auto's in weinige minuten gade te slaan, of de geestdriftige uitroepen van verbazing opvangen, waarmede de gewone, maar scherpziende mannen uit het volk elkaar hun hooge bewondering mededeelen, om de beteekenis te begrijpen van dit allerbelangrijkste stuk werk.

De Romeinen zeggen niet zonder trots, dat de Via dell' Impero de mooiste straat der wereld is, en ik voor mij geloof, dat er maar weinig overdrijving in schuilt. Onder de hoofdstraten der wereldsteden zou alleen de Champs Elysées van Parijs er mede vergeleken kunnen worden. Maar al is die ook tweemaal zoo breed en een heel stuk langer en even recht, en misschien nog drukker bewandeld en bevaren, dan is immers toch nog de Via dell' Impero onvergelykelijk veel schooner te noemen. De onbe-

teekenende huizen, die de Champs Elysées flankeren, kunnen toch niet in vergelijking komen met de wonderstukken van archeologie en bouwkunst langs de Via dell' Impero: met Kapitoel en Romeinsch forum (p. 80), met S. Martina en de oude Curie, met S. Lorenzo in Mirando ingebouwd in den ouden Faustina- en Antoniustempel, met de kerk van Cosmas en Damianus in het oude Romulus-heiligdom, met de ruïnen van de geweldige basiliek der keizers Maxentius en Constantijn, met S. Francesca Romana, met de oude triumphbogen van keizer Septimius Severus, van Titus en van Constantijn. (p. 82)

Laat het waar zijn en toegegeven, dat de stratenster bij de Arc de Triumph een kunststuk is van moderne stadsarchitectuur, maar kan het wel eenigszins in vergelijking komen met den eeuwenouden kolos van het Colosseum?

Geen ruïne, geen bouwwerk van de oude of nieuwe wereld is zoo belangrijk, zoo rijk aan herinneringen, zoo afschuwelijk en tevens zoo heilig in zijn geschiedenis als dit groote Flavische Amphitheater te Rome.

Romeinsch in oorsprong, Oostersch in zijn reuzenafmetingen, Grieksch in zijn bouwstijl, Joodsch in zijn arbeiders, die het bouwden, Cosmopolitisch in zijn spelen, waaraan menschen en dieren uit alle streken der wereld deelnamen, Heidensch in zijn offers en bloedplengingen, Christelijk in zijn martelbloed dat er vloeide, overtreft het Colosseum in belangrijkheid alles wat de oude wereld ons heeft nagelaten en de nieuwe wereld ons kan bieden.

Na 2000 jaren staat het er nog en vraagt ieders bewondering. De Angelsaksische Benedictijner monnik, de H. Beda, (gest. 735) zou eens geprofeteerd hebben: „Zoolang het Colosseum staan zal, zal Rome staan; als het Colosseum valt, zal Rome vallen; maar als Rome valt, dan valt de wereld.”

Omdat het geweldige bouwwerk eigenlijk gelegen is in een dal tusschen de heuvelen Palatijn en Coelius en Esquilijn, waar eens

Nero in het jaar 60 na Chr. achter zijn gouden paleis een groot meer had laten aanleggen, komt het vanaf de Piazza Venezia niet in z'n volle grootte uit. Maar wandelt men langzaam de Via dell' Impero af, dan ziet men het Colosseum (p. 80) in zijn reusachtige afmetingen hoe langer hoe meer groeien; en nabijgekomen en opziende naar boven, gelooft men graag, dat dit oude Romeinsche amphitheater nu nog een der grootste bouwwerken ter wereld is, dat het nu nog als gedenkteeken luide spreekt van Romeinsche grootheid in den bloeitijd van het keizerrijk en dat het met volle recht den naam van Colosseum draagt, al werd die naam eerst in de achtste eeuw aan deze steenmassa gegeven. (p. 81) De eigenlijke oude naam is: het Flavische amphitheater; omdat de bouw van dit dubbele theater voor gladiatorenspelen en diereengevechten door keizer Flavius Vespasianus (69—79) werd begonnen en door keizer Titus Flavius (79—81) beëindigd en met grootsche spelen ingewijd werd.

De middellijn van het ovale, eironde gebouw is honderd acht en tachtig bij honderd zes en vijftig meter, van de arena zes en tachtig bij vier en vijftig meter. In vier verdiepingen stijgen de rondbogen, die door Dorische, Jonische en Corintische zuilen gedragen worden tot vijftig meter hoog. De onderste bogen dienden vroeger en dienen gedeeltelijk nu nog tot ingang; in de bogen van de tweede en derde verdieping stonden, zooals uit afbeeldingen op oude munten blijkt, marmeren standbeelden; de zittingen die trapsgewijze opliepen en voor een kleine honderd duizend toeschouwers plaats boden, waren met marmerplaten belegd; de buitenfaçade was van blokken travertijnsteen, die in de middeleeuwen zijn weggehaald en gebruikt voor den bouw van het palazzo di Venezia, van het palazzo di Farnese en van de Cancellerie.

De arena was eigenlijk een met zand bestrooide (vandaar de naam) planken vloer, welke op diepgaande muren rustte. Deze vormden verschillende ruimten, die nu nog te zien zijn; zij hebben gedeeltelijk als bergplaatsen gediend voor de geweldige

machinerieën, waardoor de arena eensklaps in een bosch omgetooverd kon worden of onder water worden gezet om een spiegelgevecht te water te kunnen laten vertoonen; gedeeltelijk waren zij bestemd als de hokken voor groote en kleine, tamme en wilde dieren, die bij duizenden en tienduizenden hier ondergebracht waren en den tijd afwachtten, dat ze de arena ingejaagd werden.

Langs de arena liep op vijf meter hoogte een podium, waar de plaatsen voor de keizerlijke familie, voor de Vestaalsche maagden, voor senatoren en priestercollege's in ambtsgewaad en ook voor vreemde vorsten en gezanten gereserveerd waren. De eerste rang was bestemd voor den Romeinschen Ridderstand, de tweede voor de Romeinsche Burgers, die steeds in witte toga moesten verschijnen, de derde voor feestelijk gekleede vrouwen, de vierde voor het gewone volk. Daarop stonden in twee honderd veertig consôles de masten, die het reusachtige zeildoek droegen, dat door keizerlijke matrozen gespannen en geregeld werd om de duizenden toeschouwers tegen neerstortende regen of tegen brandende zonnestralen te beschutten. (p. 81)

Want het feestprogram moest bij elke weergesteldheid kunnen worden afgewerkt, daar de op spelen beluste Romeinen niet door veranderlijk weder in hun wreede genietingen wenschten te worden gestoord.

De tooneelregie bedient zich thans nog zoo nu en dan van deze grootscheepsche ruïne en verlicht haar dan met duizenden fakkels en zet haar als 't ware in vlammen met fel rood schijnende en zwart rookende potten Bengaalsch vuur.

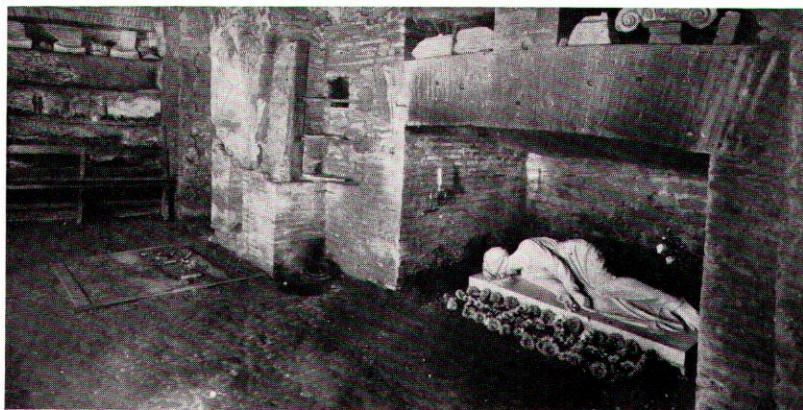
Marteldood van de H. Cecilia (Guido Reni). (Foto Richter)

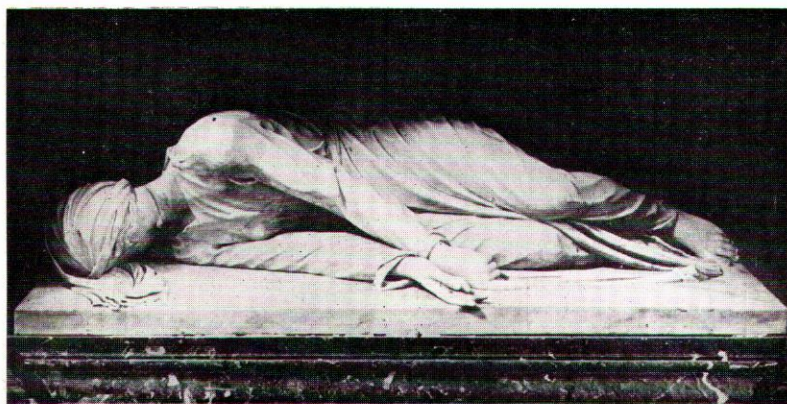
De H. Cecilia Martelares (Br. Andreas Pozzi S.J.) (Foto Richter)

Cecilia en Valerianus ontvangen kronen van leliën en rozen (Domenichino) (Foto Richter)

De Ceciliagroef in de Calixtus-Catacombe. (Foto Ist. A. C.)

Het beroemde Ceciliabeeld van Stefano Maderno. (Foto Richter)

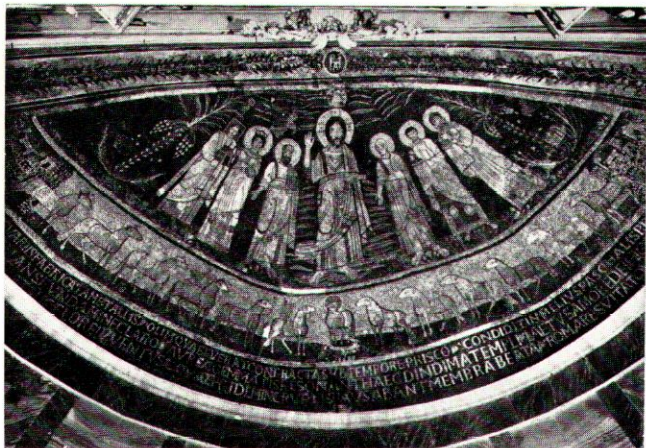
De kerk van de
H. Cecilia van
binnen. (Foto
Richter)

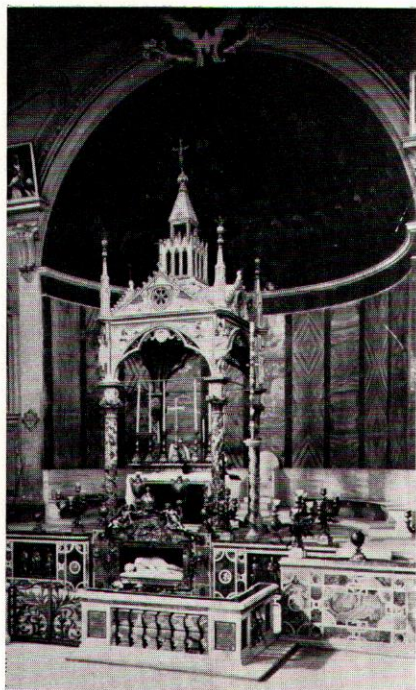

De kunstzinnig
en rijk versierde
crypte met het
graf van de H.
Cecilia. (Foto
Richter)

Het mozaïek in
de absis van de
Ceciliakerk.
(Foto Richter)

Links boven:

De Porta Pia. (Ist. Fot. It.)

Rechts boven:

Het Hoofdaltaar in de kerk van de
H. Cecilia. (Foto Brügger)

Het grafmonument van kardinaal Ram-
polla del Tindaro. (Foto Richter)

HEIDENSCH SPELEN IN HET COLOSSEUM

WREED, ontzettend wreed, waren de spelen, die ten tijde van het Romeinsche keizerrijk in het Colosseum te Rome werden gegeven en waarin alle standen van het Romeinsche volk, tot senatoren, priesters en Vestaalsche maagden toe, hun vermaak zochten. Men ging er eigenlijk heen om bloed te zien vloeien en zich te verlustigen in ongehoorde moordtooneelen.

Het feestprogram opende gewoonlijk met kunststukken van gedresseerde dieren, vooral van olifanten, zooals we nu nog in onze rondtrekkende circussen kunnen zien. In de Romeinsche arena verschenen de dieren echter potsierlijk opgetuigd, niet alleen met linten en bloemen versierd, maar ook met gouden, zilveren of purperen strepen beschilderd.

Maar dit alles was slechts vóórspel. De belangstelling werd eerst opgewekt als met de tamme ook wilde dieren onder vreeselijk gebrul de arena inrenden: leeuwen en panthers en tijgers, luipaarden, krokodillen, nijlpaarden, rhinocerossen, enz. (p. 81) Met lansen en speren, gloeiende poken en brandende stroopoppen werden de beesten opgehitst. Als ze ontvleesd neervielen in het zand, werden ze door dierenvechters van het podium af met lansen gedood. Niet slechts enkele beesten werden de arena ingedreven, maar tientallen, honderdtallen.

Een nieuwe prikkel moest dan aan de toeschouwers worden gegeven; de matadores sprongen de arena binnen om tegen leeuwen en tijgers te vechten: een menschenleven was nu in gevaar.

Daarna werden veroordeelde boosdoeners, of buitgemaakte krijgsgevangenen, soms ook onschuldige christenen, de arena ingedreven, om ongewapend of ook wel gewapend (om hun pijnen en doodsstrijd nog wat langer te rekken) hun leven tegen de aanvallen der wilde beesten te verdedigen. Soms werd zelfs ook dit niet toegestaan: meedoogenloos werden zij aan palen vastgebonden om door de dieren weerloos te worden verscheurd. Tot nu toe hadden nog slechts mensen met dieren gevochten. Nu moesten mensen met mensen kampen. De gladiatoren, de kampvechters, betraden het strijdperk. Eerst maakten zij in plechtigen optocht de rondte. Gekomen bij de keizerlijke tribune, hieven zij de rechterhand omhoog en zeiden: „Ave Caesar, morituri te salutant. Heil U, keizer, de ten doode gedoemden groeten U.” Dan voerden ze op den takt van de muziek een kunstgevecht uit met ongevaarlijke wapenen. Maar spoedig werd het ernst.

De netwerpers traden op, die anderen, als visschen verkleed en met dolken gewapend, in hun netten trachtten te vangen; of slingerwerpers en anderen, die slechts schild en dolk hadden om zich te verdedigen. Maar niet zelden overmande de visch den visscher of werd de slingerwerper onverhoeds op den grond geworpen. Wie onder lag was zeker een kind des doods, tenminste als de toeschouwers niet door hun opgeheven duimen duidelijk hun verlangen kenbaar maakten, dat den overwonnene als belooning voor zijn mooie prestaties het leven mocht worden geschonken. (p. 82) De lijken werden met haken weggesleept en door de poort der doodsgodin uit de arena gebracht. Moorsche slaven bestrooiden terstond de bebloede plaatsen met wit zand. Dan kwamen de zwaardvechters aan de beurt. Deze streden met zwaarden van allerlei slag en vorm volgens eenieders nationaliteit. De vreesachtigen werden door slagen met de roede of door steken met gloeiende ijzers tot den strijd gedwongen. Om de belangstelling niet te laten kwijnen, werden steeds nieuwe vormen van strijd uitgedacht; soms vocht men geblinddoekt, of

te paard of als wagenmenners. Niet zelden traden heele groepen tegen elkander op. Bij de groote overwinningsfeesten van 106, liet Trajanus tien duizend gladiatoren in het Colosseum optreden. Niet allen waren hiertoe „gedwongen”; velen waren aangeworven kampvechters en traden vrijwillig op. Gladiator zijn werd langzamerhand een vak, een eerzaam beroep, waarvoor zich zelfs keizer Commodus niet schaamde. De overwinnaars werden in gedichten verheerlijkt, kregen hooge prijzen in geld en kleeren en wapens, en soms gedenkteeken van steen; een slaaf-overwinnaar verkreeg altijd de vrijheid.

Te Rome waren koninklijke en keizerlijke gladiatoren-vakscholen opgericht, waar de leerlingen onder harde discipline en voortdurende training stonden, maar uitstekend gevoed en verzorgd werden. Wat ze aten en dronken, zouden ze later als bloed wel teruggeven, meende Seneca.

In waarheid, geen plek op aarde is zoo met bloed gedrenkt, als de bodem van het Colosseum, van het Flavische Amphitheater. Ook met Christenbloed!

DE CHRISTENEN VOOR DE BEESTEN

TOT de bovenste rangen was het groote Flavische Amphitheater gevuld. Onder het gespannen zeildoek, dat tegen zon en regen beschutte, zaten in cirkelvorm meer dan tachtig duizend toeschouwers op de marmeren trappen en zagen met wellust neer op de bloedige moordtooneelen, die aan hun voeten en onder hun oogen werden afgespeeld. Beestenbloed had reeds in groote hoeveelheid over de arena gestroomd, nu wilde men menschenbloed zien vloeien.

Ernstig en gelaten, als in gebed verzonken, trad een groep Christenen de met nieuw wit zand bestrooide arena binnen. Zij verwachtten den marteldood als een bevrijding en zegening des hemels. Het gebrul der wilde dieren, dat uit de onderaardsche gewelven door den plankenbodem der arena heendreunde en tegen de hooge Colosseummuren werd weerkaatst, verschrikte hen niet. Het bracht alleen langzamerhand de onrustig-wachtende menigte van toeschouwers in de vereischte stemming en hoogste spanning.

„Christiani ad leones, christiani ad bestias, de Christenen voor de leeuwen, de Christenen voor de beesten,” schreeuwden zij met heesche stemmen en juichten luide, als de uitgehongerde beesten begeerig de arena insprongen, eerst een oogenblik onthutst bleven staan, verschrikt door het felle licht en de ontzaglijke menschenmenigte, maar dan woedend op de ongewapende slachtoffers losgingen en hun wreede tanden zetten in het onschuldige vleesch. Het woeste gebrul der dieren vermengde zich

dan met het dierlijke geschreeuw der menschen als de eerste slachtoffers in stukken werden gereten en het warme menschenbloed in roode stroomen over den bodem vloeide.

De arena van het Colosseum is werkelijk met Christenbloed gedrenkt. Tertulliaan, die omstreeks het jaar 200 leefde, en zich langen tijd te Rome heeft opgehouden, verhaalt hoe het Romeinsche volk, wanneer een of ander ongeluk Rome of het Romeinsche rijk geteisterd had, de Tiber b.v. buiten zijn oevers was getreden, of de Romeinsche legioenen aan de grenzen van het rijk een nederlaag hadden geleden, steeds aan de vervloekte Christenen, bij goden en menschen gehaat, de schuld gaf en onder den uitroep: „de Christenen voor de leeuwen”, hun dood in de arena vorderde.

Uit ontwijfelbaar echte martelaarsacten blijkt overigens, dat ten tijde der vervolgingen ook op andere plaatsen het een algemeene en bijzonder geliefde wijze van terechtstelling was, de Christenen voor de wilde dieren te werpen. Al mag dan ook, volgens de historici, niet alles even zeker zijn, wat latere martelaarsacten ons van Rome verhalen en zal moeilijk het juiste getal vast te stellen zijn, van de heiligen, die hier in het Colosseum hun leven voor het christengeloof hebben gegeven; toch blijft altijd als geschiedkundig feit vaststaan, dat in verscheidene vervolgingsperioden de herhaaldelijk voorgekomen veroordeeling van de Christenen tot de wilde dieren in het Colosseum haar voltrekking heeft gevonden; omdat juist het Colosseum de gebruikelijke plaats was, waar de keizer ter bevrediging van den gruwzamen en bloeddorstigen kijklust van het volk de misdadigers door leeuwen en tijgers en andere wilde dieren verscheuren liet.

Een grond van waarheid ligt dus wel in de bekende raadgeving, die een H. Ignatius van Loyola, H. Camillus, H. Paus Pius V aan de geloovigen pleegden te geven, welke te Rome naar relikwieën zochten: ga naar het Colosseum en neem zand van de arena, dat door christenbloed is gedrenkt. Als bewijs hiervoor vertelde men, dat, toen geloovigen uit Constantinopel hiermede

niet tevreden waren, paus Gregorius de Groote (590—604) zich een doek met Colosseumzand brengen liet, die doek met de hand samenperste en dat toen tusschen zijn vingers door frisch menschenbloed zou gedropen zijn.

Vraagt men echter namen, dan kunnen slechts weinigen met zekerheid worden genoemd. Men vertelt het van een H. Eustachius, beroemd veldheer, die christen geworden met zijn familie daar den marteldood zou gestorven zijn; van twee honderd twee en zestig andere Romeinsche soldaten, van den H. Sempromius en gezellen, van den H. Vitus en Modestus, van de H. Tarziana en van de H. Martina. Met meer waarschijnlijkheid wordt van de beide Perzische martelaren Abdon en Sennon verhaald, dat zij in het Colosseum gemarteld zijn, omdat vaststaat, dat hun verminkte lijken drie dagen lang aan de nabije Nerozuil als schouwspel voor de daar langs wandelende Romeinen hebben gehangen. Absoluut zeker heeft volgens den historicus pater Grisar S.J. de marteldood van den H. Bisschop Ignatius in het Colosseum plaats gehad. Hij was in 107 in zijn bisschopsstad Antiochië gevangen genomen, was geen Romeinsch burger en kon veroordeeld worden om naar Rome gezonden te worden en daar aan de wilde dieren te worden overgeleverd; men had namelijk, wegens het ontzettend groote verbruik van menschen vleesch in het Flavische amphitheater, van Rome uit gevraagd, de ter dood veroordeelden uit de provincies naar de hoofdstad des Rijks op te zenden.

Gedurende de reis schreef Ignatius meerdere brieven, o.a. ook aan de Romeinen, om hen te smeeën, toch van hun kant geen enkelen invloed aan te wenden om voor hem begenadiging te krijgen en hem van de kroon van het martelaarschap te berooven. „Laat mij, bid ik u, het voedsel der beesten zijn, door wie mij zal gegeven worden God te genieten in eeuwigheid. Ik ben tarwe Gods; door de tanden der wilde dieren moet ik gemalen worden om zoo zuiver brood van Christus bevonden te worden.....”

De Christenen van Rome hoorden van zijn komst en trokken den

tot den marteldood veroordeelden Bisschop tegemoet; nedervallend op zijn knieën bad hij hen nogmaals niet voor hem te intercedeeren, maar liever samen te willen bidden voor het spoedig ophouden der wreede vervolging en voor het opbloeien van de wederkeerige liefde onder alle geloovigen.

Onmiddellijk na aankomst te Rome werd hij naar het Amphitheater geleid, waar hij de genade verkreeg, die hij zoo vurig had begeerd: gemalen door de tanden der wilde dieren, werd hij „tarwe van Christus”. Van den martelaar bleef niets anders dan eenige beenderen over, die als een onwaardeerbare kostbare schat door de geloovigen eerbiedig werden weggehaald en gedeeltelijk nog te Rome in de kerk van den H. Clemens worden bewaard (Feestdag 1 Februari).

Na Ignatius zijn in de vervolgingstijden nog velen hier in het Colosseum gevallen voor het H. Geloof. De acten verhalen herhaaldelijk hoe na die Carnefecina, die onmenselijke slachting, de geloofsgenooten heimelijk de arena binnensloopen of de wachters omkochten: om in de bloedplassen linnen doeken te drenken, die zij in vereering kusten, of om de verminkte lichamen eerbiedig weg te dragen en in de crypten der catacomben te gaan begraven.

HET HOUTEN KRUIS IN DE ARENA

EEN einde aan het wreede vergieten van menschenbloed in het Colosseum werd gemaakt door het moedige optreden van een Aziatischen monnik Telemachus genaamd, die onder keizer Honorius bij de kampvechtersfeesten van 404 in het Colosseum aanwezig was en met stijgende ontzetting het bloedige bedrijf der strijdende gladiatoren gadesloeg.

Hij sprong op eens de arena in, rukte de vechtende partijen met geweld van elkaar en riep de verblufte Romeinen toe, in naam van Christus dit menschonteerende menschenmoorden toch eindelijk te staken.

Maar het door hartstocht opgezweepte volk luisterde niet naar hem, keerde zijn woede tegen dezen overmoedigen vreemden spelbreker en scheurde het lijf van den onversaagden belijder in stukken.

Doch naderhand werd de edelmoedige daad en het heldhaftig offer van Telemachus druk besproken en ten deele ook goedgekeurd. Zijn onbevreesd optreden zal dan ook wel de naaste aanleiding geweest zijn, dat keizer Honorius een decreet uitvaardigde, waarbij de gladiatorenscholen werden opgeheven en de gladiatorenspelen als niet meer tot den tijd behoorend, definitief werden afgeschaft. Sindsdien heeft het Colosseum geen moorddadigen strijd tusschen menschen, geen broedermoord meer gezien.

De diereengevechten hielden echter nog eenigen tijd aan, maar werden toch steeds hoe langer hoe zeldzamer en minder spannend,

De St. Agnesbasiliek buiten de muren. (Foto Richter)

De St. Agneskerk van binnen. (Fot. Richter)

Het mausoleum van S. Constanza. (Ist. Fot. It.) Zie ook Rome II No. 21

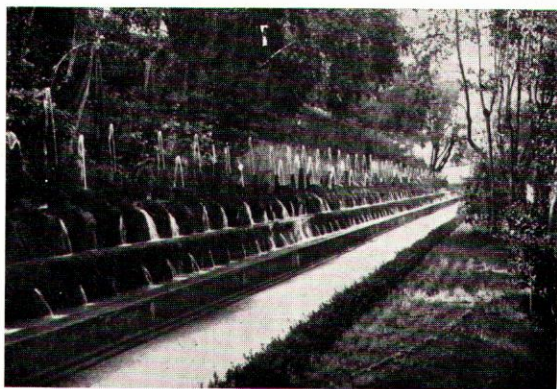
Sint Agnes, Martelares

De Piazza Navona of Circo Agonale. (Foto Richter)

De kerk van de H. Agnes op de Piazza Navona. (Foto Richter)

Links boven:

Gezicht op Tivoli met de beroemde watervallen. (Foto Richter)

Rechts boven:

Het befaamde tempeltje van Sybille te Tivoli. (Foto Richter)

Links:

In de Villa d'Este: de Allée met de honderd fonteinen. (Foto Brügger)

Waterstralen als orgelpijpen. (Foto Richter)

zoodat men kan zeggen, dat van de zesde tot de negende eeuw het Colosseum eigenlijk verlaten is geweest. Later werd er een kerkhof aangelegd en een kapel ingebouwd, toegewijd aan den H. Verlosser, den Koning der Martelaren.

De ontheiliging begon in de elfde eeuw, nadat de gewelddenaar Robert Guiscard, van het Lateraan uit, de stad Rome was binnengedrongen en alles te vuur en te zwaard verwoestte. De Frangipani's bouwden toen het Colosseum tot een verdedigde vesting om. Wel werd onder Paus Innocentius IV in 1244 het Colosseum tot eigendom van den H. Stoel verklaard, maar tijdens het verblijf der Pausen te Avignon werd dit eigendomsrecht niet gehandhaafd, werd het Colosseum zelfs een veilige verblijfplaats van het laagste uitschot der maatschappij en door een groote rooversbende tot onneembaar rooversnest ingericht. Daartegen stonden Romeinsche Senaat en Volk, die onder Clemens V het juridische recht op het Colosseum overgenomen hadden, volslagen machteloos.

Eindelijk trad een Broederschap van Romeinsche Edelen, van den Allerheiligsten Verlosser „ad Sancta Sanctorum” genaamd, tegen deze roovers, die geheel Rome onveilig maakten, op, maakten een einde aan die gevreesde rooverstochten, brandden 't hol uit en zuiverden het Colosseum van alle gespuis. Als belooning werd aan de Broederschap een derde gedeelte van het Colosseum afgestaan, dat tot hospitaal werd ingericht. In de vijftiende eeuw schijnen hier, vooral op Goeden Vrijdag, ook passiespelen te zijn uitgevoerd.

Toch kan men van een eigenlijke vereering van het Colosseum in de Oudheid en in de Middeleeuwen niet spreken, al toonde de krans van kerken en kapellen rondom het Colosseum wel aan, dat het Flavische amphitheater van oudsher reeds als een vereeringswaardige plaats werd beschouwd. Men had als herinneringsplaats der bloedgetuigen de Catacomben, waar de lijken der martelaren begraven waren.

Eerst in lateren tijd kwam bij de geloovigen de vereering voor het Colosseum op. Bij gelegenheid van het jubileum van 1675 maande Paus Clemens X de pelgrims, die naar Rome kwamen, ook het martelveld, het Colosseum te bezoeken; hij liet een opschrift aanbrengen en vier martelscènes bij den ingang schilderen. Het voorstel van Bernini in het midden der arena een tempeltje te bouwen, kwam echter niet tot uitvoering.

In 1714 kwam het heilig karakter van de plaats meer uit, toen vooral door het ijveren van den Karmeliet, P. Angelus Paoli, Paus Clemens XI verlof gaf bij den ingang de kruisiging van Christus zelf uit te beelden.

Met duidelijke woorden werd het Colosseum als heilige plaats gekenschetst en in de vereering der geloovigen aanbevolen door Paus Benedictus XIV in 1743, die het Colosseum een plaats noemde „die onze vereering overwaardig is wegens de herinnering aan zoovele martelaren” en bij decreet bepaalde, dat voor het blijvende behoud van het bouwwerk moest gezorgd worden. Deze Paus vond een sterken steun in den Franciscan P. Leonardus di Porto Mauritio, die bij vele volksmissies de menigte opriep hem naar het Colosseum te volgen om daar gezamenlijk den kruisweg te bidden. Met verlof van den Paus liet P. Leonardus in het Colosseum veertien Kruiswegstaties oprichten en in het midden der arena een groot houten kruis opstellen (thans bewaard in de voorhal van de kerk S. Francesco di Paola nabij S. Pietro in Vinculis).

Deze vereering moest blijvend worden. Daarom gaf Paus Benedictus XIV 8 Januari 1752 de Kruiswegstaties aan een vrome Broederschap „de Minnaars van Jesus en Maria”, die op bepaalde dagen van het jaar processiegewijze zich naar het Colosseum begaven om er kruiswegoefeningen te houden; het processiekruis aan het hoofd van den stoet werd door den Directeur der Broederschap, altijd een Kardinaal, gedragen. Hierbij bleef het niet. Spoedig werd het volk ook uitgenoodigd, de H. Mis in het

Colosseum, op een provisorisch altaar in de arena opgedragen, te komen bijwonen en er de H. Communie te ontvangen, aan welk vroom gebruik Paus Clemens XIII zelfs een volle aflaat verleende. 23 Maart 1870 woonde Dr. H. J. A. M. Schaepman er den Kruisweg bij en zegt, dat „het houten kruis in het midden van den circus meer indruk maakt dan een eerezuil van het prachtigste monoliet”.

Doch nog eens zou een ontheiliging van het Colosseum plaats vinden. Nadat op 23 Januari 1874 er voor de laatste maal kruiswegoefening gehouden was, werden onder dekmantel van noodzakelijke uitgravingen de kruiswegkapelletjes verwijderd en werd het houten kruis weggenomen.

Maar toen de dagen van godsdienstvrede waren teruggekeerd, kwam ook dit vrome gebruik weer op en werd het Colosseum weer gezegend met het heilig teeken des kruises. In 1926 werd op bevel van Mussolini wederom een houten kruis in het midden der arena opgericht. (p. 82) Het opschrift luidt:

„Ave Crux, spes unica, Wees gegroet, Kruis, eenige hoop. In het vijfde jaar van het Pontificaat van Pius XI, bij het zestiende eeuwfeest van het weervinden van Christus' kruis door keizerin Helena, in het zes en twintigste regeeringsjaar van koning Victor Emmanuel III, terwijl Benito Mussolini Duce was, Anno IV (van het Fascisme) in eere hersteld en vernieuwd. — In plaats van het oude kruis, dat in het Jubeljaar 1750 op aansporing van den H. Leonardus van Porto Mauritio door onze voorvaderen met groote devotie in het Flavische Amphitheater geplaatst was, maar wegens tijdsomstandigheden vandaar weggenomen, is dit nieuwe kruis hier neergezet, regeering van rijk en stad naar best vermogen medewerkend, in het jaar Onzes Heeren 1926.”

In den H. Vastentijd, op het feest van Kruisvinding en op eenige andere dagen des jaars wordt hier wederom Kruiswegoefening gehouden; en bij plechtige gelegenheden, vooral als groote pelgrimages van Italianen, Franschen, Belgen of Nederlanders te Rome aanwezig zijn, worden hier wederom op een draagaltaar

H. Missen gecelebreerd en wordt door talrijke scharen de H. Communie ontvangen.

Dat grijpt in de ziel. Vooral ons, Katholieken.

De machtige en geweldige ruïne van het Flavische Amphitheater is voor iederen beschouwer, ontwikkeld of onontwikkeld, christen of ongeloofige, reeds een voorwerp van verbazing en groote bewondering; hoeveel te meer voor ons Katholieken, omdat wij ons herinneren de groote schare van hen, die zestien, zeventien en achttien eeuwen geleden hier voor keizer, adel en volk openlijk getuigenis voor den Godmensch en de christelijke waarheid hebben afgelegd en met hun bloed de overwinning van het kruis hebben bezegeld.

„Daar is Rome voor de Kerk veroverd, heeft Dr. Schaepman ergens geschreven. Mors absorpta est in victoriam, de dood is verzwolgen in overwinning; in den bloedstroom des Colosseums is het heidendom ondergegaan; daar vereenvoudigde zich de strijd tusschen heidendom en christendom in het brullend roofdier en den biddenden martelaar. Wie er overwon, zegt u het houten kruis.”

VI. BEGENADIGDE KUNSTENAARS

DE MOZES VAN MICHELANGELO

ROME biedt soms groote contrasten.

In de Via Cavour b.v. ijlt de jagende menigte door de breede drukke straat en denkt aan niets anders dan aan duizenden prozaische bezigheden, krijschen valsch de volle trams, gonzen onophoudelijk stinkende autobussen en onrustige auto's. Het gaat er toe, zooals in vele nieuwe stadsgedeelten, waar het gezicht der monotone tramrails al artistiek leven doodde.

Men zou hier werkelijk vergeten, dat men aarde betreedt, waar martelaren hebben geleden en waar keizers hebben gewoond..... tot men een nauwe kromme steeg gewaar wordt en een breede trap met uitgesleten treden, die den bezoeker in een paar minuten naar een geheel andere wereld brengt welke als met een tooverstaf schijnt omgetooverd; want oude ruïnen en historische gedenksteenen dompelen den pelgrim eensklaps onder in eeuwenoude geschiedenis, niet alleen van Rome, maar van de wereld.

Zoo heb ik meer dan eens gedacht, als ik langzaam en moeizaam de trap opsteeg, die van de Via Cavour naar San Pietro in Vincoli leidt en onder het balcon van den Borgiahoog doorging, die mijn verbeelding steeds in sterke beweging zet en tragische beelden uit de middeleeuwsche geschiedenis voor mijn geest haalt. (p. 91)

Ik noemde me zelf pelgrim. Want met een ware pelgrimsstemming kan men de trap bestijgen, die uitmondt op den top van een

heuvel, waar volgens de traditie in de tweede helft der derde eeuw zooveel martelaren ter veroordeeling zijn heengeleid en voor den heidenschen stadsprefect gebracht; waar reeds in het begin der vierde eeuw een memoria, een kleine herinneringskapel stond onder den titel van Apostelkapel; dezelfde, die door Eudoxia, weduwe van keizer Valentinianus III tot een grootere kerk werd omgebouwd en toen den naam kreeg van „de Eudoxiaansche basiliek” en later van „de basiliek van St. Petrus banden”.

Zulke „memorie, herinneringskapellen” verzezen gewoonlijk op plaatsen, waar martelaren hun bloed voor het christengeloof vergoten hadden, of waar onderweg, toen zij naar de martelplaats werden heengevoerd, een halte was gemaakt. Het heiligdom, hier op den Oppischen heuvel, schijnt het oudste van Rome geweest te zijn en toegewijd aan de H.H. Apostelen Petrus, Paulus en Andreas. De naam van Petrus kreeg echter later de overhand, toen paus Leo de Groote, of misschien reeds zijn voorganger Sixtus III, in dit heiligdom aan de beide ketenen van Petrus, die wonderbaar aan elkaar zouden zijn gevoegd, een eereplaats gaf, nl. de keten, die door den Engel bij Petrus zou zijn verbroken in de Marmentijnsche gevangenis (waarschijnlijker in de gevangenis-cel van de nabije Romeinsche Prefectuur) en de keten, die Eudoxia de Oudere, de vrouw van keizer Theodoricus II, van den bisschop van Jerusalem zou hebben ten geschenke gekregen en naar Rome gebracht.

Paus Julius II (1503—1513) onderbrak dikwijls zijn tocht van het Vaticaan naar St. Jan van Lateranen, door een kort bezoek te brengen in het nabijliggende paleis van de Cesarini als gast van de familie Margani. Men zegt, dat hij van daar uit gaarne persoonlijk de werken in oogenschouw nam, die op zijn bevel aan de kerk van St. Petrusbanden werden uitgevoerd, nl. het bouwen van de groote portiek van vijf bogen, welke thans nog voor de kerk staat. (p. 91)

Misschien was hij ook wel vanuit een der vensters van het paleis

of vanaf de Borgia-loggia, getuige van een gebeurtenis, die heel Rome toentertijd in beroering bracht en door kunstenaars en letterkundigen hemelhoog is opgehemeld, maar ook vol verachting door anderen is gehekeld: de feestelijke overbrenging van de hier gevonden wonderschoone Laocoöngroep naar de Belvédère van het Vaticaan. Men sprak toen van een Roma Rediviva, een herleefd Rome.

In waarheid kon Rome toentertijd zoo genoemd worden. Paus Julius II was inderdaad een groote Maecenas van beroemde kunstenaars, onder wie Sangallo, Raphaël, Bramante en Michelangelo op de eerste plaats moeten genoemd worden. Michelangelo, de geniale architect-schilder-beeldhouwer, wilde aan den historischen Mons Oppius uit den tijd der Romeinsche Republiek, aan de plaats, waar Nero eens zijn Gouden Huis bouwde en Titus en Trajanus grandiose badplaatsen aanlegden, de eer geven tot voetstuk te mogen dienen van een der schoonste scheppingen van zijn genie, het Mausoleum van paus Julius II, waarover hij zelf in genialen overmoed eens deze woorden schreef: „Het zal een subliem stuk werk worden; ik ben zeker, dat het zijn gelijkenis in de geheele wereld niet vindt”. Veertig jaren van zijn leven heeft de machtige kunstenaar met groot uithoudingsvermogen besteed om dezen droom te kunnen verwezenlijken, maar het werd „de tragedie van zijn leven”, zooals hij het zelf noemde.

Persoonlijk ging Michelangelo naar het om zijn marmer bekende Carrara en bleef er acht maanden om ter plaatse in de groeven het geschikte marmer voor zijn beelden uit te zoeken en bij het uitzagen zelf tegenwoordig te zijn; hij deed de marmerblokken niet zonder moeite naar het St. Pietersplein transporteeren en liet vijf steenhouwers uit Florence komen, die hem assistentie moesten verleen.

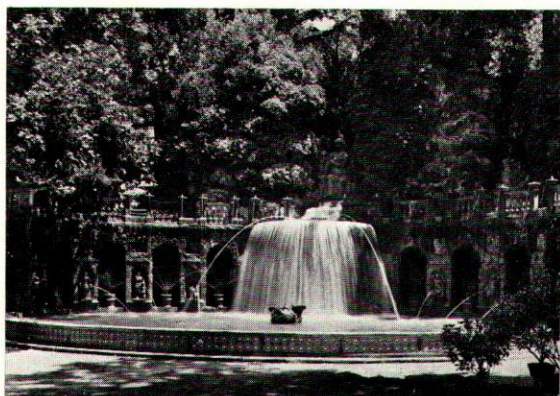
Spoedig kwamen echter moeilijkheden opdagen. De paus had andere bekommernissen dan voor zijn eigen grafmonument te

zorgen, kreeg ook groote geldzorgen en zeide tegen Michelangelo, dat hij geen soldo meer voor „steen” over had. De beloofde maandelijksche betalingen bleven achterwege. Michelangelo werd zelfs niet meer bij den paus in audiëntie ontvangen. „Ik moet hier weg uit Rome,” schreef hij aan een vriend, „anders wordt mijn grafmonument hier nog eerder geplaatst, dan dat van den paus.”

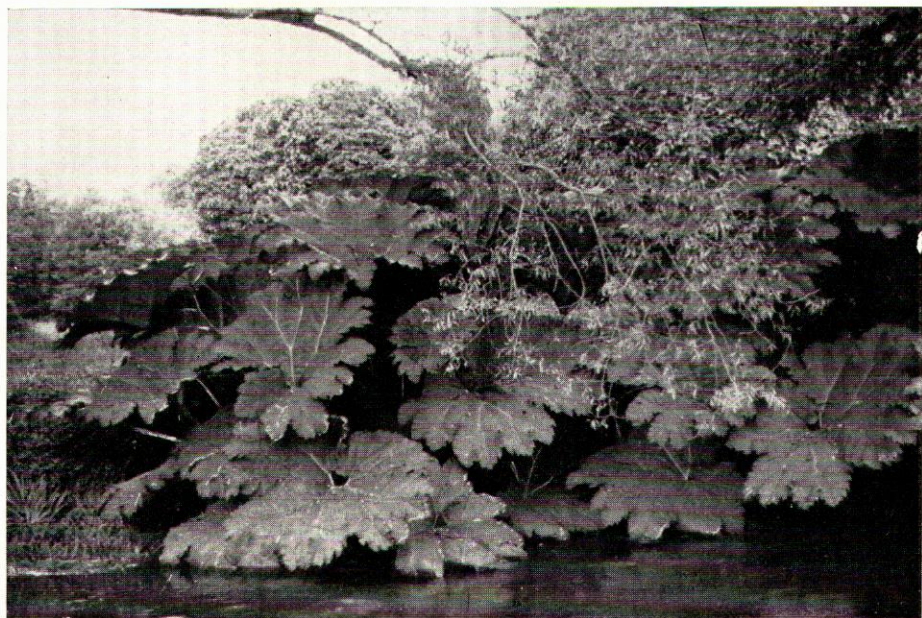
Van het grootsche monument, dat vier gevels met veertig groote standbeelden zou moeten vertoonen, kwamen slechts de beelden van Mozes, Lia en Rachel klaar, alsook eenige slavenfiguren, die thans te Parijs in het Louvre worden bewaard. Michelangelo had het Mausoleum als een groot vrijstaand grafmonument gedacht: op een vierkanten onderbouw met figuren van overwinningsnimfen en vrijgelaten slaven (ter herinnering aan de bevrijding van den Kerkelijken Staat) zou een tempeltje staan met een sarcophaag van den paus en daarboven op een platte overkapping een groot standbeeld van Julius II met Mozes en Paulus als wachters naast hem. Maar er kwam niet veel van terecht. Eerst in 1545 werden op kosten van een neef van Julius II in de kerk van St. Petrusbanden de drie Michelangelo-beelden geplaatst als onderdeel van een monument, dat op verre na niet met het oorspronkelijke plan overeenkomt en waarbij de liggende pausfiguur, geflankeerd door een propheet en een sibylle, een schrille tegenstelling vormt met het meesterlijke beeldhouwwerk van Michelangelo Buonarotti.

Jammer komt het geweldige Mozesbeeld, gedacht op een hoogte van eenige meters en hier laag bij den grond geplaatst, niet tot zijn volle recht. Toch spreekt de energieke kop en geheel de lichaamshouding van ingehouden oerkracht. (p. 92) Mozes zou zijn voorgesteld op het oogenblik, dat hij, teruggekeerd van zijn onderhoud met God op den Sinai (lichtstralen schoten uit zijn hoofd: vandaar de hoornen) zijn volk ziet afgevallen van God en dansen rondom het gouden kalf; hij houdt zich nog in, maar al zijn spieren zijn in hoogste spanning, hij grijpt zich in zijn volle

De fontein dell'Ovato met de
waternymphen. (Foto Richter)

Bij het melancholische
meertje van
Ninfa.

De Stadstoren van Ninfa

Bedolven onder bloemen en
struiken

Afgebrokkelde muren bezwijken onder dicht klimop.

Ninfa: Bloeiende rozenstruik tegen een oud kerkgebouw.

Weelderige plantengroei.

Het St. Willibrordus-altaar in de Nederlandsche kapel van San Gioacchino

baard en kan ieder oogenblik opspringen om de steenen tafelen stuk te gooien tusschen de dansende menigte.

Of zou de volgende beteekenis misschien de voorkeur verdienen (waartoe de naar de verte starende blik van Mozes wel aanleiding schijnt te geven)? We lezen in Deut. 34, 1-4: Mozes klom dan uit de velden van Moab op den berg Nebo tegenover de stad Jericho; en de Heer toonde hem geheel het land Kanaän en zeide tot hem: Dit is het land, waaromtrent Ik aan Abraham Isaak en Jacob gezworen heb, zeggende: Aan uw zaad zal Ik dat geven. Gij hebt het met uw oogen gezien, en gij zult derwaarts niet overtrekken.

Bij dezen uitleg is het gemakkelijker een reden te vinden, waarom de Mozes-statue op een pauselijk grafmonument in Rome zou staan. Ook Petrus ontving een bevel des Heeren, om nl. de Romeinsche wereld te bevrijden van de slavernij van het heidentom, om dit volk te voeren door de roode zee der keizerlijke vervolgingen en te sterken met een wondervol manna tot het blijde uur zou gekomen zijn van den zegevierenden intocht in het beloofde land.

Kan men dan misschien ook in de ketenen, die wonderbaar zijn aaneengesloten, die van het Oostersche Jerusalem en van het Westersche Rome, niet een beeld zien van de wondervolle eenheid, waarin het Oude en Nieuwe Testament in de Roomsche Kerk vereenigd zijn?

En is de rots, waarop Mozes, de opperste leider en wetgever van het uitverkoren Godsvolk, zich ophield, niet een voorafbeelding van de Petrusrots en van de Cathedra van waarheid, waarop de opvolger van Petrus te Rome zetelt? (p. 92)

HET MEESTERWERK VAN BERNINI

NOVEMBER 1620: een episode uit den dertig-jarigen oorlog. Op den Witten Berg in de nabijheid van Praag had het keizerlijk leger der Oostenrijksche katholieken, vijf en twintig duizend man sterk, onder aanvoering van graaf Maximiliaan van Beieren de protestantsche troepen, wier aantal op honderd duizend geschat werd, op een haastige vlucht gedreven. De overwinnaars trokken daarop zegevierend de stad Praag binnen. Naast den hoofdaanvoerder reed een eenvoudige pater, die een schilderijtje om den hals had hangen. Deze pater was Dominicus van Jesus en Maria, ongeschoeide Carmeliet, aalmoezenier van het katholieke leger; het schilderijtje was een wonderbare beeltenis van Maria, heiligschennend geprofaneerd gevonden tusschen de puinhoopen van het kasteel van Strokositz. P. Dominimus had het meegenomen, om zijn hals gehangen en had met het kruis in de hand zich vóór allen in het bloedige strijdgewoel gestort en op deze wijze de katholieken geweldig aangevuurd en het leger tot een volledige overwinning gevoerd, welke echter aan de bijzondere tusschenkomst van Maria werd toegeschreven.

Het schilderijtje werd naar Rome gebracht en in de kerk der paters Ongeschoeide Carmelieten ter dankbare vereering uitgesteld. Dit kerkje „bij de tuinen van Sallustius op den Quirinaalschen heuvel” was in 1607 volgens teekening van Bartolomeo Brescioli gebouwd en aan den H. Paulus toegewijd; nu werd het echter aan de Moeder Gods toegewijd en ontving den naam van S. Maria della Vittoria, Maria van de Overwinning (93).

Door Carlo Maderno werd de kerk vergroot en omgebouwd; en den 8sten Mei werd hier de wonderbare Mariabeeltenis plechtig op het hoofdaltaar geïnstalleerd, terwijl tevens in de kerk verschillende oorlogsvaandels werden opgehangen, die op de vijanden waren buit gemaakt. In 1626 liet kardinaal Scipio Borghese door architect Soria er een mooien gevel vóór bouwen, terwijl in de achttiende eeuw het interieur geheel met marmer werd bekleed en met verguld stucwerk versierd.

Maar den 29sten Juni 1833 verwoestte een geweldige brand ongelukkigerwijze het geheele hoofdaltaar, en ook de Moeder Gods-beeltenis ging in de vlammen verloren. Prins Alexander Torlonia liet met groote milddadigheid de kerk prachtig restaureeren, welke 14 Juli 1884 door kardinaal Jacobini geconsacreerd werd, tegelijk met het nieuwe hoofdaltaar, weer een getrouwe copie van het Maria-schilderijtje werd opgesteld. (p. 93)

„Hebt U gelezen wat Faure schrijft over de beroemde marmergroep van Bernini (een Engel doorboort met een pijl het hart van de H. Theresia) in de kerk S. Maria della Vittoria?” had men mij enkele dagen geleden gevraagd en Faure's „Rome” onder de oogen geduwd.

In een samenkomst van vrienden had ik namelijk Bernini als een door God begenadigde kunstenaar en zijn beeldhouwwerk, vooral in Sint Pieter, als hooge kunst geprezen. Ik las toen, hoe Faure de heilige kloosterzuster, die bezwijmend op haar zijde is gevallen, de mond half geopend en de stervende oogen bijna gesloten, terwijl een engel haar met een pijl van Gods liefde wil doorboren, noemt: een elegant bezwijmende mondaine, die als Carmelites is verkleed.

Dit gesprek werd aanleiding, dat ik een wandeling maakte naar de Via XX Settembre.

Eerst ging ik de kerk van den H. Bernardus binnen, ter wiens eere de Cisterciënsers in 1598 een zaal van de thermen van Diocletianus tot kerk hebben omgebouwd, zooals men thans nog

goed kan zien. (p. 94) Links van het hoofdaltaar is een kapel aan den H. Franciscus van Assisië toegewijd, waar de beroemde Deutsche schilder Friedrich Overbeck ($\pm$ 1869) zijn grafmonument heeft en menig lid van de familie De Nobili o.a. ook de jonge kardinaal Robertus De Nobili, die in 1559 stierf in den ouderdom van achttien jaren. Hij had gaarne Jezuiet willen worden, maar kon geen verlof krijgen het pauselijk hof te verlaten; toen richtte hij zijn leven zooveel mogelijk volgens de regels van de Sociëteit in, stelde zich geheel onder leiding van pater Generaal en eindigde zijn kort leven in een smartvolle ziekte, die hij met helfhaftige gelatenheid en overgeving aan Gods H. Wil verdroeg.

Daarna heb ik eenigen tijd stil gestaan voor de breede Mozesfontein (volgens teekening van Fontana), die rijkelijk water „Aqua Felice” (zoo genoemd omdat paus Sixtus V — Felice Peretti — het naar Rome heeft geleid) in drie bekkens uitgiet. De beide zijreliëfs (Aäron leidt het volk naar de waterbron en Gedeon met zijn soldaten stilt den dorst aan de rivier) zijn bepaald goed beeldhouwwerk; maar de kolossale Mozesfiguur, die in de linkerhand de tafelen der Wet houdt en met de rechter op het stroomende water heenwijst, is niet ten onrechte steeds als minder goed geslaagd beschouwd. Men vertelt zelfs dat de beeldhouwer Prospero van Brescia, toen hij na de onthulling de verpletterende critiek van zijn tijdgenooten hoorde, zelfmoord pleegde. (p. 94)

Toen ging ik de kerk S. Maria della Vittoria binnen, waar paus Pius VI in zijn grooten nood, vooral veroorzaakt door de tyrannieke eischen van Napoleon I, herhaaldelijk heenging om bij „Maria van de Overwinning” troost en hulp te zoeken, en waar de Zalige Anna Maria Taïgi ($\dagger$ 1857) gedurende bijna dertig jaar geregeld kwam om haar wekelijksche biecht te spreken.

De kerk is overstelpend rijk met veelkleurig marmer en verguld stucwerk versierd, zoodat men eerst wel eenigszins verwonderd staat over deze opeenhooping van decoratieve voortbrengsels der

barokkunst. Wanneer het oog echter na korten tijd aan goudglans en kleurenrijkdom is gewend, ontdekt het toch een schoon harmonisch geheel en telkens weer nieuwe kunstprodukten.

Het gewelf trekt eerst de aandacht, waar de Overwinning van Maria op de ketterij, gesymboliseerd door wild gekronkel van neergeslagen duivelen, in levendige kleuren is geschilderd. Dan wordt het oog door de absis getrokken, waar met goed perspectief de zegevierende intocht van het overwinnende christenleger in Praag is voorgesteld. Naderend het marmeren hoofdaltaar ziet men tusschen een breeden gouden krans van wolken en engelenkoppen in een kleine nis de copie van het wonderbare schilderijtje: een kribbe met het Goddelijk Kind dat door Maria aanbeden wordt. Dan eerst wendt men zich naar de zijkapellen rechts en links, waar marmergroepen en reliëfs en schilderijen van bekende meesters bewondering afdwingen: bijv. Domenichino's heerlijke Madonna, die den kleinen Jesus op de armen van St. Franciscus wil leggen; of Guercino's kleurrijke H. Drievuldigheid, waarop de zegenende Verlosser, door engelen omgeven, het midden- en hoogtepunt vormt; of Guidi's marmergroep, welke den droom van den H. Joseph, door een engel over het geheim der Menschwording ingelicht, uitbeeldt.

Het meest beroemd is de groep van Bernini in de laatste kapel links: de H. Theresia in extase gevallen door de hevige liefde, welke zij voor haar goddelijken Bruidegom voelt, terwijl een engel haar met een pijl het hart wil doorboren. (p. 103) Onder het zware Carmelitessenhabijt, dat in phantastischen plooienrijkdom neervalt en de lichaamsvormen geheel en al bedekt, merkt men toch de absolute slapheid van het lichaam, ofschoon men slechts de beide handen en voeten ervan ziet. Uit het ingevallen gelaat met den half geopenen mond en de neergeslagen oogen schemert de moeilijke ademhaling door, die pijnlijk de zwakke ledematen doorschokt. Wat goot hier de meester over het harde marmer een zachtheid en teerheid en een zijden glans!

Zijn leerlingen versierden verder de kapel: leden van de Vene-

tiaansche familie Cornaro (waaronder naar men beweert Bernini zelf links zou zijn afgebeeld) zien nieuwsgierig of biddend toe of onderhouden een levendig gesprek met elkaar, alsof zij vanuit de loges in een theaterzaal deze vertooning gadeslaan. Een wel wat theatrale omgeving bij zulk een hoog mystiek gebeuren als Theresia's goddelijke extase. Zou deze omgeving niet bij sommige critici het rustige oordeel over de religieuze waarde van Bernini's kunstwerk hebben beïnvloed? (p. 104)

VII. MAAGD EN MARTELARES

DE H. MARTINA ALGEMEEN ERFGENAME

DOOR de Heiligen Gods, die op deze aarde hebben vertoefd als een glanzende weerschijn der goddelijke volmaaktheid, kan in sommige zielen wel eens een liefde worden ontstoken, die niet alleen prikkelt tot navolging van heldhaftige deugdbeoefening, maar ook tot het in dienst stellen van alle kundigheden, ja zelfs tot het wegschenken van zijn geheele persoonlijkheid en van alles wat men bezit voor de vereering van een bepaalden heilige.

Een treffend voorbeeld hiervan is de beroemde schilder en architect Petrus Berettini, die als jongeling van veertien jaar uit zijn geboorteplaats Cortona (waar Signorelli, de leermeester van Michelangelo het levenslicht aanschouwde) naar de Eeuwige Stad Rome kwam. Hier heeft hij mogen studeeren, en leven en werken, kerken mogen bouwen en met zijn kunstwerken versieren; en hij had het geluk, dat maar aan weinig groote kunstenaars ten deel valt, reeds bij zijn leven door iedereen, ook door Pausen en Koningen, geëerd te zijn en gevierd.

In zeer bijzondere gunst stond hij bij paus Urbanus VIII en Alexander VII, die hem ridder van De Gulden Spoor maakte en zelf keten met kruis om zijn schouders hing. Hij werd tot president benoemd van de bekende schildersacademie van Sint Lucas en als beroemd stadgenoot door de stad Cortona ingeschreven in het gouden boek der „Edelen”. Koning Lodewijk XIV stond met hem in briefwisseling en zond hem zijn portret met eigen onderschrift.

Vele opdrachten werden hem als schilder en architect gegeven en stelden hem in staat niet alleen onbekrompen te leven, maar ook om een niet gering vermogen te verwerven en na te laten.

Vele kunstwerken van hem zijn thans nog te Rome behouden gebleven. Herhaaldelijk ontmoet men zijn naam in de reisgidsen, vooral in Baedeker, die de werken van Cortona telkens met een sterretje als bijzonder beachtenswaardig aangeeft. Hij schilderde bijv. in de kerken van S. Bibiana, S. Maria in Vallicella, S. Nicola da Tolentino, S. Ambrogio, S. Carlo ai Catinari, San Salvatore in Lauro en ook in S. Pieter van het Vaticaan. Hij leidde den gevelbouw van S. Maria in Via lata en van S. Maria della Pace, ontwierp het altaar van St. Franciscus Xaverius in de Gesù en den koepel en absis van S. Carlo al Corso. Zijn beroemdste bouwwerk is echter wel de kerk van den H. Lucas aan het Forum met de crypte, toegewijd aan de H. Martina.

Voor deze Romeinsche martelares had Cortona een buitengewone vereering, zoo sterk, dat hij bij zijn dood haar tot algemeen erfgename benoemde van alles wat hij bezat. Hoe hij daartoe gekomen is?

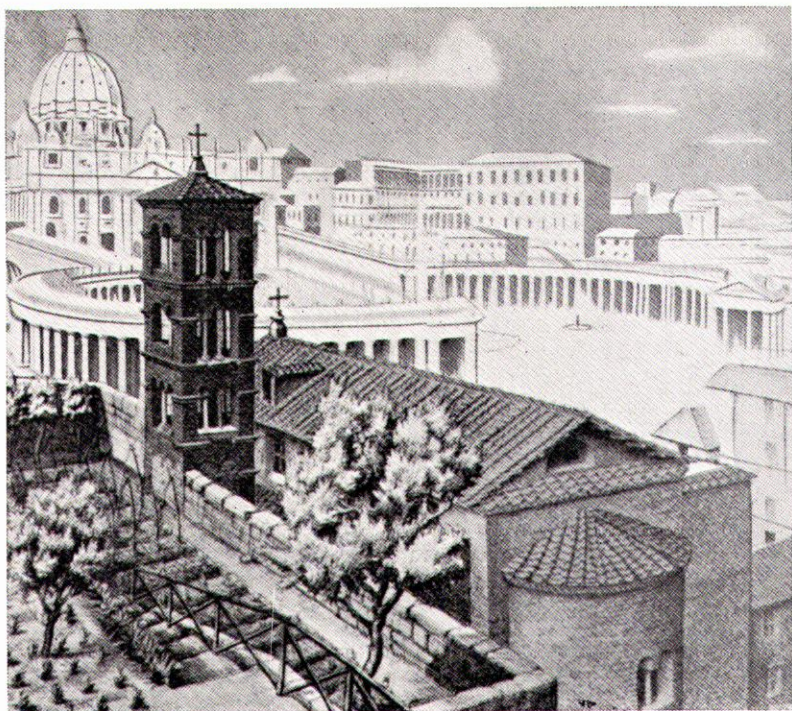
De Academie van St. Lucas, een vereeniging van Romeinsche kunstenaars, werd door Gregorius XIII in 1577 gesticht. Elf jaar later werd haar door paus Sixtus V voor liturgisch gebruik een zeer oude kerk bij het Romeinsche Forum toegewezen, genaamd „in tribus foris, bij de drie forums”. Deze oude vervallen kerk nam de plaats in van de oude Secretarie van den Senaat, van de Kanselarij der Romeinsche Curie en vormde juist den hoek tusschen de drie marktplaatsen van het oude Rome, het Forum Romanum, het Forum van Cesar en het Forum van Augustus. Zij was toegewijd aan de martelares, de H. Martina, die uit haat tegen het christelijk geloof in de derde eeuw gemarteld was onder de regeering van keizer Alexander Severus. (p. 105)

Historisch is weinig van de H. Martina met zekerheid bekend. Geboren uit een adellijke consulsfamilie, verloor zij reeds op

De H. Willibrordus,
Apostel der Friezen.

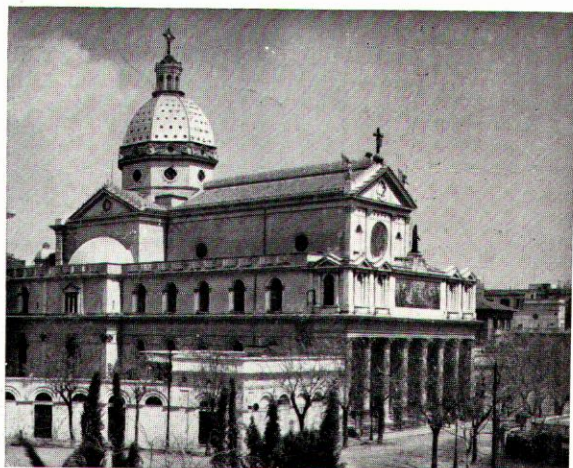

San Michele-
dei Frisoni
met St. Pieter
en het Vati-
caan (steen-
druk door M.
C. Escher
1932).

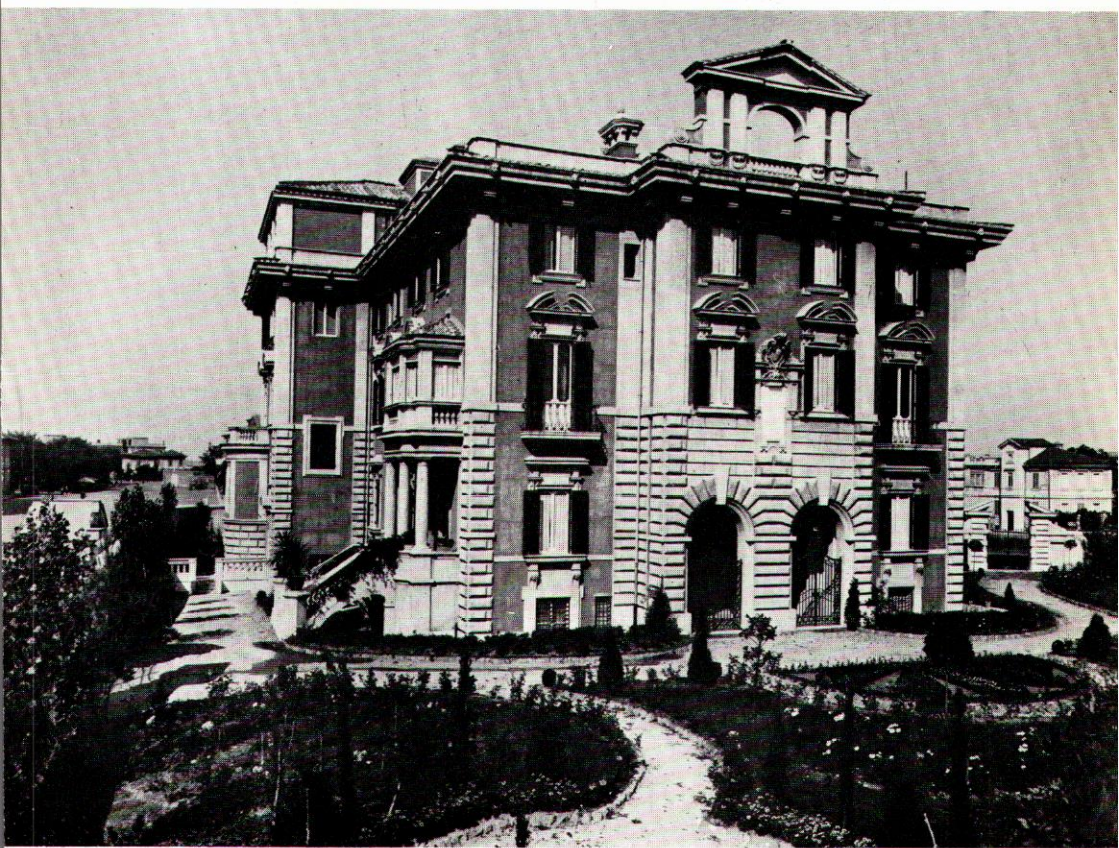

De St. Pra-
xediskerk
van binnen.
(Foto
Richter)

De kerk van den H. Joa-
chim. (Ist. Fot. It.)

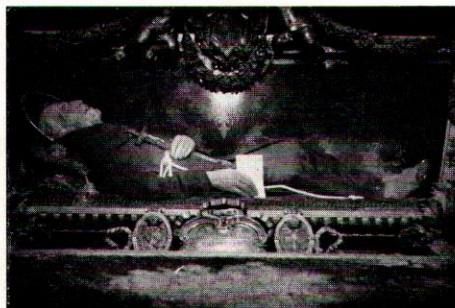
Het Neder-
land-
sche Priestercol-
lege St. Willi-
brordus (Foto
Felici)

De Geeselkolom
die vóór het pre-
torium van Pila-
tus stond. (Foto
Richter)

Het kerkje San Bonaventura op den Palatijn.

De graftombe van den H. Leonardus van
Porto Maurizio in de kerk San Bonaven-
tura op den Palatijn

jeugdigen leeftijd haar ouders, bekeerde zich toen tot het Christendom en was zeer vrijgevig jegens de armen, aan wie zij al hare zorgen en rijkdommen besteedde. Aangeklaagd bij de rechters christen te zijn, bekende zij vrijmoedig en moest daarvoor vele en wreede martelingen doorstaan: het vleesch werd met ijzeren vorken van haar lichaam gereten en in de open wonden werd kokende olie en vet gegoten — maar dit alles scheen haar geen pijn te veroorzaken —; zij werd in het amphitheater voor de wilde beesten geworpen, die haar echter geen kwaad deden; zij werd op een brandstapel gelegd, maar de vlammen schenen haar niet te deren; ten laatste werd haar met een zwaard het hoofd afgehouden, — terwijl op dat oogenblik de grond van Rome beefde en door een aardbeving werd geschokt.

De Academie van St. Lucas gaf nu aan haar president, Petrus van Cortona, opdracht in plaats van het oude Sanctuarium een nieuw heiligdom aan het Forum te bouwen; de kerk moest echter zijn toegewijd aan den beschermheilige der Academie, den H. Evangelist Lucas.

Cortona ontwierp toen een Godshuis, dat beroemd is geworden om zijn harmonische lijnen, bekroond is met een hoogen koepel en afgesloten door een gevel van travertijnssteen, waarvoor een dubbele rij staat van kolommen en pilasters. Hij liet de kerk echter wat hoog bouwen en schiep onder de kerk een ruime crypte, beter gezegd een onderkerk, die toegewijd zou worden aan de H. Martina, want tijdens den loop der werkzaamheden waren namelijk de werklieden op het lichaam van deze heilige gestooten en kwamen ook de relikwieën aan het licht van haar beide deelgenooten in het martelaarschap, Concordius en Epiphanius. Deze vondst was de gelukkige aanleiding, dat de godsvrucht tot deze heiligen ten zeerste toenam en algemeen werd in Rome, zooals ook het geval geweest is met de vereering van de H. Cecilia, toen op het einde der zestiende eeuw haar onvergane lichaam in de aloude basiliek van Trastevere werd teruggevonden.

Petrus van Cortona onderging de bekoring van deze lieve, maar krachtige vrouwenfiguur, die voor hem nog scheen te leven of eerst kort geleden gestorven. Geen afstand van tijd bestond voor hem, noch het groote onderscheid tusschen een levend schepsel op aarde en een heilige, verheerlijkt levend bij God in den hemel. En om aan zijn liefde een tastbaren vorm te geven, bouwde hij op eigen kosten voor zijn lievelingsheilige deze nieuwe St. Martina-kerk, die versierd werd op kostbare wijze. De kerk werd als een ruime zaal met twee zijkapellen ingericht en een voorhal, waarvan breede trappen opgaan naar de bovenkerk. Hij bekleedde de muren met waardevolle marmerplaten en gaf opdracht aan Alexander Algardi om terracotta-groepen te maken van deze heilige martelares en van de Koningin der Martelaren, de Moeder van Smarten; hij richtte er een altaar op van verguld brons, een waar kunststuk van lijn en compositie, en wilde, dat op het altaar de H. Martina tronen zou, wier beeltenis in zuiver albast werd uitgehouwen. (p. 104)

Ook in de bovenkerk zou de H. Martina een marmeren standbeeld krijgen; hier werd de heilige echter in Bernini-stijl afgebeeld als stervend liggende op den grond, nadat de moordende slagen in den hals haar hoofd van het lichaam hadden gescheiden.

De vereering en liefde jegens de H. Martina, die een der beschermheiligen van Rome werd, sloeg van Petrus van Cortona over op paus Urbanus VIII, die ter eere van deze heilige martelares de hymnen dichtte, die nu nog in het Romeinsche Brevier worden gelezen en gezongen.

Cortona was echter nog niet tevreden, met hetgeen hij voor zijn Heilige had gedaan. Zijn kunst en werk, ja zijn persoon had hij haar gewijd, maar haar nog niet al zijn bezittingen geschonken. Bij acte van 9 Mei 1667 dicteerde hij voor notaris Angelucci zijn testament en liet zijn vermogen van tienduizend zeventienhonderd vijftig scudi (rijksdaalders), zijn huis met inventaris en al zijn kostbaarheden na „aan de H. Martina”, opdat met de rente van

dat geld de liturgische plechtigheden in haar kerk zouden kunnen worden bekostigd en haar feest op 30 Januari telken jare luisterrijk worden herdacht.

Twee jaren later stierf de groote kunstenaar; en sedertdien is zijn verlangen en laatste wil steeds nauwkeurig in vervulling gebracht. Ieder jaar op den herinneringsdag van haar roemrijken marteldood wordt het hoofd van de heilige Martina, dat gedurende het overige gedeelte van het jaar in de kerk van de H. Euphemia in een keurigen reliekschrijn (werk van Cortona) bewaard wordt, overgebracht naar de kerk bij het Forum en op het bronzen altaar ter vereering uitgesteld.

Vanuit de bovenkerk van St. Lucas, wier vloer dan met versche myrtetakken is bestrooid, dringt de scherpe geur der groene twijgen door tot de benedenkerk en vermengt zich daar met de opstijgende wierookwolken en met golvingen van welluidende muziek. Het zijn de tonen van de historische hymne, die paus Urbanus VIII componeerde:

Burgers van Rome, jubelt en juicht!

Verheerlijkt Martina's roemrijken naam!

Prijst hoog de verdiensten der zuivere maagd,

Die Christus, den Bruigom haar leven en bloed

Wegschonk met blijde en dankbaar gemoed.

DE H. CECILIA PATRONES DER KERKMUZIEK

TRASTEVERE, het deel van Rome, dat aan de andere zijde van den Tiber ligt, was in het begin der derde eeuw reeds geheel opgenomen in het Romeinsche stadsbeeld. Sedert Keizer Augustus waren ook daar prachtige tempels voor de goden gebouwd, hadden rijke patriciërsfamilies er hun weelderige paleizen neergezet en waren er openbare rijksgebouwen verrezen, die van Trastevere een waardigen tegenhanger maakten van het grootsche Campo Marzio in het oudere deel van de stad Rome.

Te midden van deze aristocratische paleizen en van heidensche tempels, die langzamerhand tot ruïnes vervielen, verrezen er mettertijd christelijke kerken, waaronder de basiliek van de H. Cecilia boven alle uitmunte in pracht van bouwstijl en rijkdom van versiering. (p. 104)

Deze Ceciliakerk in Trastevere is zeer zeker de oudste en allicht ook wel de meest bekende van alle kerken, die aan de vereering van deze jonge en sympathieke Maagd en Martelares zijn toegewijd. (p. 105)

Zij heeft er namelijk vele en heel de wereld over. Hetgeen wel te begrijpen is. Want welke heiligennaam is overal en algemeen bij katholieken en niet-katholieken zoo bekend als de naam van Cecilia, waarmede kerkkoren en zangclubs, kerkelijke muziekverenigingen en geleerde muziektijdschriften, pauselijke en koninklijke academies zelfs zich gesierd hebben en nog sieren? Zij geldt immers sedert eenige eeuwen als de groote patrones der kerk-

muziek, waartoe legende en volksgeloof haar in den loop der tijden verheven hebben.

De oorzaak hiervan is niet ver te zoeken. Zegt niet een van haar eerste levensbeschrijvers, dat „geen aardse muziek in staat was haar aandacht af te leiden van hemelsche engelenmelodieën, die zij herhaaldelijk meende te hooren?” En lezen we niet in de Acta van de heilige, hoe zij onder het bruiloftsmaal van haar huwelijksdag, terwijl de muziekinstrumenten speelden, in haar hart alleen den Heer lofzong, zeggende: moge mijn hart en mijn lichaam ongerept blijven, opdat ik niet beschaamd worde (*cantantibus organis in corde suo soli Domino cantabat*)? In de Antiphon van de Vespers op Cecilia's naamdag werden deze woorden verkort tot: terwijl de muziekinstrumenten speelden, bezong Cecilia den Heer (*cantantibus organis Cecilia Domino decantabat*), en zoo werd zij langzamerhand tot patrones verkoren door allen, die hun stem in dienst stelden van God en in de Kerk den Heer lofzongen.

Men beweert zelfs, dat aan Nederland de eer toekomt Cecilia 't eerst als beschermheilige der kerkmuziek te hebben uitgeroepen. In Het Gildenboek van 1930 wordt met goede gronden bewezen, dat zij als zoodanig 't eerst in Holland is vereerd en afgebeeld, en dat van Nederland uit de vereering is overgeslagen naar Duitschland, België en Italië.

Men ging spoedig zelfs veel verder. Wellicht door een verkeerde vertaling van „organa”, dat allerhande soort muziekinstrumenten beteekent, heeft men de heilige zelfs voorgesteld en afgebeeld als zelf het orgel bespelend, een muziekinstrument, kerkelijk bij uitmendheid, maar eerst in veel lateren tijd opgekomen. Iedereen kent wel de beroemde schilderij van Rafaël in de pinacothek van Bologna, waardoor de roem van Cecilia als muziekpatrones voor goed gevestigd werd. (p. 106) Zij is hier omgeven door de H. Paulus, Johannes, Petronius en Maria Magdalena, en aan haar voeten liggen, ten deele gebroken, wereldsche muziekinstrumenten. In verrukking richt zij het hoofd ten hemel, waar

een engelenkoor haar verschijnt, en zij laat het kleine orgeltje, waarop zij zoo juist nog schijnt gespeeld te hebben, haast aan haar handen ontglippen. Ook Vondel stelde zich Cecilia orgelspelend voor, als hij in zijn vierden Maagdenbrief Cecilia laat zeggen:

'k Heb onder galm van wit en loode en tinnen tongen
Mijn Jesus in mijn hart zijn hymnen toegezongen.

Een moderne dichter heeft in De Gemeenschap van Januari 1933 meer prozaïsch het volgend gebed tot de patrones der kerkkoren uitgesproken:

Sancta Caecilia, in uw keel gewond,
maak onzen koorzang weer gezond;
Wil satan door ons zingen eens beschamen
En bid voor alle zangers dezer aarde. Amen.

APOSTOLAAT EN MARTELDOOD

We kennen allen eenigszins de levensgeschiedenis van de H. Cecilia en weten, dat deze beminnelijke heilige behoorde tot een der eerste patriciërsfamilies van Rome en dat haar vader als lid van den Senaat een werkzaam aandeel nam in het bestuur der stad.

De familie, die in het stadsdeel Trastevere woonde, was nog heidensch; maar niemand scheen zich er tegen te hebben verzet, dat de kleine Cecilia haar godvruchtige neigingen volgde en met haar christelijke voedster tegenwoordig was bij en later zelfs actief deelnam aan de geheime vergaderingen der Christenen in de Catacomben.

Volgens gewoonte van dien tijd werd zij, nauwelijks vijftien jaren oud, hoewel zij haar ziel en lichaam geheel den Heer had toegewijd, door haar ouders uitgehuwelijkt aan een heidenschen jongeman van eerste familie. Valerianus, met wien zij volgens de legende op den huwelijksdag, toen zij 's avonds alleen waren, het volgende gesprek had:

— Beste jonge vriend, ik heb U een geheim te openbaren. Weet dan, dat ik als minnaar een Engel van God heb, die vreeselijk jaloersch is op mijn lichaam. Als gij het waagt mij aan te raken, door zinnelijke liefde gedreven, zal hij U dooden; maar als ge mijn lichaam aan hem overlaat, zal hij ook U, evenals mij beminnen, en U zijn glorie toonen.

— Als ge wenscht, dat ik dat gelooven zal, zeide Valerianus, laat mij dan dien minnaar zien. Indien hij werkelijk een Engel Gods is,

zal ik doen wat gij vraagt. Maar mocht uw minnaar een mensch zijn, weet dan wel, dat hij den dood niet zal ontkomen, evenmin als gij.

— Om mijn minnaar te kunnen zien, antwoordde Cecilia, moet gij gelooven in den waren God van de Christenen en moet ge u laten doopen. Ga naar de Via Appia en vraag aan de armen, die ge daar zult aantreffen, of zij u uit naam van Cecilia willen geleiden naar den grijsaard Urbanus. Bij hem gekomen, moet ge herhalen, wat ik u gezegd heb en hij zal u doopen, en dan zal de Engel Gods ook aan u verschijnen.

Valerianus voldeed aan het verlangen van Cecilia en trof bisschop Urbanus in de catacomben, waar hij zich verborgen hield tusschen de graven der martelaren. Toen hij de vraag van Cecilia had vernomen, hief Urbanus zijn handen ten hemel en bad: „Heer Jesus Christus, goede Herder, maak vruchtbaar het woord, dat Cecilia tot hem gesproken heeft.” En plotseling verscheen een grijsaard, in wit gewaad gekleed, die in zijn handen een open-geslagen boek hield, waarin gouden letters geschreven stonden. Valerianus wierp zich op den grond, maar Urbanus richtte hem op en las voor uit het boek: „...slechts één God, één geloof, een doopsel.” En hij vroeg aan Valerianus: „Gelooft gij nu?” Toen Valerianus bevestigend geantwoord had, verdween de verschijning.

Urbanus doopte daarop Valerianus, die, teruggekeerd bij Cecilia, deze in gesprek vond met een Engel. Aan beiden werden kronen van leliën en rozen aangeboden en de Engel zeide: „Bewaar deze kronen met een zuiver hart en een onbevlekt lichaam; ze zullen dan nooit haar geur verliezen; want ik heb ze voor u medegebracht uit het hemelsch Paradijs.” — De groote schilder Domenichino, die ook de kerk S. Luigi dei Francesi met Cecilia-fresco's heeft versierd, heeft deze lieflijke scène uitgebeeld op een doek, dat wij thans nog in de Ceciliakerk kunnen bewonderen. (p. 115)

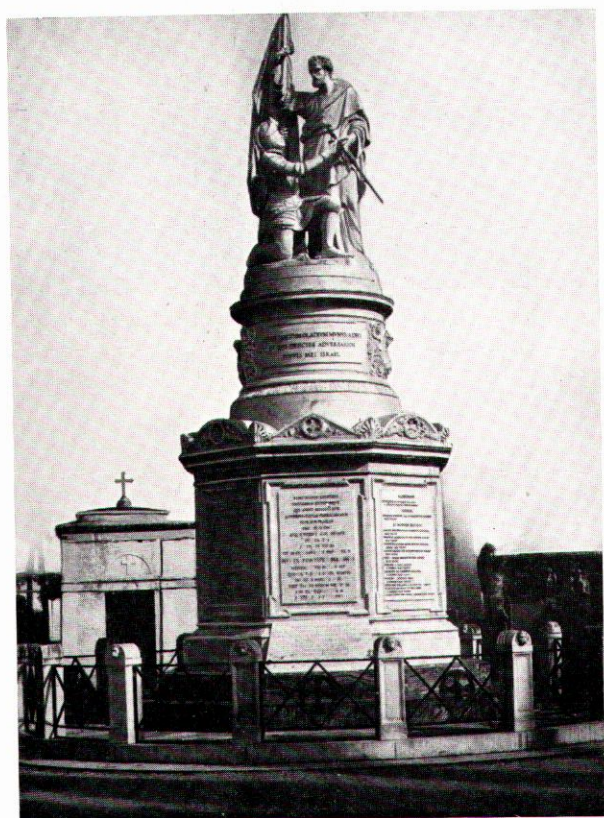
De legende verhaalt verder, hoe de Engel aan Valerianus nog

De triumfboog van Constantijn met gezicht op het kerkje
San Bonaventura op den Palatijn

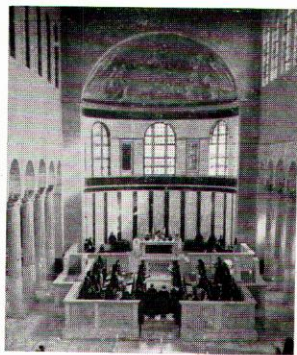
De St. Laurentius-basiliek bij Campo Verano. (Foto Richter)

Het monument der gevallen Zouaven. (Foto Felici)

Santa Sabina: vóór-
dat de Statieproces-
sie uittrok (Asch-
woensdag '39)

De kerk van Santa Sabina op den
Aventijn. (Foto Pezzini)

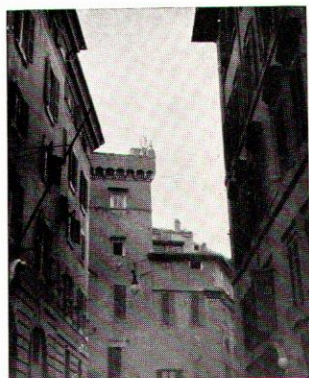
Priesterkoor en absis van
Santa Sabina

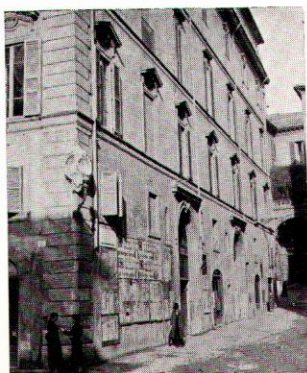
De Santa Sabina na de restauratie. (Foto Sansaini)

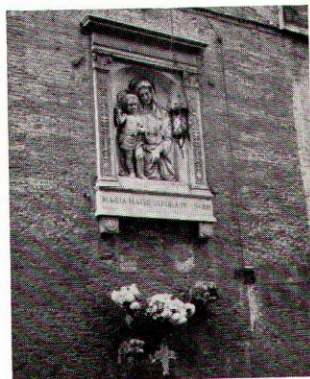
De processie verlaat de kerk S. Pietro in Vincoli. (Foto Felici)

Het Mariabeeld op den Apentoren, de Torre della Scimia

De Madonna op den hoek van het Palazzo Pediconi, waar Z. H. paus Pius XII op 2 Maart 1876 geboren werd

Het Madonna-reliëf in den zijmuur van de kerk S. Maria dell 'Anima.

andere vragen zou gesteld hebben, o.a.: verlangt gij nog meer Valerianus?

— Waarop deze antwoordde: het dierbaarste wat ik op aarde heb is mijn eenigste broer Tiburtius; ik zou zoo gaarne hebben, dat ook hij tot erkenenis der waarheid kwam.

— Uw vraag behaagt ten zeerste aan God, zeide de Engel. Weet dat gij beiden den Heer tegemoet zult treden, wuivend de palmen van het martelaarschap.

Toen Tiburtius later de kamer binnentrad en den geur van rozen waarnam, maar geen bloemen zag, vroeg hij, vanwaar toch die sterke rozengeur mocht komen.

— Het zijn hemelsche kronen van rozen, die wij van een Engel hebben gekregen, zeide Valerianus, maar die alleen gezien kunnen worden door hen, die hetzelfde geloof bezitten als wij.

Cecilia begon hem toen te overtuigen van de nietigheid van steenen en houten afgodsbeelden en spoorde hem aan ook naar bisschop Urbanus te gaan en zich te laten doopen.

— Naar dien grijsaard, zei Tiburtius, die zich ergens onder den grond verborgen houdt, omdat hij reeds herhaalde malen ter dood veroordeeld is? Als ze hem vinden, zal hij den vuurdood sterven en wij met hem.

— Als dit leven op aarde, antwoordde Cecilia, ons eenigste leven was, zouden we voorzeker beangstigd moeten zijn het te verliezen; maar er is nog een ander leven, een beter, dat men nooit verliest; dat leven heeft de Zoon Gods zelf ons geopenbaard.

En zij verhaalde hem toen het geheele leven en lijden en den kruisdood van Jesus Christus. Hierdoor werd Tiburtius ten zeerste getroffen en vroeg, of zijn broeder Valerianus hem niet zou willen begeleiden naar dien grijsaard, opdat ook hij gedoopt zou kunnen worden.

In dien tijd woedde er een vreeselijke Christenvervolging (volgens velen was het ten tijde van den wreeden keizer Aurelius): men weigerde zelfs aan de martelaren een begrafenis. Valerianus en

Tiburtius beijverden zich toen dit goddeloos bevel krachteloos te maken en gingen in het geheim de lichamen der gemartelde Christenen opsporen en trachtten hun een waardige begrafenis te geven. Spoedig echter werden ook zij aangeklaagd bij den stadsprefect Almachius, die hen gebod aan de goden de gebruikelijke offers te brengen. Zij weigerden, en verklaarden, dat zij Christenen waren en als Christenen wilden leven en sterven. Op deze vrijmoedige bekentenis werden zij ter dood veroordeeld en zouden buiten de stadsmuren van Rome worden onthoofd.

Op den langen weg naar de executieplaats trachtte de beul Maximius hen nog tot andere gedachten te brengen. Maar het overtuigende woord en het heldhaftige voorbeeld van de beide Christenhelden trof Maximius zóó sterk, dat ook hij zich Christen verklaarde en weigerde zijn beide medebroeders in het geloof te onthoofden. Daarop ontstak de prefect Almachius in hevige woede, zond een ander om Valerianus en Tiburtius te onthoofden en beval, dat Maximius zóólang met looden riemen zou worden gegeeseld, tot hij onder smart en pijn den geest zou hebben gegeven. Cecilia zorgde toen heimelijk voor een eervolle begrafenis in de Catacomben van deze drie moedige geloofsbelijders en martelaren.

Spoedig daarop werd ook Cecilia door Almachius gevangen genomen en opgevorderd om haar dwaasheden vaarwel te zeggen en aan de goden te gaan offeren.

Dwaasheden! antwoordde Cecilia; niet ik, maar gij zijt een dwaas; uw goden zijn toch niets anders dan stukken hout en stukken steen; steek uw hand maar uit en betast uw afgodsbeelden, als uw eigen oogen er u niet van overtuigen.

Toen beval Almachius, dat zij ter dood zou worden gebracht; maar om den goeden naam van de familie te sparen, zou de voltrekking van het doodvonnis in haar eigen huis plaats vinden: zij zou worden opgesloten in de badkamer en het vuur zou dag en nacht fel worden gestookt, om haar door den heeten damp, die nergens kon ontsnappen, langzamerhand te laten verstikken.

Deze badkamer lag rechts van den tegenwoordigen ingang der Cecilia-kerk: nu nog ziet ge aan de wanden de looden buizen, waardoor de heete lucht de kamer binnendrong.

Maar Cecilia bleef in deze hel van hitte gedurende een dag en een nacht geheel ongedeerd, en zij voelde zich alsof zij zich op een koele plaats ophield. Zelfs geen zweetdruppel was op haar voorhoofd te zien, toen men naderhand de badkamer binnendrong om „het lijk” weg te halen.

Daarna gaf Almachius bevel, dat in diezelfde kamer haar hoofd van het lichaam zou worden gehakt. Driemaal sloeg de beul toe en liet het lichaam van Cecilia, badend in bloed, zieltogend op de plaats achter. (p. 115)

Zij leefde nog drie dagen na deze marteling, aan allen een schitterend voorbeeld gevend van vurige Godsliefde en onzelf-zuchtige naastenliefde; al haar goederen gaf ze aan de armen en vroeg bisschop Urbanus, of hij haar huis in een kerk zou willen veranderen. (p. 117) Zij kreeg een schitterende begrafenis, en haar lichaam werd in dezelfde houding waarin zij gestorven was, in het familiegraf aan de Via Appia bijgezet. De crypte, waar zij rustte, werd later kerkelijk eigendom en als begraafplaats der Pausen bestemd; slechts een dunne wand scheidt in de Callixtus-catacomben beide begraafplaatsen van elkander af.

Paus Urbanus heeft terstond het verlangen van Cecilia ten uitvoer gebracht en „haar huis (dat in andere bronnen ook Casa di Valeriano, het huis van haar echtgenoot Valerianus genoemd wordt) op haar naam ingewijd tot een heilige kerk ten eeuwigen dage, domum eius in aeternam sanctam ecclesiam suo nomine consecravat.” In den beginne was het slechts een huiskerk; maar toen de vervolgingen geëindigd waren, werd het huis met grooten luister omgebouwd en als een openbare kerk ingericht.

Die kerk kreeg den naam van „titelkerk” van de H. Cecilia, en Cecilia's sterfday werd reeds in de zesde eeuw telkenjare op 22 November feestelijk herdacht. Dan kwam gewoonlijk de Paus zelf naar de Ceciliakerk om te officiëeren; we lezen bijvoorbeeld

in het Liber Pontificalis, dat op dien dag en daar ter plaatse paus Vigilius (537-555) door de beampten van keizerin Theodora werd gevangen genomen, onwaardig behandeld, geslagen, met verdrinking in den Tiber bedreigd en eindelijk vandaar gevankelijk naar Constantinopel weggevoerd. Hier in deze zelfde Ceciliakerk functioneerde op het feest van S. Cecilia, 22 November 595, paus Sergius I en benoemde of wijdde toen een bescheiden Benedictijnermonnik, Willibrord genaamd en missionaris in het land der Friezen, tot bisschop, tot eersten Aartsbisschop van Utrecht, en gaf hem den naam van Clemens Willibrordus.

HOE HET LICHAAM GEVONDEN WERD

DE eerbiedwaardige basiliek van S. Cecilia in Trastevere dreigde in de negende eeuw tot ruïne te vervallen. Daarom bouwde paus Paschalis I (817-834) haar van den grond af op-nieuw op en dacht er over, het gebeente van de H. Cecilia uit de Catacomben, waar zij eens tusschen mede-broeders en zusters in het martelaarschap begraven was, over te brengen naar de stad en een eereplaats te geven in de nieuwe Cecilia-basiliek.

Doch wie kon nauwkeurig de plaats aanwijzen, waar Cecilia indertijd was bijgezet? De juiste begraafplaats was in vergetelheid geraakt, zoodat men verschillende gedeelten der Catacomben aan de Via Appia tevergeefs afzocht, zonder een enkel spoor te vinden, dat op Cecilia wees.

Toen verscheen aan paus Paschalis, terwijl hij in Sint Pieter bij het H. Officie tegenwoordig was en de Lauden werden gezongen, de H. Cecilia zelf en duidde hem precies de plaats aan, waar haar lichaam eens door paus Urbanus was bijgezet: vlak naast de groote pausgroeve in het Coemiterium van den H. Callixtus (p. 116) Deze verschijning is thans nog op een muurschildering rechts boven het koor in de Ceciliakerk afgebeeld.

De oude kroniekschrijver Vasi vermeldt ons dan, hoe de relikwieën van Cecilia gevonden zijn: „Geïnspireerd door de H. Cecilia zelve om te gaan zoeken in de Callixtus-catacomben, begaf zich de heilige Opperpriester daarheen in gezelschap van verschillende bisschoppen, allen gekleed met pontificale gewaden; en toen hij liet graven op de aangeduide plaats, ontdekte hij een sarcophaag, waarin een lijkst van cypressenhout gesloten was;

daarin lag het heilige lichaam met het aangezicht naar de aarde gekeerd en omhuld met een kleed van goudbrocaat. Daar werden ook de lichamen van den H. Valerianus en Tiburtius gevonden en van paus Urbanus. Paus Paschalis bracht al deze heilige relikwieën met groote plechtigheid over naar de nieuwe Cecilia-kerk, gevolgd door geheel het volk van Rome." De paus liet toen alles juist zoo liggen in de kist gelijk hij het in de Catacomben gevonden had en plaatste de lijk-kist in een wit marmeren sarcophaag onder het hoofdaltaar van de kerk van de H. Cecilia. In de latere middeleeuwen raakte echter de kerk in onbruik en in verval, zoodat er nog slechts op het feest van Cecilia en op den verplichten Statiedag in den Vastentijd (Woensdag na den tweeden Zondag) de H. Mis gelezen werd.

Paus Clemens VII (1523-1534) restaureerde de kerk weer en consacreerde haar opnieuw. Om voor het onderhoud der kerk in de toekomst verzekerd te zijn, gaf hij haar met het aangrenzende klooster aan de Zusters Benedictinessen (die nog steeds een gedeelte van het klooster bewonen), zooals blijkt uit een belangrijke bulle, gedateerd 25 Juni 1527 vanuit den Engelenburcht, waar de paus zich toen tijdens de plundering van Rome, de bekende Sacco di Roma, ophield.

Om te zien, of het lichaam van de H. Cecilia zich werkelijk nog in de lijk-kist bevond, werd onder paus Clemens VIII (1592-1605) de sarcophaag door kardinaal Sfondrati geopend. Ernstige getuigen en geleerde geschiedschrijvers, zooals Baronius en Bosius, hebben ons het schouwspel beschreven, dat gedurende meerdere dagen geheel Rome in hevige beroering bracht.

„We zagen Cecilia daar in haar cypressen doodkist, liggend op haar rechterzijde, de knieën lichtelijk opgetrokken, de armen afglijdend langs het lichaam, het gelaat naar de aarde gekeerd, zooals zij — zegt Bosius — na een doodsstrijd van drie dagen haar ziel aan God gegeven had; op haar gouden kleed zag men nog de bloeddroppelen en aan haar voeten lagen linnen doeken, met bloed gedrenkt.”

Geheel Rome liep uit toen het gerucht van deze vondst zich verspreidde; allen trokken naar de Ceciliakerk om het lichaam van de heilige stadgenoot te zien. „Om de onmetelijke volksmenigte, die tezamen liep, gelegenheid hiervoor te geven, zegt de geschiedschrijver Vasi, werd het lichaam op een hoog praalbed gelegd, — maar achter een ijzeren traliehek en steeds door de Zwitsersche garde bewaakt, die ook het verkeer der rijtuigen regelde om te voorkomen, dat niet alle straten van Trastevere zouden worden versperd. Geheel Rome kwam zien. Gedurende een maand hield men niet op haar vurig te vereeren en bescherming van de stadgenoot af te smeeën; en God heeft zijn erbarmen bewezen en toonde Zijn welgevallen door gedurende die dagen meerdere wonderen te wrochten ter eere van de heilige maagd Cecilia.”

Alvorens het heilig lichaam echter weer werd neergelegd in de crypte onder het hoofdaltaar, liet kardinaal Sfondrati den beroemden beeldhouwer Stefano Maderno, die toen slechts vier en twintig jaren telde, bij zich roepen en droeg hem op, — opdat bij de geloovigen de herinnering steeds levendig zou blijven, van het geziene schouwspel, — een marmeren beeld van Cecilia te vervaardigen in de juiste houding, waarin het lichaam nu door hem gevonden en door allen gezien was en zooals het reeds vroeger door paus Paschalis I in het Coemiterium van Callixtus was aangetroffen.

Dit Cecilia-beeld, door een tijdgenoot, den grooten kunstenaar Stefano Maderno in wit marmer gebeiteld, is een der geniaalste meesterstukken van de gewijde kunst en is thans nog door iedereen te bewonderen onder het hoofdaltaar in de Ceciliakerk van Trastevere. (pag. 116)

BIJ CECILIA'S GRAF IN TRASTEVERE

OP Ceciliadag, 22 November, ben ik niet naar de Catacomben van St. Callixtus gegaan, ofschoon ik een uitnoodiging gekregen had van het Collegium Cultorum Martyrum. Deze vereeniging van geestelijken en leeken, die op zoo voortreffelijke wijze de algemeene vereering der eerste christen-martelaren te Rome bevordert, viert telkenjare plechtig met H. Mis en Lof Cecilia's sterfdag op de plaats zelve, waar de martelares in het familiegraf der Cecilii aan de Via Appia werd bijgezet.

Ik heb dien dag de Ceciliakerk in Trastevere bezocht, het huis waar Cecilia gewoond heeft, waar ze den marteldood is gestorven en thans begraven ligt. (p. 117 en 118)

Van de oude basiliek, door paus Paschalis I gebouwd en onder paus Clemens VIII gerestaureerd, is echter niet veel meer over gebleven. Herhaalde verbouwingen, vooral in 1725 en 1823, hebben het oorspronkelijke bouwwerk niet weinig bedorven; het lage plafond drukt te veel neer, en de mooie kolommen zijn behakt om de kalk te kunnen houden en zoo tot vierkante peilers misvormd.

Behalve het *Atrium*, waar de groote marmeren vaas in een oud waschbekken ons aan de vroegere ritueele reinigingen herinnert, alvorens men het kerkgebouw binnentrad, (p. 117) is van de oude Paschalisbasiliek nog slechts de *Ab sis* behouden gebleven, waar paus Paschalis in de negende eeuw een heerlijke mozaïek liet aanbrengen, welke een der schoonste mozaïeken van Rome is en als volgt kan worden beschreven. (p. 118)

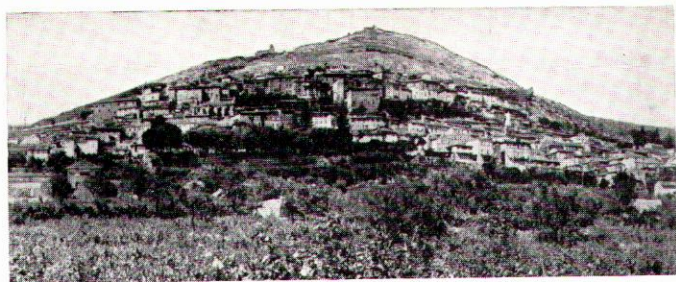
De Madonna dell' Archetto

De Madonna in Via S. Sebastianello

Sterk gehoornde ossen trekken in de Romeinsche Campagna den hooiwagen voort

Panorama van Palestrina

Waar de musicus Pierluigi te Palestrina geboren werd

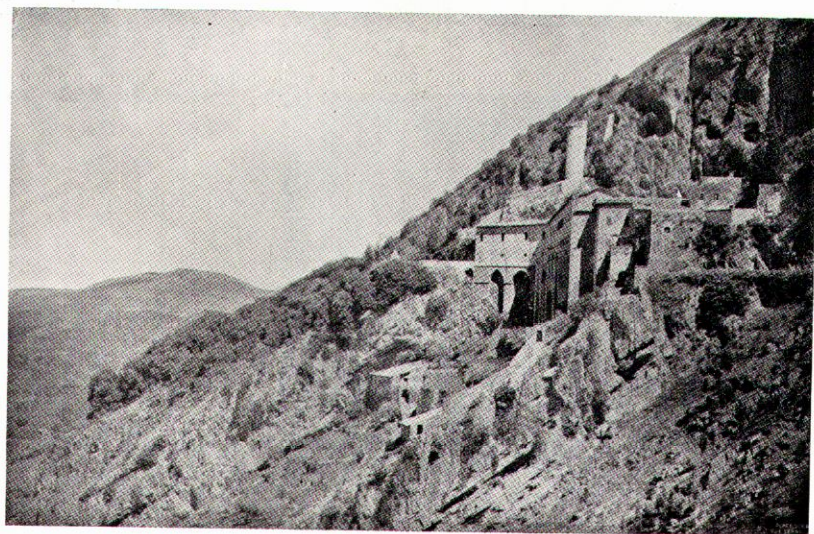
De Burcht San Pietro

Het Heiligdom in Genazano

Het eerste Benedictijnenklooster „Sacro Speco” in Subiaco

De Moorfontein op de
Piazza Navona. (Foto
Richter)

Trap en voorgevel van
S. Maria in Aracoeli

S. Maria in Aracoeli
van binnen. (Foto
Richter)

Uit de beide steden Jerusalem en Bethlehem (uit Jodendom en Heidendom) snellen lammeren (de geloovigen van alle volkeren) naar het goddelijk Lam op de rots, aan wier voet de vier paradijsstroomen van genade ontspringen. Dit is het beeld van de strijdende Kerk op aarde. Daarboven verschijnt de zegevierende Kerk in den hemel. Op blauwen achtergrond groeien uit den met bloemen bedekten bodem palmboomen op; in één dier boomen zit een phoenixvogel, het beeld der onsterfelijkheid. In de hoogte houdt de hand Gods de zegekroon vast, die de heiligen in den moeilijken strijd van hun aardsch bestaan hebben verworven. In het midden staat Christus, zijn rechterhand op grieksche wijze ten zegen opgeheven, in de linkerhand een boekrol dragend. Naast Hem staan links Petrus met de sleutels en Valerianus en Agatha met de verworven martelkronen, rechts Paulus met een boek en daarnaast Cecilia, die paus Paschalis in bescherming neemt en tot Christus heen geleidt. Zooals op verschillende dergelijke voorstellingen houdt ook hier de paus een miniatuurafbeelding van de door hem gebouwde kerk in de hand en is zijn hoofd niet met een gouden heiligenaureool omgeven, maar met een blauwen vierkanten nimbus, een teeken dat de paus toentertijd nog in leven was.

Kardinaal Rampolla del Tindaro, wien de kerk van S. Cecilia tot titelkerk was aangewezen, had gaarne de geheele kerk in haar ouden vorm hersteld. Maar dit bleek onmogelijk te zijn. Toen heeft de kunstzinnige kardinaal, ter wiens eere in een zijkapel rechts een prachtig grafmonument is opgericht (evenals voor Kardinaal Ceretti; beide monumenten zijn van de bekende Romeinsche meesters Enrico en Carlo Quattrini, die ook het monument met het goed gelijkend beeld van Z. Em. kardinaal van Rossum op het graf te Wittem beeldhouwden), alles willen blootleggen, wat in den onderbouw der kerk nog uit den Romeinschen tijd overig was. Men vond toen onder de kerk een Romeinsch patriëershuis, gedeeltelijk uit den tijd van het Keizerrijk. Zelfs ontdekte men een heidensch „lararium”, huiskapelletje met een

beeldje van de godin Minerva; het kapelletje was echter dicht-gemetseld, toen de bewoners zich tot het Christendom hadden bekeerd. Gevonden inschriften hebben duidelijk bewezen, dat hier werkelijk het woonhuis van de H. Cecilia en den H. Valerianus geweest is. Van dit woonhuis leidt een breede gang naar de nieuwe grafkapel van de Heilige, welke onder het priesterkoor en het hoofdaltaar der kerk ligt.

Deze crypte is in 1901 door kardinaal Rampolla kunstzinnig in byzantijschen stijl omgebouwd en rijkelijk met mozaïeken versierd. (pag. 117)

In het midden staat het altaar, waarachter een venster uitzicht geeft op drie sarcophagen. De bovenste is de marmeren lijkst van de H. Cecilia. Dan volgt de sarcophaag van den H. Valerianus, Cecilia's bruidegom, den H. Tiburtius, Valerianus' broer, en den H. Maximus, den beul, die, getroffen door het heldhaftig voorbeeld van Valerianus en Tiburtius, zich op den weg naar de executieplaats tot het christendom bekeerde en eveneens gemarteld werd. De onderste sarcophaag bevat de lichamen van de heilige pausen Lucius en Urbanus. — In een fijn bewerkt mozaïek verschijnt Cecilia als Orante (een met uitgestrekte handen biddende vrouwenfiguur), terwijl daartegenover een ander mozaïekbeeld Cecilia knielend, als in gebed verzonken, voorstelt. De zijaltaren met mozaïeken zijn aan de H. Maagden Agnes en Agatha gewijd. De vloer is met kleurige majolica-tegels belegd en het plafond, gesteund door slanke sierlijke marmerzuiltjes, is met beschilderd pleisterwerk gesierd, waarop goud, rood en blauw domineeren.

In deze rijkversierde crypte, bij de liefelijke beeltenis der maagdelijke martelares, die alle aardsche goederen verachtte en met den blijden glimlach van liefde op het gelaat haar reine ziel en onbevlekt lichaam den Bruidegom tot in den dood heeft toegewijd, wordt men innig devoot gestemd, en verheugt men zich tevens over de wonderbare wegen van Gods Voorzienigheid, die aan de zuivere maagd Cecilia in dezen tijd zulk een heerlijk graf-

monument geschonken heeft en die de faam van haar heilig leven en van haar moedigen marteldood heeft doen uitgaan tot aan de uitgangen der aarde.

Als van zelf komen dan bij den vromen pelgrim de verzen van Guido Gezelle op de lippen:

Caecilia, weledel Maagd,
gelukkig, die uw krone draagt
en die al 't aardsch, hoe schoon en fijn
niet aardsch en doet maar hemelsch zijn.

ST. AGNES BUITEN DE MUREN

DE autobus NB bracht ons in twintig minuten van het St. Pietersplein naar het andere einde van de stad, naar de Porta Pia. (p. 118) Deze stadspoort, die Pius IV in 1564 volgens teekening van Michelangelo liet bouwen, blijft altijd een van de mooiste poorten van Rome en is zeker wel de meest bekende. Hier toch schoten in 1870 de Garibaldisten een bres in den stadsmuur en trokken door deze poort Rome zegevierend binnen.

We namen toen filobus zeven, die wel dikwijls en snel loopt, maar gewoonlijk ook zeer vol is, omdat deze lijn de eenigste verbinding vormt van de middenstad over de Via Nomentana met het nieuwe stadskwartier, de Monte Sacro, waar nu reeds meer dan veertig duizend menschen in vierkante huizenblokken tezamen wonen.

Spoedig waren we bij de kerk van de H. Agnes. (p. 127) Daar wordt op 28 Januari door de vereeniging „Cultores Martyrum” de gedachtenis van deze maagd en martelares, uit het einde der derde- begin vierde eeuw, gevierd. Op den eigenlijken feestdag, 21 Januari, wordt steeds in deze Agneskerk door een Bisschop of Abt een pontificale Hoogmis gecelebreerd en worden volgens eeuwen-oud gebruik twee lammetjes gewijd. De naam Agnes beteekent: lam. Deze beide lammeren worden dan in keurige manden gelegd, met linten en bloemen gesierd en door twee kanunniken van St. Jan van Lateranen aan Z.H. den Paus ter zegening aangeboden. Daarna worden ze aan de zorgen van de Zusters van het klooster S. Cecilia toevertrouwd. Later wordt van de schapenwol het pallium geweven, een breede rand van witte

wol met zes kruisen van zwarte zijde, een teeken van deelneming aan het herdersambt en van innige verbinding met den H. Stoel, dat aan Patriarchen, Primaten, Aartsbisdommen en soms ook aan Bisschoppen wordt verleend.

Op Agnes II, den Octaafdag, welke ook door de Kerk herdacht wordt, omdat toen Agnes aan haar familieleden die op het graf kwamen bidden, verscheen te midden van een engelenkoor en met een lam aan haar zijde, had de Vereeniging van de Vereerders der Martelares haar leden opgeroepen om naar het graf van de heilige in de kerk van Sant' Agnese fuorile mura te komen en daar in plechtige processie onder het zingen van de Litanie van Alle Heiligen en met een relikwie van de H. Martelares een rondgang te maken, alsook in de kerk van de H. Constantia en door de tuinen van de daarnaast gelegen instituten.

Zoo kwamen dan ook wij de kloosterpoort van de Reguliere Kanunniken van het Lateraan, die reeds eeuwen (sedert Sixtus IV) deze kerk bedienen, binnen.

Eerst wierpen we nog een vluchtigen blik op het fresco, dat ons in de vergaderzaal rechts een gebeuren in herinnering roept, hetwelk nog niet zoo heel lang geleden is. 12 April 1855 zou namelijk paus Pius IX, terugkeerend uit de Catacomben van den H. Alexander op de Via Nomentana, zich eenigen tijd hier in het klooster hebben opgehouden en in de bovenzaal de studenten van het College der Propaganda hebben ontvangen. Maar de dwarsbalken, die den vloer moesten dragen, bleken niet bestand tegen de zwaarte van een opeengepakte groep van jonge mannen. De vloer zakte in en naar beneden, en met den vloer kwamen allen, die zich in de bovenzaal bevonden, in de beneden-verdieping terecht. Ook de Paus. Maar wonder boven wonder was niemand ernstig gewond en had Z.H. de Paus bij den val zelfs niet het minste letsel bekomen. Door allen werd deze gelukkige redding aan de wonderbare hulp van de H. Agnes toegeschreven; en men besloot ter blijvende herinnering op den muur van de benedenzaal

een groot fresco te laten schilderen, waarop dit tooneel in levendige kleuren is voorgesteld.

Daarna gingen we de kerk binnen, dat wil zeggen, daalden eerst een breede trap van zeven en veertig marmertreden af, waarvan de wanden versierd zijn met oude opschriften van Damasus-verzen, die in de nabij en daaronder gelegen catacomben van de H. Agnes gevonden zijn, en kwamen toen eindelijk in de kerk, die terecht als een der schoonste en bekoorlijkste van Rome wordt geroemd. (pag. 127)

Als bouwwerk is ze tamelijk eenvoudig: de langwerpige kerk wordt door twee rijen van antieke marmerzuilen met Corinthische kapiteelen in drie schepen verdeeld en afgesloten door een halfronde absis. Maar boven de acht bogen, die deze zeven zuilen verbinden, worden door dunnere en korte zuiltjes acht kleine arcaden gevormd, die zich ook in het priesterkoor voortzetten. Deze dubbele zuilenrij boven elkaar doet prachtig aan en is als een gebed, dat ten hemel stijgt. Men kijkt dan ook vanzelf naar boven, naar het kostbaar gebeeldhouwd plafond, dat Kardinaal Sfondrati in 1600 in plaats van den open dakstoel liet aanbrengen, en dat met rijk snijwerk o.a. beelden van de H. Agnes, Constantia en Cecilia is versierd. De Duitsche Kardinaal Kopp, aan wien S. Agnese als titelkerk was gegeven (evenals thans aan Kardinaal Bertram van Breslau) liet in 1900 het plafond geheel herstellen en opnieuw zwaar vergulden.

Langzaam naar voren schrijdend kwamen we nabij de Confessio, het graf van de H. Agnes, waarover een baldakijn zich slank verheft, dat door vier prachtige roode porphyrrzuilen wordt gedragen. Op het altaar stond een klein beeld van de Kerkpatrones, die een lam in de armen draagt en een palmtak in de hand. Bij nader toezien bleek dit beeld uit doorschijnend albastmarmer vervaardigd te zijn; hoofd, handen en voeten echter waren van verguld brons.

Toen keken we op naar de oude mozaïekversiering boven de absis, in de zgn. tribune: de glorificatie van de H. Agnes. Daar staat

de martelares in moedige houding uitgebeeld als overwinnares, in het rijke gewaad van een Byzanthijnsche vorstin: vanuit de hoogte reikt haar de hand Gods de gouden martelaarskroon, terwijl aan haar voeten het zwaard ligt van den beul en vlammen van vuur naar beide zijden uitslaan. Naast haar staan twee Pausen in pontificale gewaden: links paus Summachus, die in het jaar 500 de oude basiliek, welke volgens het Liber pontificalis reeds in 324 door keizer Constantijn op verzoek van zijn dochter Constantia gebouwd was, restaureerde, en rechts paus Honorius, die in 630 deze nieuwe kerk haar ter eere bouwde en daarom een beeltenis van de kerk aan de H. Agnes aanbiedt.

Deze historische bijzonderheden vertelde ons professor Josi van het Pauselijk Archeologisch Instituut in de causerie, die hij in den tuin van het klooster hield. Hij sprak ook over de daarnaast liggende ronde Constanzakerk (p. 128) met den machtigen koepel op vier en twintig hooge granietzuilen rustend. Deze kerk was eigenlijk als grafmonument gebouwd voor de dochters van Constantina en Helena en de overige familieleden van keizer Constantijn. Rondom de paarsgewijze geplaatste kolommen loopt een gang met gewelf, waarop reeds in de eerste helft der vierde eeuw mozaïeken van Rome en tevens de eerste, die niet als vloerversiering dienst deden, zooals bij de heidensche Romeinen gebruikelijk was. Men vindt hier de christelijke motieven van den wijnoogst verwerkt, die echter naar inhoud en vorm veel gelijkenis met heidensche voorstellingen vertoonen, zoodat men langen tijd gemeend heeft, dat het gebouw een tempel van Bacchus was geweest. Als zoodanig zullen het wel de Nederlandsche en Vlaamsche schilders (de zoogenaamde Bentvogels) in de zestiende en zeventiende eeuw aangezien hebben en gebruikt, die hier vroolijke samenkomsten hielden of hun drinkgelagen beëindigden; zij hebben hun naam vereeuwigd door dien op den muur te krassen in de nis, waar eens de groote porfieren sarcophagen hebben gestaan (thans in het Vaticaanse museum). Hier worden

de mozaïeken rijker en zijn de zuilen van kostbaar Egyptisch porfier. Zeer belangrijk zijn vooral deze twee mozaïeken: Mozes, die van God den Zoon, op den aardbol gezeten, de wet van het Oude Testament ontvangt, en Petrus, die van Christus de wet van het Nieuwe Testament in ontvangst neemt; de schapen, die uit de steden Bethlehem en Jerusalem toesnellen, stellen het Jodendom en het Heidendom voor, verzinnebeelden dus het geheele menschelijke geslacht, voor wie Christus de wet van het Nieuwe Testament gegeven heeft.

We maakten in processie ook een rondgang door deze kerk en verder op de terreinen der nabijgelegen weeshuizen. Het was treffend te zien, hoe met groote oogen de kinderen, in hun schoone rozige schorten, ons aan- en nastaarden, hoe devoot zij de handen vouwden en hoe eerbiedig zij neerknielden en het kruisteecken maakten, toen de relikwie van de H. Agnes langs hen heen gedragen werd.

In de kerk van de H. Agnes teruggekeerd, schaarden we ons allen rond het altaar, en een koor van jonge paters zong op de eenvoudige Gregoriaansche melodie de schoone hymne, die ons in de ziel greep en van harte door allen werd medegebeden:

Jesu corona virginum, O Jesus, aller maagden kroon,
Quem mater illa concipit, Die door een moeder werd ontvangen,
Quae sola virgo parturit: Die baarde alleen als maagd een zoon,
Haec vota clemens accipe! Verhoor barmhartig ons verlangen!

O. L. Vrouw van Goeden Raad

Il Santo Bambino.
(Foto Richter)

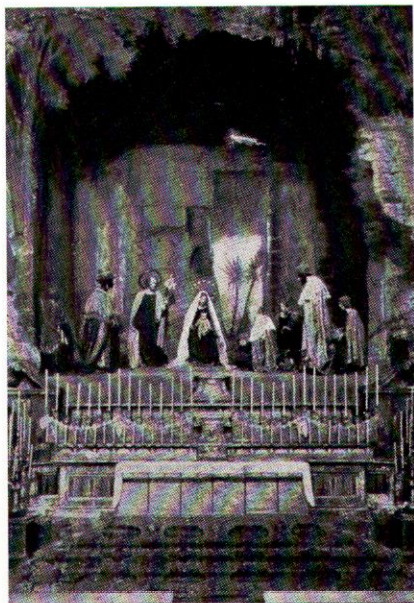

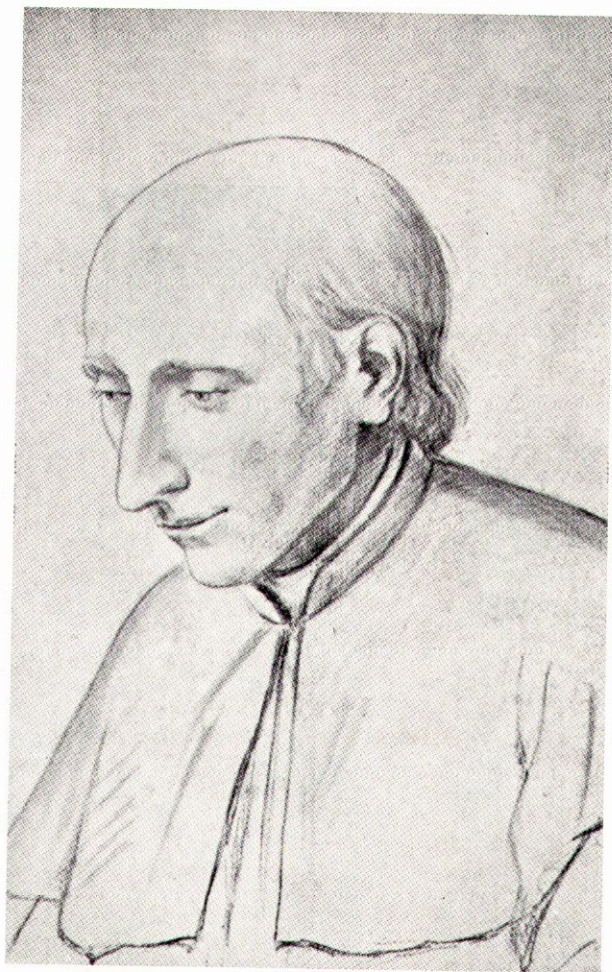
S. Andrea della Valle
van binnen (geheel ge-
restaureerd 1905-1907).
(Foto Richter)

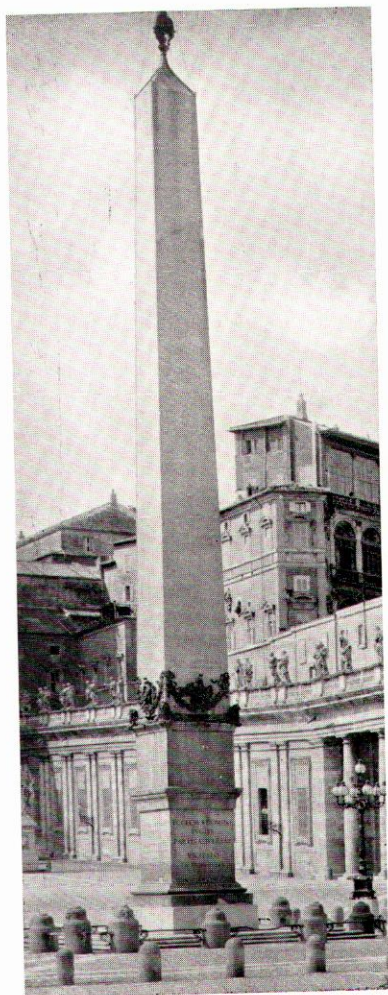
De barokgevel van S. Andrea della Valle
(volgens teekening van Carlo Maderno)
(Foto Richter)

De Kerstkribbe boven het hoofdaltaar

De Eerbiedwaardige Dienaar Gods Vincentius Pallotti

De Obelisk op het St. Pietersplein

De Palmprocessie trekt Sint-Pieter binnen. (Foto Felice)

WAT DE MARTELAARSACTEN VERHALEN

KORTEN tijd nadien kreeg ik een lief briefje van een Eerw. kloosterzuster, die me heel vriendelijk vroeg, of ik, die toch in Rome woonde, haar niet eenige bijzonderheden uit het leven van de H. Agnes kon mededeelen.

„U moet namelijk weten, dat mijn kloosternaam Agnes is; vroeger heette ik Tonia. Nu vind ik Agnes een heele mooie naam, veel mooier dan Tonia. Maar Tonia komt van Antonius, en van dien wonderdoener van Padua wist iedereen wat te vertellen, maar van de H. Agnes weet niemand iets. Ik weet er zelf ook niet meer van, dan dat zij een heilige martelares geweest is. Zoudt U mij misschien wat meer van het leven van de H. Agnes kunnen vertellen? Ik zal dan voor U, Eerwaarde, een rozenkrans bidden.”

Van Uw Eerwaarde de nederige dienaress,
Zr. AGNES.

Op zulk een lieven brief van een pientere zuster gaat men natuurlijk in, al was het alleen maar om het rozenhoedje te doen. Zoo moet ik U wat gaan vertellen over het leven van de H. Agnes. (p. 128) Maar als streng historicus optredend zou ik er U, helaas weinig meer van kunnen mededeelen, dan Mgr. Pio Cenci van het Geheime Vaticaansche Archief deed in eenige artikelen van de Osservatore Romano (31 Jan. en 2 Febr. 1939), waarbij als historisch goed gefundeerd werd vastgelegd, dat Agnes als dochter uit het rijke en voorname geslacht der Clodiërs

1. als jong meisje op nauwelijks huwbaren leeftijd, welke volgens de toen geldende Romeinsche wetgeving voor vrouwen op twaalf-jarigen leeftijd begon,
2. vrijwillig „ontslippend aan de zorgzame bewaking van haar gouvernante” den marteldood inging,
3. waarbij haar kuischheid zwaar op den proef werd gesteld,
4. waarbij zij ook op een andere wijze den vuurproef moest doorstaan, zooals ten tijde van paus Damasus de familietraditie nog overleverde,
5. dien zij echter „moedig en onverschrokken” onderging door het zwaard of door de dolk (ferro),
6. niet, zooals gewoonlijk aangenomen wordt, tijdens de christenvervolgving van keizer Diocletianus in 302, maar in 352 onder de vervolging van keizer Decius.

Deze keizer had zich het herstel van het geheele oude Romeinsche leven ten doel gesteld en trachtte derhalve ook tot den ouden Romeinschen afgodendienst weer allen terug te voeren, die in de latere jaren nieuwe ideeën waren gaan aanhangen of zelfs een nieuwen godsdienst, zooals de Christenen, wier aantal gedurende de laatste vijftig jaren onrustbarend snel was toegenomen. Dit doel trachtte hij te bereiken door overtuiging, vleierij, premiestelsels, bedreiging en ging het niet anders, dan desnoods ook met geweld. Vele lauwe christenen vielen publiek af en kregen een soort legitimatiekaart als „lapsi”, „afgevallenen”; waardoor anderen weer niet weinig in hun geloof werden versterkt en zich frank en vrij als christenen toonden en zich als zoodanig bij de overheid aanmeldden. Ook een jonge dochter uit de familie Clodius toonde zich zeer verontwaardigd over het laffe gedrag van die vele afgevallenen christenen en sprak zich zoo „onbeheerscht” uit, dat haar ouders beangstigd werden en haar aan een gouvernante toevertrouwden, aan wier bewaking zij echter wist te ontglippen. Zij verscheen voor den rechter en bekende christen te zijn. Volgens het oude recht was zij daardoor reeds des doods schuldig. Maar keizer Decius had een nieuw recht ingevoerd voor de

Christenen: voordat geweld gebruikt werd, moesten zij eerst worden geëxamineerd, van hun dwaling overtuigd worden, verleid worden en bedreigd en zoo tot afzweren van hun dwaling gebracht.

De legende heeft het verhaal verder ontwikkeld en als een roman uitgesponnen, waaraan natuurlijk een liefdesgeschiedenis niet mocht ontbreken.

Zeker is, dat Agnes een honderd jaar later reeds in de geheele kerk der christenen beroemd was en vereerd werd, zooals de H. Hieronymus omtrent 400 ons mededeelt, en wel vooral door de algemeene lezing der martelaarsacten, die op naam van paus Damasus, bisschop Ambrosius, den dichter Prudentius, den dichter van de hymne „Agnes beatae Virginis” en anderen spoedig overal werden verspreid. Maar of ieder woord, dat in de martelaarsacten staat, nu wel historisch juist is, wordt door velen betwijfeld. Het geheele verhaal geeft ons echter een juist beeld van de hooge vereering, die men reeds een honderd jaar na den dood voor deze heilige martelares had, en wordt met stichting door iedereen, ook door de priesters, in het Romeinsche Brevier gelezen. De martelaarsacten verhalen dan:

Agnes, de wijze maagd, was dertien jaren oud, toen zij den dood verloor en het leven vond. Zij was jong van jaren, maar rijp van geest; zij was schoon van lichaam, maar nog schooner van ziel. De zoon van den Stadsprefect zag haar eens van school terugkomen en vatte een groote liefde voor haar op. Doch Agnes vroeg hem beleefd daar niet meer over te willen spreken; want zij had haar liefde reeds aan een anderen minnaar weggeschonken. De jongeling hield aan. Toen begon Agnes haar verloofde op te hemelen, vooral de vijf eigenschappen te roemen, die een meisje zoo gaarne in haar verloofde ziet: aanzienlijke familie, schoonheid, rijkdom, moed en kracht en eindelijk de groote liefde.

— Hij, dien ik bemin, zeide zij, is van edeler familie dan gij; de zon en de maan bewonderen zijn schoonheid; zijn rijkdommen zijn onuitputtelijk; hij is machtig genoeg om dooden ten leven op te

wekken en zijn liefde is sterker, dan welke liefde op aarde ook; hij heeft een prachtring aan mijn vinger gedaan en een collier van echte paarlen om mijn hals gelegd en mij een kleed aangedaan van gouddraad geweven; reeds geheel en al heb ik mij aan zijn liefdebetuigingen overgegeven en mijn lichaam hem gewijd; en hij heeft me een schat laten zien, onvergelykelyk groot en schoon, dien hij beloofde mij te zullen geven, als ik trouw in zijn liefde volhard.

De jonge man was bij het hooren van die taal ten zeerste terneer-geslagen; hij werd er zelfs ziek van en gevaar van sterven scheen niet uitgesloten.

Daarom ging zijn vader, de Stadsprefect, eens naar het meisje toe, om te spreken uit naam van zijn zoon. Maar Agnes antwoordde hem, dat zij onmogelyk haar woord van trouw, dat zij aan haar eersten verloofde gegeven had, kon breken. Op de vraag echter, wie die verloofde was, antwoordde zij niet en zweeg. Doch naderhand vertelde iemand aan den Stadsprefect, dat het de God der Christenen was, dien Agnes haar verloofde noemde.

Toen kreeg de vader nieuwen moed. Eerst begon hij met zachtheid haar te vleien om haar zoo te kunnen verleiden; maar toen dit niet hielp, trad hij met kracht op en dreigde met zware straffen, als zij weigerde hem te antwoorden.

— Doe wat je wilt, zeide Agnes hem, maar mijn geheim vertel ik u niet.

— Dan hebt gij te kiezen, tusschen deze twee, antwoordde de Prefect, ofwel gij offert aan Vesta met de andere maagden, die aan deze godin zijn toegewijd, als ge er zoo op staat uw maagdelijkheid te bewaren, ofwel ik zal u laten brengen naar de plaats, waar de ontuchtige vrouwen opgesloten zijn en ge verkracht zult worden.

— Offeren aan uw goden doe ik nooit, antwoordde Agnes moedig, en ik laat me evenmin bezoedelen en verkrachten; weet dat ik naast me een beschermmer van mijn lichaam heb staan, een Engel van den almachtigen God.

Toen liet de Prefect haar de kleeren van het lijf rukken en geheel naakt wegvoeren naar een huis van ontucht. Men vertelt, dat God wonderbaar haar haren plotseling zoo sterk liet aangroeien, dat deze haar geheele lichaam bedekten. Toen zij het slechte huis binnentrad, zag zij daar een Engel Gods, die haar bij den ingang opwachtte en een lang schitterend wit kleed in de hand hield en haar om het lichaam wierp. En de donkere kamer die men haar als verblijf aanwees, werd door den Engel met een hemelschen lichtglans stralend verlicht.

De zoon van den Prefect haalde nu eenige jonge vrienden van hem over, om dat huis te gaan opzoeken, zich van het meisje meester te maken en haar dan te misbruiken. Maar toen de kameraden de kamer van Agnes binnentraden, verschrikten zij bij het zien van dat bovenaardsche licht zoo hevig, dat zij geheel ontdaan wegvluchtten en aan den zoon van den Prefect bericht hiervan overbrachten. Deze verklaarde hen voor lafaards en liep zelf woedend de kamer van het meisje binnen. Doch daar worjde hem de duivel; dood lag hij op den grond.

Het bericht hiervan kwam spoedig den Prefect ter oore, die terstond naar Agnes heenging en vroeg, hoe zijn zoon daar zoo plotseling gestorven was.

— Hij, wiens verlangen hij wilde inwilligen, antwoordde Agnes, heeft macht over hem gekregen en heeft hem gedood.

— De duivel? zeide de Prefect, — als ge niet wilt, dat we gelooven zullen, dat gij met uw duivelsche tooverkunsten hem gedood hebt, vraag dan en verkrijg voor hem, dat hij wederom ten leven worde opgewekt.

Op het gebed van Agnes verrees de jongeling weer ten leven, die terstond daarop in het openbaar de macht van den God der Christenen ging verkondigen.

Maar toen ruiden de afgodspriesters het volk op en zeiden: „Weg ter dood met die tooverheks, die met haar duivelskunsten de zielen belaaft en de menschen krankzinnig maakt.”

Bij het zien van het wonder dacht echter de Prefect er ernstig

over, Agnes in vrijheid te stellen; maar bij het hooren van die opruiende taal werd hij bevreesd voor de woede van het volk, dat zich wel eens tegen hem kon keeren; daarom trok hij zich beangst en droevig terug, liet Agnes alleen achter en gaf haar ter marteling over aan een van zijn wachtmeesters, Aspasius genaamd.

Deze liet de jonge maagd in een groot brandend vuur werpen, dat zich echter, zooals verteld wordt, in twee vuren splitste, Agnes ongedeerd liet, maar de heidenen, die er naast stonden, verbrandde. Onderwijl zou Agnes gebeden hebben: „Almachtige, heilige God, ik prijs U en zal uw heiligen naam roemen in alle eeuwigheid.”

Aspasius liet toen een beul roepen, die met een dolk haar de keel moest doorsteken. Maar vóór dat geschiedde, riep Agnes nog uit: „Hemelsche Vader, bij heiligschennende bedreigingen heb ik om wille van uw Zoon mijn trouw bewaard en met onbevlekt lichaam heb ik vleeselijke gemeenheden veracht; zie, ik kom tot U, dien ik bemind heb, dien ik gezocht heb, op wien ik altijd mijn hoop heb gesteld.” Toen stak de beul toe. En zoo was het, dat de hemelsche Bruidegom zijn bruid tot zich nam, na haar gekroond te hebben met de kroon van het martelaarschap.

Nog wordt te Rome op de Piazza Navona of Circo Agonale, het wedstrijden-circus, het oude stadion van Domitianus, (p. 129) de plaats getoond, waar deze Romeinsche maagd haar geloof en reinheid tot den marteldood heeft verdedigd.

In de mooie barokkerk, die paus Innocentius X in 1652 daar ter eere van S. Agnes liet bouwen, (p. 129) voert rechts een trap naar de onderaardsche gewelven. Een inschrift meldt u: „Toen Agnes deze plaats van gemeenheid binnentrad, vond zij er een engel ter harer verdediging bereid, Ingressa Agnes hunc turpitudinis locum Angelum Domini praeparatum invenit.” Eenige halfvergane oude fresco's stellen u de martelingen van de H. Agnes levendig voor oogen.

Op het feest van de H. Agnes gaan vele Romeinsche jonkvrouwen hier naar beneden en bevelen in een vurig gebed haar onbevleete zuiverheid aan de machtige bescherming van Agnes aan. Ook zag ik meermalen op 21 Januari vele studenten van Romeinsche colleges in de kerk de plechtige Vespers bijwonen, die dan door den Patriarch, Mgr. Roberto Vicentini gecelebreerd werden. Na de rijke marmersoorten en den hoog opstrevenden koepel bewonderd te hebben, waardoor een gedempt licht over het rijke gewelf van deze Grieksche kruiskerk valt, gingen zij allen, en ik met hen, een zijgang in om in de kapel achter het hoofdaltaar het hoofd van de H. Agnes te vereeren, dat eenige jaren geleden uit het oude reliquarium van de Sancta Sanctorum genomen is en waarvoor Kardinaal Rampolla in 1908 een prachtige, in zilver gedreven reliëfschrijn liet vervaardigen in den vorm van een sarcophaag.

Toen we weer buiten op de Piazza Navona kwamen, bruisten daar de wateren der drie fonteinen: de middelste vooral is bezienswaardig, is een beroemd kunststuk van bouw- en beeldhouwkunst; is ook van niemand minder dan van den bekenden architect en beeldhouwer Bernini: een hooge obelisk uit het oude circus staat in een machtig rotsblok in het midden van een rond waterbekken; witte marmeren standbeelden stellen de vier wereldstroomen voor, de Nijl van Afrika, de Ganges van Azië, de Donau van Europa en de La Plata van Zuid-Amerika. Deze laatste figuur staat naar den gevel der St. Agneskerk gekeerd, maar buigt zich wat terug en houdt de hand als beschermend omhoog; de ondeugende Pasquino maakte ervan, dat de La Plata de beide zijtorentjes niet wil zien, die later naast een koepel bijgebouwd zijn en de architectonische lijn der mooie barokfaçade van Borromini zeer sterk breken en bederven.

Rondom de fonteinen is altijd een talrijke Romeinsche jeugd verzameld, die speelt en joelt, springt en stoeit en wedstrijden houdt van allerlei slag. Het Circus Agonale heeft na twee duizend jaren zijn roeping nog steeds behouden.

VIII. BLOEMEN EN FONTEINEN

WAAR DE WATEREN SPRINGEN EN BRUISEN

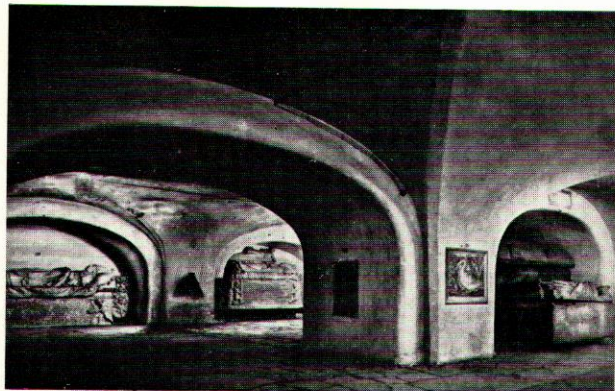
WEER ben ik in de Villa d'Este in Tivoli geweest. Reeds verschillende malen is die oude, prachtige Kardinaalsvilla door mij bezocht.

Maar vandaag troffen we het goed: er werd geen concert gegeven, dat Amerikanen aan Italianen aanboden of omgekeerd; ook werd geen lunch of thee aan illustre buitenlandsche persoonlijkheden verstrekt; zelfs werd er dien dag geen fancy-fair gehouden, zooals vroeger gedurende de gratis-jaren herhaaldelijk voorkwam en waarbij men nooit goed wist, wat men eigenlijk meer bewonderen moest: de waar, die te koop werd aangeboden, of de gratie waarmee het werd toegereikt, of ook wel de brutaliteit van den persoon, die voor een waardeloos klungel een exorbitanten prijs durfde vragen.

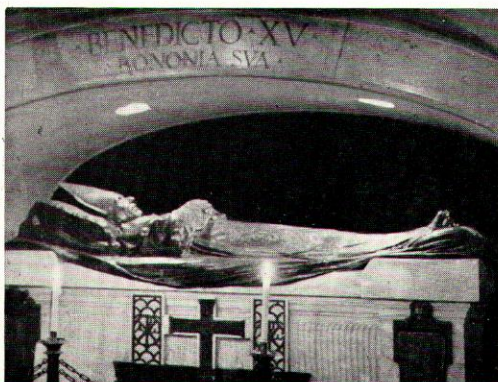
Bij deze herhaalde bezoeken heb ik mijn oogen goed den kost gegeven en mag zeggen, dat ik de villa ken, dat wil zeggen, zooals een gewoon sterveling dit buitenverblijf kennen kan, — dus niet met de hooge competentie van de cicerone's, de gidsen, die buiten de villa al van verre naar den naïeven vreemdeling op de loer liggen om hem in hun netten te vangen, zooals de spin een vlieg. (pag. 130)

Ook heb ik wat over de Villa d'Este en diens roemrijken bouwheer gelezen, die zeker een rijk man moet geweest zijn, heel rijk;

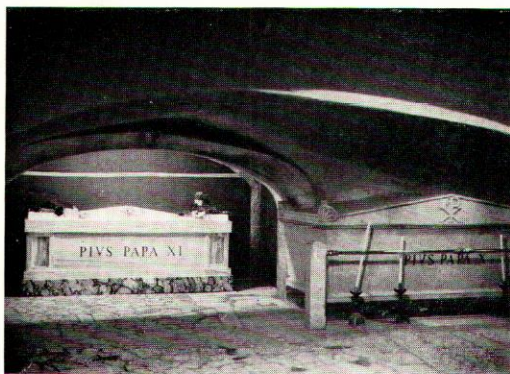
Pauselijke gra-
ven in de grot-
ten van Sint
Pieter. Foto
Brügner)

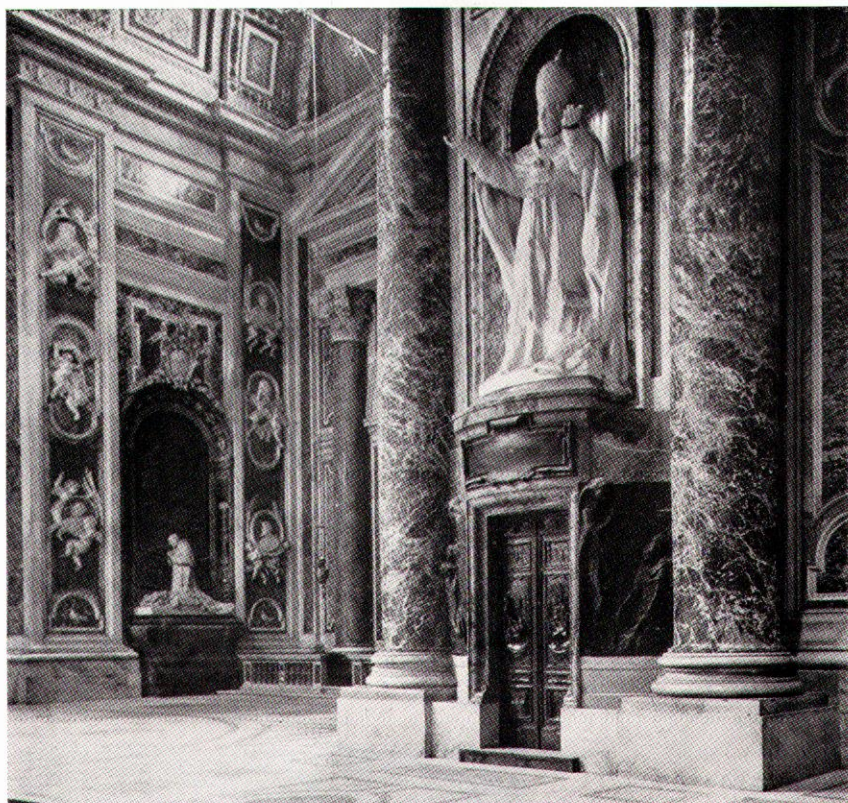

Graf van paus Benedictus
XV in de grotten van Sint
Pieter. (Foto van de Poll)

De graftombe van paus
Pius X en paus Pius XI.
(Foto Felici)

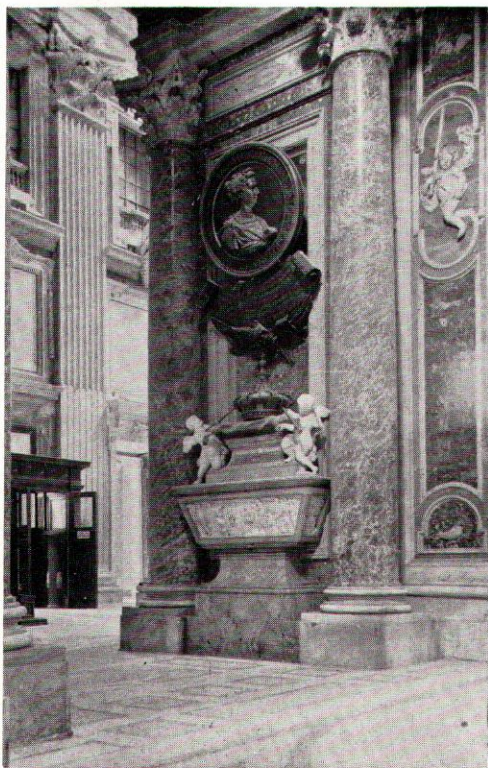
De grafmonumenten van paus Pius X en paus Benedictus XV. (Foto Enit)

Het grafmonument van Maria Clementina Sobiëski, echtgenoot van Jacobus III Stuart, koning van Engeland

Het grafmonument der Stuarts
in St. Pieter

Het grafmonument van Christina van Zweden,
dochter van Koning Gustaaf Adolf. (Foto
Brügner)

want in dien goeden ouden tijd moest alles terstond met eigen geld betaald worden en kon men het geld niet zoo gemakkelijk onder hypotheek van een of andere bank ter leen krijgen.

Het eigenlijke huis was vroeger een Benedictijnerklooster, dat in de dertiende eeuw door het stadsbestuur van Tivoli werd geconfisqueerd en tot regeeringsgebouw ingericht.

Als gouverneur der stad trad hier in 1550 de kardinaal Hyppolitus d'Este binnen, een deftig heer, zoon van den Hertog Alphons I van Ferrara en Lucrezia Borgia. Hij liet het gebouw volgens teekening van den architect Pirro Ligorio tot een wonderbaar schoone villa ombouwen, waarvan vooral de tuinaanleg bewonderenswaardig moet genoemd worden. Zijn opvolgers in de familie d'Este hebben telkens getracht hun bezitting nog schöner en luxueuzer te maken, totdat het goed eindelijk door Frans Ferdinand van Habsburg-d'Este geërfd werd en op deze wijze aan het koningshuis van Oostenrijk kwam. De Oostenrijksche kardinaal Hohenlohe heeft eenige tientallen jaren geleden meerdere malen de zomermaanden hier doorgebracht.

Bij het verdrag van Saint-Germain liet Italië echter zijn oude rechten gelden en verkreeg wederom het blijvend bezit van de villa. Deze werd in de laatste jaren grondig gerestaureerd, zoodat ze thans nog het cachet van koninklijke pracht behouden heeft. Dit schijnt wel vooral te danken aan den eeuwenouden plantengroei en aan het springende leven der vele watervallen en fonteinën, die door de rivier, de Anio, gevoed worden. Men heeft door het rotsgebergte heen watergalerijen gehouwen van meer dan twintig meter breed en tweehonderd tot driehonderd meter lang.

De aanleg, het type van een Renaissance-villa, is daarom zoo bezienswaardig, omdat men op zeer gelukkige wijze het terrein heeft uitgenut, een tamelijk steile berghelling. Door portiek-vormige onderbouwwerken en prachtige boomaanplantingen heeft men het klaar gespeeld het oplopende parkterrein met het oude paleis tot één schilderachtig geheel samen te voegen. Men zegt, dat Goethe

sprak van „een wonderbare vermenging van leven en dood, van ouderdom en eeuwige deugd”.

We maakten dan een rondgang, eerst in het paleis, toen in de tuinen. Het paleis scheen ons tamelijk verwaarloosd; misschien wordt hier later een nationaal ethnographisch Museum ondergebracht. Alleen vielen ons eenige aardige muurschilderingen op, jachtscènes en tooneelen uit de mythologische geschiedenis van Tivoli, waarop de eigenaardige kleeding der mannen ons herhaaldelijk aan de pauselijke Zwitsers deed denken.

Vanuit de hoofdzal kwamen we op de loggia en zagen geheel den prachtigen tuin voor ons liggen. Van alle kanten hoorden we water bruisen en zagen water spuiten. In de middellaan sprong een dikke waterstraal met geweld twintig meter de lucht in.

We keerden naar links en genoten een oogenblik het wijden uitzicht op de Campagna met in de verte Rome. Toen daalden we een schuinen weg af naar de sprookjesachtige Grot van Diana, die met kunstig gekleurd pleisterwerk versierd is, kwamen bij de Bekerfontein, welke door Bernini gebeeldhouwd is en daarna op een wat hooger liggend pleintje, dat Klein Rome heet, Rometta. Dit Klein Rome bestaat uit een vijver, welke den Tiber moet voorstellen en waarin een eilandje in scheepsvorm ligt, het Tibereiland van Rome, met een obelisk in het midden. Wat meer naar boven stonden standbeelden van Rome en van de wolvin van den Tiber en van de Anio. Rondom spoot in de grilligste vormen overal water, op en door elkaar, en het leek ons stralen van diamanten en juweelen in het ondergaande zonnelicht.

Van dit Klein Rome gingen we de rechte Alleé der honderd fonteynen in, (p. 130) een wonderbaar schilderachtige samenvoeging van waterspeling en klimopbegroeiing; de door den tijd half verweerde steenen bekkens der fonteynen (goden, menschen, dieren, vogels, planten, wapens) zijn allen met fijn gewas (venushaar) begroeid, wekken vanzelf het idee van eeuwenoud te zijn

en doen u terugdenken aan het bloeitijdperk der renaissance, toen deze kunstige waterwerken werden aangelegd.

In het midden daalden we af naar de wijde vijvers, die stil en onbewegelijk lagen te droomen in de avondschemering, terwijl de hemelwolken zich klaar in het water weerspiegelden. Toen zagen we opeens rechts in de verte de geweldige Orgelfontein opspuiten en stonden perplex bij het zien van zooveel milde schoonheid: (p. 130) twaalf dikke stralen water stonden als orgelpijpen in de lucht en vielen als een bruisenden waterval naar beneden. We moesten ons neerzetten op den steenen rand der vijvers om wat op adem te komen en dit majestueuze gezicht rustig te genieten. Hoe bewonderden we de grootheid van het menschelijk genie, dat het natuurelement water zoo volmaakt in bedwang kan houden. Langs de Rotunde der Cypressen, wier hemelhooge boomen de oudste cypressen van Italië schijnen te zijn en waarvan er één nog kort te voren door den bliksem ten halve was neergeveld, wandelden we langzaam het terrasvormige pad op naar boven om de woeste watermassa van de Orgelfontein wat meer nabij te beschouwen en aan den lijve te voelen. Daarna liepen we verder op naar de meer bij het huis liggende groote fontein dell' Ovato, die door Michelangelo de koning van alle fonteynen der wereld werd genoemd: (p. 139) in het midden staat een reuzen-standbeeld van een Sybille, een heidensche profetes; daarboven het gevleugelde paard Pegasus, waarop dichters gewoonlijk ten hemel stijgen, en in een halfcirkel er omheen stonden acht waternymphen, die door waaiers van water van elkaar waren gescheiden. We gaven Michelangelo gelijk. We hadden nooit zoo iets moois gezien, zelfs niet kunnen droomen.

Heel tevreden en voldaan stapten we weer in onze ruime huur-auto en vroegen ons nieuwsgierig af, waar al dat water toch wel vandaan mocht komen. De chauffeur zou het ons laten zien.

Een rit van tien minuten bracht reeds de oplossing van het raadsel. We reden om Tivoli heen, kwamen langs de armzalige resten van de luxueuze villa's van een Maecenas, Sallustius, Quintilius

Varus e.a. en hielden stil op een punt, vanwaar men een prachtig gezicht had op de watervallen, die de rivier de Anio of Aniene hier op verschillende punten vormt: de groote waterval (la Grande Cascata), waarbij de Anio door den berg Catello heenbreekt en van zes en negentig meter hoogte een geweldige watermassa met onweerstaanbare kracht en oorverdoovend lawaai in een diepe bergkloof schuimend uitstort (vooral 's Zondags, als de fabrieken stil liggen, waarheen anders veel water wordt afgeleid); en dan wat verder de kleine watervallen (le Cascatelle), waar het water van een van den hoofdstroom afgeleide Anioarm van een dertig meter hoogte naar beneden valt. Zelfs op tamelijk grooten afstand hoorden we het water bruisen en zagen het schuimen en wegwaaien als stof, waarin de ondergaande zon de kleuren van den regenboog tooverde. — Op den scherpen kant van den afgrond zagen we in de verte de alom befaamde tempel van Sybille liggen, een rondbouw van achttien Corinthische zuilen, waarvan nog tien behouden zijn. (p. 130)

Op onzen terugtocht kwamen we langs de badplaats Bagni. Reeds in den Romeinschen tijd was Bagni een „Kurort“, en keizer Augustus moet hier al badgast geweest zijn. Maar zouden 's keizers reukorganen door het zwavelhoudende water ook zoo onaangenaam geprikkeld zijn geweest als de onze op dien bewusten October-avond?

HET POMPEÏ DER MOERASSEN

NEEN, ik zal u niet schrijven over de uitgravingen van de oude luxe-stad Pompeï bij de golf van Napels, die in 79 na Christus bij een groote uitbarsting van den Vesuvius onder een zwaren aschregen bedolven werd en waarbij ongeveer twee duizend menschenlevens verloren gingen.

Ik ga u schrijven over een Pompeï in de Pontijnsche moerassen, over een stad bedolven onder water en wier, een ruïnenstad begroeid met struiken en boomen, klimop en bloemen. (p. 139)

Ik ga u schrijven over Ninfa, een verlaten hoek in de kale campagna der Romeinsche provincie, waar een melancholisch meertje stil ligt tusschen afgebrokkelde muren en hoog opgeschoten boomen, die zich duidelijk weerspiegelen in kristalhelder water; (p. 140) waar een gekanteelde toren met bloeiende rozenstruiken ertegen ten hemel rijst; (p. 140) waar een goed behouden stadsmuur beschermend haar armen over begroeide ruïnen uitbreidt, terwijl machtige bloembouquetten er vriendelijk overheenvuigen; waar afgebrokkelde gebouwen schijnen te stikken en te bezwijken onder dichte klimopstruiken; (p. 141) waar valken en uilen onhoorbaar vliegen en een leger van krassende kraaien ongestoord bezit heeft genomen van de diepe gaten in de bronzen muren; waar ik den zoeten vrede over mij voelde heenzijgen bij het zien van het klare watervlak, bij het hooren ruischen van de schuimende beek Nymphaeus en van het hooge riet aan den waterkant; waar ik met ingehouden adem stond te luisteren naar de klankrijke gezangen van velerlei gevogelte: naar het tijlpen

van musschen, naar het slaan van vinken, naar het rollen en gorgelen van nachtegaals, naar het klagende koeren van wilde duiven en naar het verre roepen van een eenzamen koekoek, die regen voorspelde.

Ik ga u schrijven over Ninfa, eens zoo machtig en groot, nu verlaten en ontweken, waar dichtovergroeide puinhoopen verhalen van een stormachtige jeugd, van een krachtig mandom en van een rampzaligen dood.

Het was 17 Augustus 1447, dat te Ninfa een treurige gebeurtenis plaats greep, die zoowel op de geschiedenis van de stad helder licht werpt, als ook op den socialen en godsdienstigen toestand van dien tijd.

Op dien dag brak namelijk onder de gevangenen, die in den stadstoren waren opgesloten, een oproer uit. Zij beproefden te ontvluchten en gebruikten geweld. Onder hen bevond zich ook een Diaken van Gods Kerk, wiens eenige schuld was, dat hij geweten, maar niet aangebracht had de intriges van deze personen tegen graaf Honoratus Caëtani, toentertijd en reeds vele jaren heer van de plaats.

De nymphenstad, zoo genoemd om haar riviertje Nymphaeus en beroemd om haar tempel aan de Nymphen toegewijd, was vanaf den Romeinschen keizertijd particulier bezit van den Romeinschen keizer geweest, maar door keizer Constantius IV aan paus Zacharias (741-752) ten geschenke gegeven. De revolutionnaire gezinde inwoners waren echter geen rustige onderdanen en bezorgden den paus niet zelden zware moeilijkheden, zoodat paus Paschalis II in het jaar 1100 beval de sterke muren van de oproerige stad geheel te slechten, die niet, tenzij met uitdrukkelijke toestemming van de Romeinsche Curie mochten worden opgebouwd. De familie Frangipane maakte zich echter kort daarop meester van de stad, en verleende zelfs in 1159 een rustige en hartelijke gastvrijheid aan het kardinaalscollege, dat hier in volle vrijheid tot paus kon wijden en kronen paus Alexander III,.....

waarvoor de stad Ninfa spoedig zwaar moest boeten; want Frederik Barbarossa kwam met zijn horden en plunderde alle huizen en stak de stad in brand. Ninfa werd echter spoedig weer opgebouwd. Paus Bonifacius VIII gaf in het jaar 1300 de stad met ommelanden aan zijn neef Pietro Caëtani in blijvend bezit, hetgeen paus Bonifacius IX in 1401 nog eens bevestigde.

Zoo bleef Ninfa een bezitting der familie Caëtani (en is het heden ten dage nog), was het ook in 1447, toen graaf Honoratus met ijzeren vuist er den scepter voerde.

De gevangenen moesten hun opstand duur betalen. Een groot gedeelte der oproerlingen, ook de ongelukkige diaken, werd op bevel van Honoratus Caëtani geboeid vanaf den toren naar beneden geworpen en vonden door verdrinking den dood in het meer.

Paus Nicolaas V werd bij het hooren van deze barbaarsche wandaad met afschuw vervuld en excommuniceerde den graaf persoonlijk, die niets beters wist te doen dan beterschap te beloven, den paus nederig om vergiffenis te smeeken en te verzekeren, dat hij de boeten, welke volgens het kerkelijk recht van die dagen zouden worden opgelegd, ootmoedig aannemen en nauwkeurig zou volbrengen. Zoo zag men dan dit trotsche en hooghartige aristocratische heerschappij, in lompen gehuld, met een ruw koord om zijn hals, op bloote voeten rondwandelen door de straten van Ninfa en nederig alle bewoners om vergiffenis vragen. Na afloop van den opgelegden boetetijd werd hij van zijn excommunicatie bevrijd en geabsolveerd in de kerk van S. Maria Maggiore te Ninfa door Fra Andreas, Cisterciënser-moonnik van Fossanova en secretaris van den kardinaal Giovanni Tarantino, bisschop van Palestrina.

Sindsdien ging Ninfa snel achteruit. In 1630 klaagde de Jezuiet G. Battista De Rossi, dat de stad bijna geheel ontvolkt was, maar hij hoopte nog op een spoedige herrijzing door den edelmoedigen steun van graaf Francesco Caëtani en paus Urbanus VIII. Deze hoop bleek echter ijdel. In 1664 was Ninfa geheel van

inwoners verlaten; er was zelfs, zooals uit een document blijkt, niet meer een behoorlijke kapel om de H. Mis op te dragen voor de weinige bewoners van den omtrek.

Een honderd jaar later werd nog eens beproefd aan Ninfa nieuw leven te geven; eenige wegen en bruggen werden gebouwd en een kapel ingericht rechts naast den hoofdweg. Maar thans ligt ook deze kapel als een ruïne zonder dak naast de andere puinhoopen van vervallen kerken.

Ninfa had namelijk in haar bloeitijd niet minder dan negen kerken. Aan zeven ervan had paus Alexander III dezelfde aflaten verleend als aan een bezoek van de zeven hoofdkerken van Rome. Ook bloeiende kloosters, waarvan eenige zeer bekend geweest zijn, had Ninfa binnen en buiten hare muren; bijv. het Conventueelen-convent St. Jan de Dooper, dat door Franciscus zelf gesticht was, toen hij in 1222 op zijn tocht naar Napels in Ninfa verbleef; en het Cisterciënserklooster Santa Maria, waaruit mannen zijn voortgekomen, die door wetenschap en heiligheid van leven hebben uitgeblonken. Nog staan er groote ruïnen van de Petruskerk, van S. Maria Maggiore en van de kerken, toegewijd aan den H. Blasius en den H. Cesarius. Gedeeltelijk zijn nog muurschilderingen behouden gebleven.

Maar hoe weinig is er van deze eens zoo bloeiende middeleeuwsche stad nog over! Slechts de melancholische poëzie van alleenstaande en afgebrokkelde ruïnen naast en onder een weelderigen plantengroei en wilden bloemrijkdom, zooals ik nergens ter wereld zag. (p. 141 en 140)

Toch geloof ik aan een herrijzen. Ninfa aan den rand der Pontijnsche moerassen, wier drooglegging door Mussolini met kracht is ter hand genomen en waar reeds vier moderne steden gebouwd zijn: Litoria, Sabaudia, Pontinia en Aprilia. We zagen ze in de verte liggen, toen we vanaf het kleine stationnetje een eind den bergweg waren opgegaan, die naar het oeroude, voor-Romeinsche Cori en Norma leidt (waar de Trojanen woonden en

Het grafmonument van Gravin Mathilde van Toscane
(Bernini). (Foto Alinari)

Gravin Mathilde van Toscane, de moedige verdedigster van het Pausdom (gedeelte van haar grafmonument in Sint-Pieter). (Foto Anderson)

Een Zwitser houdt de wacht bij de Bronzenpoort van het Vaticaan. (Foto Edizioni Angeli)

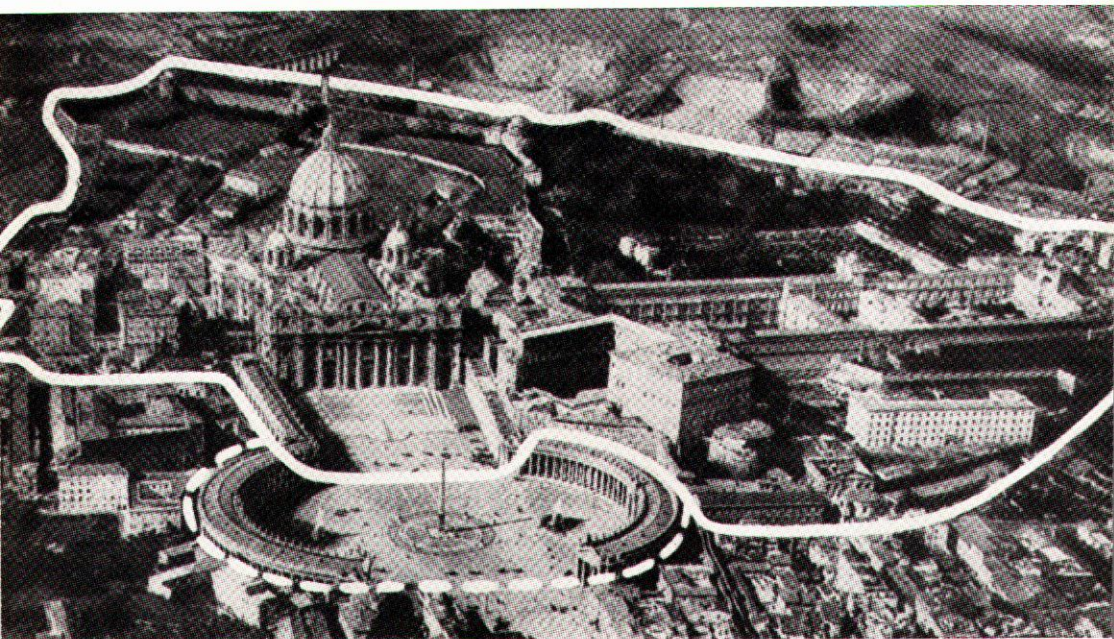

De mantel over de
schouders geslagen.

Een Zwitser in feest-
tenue.

Het Vaticaanse Spoor-
wegstation.

Het grondgebied van den Va-
ticaanschen Staat. (Fot. Alinari)

Ethiopisch college, Gouverne-
mentsgebouw en Sint Pieter
(Foto Enit)

nog prachtige resten staan van oude tempels en burchten en stadsmuren).

De lage vlakte tusschen het Volkstergebergte en de zee lag voor ons in haar wijde uitgestrektheid: vijftig kilometer lang, twintig kilometer breed en slechts een weinig boven den zeespiegel. Het water, dat in het voorjaar van de bergen stroomt en geen afvoer naar zee had, was oorzaak, dat hier groote moerassen ontstonden, die berucht waren om de doodende malaria-koortsen, wyl er de gevaarlijkste muggensoorten welig tierden.

Nu worden de waterpoelen gedempt en worden om de twee meter greppels gegraven, die het water opvangen en naar sloten afvoeren; deze loopen in diepe kanalen uit, waarvan de wanden bemuurd zijn, zoodat ze sterken waterdruk kunnen weerstaan. Op bepaalde punten wordt het water in uitwateringskanalen overgepompt, die met de zee in verbinding staan.

Ook bij Ninfa is men met den „bouw” van een kanaal begonnen, hetgeen zeer noodig schijnt te zijn. Want daar heerscht nog sterk de malaria, zooals de vriendelijke stationschef ons verzekerde. We zagen de bewijzen, beter gezegd, de voorzorgsmaatregelen: ieder venster was met een dubbel gaasraam voorzien om de gevaarlijke malariamuggen buiten te houden. De chef vertelde ons, dat de paar menschen die hier woonden, 's avonds zich nooit buiten waagden, en dat ook hij zich hermetisch in zijn huis opsloot, zoodra tegen zeven uur de laatste trein naar Rome was gepasseerd. Want ze zijn gevaarlijk, die langpootige steekmuggen, tienmaal zoo groot als de hollandsche mug.

We zagen er een zitten in het bouquet witte en roode bloemen, dat ons met Italiaansche hoffelijkheid werd aangeboden en frisch op het perron gesneden was van de hooge, dik bebloemde rozenstruiken.

IX. HET VADERLAND INDACHTIG

DE GROOTE MISSIONARIS VAN NEDERLAND

In de Hollandsche kapel van San Gioacchino stonden we verwonderd naar de schitterende Hostie boven de roode vlammen te kijken en waren misschien even verbaasd als de vrouw, die in 1345 het braaksel met Ons Heer in het vuur geworpen had. We voelden ons gedrongen het goede voorbeeld van de koninklijk uitgedoste keizers Karel V en Maximiliaan I na te volgen, die we in diep geloof zagen neergeknield, de wonderbare Hostie aanbeddend. In den geest schaarden we ons bij de duizenden pelgrims van den Stillen Omgang, die zwijgend in het nachtelijk duister hun devoten bidtocht volbrengen door de donkere straten van slapend Amsterdam.

Aan den rechterzijwand der kapel zagen we de edele schaar van heilige priesters en kloosterlingen uitgebeeld, die in 1572 te Gorkum om wille van hun rotsvast geloof in de H. Eucharistie en hun onwrikbaar vasthouden aan het oppergezag van den Paus tot de galg veroordeeld werden en een roemrijken marteldood stierven.

Nog meer werd onze aandacht door het marmeren altaar met sierlijke kandelaars getrokken, waarop het wapen van Aartsbisschop van de Wetering was aangebracht. 't Meest boeide ons echter het machtige schilderstuk daarboven, waarop de Romeinsche kunstenaar Attilio Palombi als op een triptiek in gotischen stijl Sint Willibrord heeft voorgesteld, Apostel der Friezen en eersten

Aartsbisschop van Utrecht, van wiens zalig afsterven we in 1939 het twaalfde eeuwgetij feestelijk en dankbaar herdachten. De heilige ligt voor den pauselijken troon ootmoedig neergeknield en ontvangt van paus Sergius I het zoogenaamde Pallium: een breede rand van witte wol, waarin zes kruisjes van zwarte zijde geweven zijn, een bijzonder waardigheidssteeken van Kardinalen, Primaten en Aartsbisschoppen, waardoor de deelname met den Paus aan het herdersambt over Christus' kudde verzinnebeeld wordt en een innige verbinding met den H. Stoel. De verhevenheid van de heilige plechtigheid licht u tegen uit de ernstige en godvruchtige houding van alle personen die op dit schilderij zijn afgebeeld, en uit de prachtig harmonieerende kleurdecoratie, half-donker gehouden, waartegen het vele goud scherp en blijde afsteekt. Dit Pallium werd den H. Willibrordus door den Paus na de plechtige bisschopswijding opgelegd.

Wij, Nederlandsche Romeinen, zouden zoo gaarne met alle zekerheid weten, waar deze plechtigheid heeft plaats gehad. Alkwijn, die een 50 jaren na den dood van Sint Willibrord schreef, heeft volgens het tegenwoordige oordeel van bijna alle geschiedkundigen zich vergist, als hij de Sint Pieterskerk als wijdingskerk vermeldt: in ecclesia beatissimi patris principis apostolorum (VIII, 122). Meer geloof zou Willibrordus' tijdgenoot de H. Beda verdienen, die zegt dat de wijding in de kerk van de H. Cecilia in Trastevere heeft plaats gehad: in ecclesia Sanctae Ceciliae (Hist. Eccl. V c. XI, 303), en wel op 22 November, den feestdag van de H. Cecilia: die natalis ejus, in het jaar 695, zooals Willibrord zelf in een aantekening bij het Calendarium uitdrukkelijk getuigt.¹⁾

¹⁾ Sommigen meenen op 21 November, omdat men niet met zekerheid kan uitmaken, of de aantekening op het Calendarium: „*Ordinatio domini nostri Clementis*” bij 21 of 22 November hoort. Tegenover deze onzekerheid staat echter het zekere bericht van Beda en de algemeene ervaring, dat men randglossen gewoonlijk wat te hoog begint.

Men heeft getracht beide berichten te vereenigen door het „*ordinatus est*” bij Beda als „is benoemd” te vertalen: de benoeming tot Aartsbisschop der Friezen zou aan den monnik-missionaris op Ceciliadag in de kerk van de H. Cecilia zijn medegedeeld, waar de Paus hem naar zijn verlangen had ondervraagd en op zijn kennis

We nemen dus aan, dat in de feestelijk versierde Ceciliakerk op Ceciliadag zelve de Paus aan Sint Willibrord de H. Bisschopswijding toediende; en omdat 22 November tevens de vigilie-dag is van het feest van den paus-martelaar Clemens, gaf de Paus bij deze plechtigheid aan den wijdling den bijnaam van Clemens, zooals in vroegere dagen herhaaldelijk geschiedde en nu nog wel geschiedt.¹⁾ Dankbaar herinnerde zich Willibrord dien feestelijken wijdingsdag toen hij als grijsaard bij het *Calendarium* deze aantekening maakte: „In den naam des Heeren kwam Clemens Willibrordus in het jaar 690 na de menschwording van Christus over zee naar het land der Franken, en in den naam Gods werd hij, hoewel onwaardig, in het jaar 695 na de menschwording van den Heer, te Rome door den opvolger van den Apostel, Heer Sergius Paus, tot bisschop gewijd; thans echter beleeft hij in den naam Gods het jaar 728 sinds de menschwording van onzen Heer Jesus Christus; God zij met ons.”

Willibrord las dan zijn geloofsbelijdenis voor en legde de belofte van gehoorzaamheid af aan den H. Stoel.²⁾ En nadat de voorbede

van de H. Schrift en van de Kerkelijke Wetgeving beproefd; de eigenlijke bisschopsconsecratie zou echter op Clemensdag in Sint-Pieter hebben plaats gehad; vandaar de toevoeging Clemens aan den naam Willibrord. — Een aardige hypothese voorzeker, maar onhoudbaar, omdat in de documenten het woord „ordinavit” overal „consecravit” beteekent, zowel bij Beda als bij Alcuin en het *Liber pontificalis* en het *Calendarium* (bis).

¹⁾ Willibrord ging groot op den naam Clemens (zachtmoedig, welwillend) zooals uit de onderteekening Clemens Willibrord wel blijkt. Wij zijn echter gewoon hem bij zijn ouden naam Willibrord (strijdlustig) te noemen, in tegenstelling met den H. Winfried, Willibrords trouwen medewerker en opvolger, die bij zijn bisschopswijding op 13 Mei, feestdag van den Romeinschen martelaar Bonifacius, den bijnaam Bonifacius ontving en onder dien naam meer algemeen bekend gebleven is en vereerd wordt.

²⁾ Dien trouwen Romeinschen geest heeft Willibrord ook aan zijn gezellen medegedeeld en overgestort in zijn opvolgers. „Al wat we van onze geloofsverkondigers weten, geeft ons grond hen voor verklaarde aanhangers van Rome te houden”, zegt de niet-katholieke geschiedschrijver W. Mol in zijn *Kerkgeschiedenis van Nederland* I 210. Dezen Romeinschen geest had Willibrord trouwens in de kloosters van Ripon en Rathmelsigi gevonden en beschouwen de Benedictijnen als een kostbaar erfdeel, door hun geestelijken vader den Romein Benedictus hun achtergelaten. (Vgl. Dom H. J. Scheerman O.S.B. in *De Tijd*, 5-6 Nov. 1939; Dr. J. Hartog in *Het Schild*, Dec. 1939, 244-51).

van alle Heiligen was ingeroepen, sprak de Paus de wijdings-formule uit, zalfde het hoofd van den dienaar Gods en daarna de handen, reikte hem den bisschopsstaf over als een teeken van macht en van bezorgdheid voor zijn nieuwe kudde, en stak den ring aan den ringvinger van zijn rechterhand als teeken van eeuwige trouw aan Paus en Kerk; daarna hing hij hem het Pallium over zijn schouders. Zoo was Willibrord dan zelfstandig Aartsbisschop der Friezen geworden, onafhankelijk van alle Frankische bisschoppen; was hij „Missus Beati Petri, Gezonden door Petrus”, om als missiebisschop het Christengeloof in het land der Friezen te gaan preeken, met de volmacht om, zoodra de tijd gekomen zou zijn, de zelfstandige organisatie der Friesche kerk door te voeren.

Zoover is het echter niet mogen komen. Willibrord was en bleef een zendingsbisschop heel zijn leven (Huizinga). Om te preeken kwam hij naar Holland, om te preeken kreeg hij pauselijke opdracht (Post); geen wonder dat zijn bisschopsstaf een pelgrimsstaf werd om alle gewesten van ons land voor zijn vruchtbare bouwplannen uit te meten (Brom). Alle gewesten van ons land? Ja, alle Nederlandsche gewesten zijn hem dankbaarheid verschuldigd, omdat hij aan allen die gave gebracht heeft, waarvoor men het Al met winst verliest (Lampen).

Maar toch niet aan allen op dezelfde wijze. Al kan men ook te recht Sint Willibrord „Apostel van Nederland” noemen, waar acht en zestig plaatsen een herinnering aan hem bewaren, zooals prof. Fredigandus Callaey O.M. Cap. ons 17 Nov. 1939 bij de plechtige Willibrordsherdenking in de Gregoriaansche Universiteit vertelde, toch mag men niet vergeten, dat Willibrord hoofdzakelijk onder de Friezen in de noordelijke randgebieden van het Frankische rijk heeft gewerkt, onder de Frankische Friezen, die ongeveer in Vlaanderen om de Scheldemonding woonden en in Zeeland, Zuid-Holland en Utrecht (Gorris, Post, Tesser). Eerst na Radbouds dood in 719 heeft Willibrord ook eenigszins zijn werkzaamheid kunnen uitbreiden o.a. tot Noord-Holland. En zou hij wel ooit in onze provincie Friesland geweest zijn, waar vele jaren later

Bonifacius nog als missionaris moest optreden en den marteldood vond? Op zijn vele reizen echter naar het Zuiden zal Willibrord herhaaldelijk ook in Brabant en Limburg het woord Gods hebben verkondigd en wellicht op verschillende plaatsen een christenheid gesticht, hetgeen echter moeilijk uit vrome stichtingen in Brabant kan bewezen worden (Gorris, Post). Het resultaat van Willibrordus' missiewerk was, dat het grootste gedeelte van het Friesche volk, dat ten Westen en ten Zuiden van den IJssel en de Alcmere woonde, het katholiek geloof had aangenomen, zegt Dr. Post: „Willibrord heeft daar een kerkelijke provincie van behoorlijken omvang gesticht, al was het ook zonder suffragaanbisschoppen; hij heeft daar een goede kerkelijke organisatie gevestigd en een hechte economische basis voor diocees en kathedraal gelegd, bovendien voor de opleiding van een inheemschen clerus gezorgd (te Utrecht, Susteren, Echternach).”

Volgens Alkwijn ondernam Willibrord ook een reis naar het land der Denen en naar Forsitesland of Heiligland, Helgoland, — als tenminste niet in plaats van Helgoland (hoogstwaarschijnlijk zeggen Kalma en Lampen) het Nederlandsche eiland Ameland is bedoeld, waar een Willibrordusdobbe op een werkzaamheid van Willibrordus schijnt te wijzen.

Te Echternach in Luxemburg kon Willibrord met de edelmoedige hulp van de H. Irmina, Abdis van een nonnenklooster te Trier, een groote abdij stichten, waar nieuwe priesters voor de Nederlandsche zending werden opgeleid en moede missionarissen na hun apostolische werkzaamheid konden uitrusten. Hier bracht ook Willibrord zijn laatste levensjaren door en stierf te midden van zijn medebroeders in den nacht van 6 op 7 November 739.

Nederland is hem veel dank verschuldigd. Want „aan hem danken de Nederlanders — schreef paus Pius XII aan den Aartsbisschop van Utrecht 26 September 1939 — het kostbare erfdeel van een zuiver en levendig geloof, dat gloeit van liefde, gestaald wordt door een krachtige tucht en hen, anderen ten voorbeeld, tot missie-arbeid drijft, opdat in heidensche landen het overwinningsteeken

van het heilbrengende Kruis worde gebracht en wijd en zijd het licht strale van de hemelsche waarheid."

Bij het twaalfde eeuwgetij van zijn zalig afsterven is Willibrord als brenger der christelijke kultuur in de Nederlandsche gewesten eenstemmig met dankzegging herdacht, zooals in den Kloosterhof te Utrecht op een koperen gedenkplaat werd vastgelegd: „In den jare 1939, twaalf eeuwen na zijn verscheiden, is eendrachtig dankbaar herdacht de zegenrijke arbeid van den Apostel Willibrord, den verkondiger van het Evangelie in deze landen."

Christelijk Nederland zal zich dien zegenrijken arbeid dankbaar blijven herinneren tot in het verste nageslacht, zooals pater J. Alberdingh Thijm S.J. eens zong:

Gezegend blijft uw naam in 't verste nageslacht,
O Willibord, die land en dierbren hebt verlaten
En hun, die in de schaduwen des doods hier nederzaten,
Gods heerlijk licht en liefde en leven hebt gebracht.

Gezegend is uw komst aan Katwijk's eenzaam strand;
Waar, door een heilgenschaaar van jongeren omgeven,
Gij de aarde kussend, 't kruis ten hemel hebt geheven
En tot verovring vloogt voor 't heidensch Nederland.

Gezegend is uw woord, naklank van 't godlijk woord,
Gesproken door het Woord, dat tot ons wilde dalen
Om, mensch, in menschentaal zijn broedren te herhalen
Wat Hij, in 's Vaders schoot verborgen, had gehoord.

Gezegend is uw daad. Wel zwoer, van nijd ontgloeid,
De hel heur machten op om 't Godswerk te vernielen;
Wel werden Neerland's kerk helaas ontelbre zielen
Ontscheurd, — maar toch, zij staat, zij streed en leed, zij bloeit.

EEN INTERNATIONALE KERK MET NATIONALE KAPELLEN

DAT is toch paus Leo XIII.

U hebt gelijk: Joachim Pecci; en daarom staan we hier ook voor de kerk van den H. Joachim.

— Maar Leo XIII was toch geen heilige.

— Hij was een zeer geleerde paus, die prachtige encyclieken schreef en als „lumen de coelo, licht uit den hemel”, het natuurlijke en bovennatuurlijke licht scherp heeft laten vallen op vele vraagstukken van den modernen tijd o.a. op het sociale vraagstuk; denk maar aan zijn beroemde encycliek „Rerum Novarum, Arbeiders vereenigt u”. Hij was ook een heilige paus, die ons o.a. het Rozenkransgebed in de Octobermaand bijzonder aanbeval en in 1900 de nieuwe eeuw aan het H. Hart van Jesus toewijdde. Maar geen heilig-verklaarde paus volgens de tegenwoordig geldende rechtsregelen voor een zalig- of heiligverklaring. Deze kerk is daarom niet aan hem toegewijd, maar aan zijn patroon, den H. Joachim, die met de H. Anna het voorrecht had Maria, de Moeder des Heeren, voort te brengen.

Toch is de kerk ook in zekeren zin aan paus Leo XIII gewijd, namelijk als een feestgeschenk hem aangeboden bij zijn zilveren bisschopsjubileum. Dit kwam zoo:

In Augustus 1890 bood het Kardinaalscollege en een vertegenwoordiging van den Romeinschen Adel paus Leo XIII hun gelukwensen aan op zijn patroonsfeest. De paus antwoordde met groote hartelijkheid, maar wees in zijn dankwoord er o.a. ook

Z. H. Paus Pius XII in de Vaticaanse tuinen

Z. H. Paus Pius XI en prof. Dr. Marconi bij het
Radio-uitzendstation in de Vaticaanse tuinen

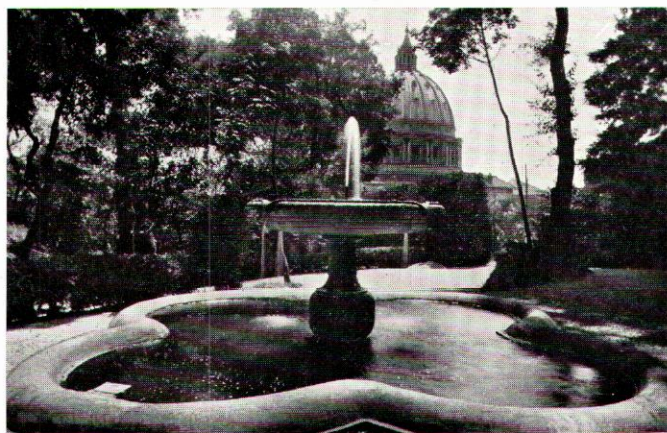
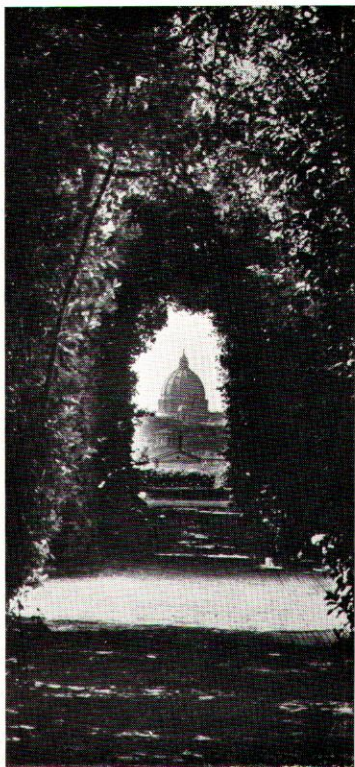
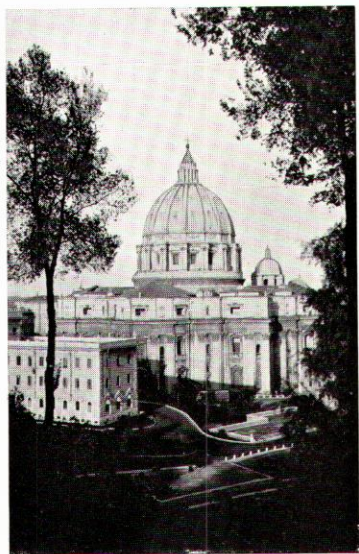
Een der Leonijnsche torens tot
Sterrenwacht ingericht

Casino van
Paus Pius IV
met op den
achtergrond
de Vaticaan-
sche Pinaco-
theek.

Gezicht op Sint Pieter, door het sleutelgat van de villa der Malteserridders. (Foto Richter)

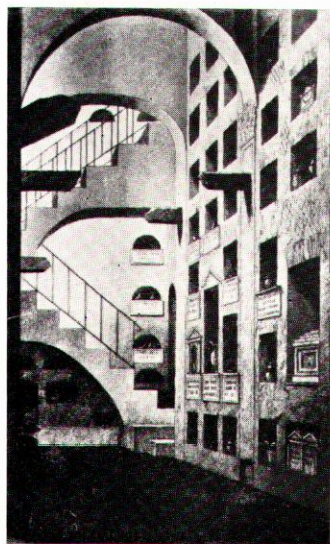
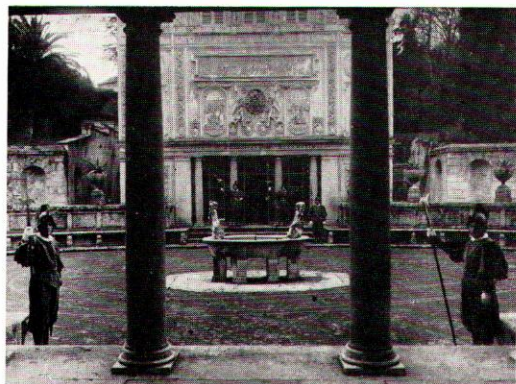
Gezicht op Sint Pieter vanaf den Vaticaanschen heuvel

Een fontein in de tuinen van het Vaticaan.

Heidensche graftom-
be op de Via Appia.
(Foto Richter)

Het Casino van paus Pius IV,
waar de Pauselijke Academie van
Wetenschappen vergadert. (Foto
Felici)

Ruïnes van de oude waterleiding
van Claudius. Fot. Angeli Terni)

Het Columbarium van
de villa Codini

op, dat het allernoodzakelijkst was in het zich steeds uitbreidende stadskwartier van de Prati een nieuwe kerk te bouwen en dat het hem dan wel aangenaam zou zijn, indien die kerk aan zijn patroonheilige, den H. Joachim, zou worden toegewijd.

Een bouwcomité werd spoedig opgericht, dat de financiële zijde van het vraagstuk wenschte op te lossen op deze wijze: de geheele wereld moest een bijdrage schenken en wel ter blijde herdenking van het aanstaande zilveren bisschopsjubileum van Zijne Heiligheid den Paus; en als herinnering aan deze wereldhulp zou deze nieuwe kerk het middelpunt worden van de internationale vereeniging van Altijddurende Aanbidding van het Allerheiligste Sacrament. Dit idee werd niet alleen door den paus volkomen goedgekeurd en sterk aanbevolen, maar ook van harte welkom geheeten in alle landen der wereld, die met groote bereidwilligheid ofwel een edelmoedige bijdrage zonden voor den bouw der kerk ofwel de versiering van een der zijkapellen op hun rekening namen. Niet weinige landen deden beide o.a. katholiek Nederland. De namen van de landen die medewerkten, staan dankbaar op de breede fries in het voorportaal der kerk vermeld. (p. 153)

De groote idee van wereldaanbidding is op het machtige mozaïek van prof. Virgilio Monti boven de portiek zinnebeeldig voorgesteld: in het midden staat de Monstrans met de witte Hostie; geflankeerd door aanbiddende engelen en de mediteerende figuren van Petrus en Paulus, Abraham en Mozes; links van het Allerheiligste knielt in devote houding paus Clemens VIII neer, die de Eeuwigdurende Aanbidding te Rome instelde, en rechts paus Leo XIII, die deze vereering over de geheele wereld verspreidde en vertegenwoordigers van de vijf werelddeelen dringend schijnt uit te noodigen zich bij deze vrome vereeniging aan te sluiten en Christus in de H. Eucharistie aanbidding, dank en eerherstel te brengen.

De internationale medewerking bij den bouw komt het best uit in de veertien nationale kapellen, die rechts en links in de

zijschepen zijn ingebouwd. Willen we de kerk eens rondgaan en een vluchtigen blik op de kapellen werpen? We beginnen dan rechts achteraan en zien: Brazilië met, in houtrelief, een facsimile van het wonderbare Madonnabeeld van Aparecida; Portugal natuurlijk met een beeld van den H. Antonius; Beieren met de H. Henricus, Cunegondis, Bonifacius e.a.; Polen met een afbeelding van het miraculeuze Mariabeeld van Krakau en van vele Poolsche heiligen, als koningin Hedwig, den bisschop-martelaar Stanislaus en den jongen Jesuïet Stanislaus Kostka; Canada met een groote voorstelling van de H. Joachim en Anna, die hun dochter Maria den tempel binnenleiden; Engeland met een beeld van den H. Joachim en in het gebrandschilderd venster de statige figuur van paus Leo XIII tusschen de Wijsheid en de Gematigdheid (in deze kapel wordt het Allerheiligste bewaard en is daarom het altaar met een marmerrelief versierd, voorstellende het Laatste Avondmaal van Leonardo da Vinci); de Vereenigde Staten met een prachtbeeld van Maria Onbevlekt Ontvangen; Spanje met een eigen tempeltje, waarin zes prachtige zuilen staan van rose en violet gevlekt marmer en een altaar van wit carrarisch marmer (hier is steeds Ons Heer ter aanbidding uitgesteld); Frankrijk met keurige mozaïekversieringen en een groot beeld van het H. Hart van Jesus; Italië met rijke muurschilderingen en boven het altaar een beeld van den zegenenden H. Alphonsus di Liguori (de versiering van deze kapel is geheel door de paters Redemptoristen bekostigd, die de geestelijke bediening in deze kerk uitoefenen); België met een groot schilderij, dat den zaligen dood van den H. Joseph voorstelt, bijgestaan door Jesus en Maria, en links een muurschildering, waarop de H. Juliana van Luik is afgebeeld in aanbidding voor het Allerheiligste; dan volgt de Hollandsche kapel, waarin bijna alle Nederlandsche heiligen een plaats hebben gekregen; de Iersche kapel met een apotheose van den H. Patritius en vele mannelijke en vrouwelijke Iersche heiligen; en eindelijk de kapel van de Republiek Argentinië,

waar boven het altaar in reliëf de Madonna van Lujan staat tusschen een groep engelen en heiligen, terwijl aan den zijwand verschillende heiligen zijn afgebeeld o.a. de H. Rosa van Lima. Wel een internationaal heiligdom, niet waar?

— Wordt die Hollandsche kapel nog wel eens gebruikt?

— Door ons Hollanders niet; de meesten kennen er zelfs het bestaan niet van. Toch herinner ik mij, dat een dertig jaren geleden in deze kapel de requiemmis gehouden werd voor den in Rome zeer bekenden en heilig gestorven Generaal Procurator der Redemptoristen pater Petrus Oomen, C.ss.R.

— Andere Hollandsche kapellen zijn er zeker niet in Rome?

— Wat moet ik hierop antwoorden? De heele Kerk der Anima is eigenlijk oorspronkelijk Nederlandsch. Twee Nederlanders, Jan Peters uit Dordrecht en zijn vrouw Katrien uit Maastricht hebben de eerste schenking gedaan, waaruit zich mettertijd de Anima ontwikkeld heeft; en altijd is er nog een jong Nederlandsch priester als kapelaan aan de Anima verbonden. Hier kwam de Nederlandsche kolonie in 1932 bijeen om na de zomermaanden een plechtige requiemmis bij te wonen voor de zielerust van Z. Em. Kardinaal van Rossum, die 30 Augustus te Maastricht gestorven was en in het Redemptoristenklooster te Wittem begraven werd.

Verder S. Michele dei Frisoni, reeds in een oorkonde van paus Leo IV uit het jaar 854 vermeld, waarschijnlijk al uit den tijd van Karel den Groote, toen pelgrims uit vreemde landen, die te Rome bleven wonen, zich tot vereenigingen aaneensloten, van den Paus rechtspersoonlijkheid ontvingen en bezittingen konden verwerven; met hun insignes en vaandels namen zij aan pauselijke plechtigheden deel. Ze hadden hun eigen kerk, en gewoonlijk in de nabijheid van Sint-Pieter: de Franken S. Maria della Pietà in Campo Santo Teutonico, de Saksers S. Spirito in Sassia, de Denen S. Maria in Traspontina, de Friezen S. Michele

dei Frisoni, nu S. Michele e S. Magno geheeten in den Borgo S. Spirito, vlak bij het S. Pietersplein. (p. 152)

Toen deze St. Michielskerk gesticht werd, strekte Friesland zich nog over een groot deel van het tegenwoordige Nederland uit; Haarlem is van oorsprong een Friesche veste; en Utrecht, zetel van het bisdom, waartoe eenmaal alle Noord-Nederlandsche gewesten behoorden, werd geacht op Friesch grondgebied te liggen. De eerste bisschop is Sint Willibord, de apostel der Friezen.

Over deze oude Nederlandsche stichting schreef Dr. G. J. Hoogewerff, Directeur van het Nederlandsch Historisch Instituut te Rome in „Heemschut” 1933: „Zooals het kerkje daar nu staat, dateert het uit het midden der elfde eeuw en de toen voltooide herbouw was voor paus Leo IX denkelijk aanleiding om in 1054 de door zijn voorgangers gegeven gunsten bij plechtige bul te bevestigen. Onder de regeering van Innocentius VI (1352-62), dus tijdens de ballingschap der pausen te Avignon, bestond de Friesche broederschap nog en werd een poging gedaan haar, ondanks de benarde tijden, in stand te houden. Weldra is zij echter gaan kwijnen en was in 1386, toen Jan Pietersz. van Dordt de Anima stichtte, blijkbaar al niet levensvatbaar meer. In 1446 na een bestaan van zes eeuwen, is de kerk in andere handen overgegaan.” Thans behoort de kerk aan het Kapittel van Sint-Pieter en dient als broederschapskerk van de Sanpietrini, die er iederen Zondagmorgen en op sommige feestdagen hun godsdienstoefening houden.

Bij de reguleering van den Borgo nabij het St. Pietersplein komt de kerk, die nu gedeeltelijk achter huizen verscholen is, weer vrij te liggen. Zal dan ook een nieuwe toekomst voor haar aanbreken?

HET NEDERLANDSCHE PRIESTERCOLLEGE

WANNEER men over Hollandsche kerken en kapellen te Rome spreekt, mag zeker niet de devote kapel van het Nederlandsche priestercollege op den Aventijn vergeten worden, waarmede geen enkele collegekapel te Rome of waar ter wereld ook slechts in de verste verte kan worden vergeleken. Dit juweeltje met de prachtig uitgesneden notenhouten lambrizeering en het meesterlijke schilderwerk zal den Utrechtschen Benedictijnschen kunstschilder en architect Adelbert Gressnich nog eens wereldnaam bezorgen. Maar deze kapel is natuurlijk slechts huis-kapel voor de inwonende priesterstudenten, alhoewel bezoekers uit het vaderland steeds welkom zijn en met groote voorkomendheid worden rondgeleid. (p. 153)

Ik herinner me nog goed de plechtige inzegening van de kapel en de inwijding van het College op 16 Mei 1931, toen een zeldzaam hoog gezelschap van kerkelijke en wereldlijke dignitarissen aanwezig waren: vier Kardinalen (van Rossum, Bisleti, Sincero, Capotosti); twee Patriarchen (Vincentini en de Huyn); vier Bisschoppen (Jansen, Diepen, Aengenent, Smit); de Nederl. Gezant bij het Quirinaal, Mr. Patijn; de Gouverneur van de Vaticaanse Stad Serafini met den Algemeenen Secretaris Beccari; Z.Exc. Ottaviani, toentertijd Secretaris van de Congregatie van Buitengewone Kerkelijke aangelegenheden; eenige Abten (o.a. Mgr. Janssens en Noots); verschillende Protonotarii Apostolici (bijv. Wilpert, Respighi); Rectoren van Colleges (Anima, Campo Santo danto, Propaganda, Belgisch college) en van Instituten (bijv. Dr. Hoogewerff van het Nederl. historisch Instituut). Dan natuurlijk

de geheele geestelijke hollandsch-romeinsche kolonie en eenige Romeinsche „pelgrims”. Deze hadden ook hunne dames medegebracht, die nog meer kleur en fleur gaven aan het rood, paars en zwart der genoodigden.

We werden ontvangen in de benedenhal, waar eenige rijen stoelen en een mooie tuinbank waren opgesteld voor de voornaamste gasten, terwijl de anderen zich gaarne met een staanplaats tevreden stelden.

Geduldig zaten of stonden we te wachten op de dingen, die komen zouden, toen we opeens uit de verte een Oremus hoorden zingen. De pauselijke Opperceremoniemeester, Mgr. Respighi gaf ons spoedig te verstaan, dat in de daarnaast liggende kapel de plechtigheid der Inwijding was aangevangen. Wij baden in stilte mede, terwijl door den Aartsbisschop Mgr. Jansen de liturgisch voorgeschreven gebeden gezongen werden. Daarna had de eigenlijke huiswijding plaats.

Voorop ging een lange theoloogant met een processiekruis; zangers volgden en kaarsen, en wierook, en wijwaterdragers, en assistenten; toen de gemijterde Aartsbisschop Jansen, die niet zuinig met wijwater alle muren besprenkelde en over alle vertrekken Gods zegen afsmeekte: parterre werd ingewijd, en eerste en tweede verdieping, en het hooggelegen zusterkwartier. Naar het sousterrain, waar keuken en waschruimtes zijn en ook voorraadplaatsen zich bevinden, werd niet afgedaald. Daar scheen de nieuwbouw zoo'n hoog gezelschap niet waardig genoeg te kunnen ontvangen.

Het duurde tamelijk lang, voordat de processie in de halzaal teruggekomen was. De priester-zangers stelden zich toen op langs de imponeerende Scala Regia, die naar de eerste verdieping leidt, en zongen metforsch mannelijke stemmen. Ondertusschen wipte de lange theoloogant met het processiekruis het doek van het pauselijk borstbeeld, — dat daarmede onthuld was.....

Mgr. Jansen had zich nu van de kerkelijke paramenten ontdaan en hield tot het hooge gezelschap een prachtige rede, waarvan

allen zoowel inhoud en vorm als wijze van voordracht en fransche uitspraak bewonderd hebben.

Diep ontroerd sprak Monseigneur over de beteekenis van de inwijding van dit college, waardoor de onverbreekbare banden, die de kerk van Nederland aan den Apostolischen Stoel binden, nog hechter zijn geworden, waardoor de gouden keten, die Rome en Nederland verbindt, nog aan glans en hechtheid gewonnen heeft. „De vreugde over de inzegening van dit huis, zoo schoon gebouwd op de helling van den Aventijnschen heuvel, wordt gevoeld door de geheele Kerk van Nederland. Zij roept zich voor den geest, hoe eenmaal de H. Willibrordus, onder wiens bijzondere bescherming dit huis is gesteld, hier in hetzelfde Rome uit de handen van den heiligen Paus Sergius zijn bisschopswijding en zending ontving; hoe een heilig gezelschap van Martelaren en Belijders uit de Kerk van Nederland, wier gehechtheid en trouw aan den Paus van Rome hun onsterfelijken roem uitmaken, met ons zich vereenigt op dezen heerlijken dag. Zij weet zich ook thans trouw en innig verbonden met den Stedehouder van Christus op aarde, onzen H. Vader den Paus.

Zij wenscht niets vuriger dan dat het Heilig Roomsche Geloof in onze lage landen aan de zee ongerept worde bewaard en worde overgeleverd aan onze kinderen en ons nageslacht tot in verre eeuwen. En dit is tevens een der groote zorgen van het Heilig Bisschopsambt, het bewaren en overleveren aan de volgende geslachten van het Heilig Geloof. En derhalve kan ik niet beter dan van ganscher harte wenschen en bidden, dat de ongereptheid des Geloofs in ons vaderland door deze nieuw-ingewijde stichting op voortreffelijke wijze moge worden gediend.”

Daarop herdacht de Aartsbisschop zijn voorganger Mgr. Van de Wetering, die voor twee jaren den eersten steen gelegd had (2 Mei 1929); hij dankte God en Paus en Kardinalen en Gezanten en allen, die blijken van groote belangstelling gegeven hadden of op eenigerlei wijze als edelmoedige schenkers of kundige bouwheeren tot instandkoming van dit huis hadden bijgedragen, dankte

de Nederlandsche Pers, maar vooral Mgr. Dr. Bernard Eras, bij wien naast de vele en groote diensten, welke hij reeds bijna een kwarteeuw als procurator van het Nederlandsch Episcopaat aan de Nederlandsche Kerkprovincie heeft bewezen, als hooge verdienste de onnoemlijke zorgen staan aan de uitvoering van het besluit tot stichting van een priestercollege te Rome verbonden. Voor de vele Nederlanders, die in de gangen of buiten stonden, voegde Mgr. Jansen in het Nederlandsch nog een korte redevoering toe, waarin Monseigneur ook bijzonder de Zusters dankte van J.M.J. uit den Bosch, die de zorg voor het huishouden op zich hebben willen nemen. Mgr. onderstreepte nog eens het belang van het priestercollege voor geheel katholiek Nederland en herinnerde met bewogen woorden aan Mgr. Dr. H. G. A. M. Schaepman, die hier te Rome, zooals hij het zelf noemde, een zonnebad had gekregen van warmte in het geloof.

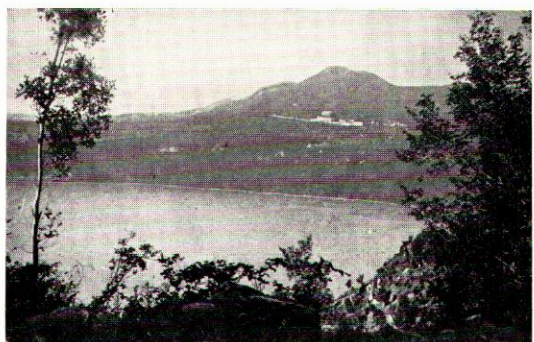
Daarna werd in den ruimen refter een verfrissching aangeboden en werd gelegenheid gegeven het geheele huis van onder tot boven eens goed te gaan bekijken. Hiervan werd dan ook door velen met graagte gebruik gemaakt, die niet alleen de prachtige ligging, maar vooral ook de keurige en prachtige inrichting van het huis ten zeerste moesten prijzen.

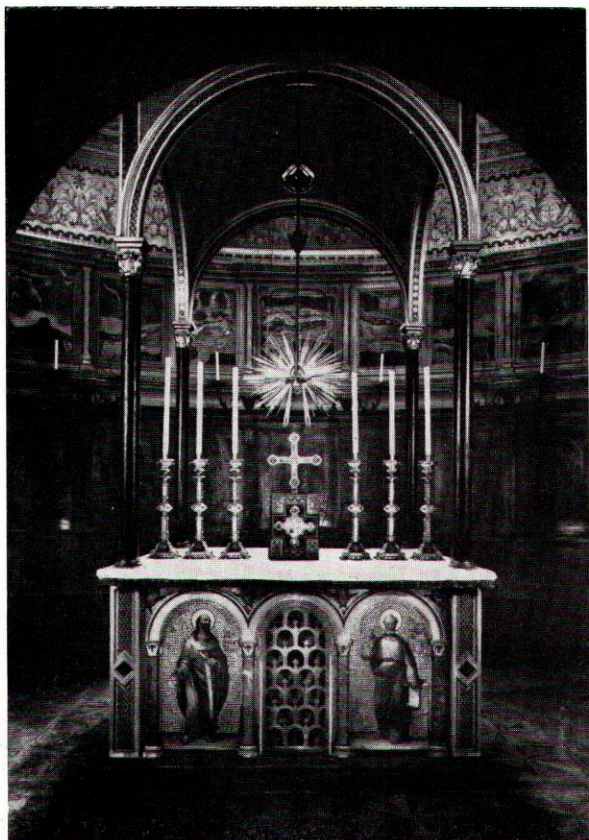
In het parterre ligt naast de ruime hal, die tot vergaderzaal kan worden ingericht en waar soms wetenschappelijke lezingen worden gehouden, de refter en de leeszaal, die plaats bieden voor velen. Beide zalen zijn slechts door een zwaar gordijn gescheiden en kunnen tot één groote feestzaal verbonden worden, zooals bijvoorbeeld bij het huwelijk van H. K. H. Prinses Juliana met Prins Bernhard geschiedde, toen hier door middel van een extra radio-installatie, door Philips welwillend ter beschikking gesteld, de geheele Haagsche huwelijksplechtigheid door de Nederlandsche kolonie te Rome kon worden medegevierd.

Een breede, waarlijk koninklijke trap leidt naar de eerste verdieping, waar verschillende gezellige zitjes in de hal-ontvangstzaal werkelijk tot spoedig terugkeeren noodigen. Rondom liggen de

Boven: De Grieksche kerk der p. Basilianen in Grottaferrata. Onder: De Doopvont in de voorhal. Rechts boven: Een wijnkar op weg naar Rome. (Ist. Fot. Ital.) Rechts midden: Binnenhof van de Abdij van Grottaferrata. Rechts onder: Uitzicht op de Albanobergen.

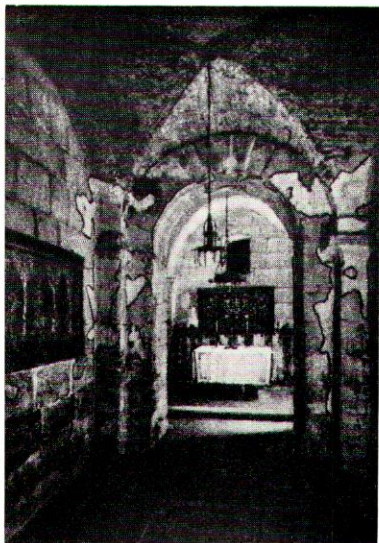

Het Concelebratie-altaar, waarboven de Tabernakel-duif hangt

De Byzantijnse Madonna

De oude verijzerde Grot

De Latijnse kapel met schilderijen van Domenichino

Gezicht op Castelgandolfo (Fotocelere)

Waar de paus zomers woont. (Foto Alterocca)

particuliere vertrekken met prachtige ontvangstsalon en intieme eetkamer van de Nederlandsche Bisschoppen, als zij Rome komen bezoeken, en het appartement van den Rector.

Op de tweede verdieping dwingt de reeds goed geoutilleerde bibliotheek, met bovenlicht en Lips-boekenkasten, tot ernstigen arbeid en liggen de studentenkamers, alle frisch en luchtig en netjes gemeubileerd: een cocosmat op den vloer, het bed overdag opgeslagen achter een gordijn tusschen hang- en legkast (een zeer practische uitvinding), een flink schrijfbureau, een boekenkast, een paar stoelen en natuurlijk een rooktafeltje. Het uitzicht is uit alle kamers subliem.

Dan kan men nog een trap op, naar de bovenste verdieping, waarvan de helft de Zusterafdeeling vormt (met grendels van dertig centimeter afgesloten) en de andere helft een prachtig terras, waar het een werkelijk genot moet zijn 's zomersavonds van de koele avondlucht te genieten, en waar overdag een wandelingetje van vijf minuten lichaam en geest der studenten verfrisschen en weer tot nieuwen werklust prikkelen.

Het vergezicht, dat men van het platte dak af geniet is verrukkelijk. Zou er een ander plaatsje in Rome zijn, waar het uitzicht nog mooier is? Aan uw voeten ligt de Palatijn met de oude keizerpaleizen, Forum Romanum, Colosseum en het mooie park der Caracallatermen. Rondom u heen ziet u verschillende eervoorde oude Basilieken: S. Gregorio, S. Giovanni e Paulo, S. Prisca, S. Saba, S. Balbina e.a. Wat verder op liggen S. Sabina, S. Alessio en het monumentale klooster S. Anselmo der paters Benedictijnen. Daar overheen rijst de blauwende koepel van St. Pieter op, en aan de andere zijde de machtige Apostelfiguren op den gevel van St. Jan. En in de verte? Op de dichtbegroeide Albaansche heuvels ziet u het blanke stadje Frascati liggen en Rocca di Papa als een adelaarsnest tegen de Monte Cavo; wat meer naar links de kalere Sabijnsche bergen, waarachter de ruige Soracte hoog oprijst.

Wel gelukkig is deze plaats gekozen. De nieuwe trams en bussen

geven bovendien spoedig en onophoudelijk verkeer met de middenstad, zoodat de studenten thans niet verder van hun Universiteiten verwijderd zijn dan toen zij bijv. nog in Campo Santo bij St. Pieter te gast waren.

Op den inwijdingsdag zelven, toen vele Nederlandsche pelgrims bij gelegenheid van de Rerum-Novarumfeesten naar Rome waren gekomen en met eenige leden van het Hoogwaardig Episcopaat in particuliere audiëntie werden ontvangen, had paus Pius XI wederom een keer Nederland op de dagorde geplaatst om wille van zijn krachtig katholiek leven en zijn trouwe aanhankelijkheid aan den Stoel van Petrus.

Toen zegende de Paus ook het college en zeide o.a. „Het zal blijken een bron van groote weldaden voor Holland te zijn — ook in de verre toekomst als wij er niet meer zullen zijn — telkens en telkens weer nieuwe priesters te ontvangen, die kunnen zeggen: In Rome heb ik gewoond; in Rome heb ik gestudeerd; dicht bij de graven der Apostelen, nabij de Catacomben, in den schoot der H. Moeder, aan het hart van den algemeenen Vader.”

Dit was dan ook de verwachting van het Doorluchtig Episcopaat van Nederland, zooals de Aartsbisschop nog zeide in de inwijdingsrede, wenschend „dat de toekomstige studenten zullen uitblinken in liefde tot de wetenschap en in de beoefening der priesterlijke volmaaktheid. Zij mogen zich het roemrijke beschermheerschap van den verheven Persoon van Z.H. Paus Pius XI waardig maken door uit te schitteren in een kinderlijke liefde tot onze Moeder, de Kerk van Rome.”

Zoo zal het Hollandsche college steeds een brandpunt blijven van wetenschap en deugd en verknochtheid aan den Paus, en zal de wensch werkelijkheid worden, die Mgr. Aartsbisschop Van de Wetering, roemrijker gedachtenis, bij de Eerste-Steenlegging uitsprak: „Het Nederlandsch priestercollege te Rome zij een nieuwe edelsteen aan den diadeem van onze nationale glorie.”

X. ONDER HET TEEKEN DES KRUISES

DE GEESELKOLOM IN DE KERK VAN ST. PRAXEDIS

HET Buitengewone Heilige Jaar, dat Paus Pius XI in 1933 afkondigde om het negentiende eeuwfeest van onze Verlossing te gedenken, heeft de aandacht der wereld niet alleen gevraagd voor het Verlossingswerk zelf, maar ook voor al de voorwerpen, die instrumenten geweest zijn van het lijden van onzen Zaligmaker; eveneens voor de voorwerpen, die met de aanbiddelijke persoonlijkheid van onzen Verlosser in aanraking zijn geweest of bevochtigd zijn geworden met zijn allerkostbaarst Bloed.

Een bijzondere leiding van Gods Voorzienigheid heeft het zoo geregeld, dat niet weinige van deze voorwerpen te Rome worden bewaard en vereerd: de Tafel van het Laatste Avondmaal, de Heilige Trap, de Geeselkolom, de Kruistitel, de Zweetdoek van Veronica, eenige doornen van de Doornenkroon, een Nagel, waarmede Jesus werd vastgehecht aan het Kruis en belangrijke fragmenten van het Kruishout zelf.

Deze Lijdensrelikwieën trekken vele pelgrims naar Rome. Het aanwezig-zijn ervan is minstens een bijreden om de Rome-reis te ondernemen: men wil op de graven der Apostelen en Martelaren bidden, men wil den zegen ontvangen van onzen Heiligen Vader, maar men wil ook gaarne de kostbare relikwen zien en vereeren, die Rome bezit van het Lijden van Onzen Heer Jesus Christus.

Zoo wordt in de kerk van de H. Praxedis een relikwie bewaard, die op bijzondere wijze de aandacht trekt en verdient der pelgrims: de kolom waaraan Jesus zou vastgeklonken zijn bij de geeseling. (p. 152)

Toen ik eens eenige Nederlandsche pelgrims daarheen begeleidde, uitten deze nuchtere Hollanders hun twijfel omtrent de echtheid der relikwie. En ik gaf hun grif toe, dat wij absolute zekerheid niet hebben, al is toch wel van belang, dat reeds de eerste pelgrimsberichten uit Palestina (de pelgrim van Bordeaux in 333, de H. Hieronymus in 400, de kerkelijke schrijver Beda in 700) spreken over een kolom, die te Jeruzalem getoond werd en „waaraan ze Jesus gegeeseld hebben; die met bloed van den Heer is besproeid; waaraan de Heer geketend was bij de geeseling.” U moet namelijk weten, dat er drie geeselkolommen zijn, die vereering genieten en verdienen. Want ze kunnen alle drie heel goed echt zijn. Eén geeselkolom wordt te Jeruzalem bewaard (door de Armeniërs) in het traditioneele huis van Caïphas op den berg Sion en schijnt de kolom te zijn, waaraan volgens een zeer waarschijnlijke overlevering (al staat hiervan ook niets in de H. Schrift) de Heer zou zijn gebonden, toen Hij 's nachts na het eerste verhoor bij Annas of Caïphas gevangen gehouden werd in het huis van den hoogepriester.

Een tweede geeselkolom wordt door de Franciscanen in de kerk van het H. Graf te Jeruzalem bewaard, nl. in de kapel der Verschijning. Dit zou de kolom zijn, waaraan Jesus gebonden was, toen Hij op een binnenplaats of in een wachtlokaal van het pretorium van Pilatus met doornen werd gekroond en tot een koningskarikatuur gemaakt; toen Hem een afgedragen rooden soldatenmantel als koningsmantel werd omgehangen; toen Hem een biezenkrans, met doornentakken opgevuld, als koningskroon werd opgezet; toen Hem een spaansch riet als koningsscepter in de hand werd gedrukt; toen Hij als koning werd gehuldigd door laffen spot, bespuwing en slagen op hoofd en ledematen. Deze kolom heet dan ook reeds vanouds de „kolom der versmadingen”.

De derde geeselkolom is de kolom, die vóór het pretorium van Pilatus stond. (p. 154) Dit was de officieele geeselkolom, waaraan de veroordeelde werd gebonden of geketend als hem in het publiek — zooals de Romeinsche gewoonte was — de geeseling, hetzij als straf op zichzelf, hetzij als voorbereiding voor de doodstraf werd toegediend. Deze geeselkolom was een lage zuil met ijzeren ring, waaraan de delinquent met gekromden rug vastgeketend stond en met het hoofd naar den grond gebogen. Op deze wijze moest reeds bij den eersten slag de huid scheuren en het bloed uit het lichaam springen. Door de beulsknechten, gewoonlijk vier (hier ruwe Romeinsche soldaten) werd het slachtoffer met geeselzweepen bewerkt, welke uit dunne leeren riemen en kettingen vervaardigd waren, waarin stukjes ijzer, lood en been waren gevlochten.

Jesus moet bij de geeseling ontzettend geleden hebben. Wel was in zijn volmaakt lichaam niets van ziekelijke overgevoeligheid, maar het volkomen gevoel was toch ook door niets afgestompt. Elke pijn liet zich dus gelden in geheel hare felheid. En na den ontzettenden doodsstrijd in den Hof van Olijven, na de mishandelingen gedurende dien nacht, dien Hij slapeloos had doorgebracht, was het lichaam minder dan anders tegen het schrikbarende der geeseling bestand. Isaías (53, 4) had het voorspel: „Wij hebben Hem als een Melaatsche gezien, als een door God geslagene en vernederde; maar door zijne striemen gewerd ons genezing!”

De kolom, waarvan men gelooft, dat Jesus bij de geeseling was vastgeklonken, werd onder Paus Honorius III in 1223 aan Kardinaal Giovanni Colonna, pauselijk legaat in het Oosten, gedurende den zesden kruistocht, te Jeruzalem ten geschenke gegeven. De Kardinaal bracht deze kostbare relikwie mede naar Rome en plaatste haar in zijn titelkerk, de kerk van de H. Praxedis op den Esquilijn.

Deze oude basiliek gaat er groot op van apostolischen oorsprong te zijn en gesticht op het terrein van senator Pudens. Paus

Paschalis I (817-824), die als kardinaal den titel van Praxedis gevoerd had, bouwde met het materiaal der oude titelkerk (o.a. de twee en twintig granieten zuilen) een nieuwe Praxediskerk, waarvan thans nog veel behouden is, b.v. de prachtige mozaïeken in absis en zijkapel. Naar de crypte van deze kerk liet Paschalis de relikwieën van de H. Praxedis en van vele Romeinsche martelaren, vooral uit de Priscilla-catacomben, in veiligheid brengen.

In deze kerk bevindt zich rechts in het midden de Geeselskolomkapel, ook Zenokapel geheeten, omdat onder het altaar de lichamen rusten van de H.H. Zeno en Valentijn. Hier wordt de geeselskolom bewaard, een gebogen concave zuil van zeventig centimeter hoogte, waaraan boven een ijzeren ring was vastgemaakt; het voetstuk, dat in den grond zat, heeft men te Jeruzalem achtergelaten. De zuil is van zwart marmer met witte aderen en haar vorm herinnert volgens archaeologen aan den Grieksch-Romeinschen stijl, welke ten tijde van Christus in Judea in gebruik was.

In 1898 werd volgens een prijsgekroonde teekening van Cambellotti een nieuw reliquarium voor de geeselskolom vervaardigd, een verguld bronzen overhuiving in West-Byzantijschen stijl. In datzelfde jaar keurde Paus Leo XIII de H. Mis en het Officie van de Geeselskolom goed. En bij gelegenheid van het Anno Santo heeft Paus Pius XI in 1933 een vollen aflaat willen verleen aan allen, die op het feest der Sacra-Colonna (26 Maart), op de feesten van het H. Kruis (3 Mei en 14 September) of op Goeden Vrijdag de Geeselskolomkapel komen bezoeken, en een gedeeltelijken aflaat van tien jaren bij ieder bezoek, dat men in de kapel der geeselskolom aflegt, daar biddend drie maal het Onze Vader, Wees Gegroet en Eer aan den Vader in herinnering aan het lijden van Onzen Heer Jesus Christus.

Velen gaan er bidden, het voorbeeld volgend van de H. Brigitta, die neergeknield vóór de geeselskolom een gedeelte van haar Openbaringen ontving, en van den H. Carolus Borromeus, wien

als titelkerk de kerk van St. Praxedis was aangewezen en die uren lang in gebed en meditatie voor de geeselkolom kon doorbrengen.

Hier kan men ook werkelijk in ootmoedig gebed zijn ziel verheffen tot God, omdat men zich hier zoo duidelijk kan voorstellen, hoe diep vernederend het voor den menschgeworden Zoon Gods moet geweest zijn deze slavenstraf te ondergaan, welke niet op Romeinsche burgers mocht worden toegepast, maar alleen op verachtelijke schepsels, die eigenlijk niet meer als menschen werden beschouwd; hoe pijnlijk grievend het voor den Zaligmaker geweest is, dat deze straf Hem werd toegediend in het openbaar, terwijl Hij van zijn kleederen werd beroofd.

Men vraagt zich dan vanzelf af: waarom werd dit vlekkelooze lichaam zoo vreeselijk misvormd en verbrijzeld, het lichaam, dat Christus in zijn liefde ons ten voedsel wilde geven voor onze zielen; waarom werden die handen zoo gruwzaam vastgeklonken, de handen, die zich slechts openen wilden om weldaden uit te storten over allen.

Het antwoord geeft ons Jesus, gebogen over de geeselkolom: Hij leed om te voldoen voor uwe zonden, om openlijk en duidelijk te toonen, welk een gruwel voor Gods oog de zonde is.

Hij leed om bemoediging en kracht te zijn en te geven aan de heilige bloedgetuigen, die onvervaard de wilde dieren zijn tegemoet getreden om door hen te worden verscheurd, die onbeangstigd hun lichaam aan de beulen hebben aangeboden, om met ijzeren haken en tangen het vleesch te laten rijten van het gebeente. Voor hen allen was een troostende en sterkende gedachte: Christus is ons vóórgedaan; aan de geeselkolom leed Hij meer dan wij, en Hij leed uit liefde tot ons.

Aan deze geeselkolom heeft Jesus gruwelijk geleden..... voor mij. De H. Augustinus zegt: Indien volgens de H. Schrift een enkele zondaar reeds zooveel geeselslagen verdient als hij zonden heeft bedreven, hoeveel slagen moet dan de onschuldige Heiland niet ontvangen hebben, Die al die milliarden van zonden van

alle menschen op zich had genomen en aan de goddelijke
Gerechtigheid een volledige genoegdoening wilde geven. Wij,
menschen, kunnen ons de geeseling, zooals Christus ze leed, maar
half voorstellen. De Engelen zagen het en waren er getuigen van.

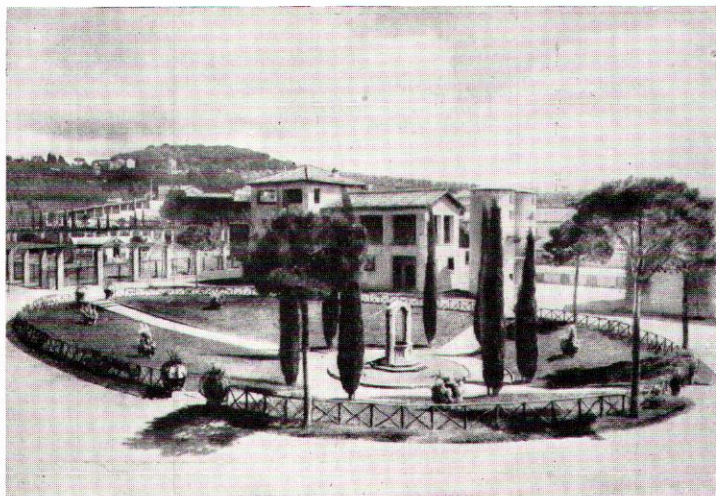
Laat dan de Engelen verkonden
Hoevele striemen en wonden
Hij aan een schandpaal gebonden
Zwijgend verduurd heeft voor U!

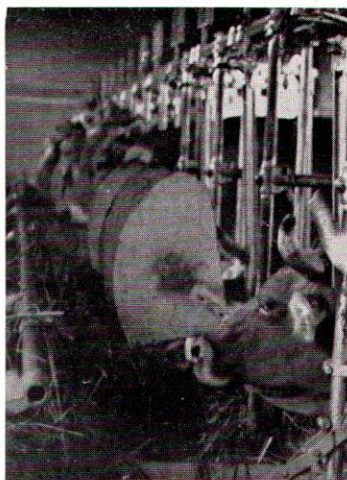
Het pauselijk zomervverblijf. (Foto Alterocca)

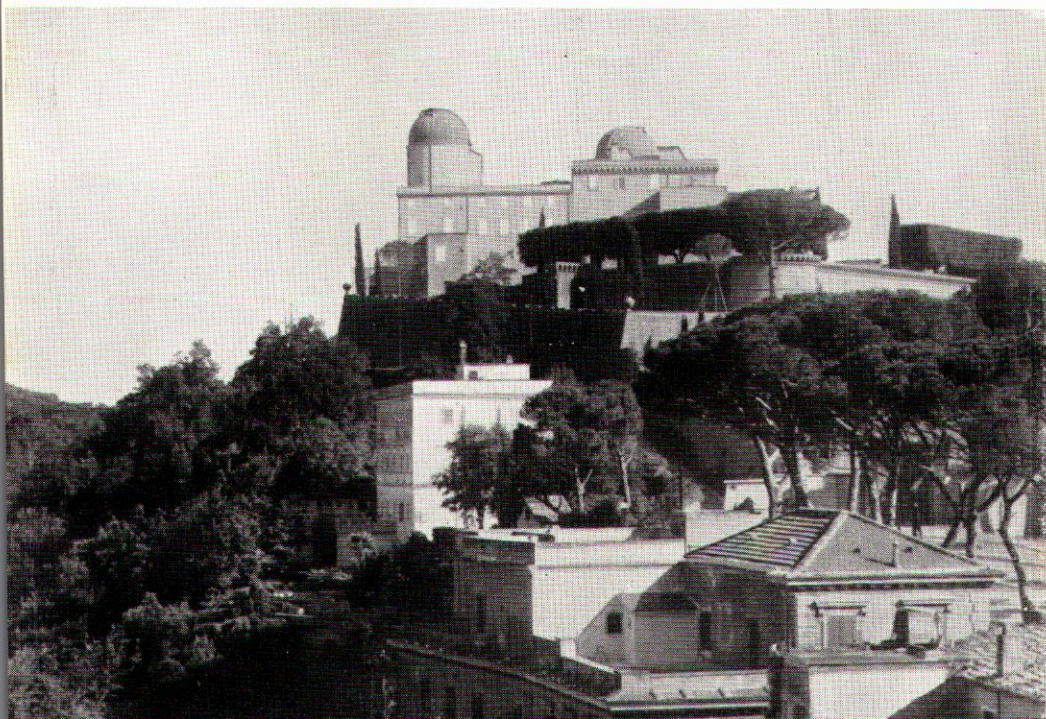
De Troonzaal.
(Foto Felici)

Op de modelboerderij (Foto D'Amico)

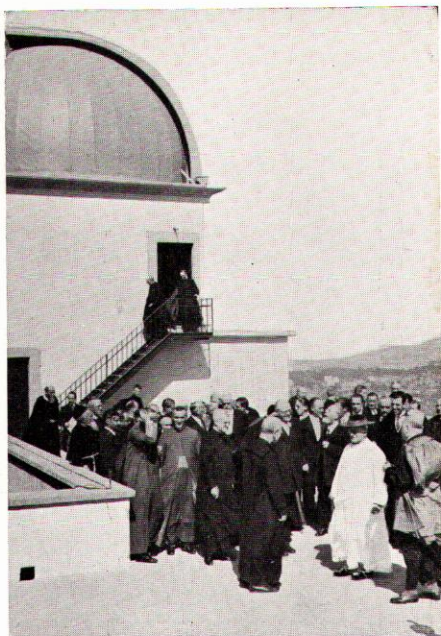
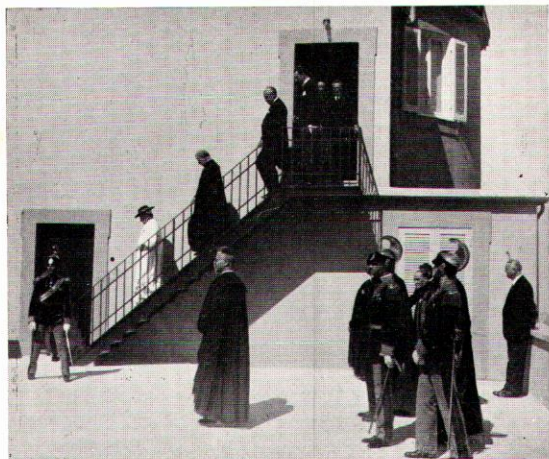
De koeien van Castelgandolfo

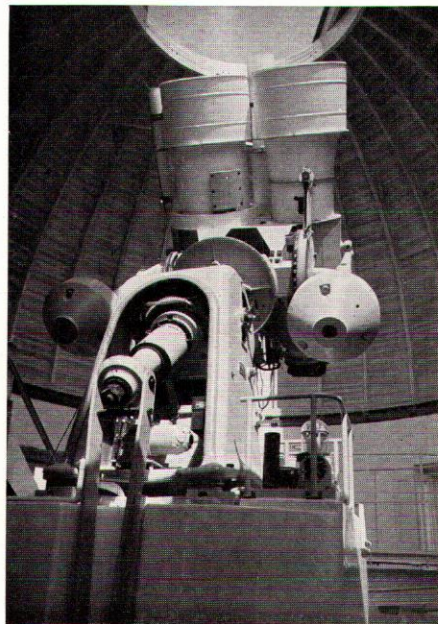
De Specola Vaticana te Castelgandolfo

Z.H. Paus Pius XI onderhoudt
zich met Dir. p. Dr. Stein S.J.

De Paus komt uit den
Sterrentoren.

Z. H. Paus Pius XI met de kardinalen
Pacelli en Bisleti

De groote kijker.

DE HEILIGE VAN DEN KRUISWEG

WIE heeft tegenwoordig op een of ander gebied niet een record behaald? Is het niet in het groot, zooals wereldvlucht of kanaalzwemming, dan maar in het klein.

Ook de Heiligen Gods hebben niet onder gedaan en dikwijls een record behaald, waar wij ons nu nog sterk over verwonderen. De een in zelfverloochening, in vasten, zich geeselen of slapen op den grond. Doe het de oude woestijnbewoners maar eens na om een groot gedeelte van uw leven op een pilaar of in een boom door te brengen! Een ander in vroomheidsoefeningen, in het reciteeren van het geheele Psalterium een paar maal per dag of het dagelijksch bidden van een tienduizend schietgebedjes. Weer een ander in practische zielzorg, als het houden van preeken en toespraken, het helpen van armen en zieken, het christelijk opvoeden der jeugd, enz. Sommigen in verachting van alles, wat God niet is, zooals de H. Ignatius en vooral de H. Filippus Neri, die wereldverachting maar heel weinig vond, zich-zelf verachten (*sperne te sperni*) 't best, hetgeen hij dan ook herhaaldelijk in practijk bracht; met welke ladder der volmaaktheid een zijner leerlingen echter nog niet tevreden was en meende, dat men uit liefde tot den God-mensch, die om wille van de menschen zich vrijwillig had laten versmaden tot den schandelijken kruisdood toe, nog verder moest gaan en gaarne moest willen, moest verlangen en zoeken veracht te worden (*ama te sperni*), hetgeen eigenlijk Thomas a Kempis ons vroeger reeds geleerd had, niet zoozeer met zijn (*ama nesciri et pro nihilo*

reputari) „bemin onbekend te blijven en voor niets gerekend te worden” als wel met zijn (oportet te stultum fiere propter Christum) „om Christus’ wil moet gij als een dwaas willen worden beschouwd, indien ge een godvruchtig leven wilt leiden”; hij paste in de Imitatio I, 17 op ons toe wat Paulus over zich zelve aan de Corinthiërs schreef: „Wij zijn dwazen geworden omwille van Christus”.

In den geest van den leerling, die aan Filippus Neriüs deze rake opmerking maakte, werkte later Paulus Hieronymus, uit Porto Maurizio afkomstig (later als Franciscaan Leonardus genoemd). In zijn Romeinschen studententijd (aan het Collegium Romanum der Jezuïeten) voelde hij zich sterk tot de paters Oratorianen en de Congregatie, door den H. Filippus Neriüs gesticht, aange trokken. Hij begeleidde deze apostelen van Rome herhaaldelijk bij hun periodieke bezoeken aan gevangenen en hospitalen, gelukkig een straal van blijdschap en hoop te kunnen storten in de harten van maatschappelijk uitgestootenen of hulpelooze zieken; geregeld was hij ook tegenwoordig en hielp hij bij de volkspredicaties en godsdienstoefeningen, die de volgelingen van Filippus in het Colosseum hielden om daardoor bij het Romeinsche volk de herinnering levendig te houden aan het roemrijke katholieke verleden van Rome en aan alle vervolgingen en martelingen, welke de eerste christenen omwille van hun geloof blijmoedig hadden doorstaan.

Het record, dat op rekening van den H. Leonardus van Porto Maurizio moet gesteld worden, werd behaald in het oprichten van Kruiswegstaties. (p. 154)

Niet minder dan zes honderd tien Kruiswegen heeft hij in zijn apostolisch leven opgericht, drie en veertig in Rome en vijf honderd zeven en zestig in het overige deel van Italië. Hij is dan ook in waarheid „de Apostel van den Kruisweg” geweest, wekte in zijn missie-preeken onophoudelijk het volk tot deze vrome godsdienstoefening op en schreef een klein practisch boekje, dat

altijd de leidraad geweest is en nu nog in onze dagen als handleiding gebruikt wordt bij het bidden van den Kruisweg; bij elke statie eerst een korte overweging over het lijden, dan een practische toepassing op ons eigen geestelijk leven en eindelijk eenige schietgebeden tot Jesus en Maria.

Pater Leonardus begon ermee in zijn geboorteplaats Porto Maurizio aan de Italiaansche Riviera (welk plaatsje nu officiëel den naam van Imperia draagt), waarheen hij na zijn priesterwijding en na een ernstige ziekte tot herstel van zijn zwakke gezondheid gezonden werd. Op het plein voor het Franciscanerconvent richtte hij voor het volk en in den fraterstuin voor zijn ordebroeders veertien kapelletjes op met voorstellingen van een of andere scène uit het lijden van onzen Heiland, spoorde door woord en voorbeeld zijn medebroeders aan dikwijls op deze wijze het lijden van Christus te overwegen en riep het volk iederen tweeden Zondag van de maand tezamen om gemeenschappelijk dien lijdensweg te gaan en zich in den geest te verplaatsen naar de stad Jeruzalem en in den tijd, dat Onze Heer zelf dien smartelijken weg des kruises ging.

Zijn verder priesterleven heeft pater Leonardus succesvol besteed door als missieprediker in Italië rond te trekken en telkens bij gelegenheid eener missie de Kruiswegstaties op te richten en de practijk der Kruiswegoefening sterk aan te bevelen. Hij stelde dan echter zijn eischen, die gewoonlijk ingevuld werden: bij de oprichting van een Kruisweg moest de geestelijkheid in de processie voorop gaan en de Bisschop aan het hoofd van den stoet, blootsvoets en een zwaar kruis dragend op zijn schouders. Maar men luisterde naar hem en deed, zooals hij verlangde.

Tot in Rome toe, waar hij bij gelegenheid van het Anno Santo, het Heilige Jaar van 1750, een veertien-daagsche missie preekte op de Piazza Navona, waarbij steeds meerdere Kardinalen en viermaal Paus Benedictus XIV zelf tegenwoordig was. Bij deze gelegenheid vroeg hij aan den Paus verlof in het Colosseum een

Kruisweg te mogen oprichten en veertien kapelletjes te mogen bouwen.

Bij de inwijding van dien Kruisweg preekte Leonardus zelf nog; maar dit was ook zijn laatste apostolische werkzaamheid. Op 25 November 1751 kwam hij tegen het donker worden zwaar ziek thuis en zeide tegen den portier, Broeder Diego: „Broeder, ik geloof, dat we God van harte moeten danken, dat Hij mij nu de genade wil geven, waarnaar ik steeds heb verlangd, om tusschen de muren van het klooster te mogen sterven.” Daarom hief hij, vóórdat hij het St. Bonaventuraconvent op den Palatijn binnenging, (p. 154) als dankbetuiging aan God blijde het Te Deum aan. De broeders begeleidden hem toen naar de ziekenkamer en riepen, toen ze zagen dat zijn toestand verergerde, spoedig een pater om hem de laatste H. Sacramenten toe te dienen. Den volgenden morgen vroeg de zieke als een gunst, of niet iemand naar het Vaticaan kon gezonden worden om aan paus Benedictus XIV nogmaals de kinderlijke gehoorzaamheid en volgzzaamheid van pater Leonardus te verzekeren. Maar dit hoefde niet; want de Paus zond zelf zijn huisprelaat Mgr. Belmonte om aan pater Leonardus een bijzonderen zegen over te brengen en de verzekering van 's Pausen welwillendheid en algeheele tevredenheid. Hierover verheugde pater Leonardus zich zeer. Want een paar jaar tevoren had hij zeer getwijfeld wat hem te doen stond en persoonlijk den Paus gevraagd: „Heilige Vader, wat moet ik doen? Zou ik mij niet achter de kloostermuren terugtrekken en zoo mij waardig voorbereiden voor den dood? Of is het Uw wensch, dat ik mijn apostolischen arbeid tot den dood toe voortzet?” De groote paus Benedictus XIV antwoordde daarop: „Een goed soldaat sterft met het zwaard in de hand.” Waarop pater Leonardus zijn moeizaam apostolaat hernam en als bekwaam en onvervaard strijder werkelijk op den bres viel met het scherpe zwaard in zijn sterke vuist. Hij stierf 26 November 1751 in den leeftijd van vijf en zeventig jaren, waarvan

hij er zeven en veertig aan preeken had besteed, rondtrekkend als volksmissionaris door bijna geheel Italië.

De stad Rome was bij deze doodsmare ten diepste getroffen. Toen den Paus het bericht van het afsterven van pater Leonardus ter oore was gekomen, zeide Zijne Heiligheid: „We hebben een groot verlies geleden, dat in zekeren zin toch ook voor ons een gewin is; want we hebben nu een krachtigen voorspreker bij God in den hemel”. (p. 154) Paus Pius VI verklaarde hem zalig en Pius IX heilig en het Romeinsche volk houdt hem nog steeds in hooge eere, vooral de „Broederschap der Minnaars van Jesus en Maria”, door hem bij de kerk van den H. Theodorus opgericht, aan wie hij op bijzondere wijze de devotie van de H. Kruisweg-oefening had aanbevolen en de geregelde voortzetting van de schoone practijk, om vooral gedurende den H. Vastentijd processiegewijze op te trekken naar het Colosseum en daar het lijden van Jesus Christus te overwegen.

Van dien tijd af is de gewoonte van het bidden van den Kruisweg algemeen geworden en vele heilige mannen en vrouwen zijn naderhand groote propagandisten van deze vrome oefening geworden, o.a. de H. Benedictus Labre, wiens heele leven eigenlijk niets anders dan een voortdurende kruisweg geweest is.

En heeft paus Benedictus XIV de Kruisweg-oefening niet de voortreffelijkste en heilzaamste van alle godsdienstoefeningen genoemd, welke het lijden van Onzen Heer tot voorwerp hebben, „omdat de Kruisweg-oefening ten eerste in staat is de zondaars te bekeeren en terug te brengen tot God, de lauwen in het geestelijk leven tot grooteren ijver aan te sporen en de rechtvaardigen uit liefde tot Jesus tot hoogere volmaaktheid op te voeren?”

OP CAMPO VERANO

AVANTI Signori per favore, naar voren Heeren, asjeblief; poco più avanti per cortesia, wat meer naar voren, asjeblief. Hij was er al heesch van, de dikke conducteur op de Circolare Esterna, die in de overvolle tram met alle mogelijke middelen nog een plaatsje wenschte te geven aan nieuwe reizigers. De tram stopte bij elke halteplaats, waar vele menschen verlangend stonden te wachten en vrij onzacht probeerden nog binnen te kunnen dringen; hetgeen onmogelijk bleek, omdat bijna niemand uitsteeg. Erger dan haringen in een ton stonden we daar opeengepakt, neen aaneengeplakt: op vóór- en achterbalcon en tusschen de zeven en dertig zitplaatsen stonden nog twee en negentig menschen in één tramwagen (ik heb ze geteld, hetgeen mogelijk was, omdat eenige kleine Italiaantjes juist vóór mijn lange persoonlijkheid stonden). En de wanhopige conducteur probeerde steeds nog bij te laden, om de reeds lang wachtende bezoekers van het Campo Santo niet te erg te leur te stellen.

De reizigers namen het nog al gemoedelijk op, zooals gewoonlijk hier in Rome het geval is. Ze waren blij, dat zij tenminste een klein plaatsje veroverd hadden; en misschien verheugden er zich eenigen ook wel over, dat ze een klein offertje konden brengen voor de dierbare dooden, die men vandaag, il giorno dei morti, op den dag der gestorvenen, ging bezoeken.

Bij de stopplaats San Lorenzo kwam er dan ook opluchting, beter gezegd, liep de tram leeg. (p. 163).

Eindelijk was ook ik buiten gekomen, meer gedragen dan loopend,

en probeerde bij adem te komen; want mijn borstkas had het zwaar te verduren gehad. Om mijn longen weer regelmatig werk te verschaffen, liep ik een eind de Via Tiburtina op, alvorens het groote kerkhof van Campo Verano binnen te gaan.

Ik wandelde langs primitieve tentjes waar witte asters en chrysanten te koop werden aangeboden en roode anjelieren en dahlia's in verschillende kleuren of combinaties van kleuren en het gekartelde groen van veelsoortige varens. Daarnaast stonden tentjes, waar men kaarsen kon koopen in alle grootten en dikten en vaselinlichtjes in gekleurd of ongekleurd glas en electrische peren met standers en hangers in verschillende vormen. Toen kwam ik voorbij winkels met marmeren en ijzeren grafkruisen, behouwen grafzerken en kunstige grafmonumenten; winkels met kleine kransen van groen geverfd metaal en reuzenkransen van levend groen en rozen; winkels, waar men doodkisten kon koopen van verschillenden kleur met zilveren en gouden versieringen, zelfs op afbetaling, en een vriend vertelde mij later, dat niet weinige Italianen zich bij hun leven reeds verzekeren om na hun dood in een fatsoenlijke kist begraven te worden.

Er was veel volk op straat. Na een half uur kwam ik vanzelf met den dichten volksstroom mede op het kerkhof, waar het een volte was, zooals ik me niet had voorgesteld. Half Rome scheen vandaag naar Campo Verano getogen. Ze wilden allen een groet brengen aan de dierbare afgestorvenen, die daar begraven waren, aan familieleden of vrienden, en een bouquet bloemen op het koude graf neerleggen en daar een paar kaarsen of vetlichtjes gedurende eenige uren laten branden. Toen later de donkerte was ingevallen, was het een prachtig en phantastisch gezicht al die lichtjes te zien flakkeren bij de ontelbare graven. In het midden stond een soort offeraltaar, dat het bestuur van het kerkhof er voor deze gelegenheid geplaatst had, en dat tot een vuurzee was omgetooverd met brandende olie, kaarsvet en kaarsenstompen. Eenige grafmonumenten wilde ik gaarne nog eens terugzien. U weet, dat Italië beroemd is om zijn kerkhoven, d.w.z. om de vele

prachtige marmeren grafmonumenten, die bijv. op het Campo Santo van Milaan, Genua en Rome algemeene bewondering afdwingen (al stooten ook eenige moderne, heidensche, te realistische monumenten af). Zou men niet zweren, dat de stoffige moeder en zoon op het graf Lombardi te Rome echte „zijden” kleeden dragen? Is de hooge kunst van den beeldhouwer niet te bewonderen, die diepe smart wist te groeven in het „gesluerde” gelaat van een vrouw, die een kelk in hare handen draagt? Wordt ge niet koud, als ge bij het grafmonument der familie Sanna staat, waar een moeder op het sterfbed ligt en het kleine zoontje schreiend de dekens wegtrekt, omdat moeder niet antwoordt en zich niet bewegen wil? Bij vele monumenten werd gebeden, bij eenigen werd geweend, of wel in stomme stilte of in luidruchtig gesnik.

Toen ging ik links de trap op en kwam bij het vrijstaande groote grafmonument der pauselijke zouaven, waarvan de meesten in den slag van Mentana gevallen zijn. St. Petrus reikt het ridderzwaard aan den christenstrijder. (p. 164) De vele Nederlandsche namen op het voetstuk noodigen dringend tot een kort gebed.

De geheele omgeving stemt tot mediteeren.

Graf naast graf, zerk naast zerk, kruis naast kruis. Daar liggen ze allen naast elkaar, rijken en armen, geleerden en onwetenden, ouden en jongen, voorname en eenvoudige lieden.

Op eenige graven ligt slechts een steen met naam en jaartal, verder niets; een ander graf is slechts met een symbolische voorstelling gesierd, waardoor beteekend wordt, dat voor hem of haar het leven geheel is afgelopen: een gebroken zuil of iets dergelijks. Daar hangt iets onzeglijks kouds en akeligs over zulke graven, die het absolute ongeloof van den gestorvene duidelijk verzinnebeelden. Het zijn hier gelukkig maar uitzonderingen.

Op bijna alle graven staat een teeken, een symbool, dat een lichtstraal werpt over het donkere graf, het heilige teeken des Kruises; het herinnert ons eraan, dat de doode is ontslapen in geloof aan

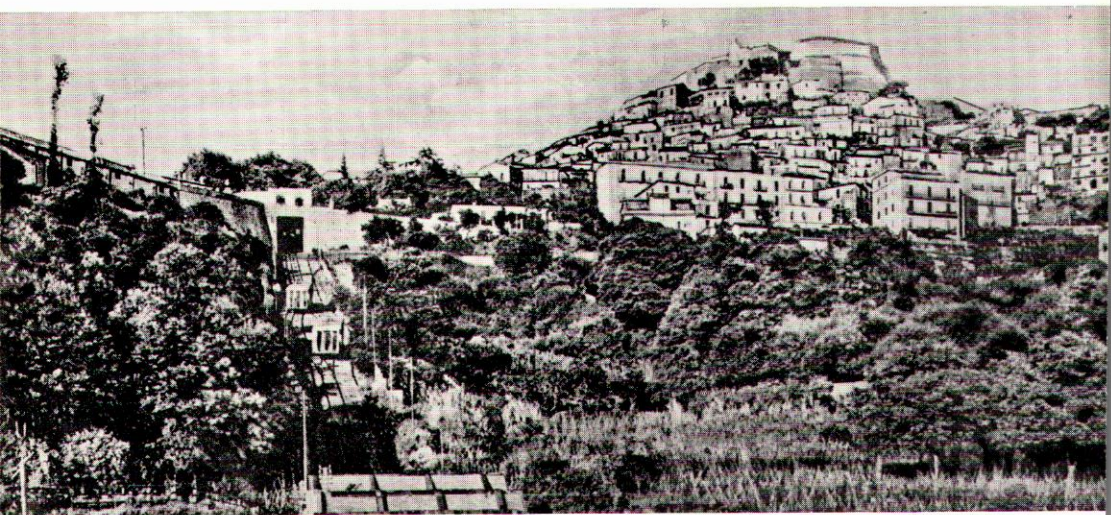
Het stadje Nemi met
het paleis Ruspoli

De aardbeiën van Nemi
zijn beroemd

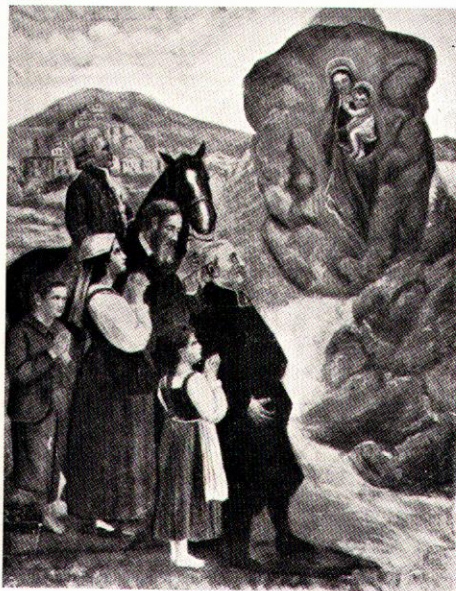
Een der schepen van
keizer Calligula

Gezicht op Roccadipapa

De nieuwe Bedevaartskerk van S. Maria del Tufo Caduto, van het gevallen steenblok

Hoe het wonder zou zijn geschied

zijn Goddelijken Verlosser en in hoop op Hem, die in het graf wilde worden gelegd, opdat wij met Hem zouden opstijgen tot de lichtende hoogten des hemels.

Neen, het is niet uit met den dood. Dan begint eerst het ware leven, waarin wij elkaar zullen wederzien, hoe smartelijk ook de scheiding was. Gelijk Christus is opgestaan uit het graf, na Zijn dood op het kruis, en het kruis voor Hem was de weg ter verheerlijking, — zoo geeft het kruis ook mij hoop op een glorieuze toekomst.

Het graf zegt me: stof zijt gij en tot stof zult ge wederkeeren. Maar het kruis spreekt me van de overwinning, die de Heer over dood en hel behaald heeft op het kruis. En het is me, evenals Constantijn een stem uit den hemel hoorde: In dit teeken zult gij overwinnen! Ook gij!

IN PROCESSIE NAAR DE STATIEKERK

GEBRUIKT U een Missaaltje? Dan hebt U zich zeker wel dikwijls afgevraagd, wat toch de woorden boven den tekst van de H. Mis mochten beteekenen: te Rome Statie in Sint-Pieter of in een der andere kerken. U treft deze verwijzing herhaaldelijk aan: op de Zondagen van den Advent, op alle Quatertemperdagen, op Kerstmis en volgende feestdagen, op Paschen en de geheele Paaschweek, op Hemelvaartsdag, Pinksteren, enz., op Zondag Septuagesima, Sexagesima, Quinquagesima en dan op alle dagen van den Vastentijd. Wat zou hiermede toch bedoeld zijn?

In het Hollandsch beteekent Statie gewoonlijk standplaats of ook wel station, waar de trein zijn halte heeft en wij dikwijls geduldig soms ongeduldig staan te wachten op de komst van dit (spoedig verouderde?) vervoermiddel. Ook gebruiken we het woord in de kerk, bij de H. Kruiswagoefening, waar het dan beteekent: een oogenblik blijven stilstaan om het kruiswegmysterie te overwien.

Heeft dit woord hier eenzelfde beteekenis? Sommigen ontkennen het absoluut en beweren, dat het latijnsche woord Statio in de oudheid aan de bijeenkomsten der Christenen werd gegeven, omdat deze samenkomsten op vastgelegde dagen (statutis temporibus) plaats hadden.

Maar heel waarschijnlijk en eenigszins gefundeerd lijkt me deze verklaring niet. Meer algemeen aangenomen is dan ook de volgende: het latijnsche Statio zou eigenlijk een militaire term

zijn, die zooveel beteekent als wachtpost; volgens beschikking van Keizer Augustus zouden namelijk zeven militaire staties, wacht-posten, dag en nacht waken over de rust en de orde in Rome. Deze vakterm is dan overgebracht op de samenkomsten der Christenen, deze geestelijke strijders van Christus, die op sommige dagen des jaars in kerken en op plaatsen, die door het verblijf van Apostelen en Martelaren geheiligd waren, samenkwamen, om daar te waken en te bidden en opnieuw moed en kracht te verzamelen voor den moeilijken strijd des levens. Deze samenkomsten werden volgens den H. Ambrosius († 397) staties genoemd, „omdat de geloovigen als opgesloten waren in deze wachtposten om de aanvallen der vijanden te kunnen weerstaan.”

In dien tijd bestond dus reeds de naam en de zaak. De gewoonte namelijk om de Romeinsche Statiekerken te bezoeken schijnt reeds uit het begin van onze jaartelling te stammen. In navolging van Jerusalem gingen spoedig ook te Rome geestelijkheid en volk, niet zelden met den Bisschop van Rome, den Paus, aan het hoofd, processiegewijze de heilige plaats bezoeken, waar eerbiedwaardige relikwieën van martelaren bewaard werden of waaraan bijzondere herinneringen, vooral uit den tijd der vervolgingen verbonden waren.

Gedurende de Christenvervolgingen ging het echter niet goed. Maar nauwelijks was het edict van Constantijn afgekondigd en was aan de Kerk de vrijheid gegeven om zich in het openbaar te vertoonen, of dit vrome gebruik kwam terstond weer op en ontwikkelde zich spoedig zeer sterk. De mensch wil nu een keer gaarne zijn overtuiging luid uitspreken en zijn innerlijke kracht ook naar buiten toonen. Manifesteeren heeft ons Katholieken altijd in het bloed gezeten. Het is ook onze plicht: moeten we ons heilig geloof niet als licht op den kandelaar laten schijnen en van de daken verkondigen, als het te pas komt? Zoo doen we nu bij onze feestelijke optochten en religieuze processies, en

zoo deden het reeds onze voorouders een goede zestien honderd jaren geleden te Rome.

In den H. Vastentijd hadden echter deze optochten meer het karakter van boete- en bidprocessies. Het volk verzamelde zich in een aangewezen kerk en trok processiegewijze uit, litanieën zingend, naar een andere kerk, de Statiekerk, waar de H. Mis werd opgedragen en het Eucharistische maal genuttigd: in den eersten tijd, tot aan paus Leo den Groote († 461) alleen naar de groote basilieken, later ook onder paus Gregorius den Groote († 604) naar de parochiekerken van Rome (de titelkerken); paus Gregorius II († 731) voegde er nog zeven andere kerken bij, die op de Donderdagen van den vastentijd bezocht moesten worden, welke dagen tot dan toe zonder bijzondere plechtigheden waren gebleven.

Voor al de H. Gregorius den Groote, de restaurator van de Romeinsche liturgie, moet het bezoeken der staties van den Vastentijd zeer aangemoedigd en definitief geregeld hebben. Hij bepaalde o.a. in welke volgorde de kerken bezocht moesten worden, stelde den liturgischen cyclus vast, die nu nog in het Missaal is aangegeven en slechts in de achtste eeuw door paus Gregorius II werd gecompleteerd. Bij deze indeeling schijnt paus Gregorius zich te hebben laten leiden door de 13 districten, waarin toentertijd Rome verdeeld was. Zoo werd de kerk van S. Sabina als de eerste statie bepaald, (p. 165) omdat de Aventijn als het eerste district der stad gold en S. Sabina daar de voor- naamste kerk was (door de goede zorgen der paters Dominicanen, die naast de kerk wederom hun generalaatshuis hebben ingericht, zooals ten tijde van den H. Dominicus, in de laatste jaren met archeologische kundigheid en maecentatische offervaardigheid gerestaureerd). In de kerk van den H. Anastasius werden op Aschwoensdag de geloovigen samen geroepen. Daar teekende de Paus de voorhoofden van priesters en volk met asch van gewijde palmen en ging vervolgens blootsvoets (een ritus, dien we bij oude Romeinsche boeteprocessies dikwijls gepracti-

zeerd zien), gevolgd door clerus en volk naar de kerk van de H. Sabina, waar de pontificale Hoogmis gecelebreerd werd en de Paus een predicatie hield.

Zoo ging het ook op andere dagen in den H. Vastentijd. Op het aangegeven uur verzamelden zich allen in een bepaalde kerk. Daar reciteerde de Paus het gebed over het verzamelde volk (collecta) en gaf het teeken, dat de processie, voorafgegaan door het Statiekruis, kon uittrekken onder het zingen van de Litanie van Alle Heiligen. Aangekomen bij de kerk, die als Statie was aangegeven, celebreerde dan de Paus de H. Mis, geassisteerd door subdiakens, diakens en priesters van de parochiekerken der stad. Gewoonlijk werd na de H. Mis de plaats afgekondigd, waar den volgenden dag Statie zou worden gehouden.

Om de geloovigen tot talrijke deelname aan de processie en tot veelvuldig bezoek van de statiekerken aan te sporen, zou paus Gregorius reeds aan deze oefening rijke aflaten hebben verbonden, die door latere pausen o.a. paus Bonifacius VIII († 1303) aanmerkelijk vermeerderd zijn.

Zoo trekt dan in den Vastentijd een vrome pelgrimage in processie langs de wegen van Rome, luide zingende en Gods barmhartigheid en de voorspraak der Heiligen afsmeeënd. Tegelijk wordt daardoor bij het volk de herinnering levendig gehouden aan de heilige plaatsen van Rome en wordt tevens de godsvrucht opgewekt tot hen, die alles, zelfs hun leven hebben weggeschonken voor de eer van God en het moedig bekennen der christelijke waarheid en die aan ons als kostbare erfenis hebben nagelaten het heilige Roomsche Geloof. Een groote bid- en boeteprocessie trekt uit ofwel op de heuvelen van Celius en Aventijn, ofwel in de dalen van Suburra en Velabro, ofwel naar de basilieken aan de Moeder Gods, aan de Apostelen, aan Clemens, Laurentius Cecilia, Agnes, e.a. toegewijd, evenzoo vele heerlijke gedenkteekenen der Kerk, waar martelaren hadden geleden en belijders gestreden en maagden als trouwe bruiden aan God zich hadden gegeven.

De Staties te Rome zijn niet slechts archeologische herinneringen van plechtigheden uit den goeden ouden tijd, maar levende realiteit heden ten dage.

Wel neemt Z.H. de Paus er niet meer aan deel, maar niet zelden een Romeinsche Kardinaal, vooral wanneer de Statiekerk als titelkerk aan dien Kardinaal is toegewezen; zoo maakte als Staatssecretaris Z. Em. Kardinaal Eug. Pacelli, steeds de processie mee in en om zijn titelkerk S. Giovanni e Paolo, die door de paters Passionisten op de Monte Celio wordt bediend. Gewoonlijk leidt een Bisschop de plechtigheid en zijn meerdere Bisschoppen in den stoet aanwezig. Veel priesters volgen en de studenten der internationale colleges, zoowel seculieren als regulieren, van alle lichaamskleur en kleedingsnit. Daarbij sluit zich dan een heel leger van vrome leeken aan, mannen zoowel als vrouwen, uit elken stand en uit elk land.

Hoe de plechtigheid dan thans geschiedt?

In de Statiekerk verzamelen zich de deelnemers ongeveer een uur voor zonsondergang. (p. 165) Dan stemt de onvermoeide ijveraar voor den wederopbloei der Statieplechtigheden, Mgr. Carlo Respighi, met geweldige stentorstem de Antiphone aan: „Moge de Heilige Maria en alle Heiligen, wij smeeken U, o Heer, ons overal ter zijde staan, opdat wij, terwijl wij hun verdiensten overwegen, hunne bescherming mogen ondervinden; verleen aan de wereld van onzen tijd uwen vrede en verwijder van Uwe Kerk al wat haar zou kunnen schaden.”

Daarna stelt de processie zich op en volgt het Statiekruis, dat door een priester of misdienaar gedragen wordt. Eerst wordt een rondgang door de kerk gemaakt, maar dan trekt men uit, de Litanie van Alle Heiligen en het Miserere zingend (p. 166). Soms is deze processie treffend en grijpt in de ziel; zooals bij de kerk van S. Agnese, waar een rondgang door de tuinen der nabijgelegen weeshuizen gemaakt wordt en alle weesjongetjes en weesmeisjes in devote houding een levende haag vormen, waardoor de processie heen moet trekken; of wanneer op den Aventijn uit de

kerk van S. Sabina wordt getrokken naar het internationale Benedictijnenklooster S. Anselmo, waar een groote schaar van monniken de processie opwacht, en men verder het blindeninstituut van S. Alessio passeert, waarvoor de blinde jongens staan opgesteld, die wel met ons medebidden en medezingen, maar ons helaas niet kunnen zien.

Teruggekomen in de Statiekerk zingt dan de officiëerende Bisschop eerst het Gebed van de H. Mis van dien dag en daarna de gebeden, die gewoonlijk na de Litanie van Alle Heiligen gereciteerd worden.

Besloten wordt de treffende plechtigheid met de vrome bede:

Dat de almachtige en barmhartige God ons verhoore,

En ons beschermte ten allen tijde. Amen.

XI. MADONNAVEREERING

DE STAD MET DE MARIABEELDEN

DOET ze wonderen?

— Wonderen, mijnheer? grandi miracoli! Ik zit hier altijd aan mijn klein tafeltje voor de deur schoenen te lappen en heb steeds het gezicht op de Madonna hier tegenover. Als het werk niet vlotten wil, roep ik Maria erbij en dan gaat het als 't ware vanzelf verder. Eén keer — mijnheer, ik vertel U de waarheid — viel me opeens de leest uit de handen en voelde ik een duizeling in mijn hoofd, zoodat ik van mijn kruk dreigde neer te vallen; het was een aanval van een beroerte, mijnheer; maar ik had nog juist den tijd „Maria Mia, aiutami; och Maria help mij” te roepen. Ik viel ook werkelijk op den grond en mijn arm was wat stijf; maar den volgenden dag kon ik weer gewoon aan mijn werk gaan. En ik zeg U, mijnheer, ik ben de eenigste niet, die Maria's hulp ondervindt, zooals U ziet.

We stonden in het nauwe steegje, dat van de Via della Pace achter de kerk van de Anima om, naar de Piazza Navona loopt, en praatten met een dikken schoenlapper, die de zorg op zich genomen had voor de „versiering” van een marmeren Madonna-reliëfje, in den blinden zijmuur van de Animakerk ingemetseld. Het zag er vreeselijk armzalig uit. Half verroeste conservenbussen, waaraan met ijzerdraad een hengel was gefabriceerd, waren tegen den kerkmuur gespijkerd en eenige verlepte roode

geraniums en witte anjelieren en slap hangende gele rozen vormden den bloemenkrans. Maar bij al degenen, die deze simpele bloemen bij den schoenmaker gebracht hadden om ze bij Maria op te hangen, was het eenvoudige geloof en het vaste vertrouwen op Maria's voorspraak even diep en onwrikbaar als bij onzen geestdriftvollen Crispinus.

Men telt ze bij honderden, de Madonna's in de straten van Rome: voornamelijk in de volksbuurten, maar toch ook tegen adellijke paleizen en officieele gouvernementgebouwen. (p. 166)

We gingen slechts eenige passen verder en kwamen bij de Via Zanardelli, die de Piazza Navona met den Tiber verbindt; een Maria-tenhemelopneming lachte ons minzaam tegen. Vroeger was de beeltenis lager geplaatst geweest, zoodat men ze beter kon onderscheiden. Maar tijdens den inval der Franschen in Rome in 1798 was deze Madonna het voorwerp geworden van heiligschennende onteering en werd daarom na den zegevierenden terugkeer van Paus Pius VII wat hooger bevestigd, en zij geniet nog steeds groote vereering bij de Romeinen, zooals wel uit de inscriptie „Mater Dei” blijkt, welke voor eenige jaren is aangebracht, toen we het eeuwfeest van het Concilie van Ephese herdachten.

Op de Piazza Navona zelf werd in November van het jaar 1938 tegen den gevel van een nieuw opgetrokken paleis onder handgeklap van een groote menigte en muziek van de jonge fascisten een „Madonna met Kind”, een middeleeuwsche „O. L. Vrouw van Genade” bevestigd, die overhuifd wordt door een verguld barok baldakijn, terwijl er onder de devotielamp altijd brandt en de artistieke bloemenbak steeds met frissche bloemen is gevuld.

In de Via dei Coronari links wemelt het van Madonna's. Vooral vindt het eenvoudige werkvolk troost en steun en devotie bij een hoektempeltje, waarin een Mariabeeld staat, terwijl Jesus op de wolken verschijnend haar de kroon op het hoofd plaatst en Engelen komen aanvliegen en kwistig bloemen strooien. De armsten en meest verlatenen in deze volksbuurt komen bij het

beeld hun hart uitstorten. 's Avonds branden er gewoonlijk verschillende stompjes kaars, die met hun bevende vlammen ons de zorgen en smarten uitbeelden van de bevende menschenhanden en sidderende menschenharten, die in dit leven weinig anders gevonden hebben dan lijden en tegenspoed en gebrek, maar door het geloof gesterkt moedig dien lijdensweg opgaan en in hun druk en kommer geduld vinden en uithoudingsvermogen bij de gedachte aan een eeuwige bekroning in den hemel.

In de Via dei Portoghesi rechts, tegenover de kerk van den H. Antonius (rijk aan een kostbare marmer-bekleeding, welke oorspronkelijk voor de kerk van den H. Ignatius bestemd was, maar na de opheffing van de Sociëteit van Jesus in 1773 door Paus Clemens XIV aan deze Antoniuskerk werd toegewezen) licht U reeds van verre een boog van electrische lampen tegen rondom een Mariabeeld op een middeleeuwsche toren, die den eigenaardigen naam van „Torre della Scimmia, Apentoren" draagt. (p. 166) Hier woonde eens een man, die als geliefd huisdier er een grooten aap op nahield. Op een goeden dag greep die aap plotseling een klein kindje vast, dat door moeder voor de deur te koesteren was gelegd in de warme zon, en klom er mede den hoogen toren op tot aan den top, waar het angstige volk den aap zag zitten met het schreiende kind in zijn armen. De doodelijk bevreesde ouders deden een gelofte, dat, als het kind hun veilig zou worden teruggegeven, zij een beeld van Onze Lieve Vrouw boven op den toren zouden plaatsen en een geldstichting zouden maken, opdat dag en nacht steeds een lamp voor dit Madonna-beeld zou kunnen branden. Toen keek de aap naar beneden, naar boven, naar rechts en naar links, stond langzaam op, nog altijd met zijn eenen poot het kind omstrengeld houdend, gleed voorzichtig langs de watergoot van den toren naar beneden en legde rustig en veilig het kind neer op den grond. De dankbare ouders zijn getrouw hun belofte nagekomen. Want nog steeds brandt de lamp voor het Mariabeeld hoog boven op den Apentoren.

De meest beroemde Madonna van Rome is echter de Madonna dell' Archetto, (p. 175) een schilderij van Domenico Muratori, leerling van Caracci, dat geplaatst was onder een soort verbindingsboog tusschen het paleis Casali en het gebouw van de St. Antoniusbroederschap (achter de kerk van S. Marcello in de Via Archetto 3) en waarover een heel boek is volgeschreven door Mgr. Giovanni Marchetti, later tit. Aartsbisschop van Ancira. Op deze plaats werd in 1851 door architect Virginio Vespignani een kleine kapel gebouwd, die om de volmaakte harmonie van het geheel, de sierlijkheid van al haar onderdeelen, de rijke gouddecoratie en de kunstige beschildering (vooral het koepelplafond met de beeltenis van de Onbevleekt Ontvangene) door de Italiaansche Regeering tot staatsmonument is verklaard. Boven het altaar rust op twee wit marmeren zuiltjes een soort tabernakel, in welker nis in een verguld, kunstig uitgesneden omlijsting de miraculeuze Madonna staat met het onderschrift: Causa Nostrae Laetitiae, Oorzaak Onze Blijdschap.

In het boek van Mgr. Marchetti zijn alle documenten vastgelegd, o.a. het decreet van 28 Februari 1797 van den Kardinaal-Vicaris van Rome, waarbij als bewezen wordt aangenomen, dat Maria meermalen haar oogen zou hebben geopend en gesloten en andere wonderen zou hebben gewrocht ten teken van hare bijzondere toegenegenheid en medevoelen met het Romeinsche volk, dat nog droevige dagen zou moeten doormaken. Want de Jacobijnen zouden de Eeuwige Stad overvallen en plunderen en den Plaatsbeksleeder van Christus op aarde, paus Pius VI, onder ongehoord lijden van zijn zetel wegsleuren en gevankelijk naar Frankrijk voeren, waar hij te Valence in ballingschap stierf.

Ziehier dan de eerste wonderen. Toen de musicus Antonio Ambrosini hier 9 Juli 1796 om twaalf uur passeerde en naar gewoonte de Madonna groette, zag hij tot zijn groote verwondering de oogen van Maria gesloten. Hij twijfelde aan zich zelf en legde de hand boven zijn oogen om het sterke licht te keeren, en keek goed toe, maar de oogen bleven gesloten; toen deed hij zelf zijn

oogen eenigen tijd toe om ze wat rust te geven, maar bij het opzien waren de oogen van Maria nog altijd gesloten; doch korten tijd daarna zag hij ze open gaan en keken de beminnelijke oogen van Maria weer goedmoedig op hem neer.

De mare van dit wonder verspreidde zich spoedig in Rome en velen stroomden toe om het Madonnabeeld te zien en Maria's hulp af te smeeken; o.a. ook een arme vrouw van de parochie van S. Maria sopra Minerva, die niet zonder moeite haar elfjarig dochtertje, van de geboorte af lam, Marianne Maronti, op de armen naar Maria droeg. Nauwelijks waren zij bij deze Maria-beeltenis aangekomen „of het kind voelde zich en was plotseling geheel genezen, ten aanschouwe van al het eromheen staande volk, dat nu met nog grooter vuur begon te jubelen, roepende: Eo Evviva Maria.”

Van vele Madonna's in Rome's straten worden zulke wonderbare gebeurtenissen verhaald; daarom groet de Romein zoo hoffelijk de Madonna op den hoek van zijn huis. (p. 175) Maar bij de uitvoering van de nieuwe grootsche reguleerings- en bouwplannen om breede verkeersaderen in Rome te scheppen en nieuwe huizencomplexen in Rome te bouwen, zoodat Rome over een paar jaar een stad van twee millioen inwoners kan zijn, worden niet weinige huizen gesloopt, wier hoeken met een Mariabeeltenis waren versierd. Deze Madonna's zijn voor een groot gedeelte in zijkapellen van kerken of sacristieën of geestelijke instituten ondergebracht; eenige hebben echter in de nieuwe stadswijken een eervolle plaats gekregen tegen den muur van een moderne woningflat. De stadsarchitect Antonio Munnoz dringt er zelfs op aan en draagt er met het parlamentslid Martire zorg voor, dat bij het neerhalen van huizen niet de in vereering zijnde Madonna's worden beschadigd, maar voorzichtig worden uitgelicht en in daartoe bestemde lokalen van het Gouvernementsgebouw bewaard.

Men wil Rome gaarne dat Madonnakarakter laten behouden en zorgt dan ook voor het restaureeren van verwaarloosde devotiekapelletjes en van de Mariabeeltenissen op de stadspoorten van

Rome. Vroeger was op iedere Romeinsche stadspoort een Madonna geplaatst, opdat de pelgrim zijn eersten groet aan Maria zou brengen, als hij naar de Eeuwige Stad kwam om op de graven der Apostelen te bidden of zijn eerbied te betuigen aan den opvolger van Petrus. Onlangs is nog de groote mozaiekvoorstelling van Maria op de Porta Pia allerkeurigst hersteld en schittert 's avonds in het electrische licht, reeds van verre zichtbaar voor allen, die vanaf de Via Nomentana Rome naderen.

Zoo mogen nog lang de vele Mariabeeltenissen op straten en pleinen bijdragen, dat bij het Romeinsche volk de Mariavereering steeds levendig blijve; want, zoo schreef reeds in 1853 Alessandro Rufini: „een der grootste glories van het Romeinsche volk is steeds zijn bizonder vertrouwen geweest op Maria en zijn levendige devotie jegens de allerzaligste Moeder Gods, de uitdeelster van alle genadegaven, de toevlucht der bedrukten, de goedgunstige voorspreekster voor eenieder, die zich aan haar machtige bescherming toevertrouwt.”

OP WEG NAAR GENAZZANO

KLAAR? De auto staat voor!

De professor, die met ons mee zou rijden, zat nog rustig op zijn kamer in diep gepeins van week-end-gedachten. Toen hij door ons geroep uit zijn meditatie was opgeschrikt, duurde het juist nog vijftien minuten, alvorens hij zich bij ons gezelschap had aangesloten; twee minuten daarna waren we het gelukkig eens geworden, wie achterin, wie op de stoeltjes en wie bij den chauffeur zou mogen zitten.

Toen we echter eenmaal zaten, ging het in vliegende vaart den Aventijn af, Rome uit (p. 175), tusschen de Albana- en Sabina-bergen door naar het hooggelegen Palestrina, waar we een kleine halte zouden maken. (p. 176)

Van Palestrina hebt U natuurlijk gehoord. Ik bedoel van dien grooten musicus, hersteller van den R. K. Kerkzang en componist bij Gods genade van verheven kerkmuziek, zooals bijv. van de beroemde Missa Papae Marcelli, welke ook in Nederland nog al eens uitgevoerd wordt. Die „muziekkoning", zooals zijn tijdgenooten hem noemden, heette eigenlijk niet Palestrina, maar kwam van Palestrina. (p. 176) Zijn eigenlijke naam was Pierluigi. Toen hij naar Rome kwam als zanger bij de pauselijke kapel en daar grooten naam maakte, vooral als kapelmeester, eerst in Maria Maggiore, later in Sint Pieter, waar hij ook nabij de koor-kapel begraven ligt, werd hij gewoonlijk, om hem van andere

Piet-Aloysiussen te onderscheiden, genoemd naar de plaats, waar hij geboren was, zooals vroeger wel meer gebeurde en de paters Capucijnen thans nog doen. Als U dus wel eens den naam van dien grootmeester der kerkmuziek uitgesproken hebt, noemde U eigenlijk de plaats, die een 40 K.M. van Rome aflight, in den Romeinschen tijd den naam van Praeneste droeg en een heele geschiedenis achter zich heeft.

De stad Praeneste is namelijk ouder dan Rome. Men vindt er nu nog cyclopische muurresten van zware onregelmatig gehouwen steenblokken rondom de geheele stad, hetgeen op een vóór-Romeinsche sterke vesting duidt. In 380 vóór Christus werd de stad echter door Camillus veroverd en is sindsdien aan de Romeinen onderdanig geweest, die de plaats gaarne om haar hooge ligging als zomerverblijf kozen (Horatius); waarmede echter niet gezegd is, dat de heerschers van Rome nooit geen last meer gehad hebben van de heeren van Palestrina. Integendeel, bijna altijd, tot in de latere middeleeuwen toe, is Palestrina het voorwerp en het tooneel van bloedigen strijd geweest, ook tusschen Pausen en de machtige Colonna's. Deze moesten later onderdoen voor de Barberini's, die op de plaats en met het materiaal van den rijken Fortunatempel een prachtig paleis bouwden, dat om zijn oude mozaïeken algemeen bekend is en daarom nu als museum ingericht.

Reeds in den keizertijd was boven op den top van den berg een burcht gebouwd, die later door de Colonna's als een Fortezza tegen Rome werd omgebouwd en ingericht; hier heeft volgens een inschrift de Franciscaansche dichter van het beroemde Stabat Mater, Jacopone da Todi, ten tijde van paus Bonifacius VIII (1294-1303) eenigen tijd gevangen gezeten. De weg naar het kasteel di S. Pietro is niet gemakkelijk, maar het heerlijke panorama, waarvan men boven geniet (750 M.), vergoedt al de doorgestane vermoeienis. (p. 176) Men overziet de wijde campagna, waaruit de St. Pieterskoepel van Rome scherp oprijst, tot aan de Middellandsche Zee, rechts den hoekigen Soracte met het kale

Sabijsche gebergte en ernaast de begroeide Albanabergen, links het diepe Saccodal met daarachter het blauwige Volskergebergte. Vandaag kwamen we echter niet zoo ver, niet verder dan de kathedraal van Palestrina, die aan den jeugdigen martelaar, den H. Agápitus is toegewijd. De kerk stamt uit de vierde eeuw, is echter door paus Paschalis I in de negende eeuw omgebouwd en in de laatste jaren zoo sterk gerestaureerd, dat van het oorspronkelijke nog maar weinig overgebleven is. Toch maakte de kerk op ons een rustigen en devoten indruk, die nog verhoogd werd door het groene doek achter het hoofdaltaar, hetwelk den marteldood van S. Agápitus ons levendig voor oogen stelde. Om wille van zijn volharden in het christelijk geloof zou namelijk ten tijde van keizer Aurelius deze vijftien-jarige jongeling eerst met riemen geëeseld zijn, toen in een donkeren kerker geworpen, waar hem vier dagen lang geen eten of drinken gegeven werd; daarna gebrand zijn met gloeiende kolen en opnieuw geëeseld; vervolgens aan de beenen opgehangen boven een rookend vuur, dat hem moest verstikken, maar niet deerde; dan met kokend water begoten; daarna voor de wilde dieren geworpen, die hem niet aanraakten; eindelijk te Praeneste met het zwaard gedood, zooals het Brevier van 18 Augustus ons vertelt.

We kwamen op dien dag niet verder dan de kathedraal, omdat we onmogelijk verder konden, ten minste niet met onzen auto. Er was namelijk dien dag juist jaarmarkt in Palestrina en bij gebrek aan stadspleinen werd die markt in de toch al niet breede straten van het stadje gehouden. Met veel lawaai van zijn claxon wist onze moedige chauffeur de menschen juist zoover te doen terugschrikken, dat we er doorheen konden.

Bij de kathedraal staakten we echter ons schoone pogen, stapten maar uit den wagen en hadden veel te zien en nog meer bekijks. We moesten oppassen de nieuwe vloer- en tafelkleeden, die door de verkoopers op den grond waren uitgespreid, niet met onze stoffige schoenen te bevuilen, geen borden, schalen, potten en

kannen per ongeluk stuk te trappen, niet met onzen toog aan harken en gaffels te blijven vasthaken en geen mand met appelen, wijndruiven, kool of stengels omver te loopen. De geheele kostbare inhoud van galanteriewinkels en ijzerwinkels, groentewinkels en kleerenwinkels, boeken-, hoeden- en schoenenwinkels, slagerijen en bakkerijen was op straat uitgestald, en de boeren en boerinnen uit den omtrek, groot en klein, drentelden nieuwsgierig in dit goed gesorteerde openlucht-warenhuis rond en keken met bewonderende en begeerige oogen naar al dat schoons en heerlijks en fijs, dat hier voor weinig geld te koop werd aangeboden.

De bewoners van Palestrina zelf schenen grootere belangstelling voor onze personen, vooral voor één van ons, te hebben. We hadden namelijk een bisschop in ons gezelschap, die aan zijn paarse knoopjes spoedig als zoodanig werd herkend. Nu wilde het geval, dat het bisdom Palestrina reeds eenigen tijd vacant was, hetgeen met een toekomstige hervorming der sub-urbicaire bisdommen schijnt samen te hangen. De menschen verlangden daar echter zeer sterk, weer een bisschop in hun midden te hebben en zagen onzen doorluchtigen gast voor een bisschopscandidaat aan, die eens poolshoogte kwam nemen. Hij trof het vandaag bijzonder, dachten ze; want Palestrina vertoonde zich op zijn best. Wij vonden dat niet, maakten daarom maar spoedig rechtsomkeer, zochten onzen achtergebleven auto weer op en reden langzaam weg door de samengepakte menigte. Toen we buiten de oude stadspoort, de Zonnepoort, Porta del sole, gekomen waren, kon wat meer gas gegeven worden en ging het in vlugger tempo over den grooten straatweg langs een vervallen kerkje, dat op de martelplaats van Sint Agápitus is opgericht, en door het flinke dorp Cave, waarvan men zegt dat het evenveel priesters heeft voortgebracht als het inwoners telt, naar het pelgrimsoord Genazzano, dat we reeds van verre konden begroeten, wjl het boven op een berg is gebouwd en dus geheel den omtrek domineert.

De chauffeur had vernomen, dat we daar bij O. L. Vrouw van

Goeden Raad op bezoek wilden gaan, (p. 187) en wist ook, dat het heiligdom van de Madonna boven in het stadje gelegen was. Dies volgde hij een slingerweg rondom den berg omhoog, tot we eindelijk op den top waren aangekomen en vlak bij de bedevaartskerk, die door de paters Augustijnen bediend wordt, konden uitstappen.

BIJ O.L. VROUW VAN GOEDEN RAAD

EENIGEN uit ons klein gezelschap waren vroeger reeds bij O.L. Vrouw van Genazzano geweest, voelden zich in de kerk thuis en wisten dus den weg; zij gingen dan ook recht op het devotiekapelletje af, dat links vooraan bij den nieuwbouw intact is gelaten en dat de wonderdadige Mariabeeltenis bevat. We knielden voor het zware ijzeren hek neer en begonnen maar vast te bidden. (p. 177)

Spoedig kwam een oude pater, aan wien de zorg voor dit heilighdom scheen opgedragen, rammelend met een dikken bos sleutels aangesloft, maakte het hek open en noodigde ons vriendelijk uit binnen het kapelletje te komen en daar op een knielbank ons gebed voort te zetten. Hij probeerde met ietwat bevende hand een paar kaarsen aan te steken, en trok toen een geborduurd, met goud bestikt gordijntje op, dat tot nu toe de beeltenis voor ons verhuld had. De goede man wilde ons terstond de geschiedenis van het genadebeeld gaan vertellen, maar wij lieten ons vooreerst nog niet in ons vroom gebed verstoren: om beurten baden we een tientje van den Rozenkrans voor, bevalen al onze belangen en van onze dierbaren bijzonder aan de bescherming van Maria aan en vroegen haar dringend, dat zij toch altijd voor ons een lieve Moeder van Goeden Raad mocht zijn, die in moeilijke levensomstandigheden ons verstand zou verlichten en ons goeden raad geven om den juisten weg te vinden en te bewandelen, die aan God zou behagen. We baden nog de Litanie van O. L.

Vrouw en genoten eenige oogenblikken in stilte van het nabijzijn van onze goede Moeder.

Toen gingen we de Madonna eens van meer nabij beschouwen. Het is een beeltenis van de Moeder Gods met haar Kindje op den arm, in zachte kleuren op kalk geschilderd, wel eenigszins gelijkend op de prentjes van O.L. Vrouw van Goeden Raad, die in Nederland verspreid worden, maar niet zoo hard van kleur. Zelden heb ik een Madonna met vreedzamer blik gezien. Met haar rustige oogen ziet zij u zoo vriendelijk aan en glimlacht u toe en noodigt u uit, toch al uw vertrouwen op haar moederlijke bescherming te stellen. „Ik ben ook uw Moeder, vergeet dat niet, evenals van Jesus (dien zij in moederlijke liefde vertrouwelijk naar zich toehaalt); heb toch geen angst en zorgen; ook over u zal ik mijn moederzorgen uitstrekken en ook u helpen in al uw moeilijkheden en beschermen in al uw nooden, als ge uw vertrouwen maar stelt op mij!”

De goede pater vond, dat we nu lang genoeg gebeden en gekeken hadden en ging ons met Italiaansche omslachtigheid de geschiedenis van O.L. Vrouw van Goeden Raad vertellen.

Hij begon met te zeggen, dat de devotie tot O.L. Vrouw van Goeden Raad over de geheele wereld verspreid was, hetgeen ook wij heel goed wisten. We zeiden hem zelfs, dat we uit Holland kwamen, waar kerken en vereenigingen en gebouwen aan O.L. Vrouw van Genazzano zijn toegewijd.

— Uit Holland, zei hij, Amsterdam? daar hebben we een vaandel van.

En hij leidde ons naar de bijsacristie en toonde ons het donker-roode mooie Amsterdamsche vaandel, dat daar zoo waardig tusschen de andere naties Nederland vertegenwoordigt.

— Maar de geschiedenis, pater, vroegen wij toen.

— Jawel, die geschiedenis; die is al heel oud; die is al bijna vierhonderd vijf en zeventig jaren oud. Wij, paters Augustijnen waren

toen al lang hier in Genazzano, maar bedienden slechts een klein vervallen Mariakerkje, dat als een ruïne spoedig in elkaar dreigde te storten. Onze paters hadden helaas geen middelen om het kerkje op te knappen en te restaureeren; maar een goede tertiariis van ons wilde die moeilijke taak op zich nemen en aan het kerkje weer een fatsoenlijk aanzien geven. Men begon met het moeilijke restauratiewerk; maar, zooals wel eens meer gebeurt, het werk viel tegen. En het goede mensch, die vrome ziel had helaas geen geld genoeg om de restauratie tot een gelukkig einde te brengen. Het werk was half af en moest toen worden gestaakt. Men lachte de paters uit en de goede juffrouw ook, die al haar geld erbij verloren had. Maar onze goede tertiariis had haar groot vertrouwen op God en op de hulp van Maria niet verloren en zij hield maar niet op aan iedereen, die het hooren wilde, te verklaren, dat het begonnen werk zeker ten einde zou worden gebracht en dat het zou gebeuren nog vóór haar dood door de wonderbare hulp van Maria.

Werkelijk, zóó gebeurde. Den 25sten April 1467, korten tijd nadat de restauratiewerkzaamheden waren neergelegd, verscheen opeens wonderbaar tegen den half voltooiden muur van de kerk een mooie Mariabeeltenis. Dát was toch wel voor allen een bewijs, dat Maria de voltooiing van dit heiligdom wenschte. Toen gingen alle inwoners van Genazzano zich beijveren het benoodigde geld bij elkaar te brengen om het kerkje keurig te herstellen en aan Maria een waardig heiligdom te geven.

— Staat dat alles wel historisch vast, pater? vroeg toen de professor, die ex professo voor iedere bewering een degelijk bewijs vraagt.

— Ja, historisch is dat alles heel zeker, bevestigde de pater met een geloof in zijn blik, dat bergen zou verzetten. De HoogEerw. pater generaal van de Orde, een tijdgenoot, pater Ambrosius van Cori, vertelt, dat deze wonderbare gebeurtenis heeft plaats

gegrepen in den tijd, toen hij provinciaal van de Romeinsche provincie der paters Augustijnen was. Zeker is ook, dat er toen in Genazzano heel veel wonderen zijn geschied, die in geheel Italië bekend zijn geworden. En gelooft U niet, dat de devotie van O.L. Vrouw van Goeden Raad veel goeds in de wereld gesticht heeft? En zou O.L. Heer dat hebben toegelaten, als de godsvrucht van O.L. Vrouw van Goeden Raad op een leugen steunde?

— Maar, pater, waar kwam die wonderbare beeltenis zoo ineens vandaan? uit den hemel? vroeg de professor.

— Neen, verzekerde de pater, van Scutari uit Albanië, aan den anderen kant van de Adriatische Zee. Daar genoot deze Maria-beeltenis groote vereering. Maar rondom Scutari werd de ijzeren ring der Muzelmannen hoe langer hoe nauwer toegehaald. En zie, een paar dagen, voordat de stad viel in de handen van de Mohammedanen, verdween deze beeltenis ineens voor de oogen van het volk.

Twee pelgrims, die van Scutari naar Genazzano kwamen, korten tijd nadat de beeltenis hier tegen den muur van de kerk wonderbaar bevestigd was, waren verrukt en juichten luide, toen zij hun Madonna hier in Genazzano weer terugvonden, en zij namen het op als een teeken des hemels, dat Maria wilde, dat zij hier moest blijven wonen.

Nu zijn er eeuwen over heen gegaan en nog altijd is bij de katholieken van Scutari de oude traditie levendig gebleven. Scutari erkent in het beeld van Genazzano de beeltenis, die eens de hare is geweest, en het geloovige Albaneesche volk heeft ook nu nog veel devotie tot O.L. Vrouw van Goeden Raad. En ieder christen vereert haar. Om met de pausen te beginnen: paus Urbanus VIII en paus Pius IX zijn beiden zelf hier geweest; paus Leo XIII voegde den titel van O.L. Vrouw van Goeden Raad in de Litanie van Maria in, en paus Pius XI heeft de Broederschap tot Aartsbroederschap „Primaria” verheven.

En ge moet maar eens een tijdje hier geweest zijn, om te zien, wat

een gunsten Maria hier uitdeelt: hoevelen zijn niet met gebogen hoofd, gedrukt door allerlei zorgen, hier in deze kerk gekomen en zijn heengegaan gesterkt en getroost en vertrouwd den blik ten hemel gericht! Hoevelen hebben zich niet door het zien naar dit beeld en door het bidden bij deze Mariabeeltenis losgerukt uit de laagheden van deze materiele wereld, zijn gereinigd en gezuiverd geworden en opgeheven in de geestelijke wereld van een diep christelijk geloof! Ze zijn zoo verschillend, die hier binnenkomen: sommigen zijn zwaarmoedig, anderen berouwvol gestemd, velen nog heel onschuldig; maar de stem van allen smelt samen in één harmonieuzen lofzang op Maria van Goeden Raad, die altijd en overal onze blijde hope is en in wie onze vreugde herleeft.

Die goede pater was moeilijk in zijn enthousiasme te stuiten, dat zich langzamerhand ook aan ons had medegedeeld.

In de sacristie kregen we nog eenige echte Genazzanosche herinneringen mede, maakten bij Maria nog een kort bezoek, om haar te danken voor dit heerlijke uurtje en wandelden toen langzaam door het stadje naar beneden, gevolgd door groote scharen van schoolkinderen, die verrukt waren over de schoone prentjes, welke onze bisschoppelijke medereiziger met de grootste minzaamheid aan hen uitdeelde.

Bij de stadspoort bestegen we ons benzinevoertuig weer, dat ons in vliegende vaart over zacht-oplopende heuvelen en steile bergen, door diepe dalen en langs gevaarlijke ravijnen naar het mooie Olevano voerde, waar gouden wijnbergen langs de glooiende hellingen waren aangeplant en groene olijfboomen hun oude lijven krom tegen den berg optrokken.

We proefden van het landsproduct, den zoeten Olevano-wijn in de Albergo Roma, waar in het gedenkboek eenigen van ons hun namen terugvonden, en waar een goede Napolitaansche spaghetti onze hongerige magen tot rust bracht en onze stemming hoog opvoerde.

Spoedig moesten wij echter voort en gingen over Bellegra en Rocca S. Stephano naar Subiaco, waar wij aan de eerstelingen der Benedictijnerorde, Sacro Speco en Santa Scolastica, nog een kort bezoek wijdden. (p. 177)

In den laten avond keerden wij langs de ruischende watervallen van Tivoli en de kwalijk riekende zwavelbaden van Bagni ten zeerste voldaan naar het slapende Rome terug.

XII. KERSTSTEMMING TE ROME

BEFANA

MIJNHEER, wilt u eens proeven?
— Neen, dank u, goede vriend.

— Zuivere waar, Dames en Heeren; puur suiker en honing; de eerwaarde zegt het ook.

We stonden bij een suikerkraam op de Piazza Navona, waar een dikke suikerbakker met witte boezelaar voor het lijf en hooge koksmuts op het hoofd, met opgestroopte hemdsmouwen, bloote borst en bloote armen uit alle macht stond te trekken aan het taaie suikerdeeg dat hij daarna weer oprolde, over een haak wierp en wederom uittrok tot lange draden, tot eindelooze stangen, die werden afgeknipt, langer of korter naarmate men ervoor betaalde.

Wij betaalden één lire voor een zakje afknipsels, die later gretig aftrek vonden in jongensmonden en meisjeshanden en vervolgden onze wandeling langs de vele tenten, waar reeds voor een paar soldi kinderspeelgoed te koop was en waarvoor vaders en moeders stonden te hangen, die met onuitputtelijk geduld schenen te wachten tot hun groote kinderschaar eindelijk keuze had gemaakt. In andere tenten stonden groene kerstkribben in velerlei grootte en vorm op de schappen tegen den achterwand en waren op de toonbank heele legers van Maria's en Joseph's opgesteld, Kerstkindjes, herders en schapen, driekoningen en kameelen. Ook boomschors kon men hier koopen tegen een soldi de vierkante decimeter.

Dan kwamen schiettenten, zooals wij ze vroeger op de ouderwetsche kermissen in Nederlandsche steden en dorpen hebben gezien: alleen waren de steenen Goudsche pijpen van blik nagemaakt. In één schiettent bestonden de prijzen, die men kon winnen, uit levende kippen, die achter gaas op de fries van de tent heen en weer liepen.

In het midden van het plein stonden twee loterij-stands, die wel 't meeste aftrek, beter gezegd, aantrekkingskracht hadden. Een lot kostte een halve lire (een stuiver); als tien of twintig loten verkocht waren, werd uitgeloot en kon de gelukkige prijswinner thuis met een mandje fruit of een flesch wijn zijn wachtende vrouw weer in goed humeur brengen.

In een hoek van het plein stond een bakker, die eiwit en suiker in een bak zoo hard klopte en snel ronddraaide, dat de bovenste laag zich als een vacht van zilverwitte watten vertoonde; de dunne stof werd daarna uitgeplukt en uit elkaar getrokken in vlokken, die voor een soldi te koop waren. Een hoop kinderen stonden dit „wonder” aan te gapen en hadden zoo graag hun open mond met de suikervatten gevuld. Nu grepen ze maar naar hun blikken toeter of trompet en begonnen hun wangen bol te blazen, zooals de tritons van Bernini, die op de fonteinen hun een voorbeeld gaven. (p. 178) 't Liefste lieten zij hun valsch geschetter dicht bij uw ooren hooren. 't Werd ten laatste een lawaai, alsof de helsche geesten waren losgebroken.

We zochten toen een wat rustiger wandelplaats op.

— Hebt U de levende Kerstkribbe al gezien? vroeg de collega, met wien ik opgewandeld was.

— Zijn het levende beelden?

— Ja, maar niet zooals U het verstaat. Geen menschen, die voor doode beelden fungeeren, maar beelden die mechanisch in beweging worden gebracht en tezamen een soort kerstvoorstelling vormen.

— Dat zou ik graag eens willen zien. Hebben we nog tijd?

— Tijd in overvloed, zei mijn vriendelijke geleider; ik zal U er heen brengen; dan moeten we links af.

We sloegen links de Corso Vittorio Emanuele in en kwamen na tien minuten voorbij het Forum Trajanum bij de ruïnen van het Foro Ulpia, waar een reuze-lichtreclame ons vertelde, dat hierbinnen het grootste „presepio artistico animato” van de wereld te zien was.

Heel het H. Land Palestina was er opgebouwd met steden en dorpen, bergen en dalen, rivieren en meren. De steden Jerusalem en Bethlehem lagen voor U en den loop van den Jordaan kon men vanaf het meer van Genesareth tot de Doode Zee duidelijk volgen. Boven 't geheele panorama schitterde een groote, heldere ster, terwijl op gramfoonplaten devote kerstliederen ten gehoor werden gebracht.

Als U nooit zooiets gezien heeft, zal het misschien moeilijk zijn geloof te hechten aan een eerlijke opsomming van alle figuren, die hier uitgebeeld waren en in beweging gebracht. Ik heb alles ter plaatse nauwkeurig aangeteekend en geef er U een volledige beschrijving van.

Van links naar rechts: een os loopt rondom een as en schijnt koren te dorsen of te malen ofwel water te putten; — verschillende vrouwen doen de wasch bij een waterbekken; — een koperslagerswerkplaats, waarin meerdere personen aan het hameren zijn; — een koe in een stal; — een timmermanswinkel, waar eenige knechten hout hakken en zagen; — een grazende koe, die telkens de kop in de lucht gooit, zeker om het gras beter te kunnen doorslikken; — een kuiperszaak, waar wijntonnen in elkaar worden geslagen; — daarboven passeert geregeld veel volk, stedelingen en dorpsbewoners, te voet en te paard en op muilnier, ezel of kameel, over den weg en over de brug, welke de beide oevers van den Jordaan verbindt; — een publieke schrijver, die voor de analphabetische Palestinabewoners van dien tijd de brieven schrijft en voorleest; — een schoenmakerswerkplaats, waar verschillende schoenlappers, met leeren schootsvel

voor, met het repareeren van laarzen bezig zijn; — een kleermakerswinkel; — een hotel; — visschers, die telkens de hengel weer ophalen en wanhopige pogingen doen om wat te vangen; — een kok, die in de keuken voor een brandend vuur staat; — een herberg; — een reisgezelschap, dat op een terras het middagmaal gebruikt en met handen en hoofd in beweging is; — een smidswerkplaats; — de grot met ezel en os, die de kop, waaraan een belletje hangt, telkens heen en weer schudt; — St. Joseph doet niets anders dan hout zagen en Maria weeft kindergoed; — herders op de weide met een groote kudde schapen die ofwel grazen in de nabijheid ofwel verspreid zijn over de vlakke en in de dalen tusschen de bergen.

Men staat werkelijk verwonderd over de mechaniek en het kunstig geknutsel: alles beweegt zich, is levend „animato”; maar men verbaast zich toch ook wel eenigszins over het simpele geloof der kunstenaars en toeschouwers en vraagt zich af, of men hier niet met grove wansmaak te doen heeft en het sublieme niet in het belachelijke wordt getrokken. Maar toch is het een feit, dat er met groote ernst aan gewerkt is; zelfs wordt van het panorama om de tien minuten een verklaring gegeven.

Er zijn verschillende wegen, die leiden naar God.

DE BAMBINO VAN ARA COELI

EEN Kerstkribbe staat in vele kerken en het „kribjes-kijken” is evenals in Holland, voor kleinen en voor grooten een genot. Verschillende zijn 't dan ook wel waard; bijv. in de Redemptoristenkerk van San Alfonso in de Via Merulana, of in de Dominicanenkerk van de Via Condotti, of nog meer in de kerk van de Twaalf Apostelen, waar de geheele crypte tot een Palestijnsch panorama is omgetooverd.

Niet zoo mooi, waar wèl zoo interessant is Ara Coeli. Daar wordt de alombekende Bambino in een kribbe gelegd en de laatste zijkapel links in een Bethlehemgrot omgeschapen. Hier gaat dan ook gedurende den Kersttijd iedereen eens heen, niet zoozeer om de Bambino in de kribbe te zien en te vereeren, als wel om de Romeinsche kinderen versjes te hooren opzeggen of te hooren „preeken”, dat wil zeggen: prozastukken declameeren ter eere van het Kindje Jesus en ter vermaning en stichting der toehoorders.

Het is een uitstekende spijsvertering 's middags na tafel de wel vijftien meter breede, maar tamelijk steile marmertrap van honderd vier en twintig treden van Ara Coeli op te klauteren (p. 178) en zich een weg te banen tusschen joelende en spelende kinderen en schreeuwende marktvrouwen, die voor een paar soldi geveerd suikergoed en leelijke heiligenprentjes en prullerig kinderspeelgoed te koop aanbieden. Maar dat heeft ook zijn goede zijde. Na zoo veel gedane moeite gaat men niet zoo spoedig weer naar huis,

maar wil men eens rustig zien en hooren naar alles, wat zich vandaag in deze kerk afspeelt.

Om de mooie basiliek met haar twee en twintig antieke marmerpilaren uit den ouden tempel van Juno Moneta en het rijk behouwen en beschilderde plafond goed op te nemen, is het vandaag geen tijd (p. 178); evenmin om de Fresco's van Pinturicchio uit het leven van den H. Bernardinus van Siëna te bewonderen, of stil te blijven staan voor de achthoekige koepelkapel op acht roode albastzuilen, waar de resten van het lichaam van de H. Helena rusten en volgens een oude traditie aan keizer Octavianus Maria met haar Kindje op een gouden hemelaltaar (Ara coeli) zou verschenen zijn. Links daarvan wordt op andere tijden van het jaar de Santo Bambino bewaard, een zestig centimeter lang houten beeld van het Jesuskindje, dat in de zestiende eeuw uit een der boomen van den Hof van Olijven te Jeruzalem gesneden is. Gewoonlijk is het in een wit zijden kleed gehuld en met paarlen en edelsteen en gesierd en broches en ringen en halskettingen en horloges omhangen, even zoovele dankbare gaven voor verkregen gebedsverhooringen. (p. 187)

De Bambino ligt gedurende dezen Kersttijd in een kribbe achter in de kerk, en St. Joseph en Maria staan er evengroot naast en blikken liefdevol op het Kindje neer.

Vóór deze kapel is bij een van de oude granietzuilen een kinder-preekstoel opgeslagen. Daar zeggen nu kinderen hun versjes en preekjes op, niet alleen voor het Jesuskindje maar ook voor een talrijk aandachtig auditorium.

Toen ik verleden jaar op een regenachtigen middag de half-donkere kerk binnenkwam, waren er een tien kleuters in de kerk aan het spelen en een twintig andere kinderen verdrongen zich rondom den met eenige roode lappen versierden houten preekstoel. Toezicht was er niet. Half volwassen zusjes, die zich reeds voor vrouwen rekenden en een zakdoek op het hoofdhaar hadden uitgespreid, omdat zij zonder hoed in de kerk waren, meenden de

baas te mogen spelen en wat orde te moeten houden. De meesten van haar hadden nog een klein zusje of broertje op den arm, dat zoo nu en dan ter verpoozing door groote zus op de trappen of ook wel op de borstwering van den preekstoel werd gezet.

Een paar vrouwen met de handen in de zijde stonden er ook bij en spoorden de kinderen aan nu toch eindelijk eens te beginnen. Maar aanvankelijk had geen der kinderen moed er toe. Eerst smoesden ze wat met elkaar en probeerden toen elkaar op den preekstoel te drukken, zoodat het achter in de kerk een heel spektakel werd, waardoor echter eenige geloovigen, die bij de kapel devotelijk in gebed neerknielden, in het geheel niet gestoord schenen te worden.

Plotseling staat er een meisje van zes of zeven jaren op de tribune. Ze heet Marietta, heeft nogal een brutaal gezichtje met opgetrokken neus en zwart krulhaar en een vuil blauwgeruiten katoenen jurkje aan. Ze trippelt naar voren tot aan het traliewerk, slaat de armen uit naar de kribbe en zegt: Lieve Jesus. En dan volgt een lang vers, waaronder ze soms de handen onder de kin samenvouwt of de armen breed uitbreidt om eindelijk op de knieën te vallen en het Jesuskindje te vragen papa en mama en alle broers en zusters te willen zegenen. Dan maakt ze een diepe buiging voor de kribbe en het publiek tegelijk, dat bravo, bravissimo roept en in de handen klapt.¹⁾

Dan volgt er een kleine pauze. Niemand schijnt te durven. Eindelijk gaat de kleine tooneelspeelster in het blauwgeruite jurkje maar weer den preekstoel op en geeft een da capo.

Nu schijnen anderen ook moed te krijgen. Een mooi meisje van tien jaar met een hardgroene sjaal op het hoofd, staat tenminste op den preekstoel, maar als ze het aandachtige publiek gewaar wordt, schijnt ze opeens allen moed verloren of geheel haar ge-

¹⁾ Vgl. Sigrid Undset, *Etapper I* (Oslo 1929).

heugen kwijt te zijn. Niettegenstaande een trotsche moeder: „vooruit nu, Philomena” roept, schijnt het kind zich gegeneerd te gevoelen en verdwijnt weer stilletjes. Daar komt de blauwgeruite Marietta weer aan. Ze kent nòg een vers. En ze mag het opzeggen.

Dan staan er een vier of vijf tegelijk op den preekstoel en drukken elkaar weg van de voorste plaats. Philomena met de groene sjaal durft nu ook en zegt haar versje heel mooi op met welluidende stem en beschaafde gestie's. Wat zag ze er schattig uit, toen zij Jesus hartelijk bedankte niet alleen voor zijn komen op de wereld, maar vooral voor zijn voortdurend blijven in de wereld en voor zijn dagelijksch komen onder ons in de H. Mis en zijn herhaaldelijk komen in ons bij de H. Communie.

De kinderen hebben nu zoo langzamerhand een groot publiek om zich heen gekregen: werkvrouwen en kantoorlui en priesters en studenten van verschillende colleges. Ze hebben allen schik in het jong gedoe en glimlachen bemoedigend, als een van de kleinen in zijn versje blijft steken of de blauwgeruite Marietta weer op de planken verschijnt om de pauzen aan te vullen.

Een paar opgeschoten jongens hangen aan het traliwerk en hijschen zich op. Het volk lacht bij deze onverwachte gymnastiek-uitvoering. Zij meenen het echter ernstig. Ze hebben samen een dialoog en stellen twee herders voor, die de wonderbare verschijning en vreemde boodschap van den Engel bespreken en onder elkaar overleggen, welke geschenken zij voor den nieuwgeboren Heiland van Israël zullen meebrengen. Melk en kaas en vruchten en een lammetje staan hun maar weinig aan; ze willen wat groots geven, het beste wat ze hebben: hun liefde en hun hart.

Een meisje van een jaar of veertien, Tarcisia geheeten, en met een lange witte jurk aan, heeft al een heelen tijd om den preekstoel heengedrenteld met een papier in de hand en schijnt nu genoegzaam geprepareerd te zijn. Ze waagt het ook. Ze spreekt het lieve Jesuskindje medelijdend aan; want wat zal de toekomst brengen?

Een harde jeugd, en dan een ondankbaar preeken voor het onge-loovige Jodenvolk, dat Hem overal meedoogenloos zal vervolgen en tenslotte brengen op het schandhout van het kruis. Als ze dan nederknielt en met zoete stem Jesus bidt toch erbarming te hebben met ons, arme zondaars, ziet ze er uit als een jeugdige martelares in de arena van het Colosseum.

Daarop klimmen de beide acrobaten weer op den preekstoel en nog een derde, een leelijke jongen met platten neus en dikke lippen, die zich bovendien voor deze gelegenheid zwart gemaakt heeft en glundert van de pret. Het publiek begrijpt terstond, dat deze drie jongens de Drie Koningen willen voorstellen en lacht door de tranen heen, die Tarcisia op hun wangen getooverd heeft. Eerst vertelt Caspar over de wonderbare verschijning van een groote ster in het Oosten, die ging naar het Westen, en hoe de angst hun sloeg om het hart, toen zij dat vreemde luchtverschijnsel gade sloegen. Maar Balthasar wist een verklaring; hij kent een oude prophetie, die in blijde vervulling moest zijn gegaan: dat een Koningszoon zou geboren worden in het Westen en een ster opgaan in den stam van Jacob. Ze gingen dan op reis, vertelt Melchior; maar het was een verre en moeilijke reis en gevaarlijk ook, want ze waren bijna in handen van geduchte roovers gevallen. Nu waren ze blij in Bethlehem te zijn — en met een bons vielen ze alle drie op de knieën — en wilden het Jesuskind hun kostbare geschenken aanbieden. Caspar heeft voor het Konings-kind goud meegebracht. Balthasar voor den menschengeworden God wierook en Melchior voor Hem die eens zal sterven aan het kruis, de myrrhe om Hem bij zijn begrafenis te balsemen. Bovendien wilden ze aan Jesus het goud geven van hun aanbidding — en ze vouwden alle drie de handen en keken met het hoofd schuins naar den hemel — de wierook van hun gebed en de myrrhe van hun offers. En dankbaar, dat zij de eersten hadden mogen zijn uit de heidenen om Jesus als God te erkennen, zouden ze er voor werken, dat de geheele wereld in nederig geloof, het hoofd zou buigen en neerknielen bij de kribbe. Maar dat zou dan

niet meer in Bethlehem zijn, doch in Rome, waar Jesus een plaats-
bekleeder zou aanstellen en waarheen alle volkeren zouden
komen om Jesus te eeren en te gehoorzamen aan den Paus.
Zoo ging het onvermoeid door; totdat tegen vijf uur de strenge
koster in toog en superplie er een einde aan maakte, en niet
zonder moeite kinderen en ouderen de kerk uitdreef.

RONDOM DE ÉÉNE KRIBBE

IS dit nu de kerk, waar gedurende het Octaaf van Drie-koningen in verschillende ritussen de H. Mis wordt gelezen en in verschillende talen wordt gepreekt? vroeg mij een vriend, toen we samen de kerk van S. Andrea della Valle bezochten. (p. 188)

— Jawel, in deze kerk. Ze leent zich prachtig voor grootsche religieuze plechtigheden; vooral nu het machtige bouwwerk van den architect Carlo Moderno in de laatste jaren geheel is gerestaureerd; de veelkleurige marmersoorten en het blinkende goud geven haar een feestelijk aanzien.

We wandelden rustig naar voren langs zijkapellen, die volgens teekening van Michelangelo of Della Porta zijn gebouwd, en langs de kunstige grafmonumenten links van paus Pius II Piccolomini (Eneas Silvius, 1458-64) en rechts van paus Pius III Piccolomini (1503). (p. 188) Hier tusschen had ook de groote katafalk gestaan, waaromheen honderd gele waskaarsen op zwarte ijzeren kandelaren brandden, toen 21 October 1932 in deze kerk de Cappella Cardinalizia gehouden werd bij gelegenheid van het officieele Requiem voor Z.Em. Kardinaal W. M. van Rossum, C.s.s.R., die 30 Augustus in Maastricht was gestorven en daarna te Wittem begraven.

Onder den hoogen koepel, den hoogste van Rome na St. Pieter, bewonderden we meesterstukken van Domenichino, die er de vier Evangelisten schilderde, en in de absis de groote voorstellingen uit het apostelleven van den H. Andreas, vooral zijn

marteldood op een zgn. Andreaskruis. Ik vertelde mijn reisgenoot hoe de geheele absis achter het hoofdaltaar met Kerstmis in een reusachtige kribbe wordt herschapen met beelden van Jesus, Maria en Joseph, van herders en koningen, die minstens tweemaal gewone menschengrootte moeten hebben om niet geheel weg te vallen tegenover de geweldige ruimte rondom. (p. 188) Op het altaar wordt dan op Driekoningendag en gedurende het Octaaf in verschillende riten gepontificeerd; en op een plancher, dat ernaast wordt opgeslagen en met rood fluweelen doeken omhangen, in meerdere Europeesche talen gepreekt, of het moest zijn, dat de predikant den marmeren preekstoel in het midden der kerk voortrekt.

Het is nu ongeveer een eeuw geleden, dat de Eerbiedwaardige Dienaar Gods Vincent Pallotti (1795—1850) (p. 189) met de bijzondere viering van het Octaaf van Epiphanie in een van Rome's kerken begon (1836). Sindsdien is dit feestoctaaf door de paters Pallottijnen (religieuze Congregatie door hem gesticht) telken jare met grooten luister gevierd, soms in San Salvatore of in San Silvestro, maar meestal in de ruime en majestueuze kerk van S. Andrea della Valle aan de Corso Vittorio Emanuele. Deze kerk die gewoonlijk bediend wordt door de paters Theatijnen, wordt gedurende het Octaaf van Driekoningen grootmoedig ter beschikking van de paters Pallottijnen gesteld.

De opbloei der Missie- en der hereenigingsactie heeft er in de laatste jaren niet weinig toe bijgedragen, dat de toeloop van Romeinen en vreemdelingen bij de viering van dit feestoctaaf steeds grooter is geworden. Heel veel geestelijken en studenten van de internationale colleges zijn bij de plechtigheden aanwezig en ook talrijke leeken van alle nationaliteiten. Zij wonen niet alleen met groote devotie de liturgische H. Diensten (stille Missen en pontificale Hoogmissen) in de onderscheidene riten van de Latijnsche en Grieksche Kerk bij, maar luisteren ook aandachtig toe bij de gloedvolle predikatiën, die tweemaal daags in het

Italiaansch en ééns per dag in een andere moderne Europeesche taal worden gehouden. De beroemdste redenaars hebben hier den predikstoel bestegen, zelfs paus Pius IX preekte hier eens als Paus in 1847, en in latere jaren de bekende Engelsche kardinaal van Westminster Manning en de Duitsche kardinaal te Rome Franc. Hergenröther en de bisschop van Mainz Freiherr von Ketteler e.a. Ook in het Nederlandsch wordt reeds verschillende jaren gepreekt, gewoonlijk door een der universiteitsprofessoren of door een ander Hollandsch of Vlaamsch priester, te Rome woonachtig.

De Epiphanie-gedachte — de roeping van allen naar de kribbe van Jesus zonder onderscheid van natie, ras en kleur — beheerscht geheel deze feestviering: de idee der algemeene Verlossing, welke bij de geboorte van Jesus te Bethlehem begon; van het universeele Rijk van Christus, door de Wijzen uit het Oosten reeds erkend; van de opneming van allen die gelooven willen in de ééne heilige katholieke familie; van de incorporeering van hen die de ster willen volgen, in het ééne mystieke Lichaam van den Goddelijken Zaligmaker.

Dit Romeinsche feestoctaaf, op de wijze zooals het hier in de kerk van S. Andrea della Valle gevierd wordt, is dan ook een luide bekentenis van de ééne, heilige, katholieke en apostolische Kerk, van éénheid in gelooven, hopen en beminnen bij alle volkeren van Oost en West, van Zuid en Noord en van alle standen der maatschappij. Geestelijken stellen zich gaarne voor godsdienstige plechtigheden beschikbaar, en leeken komen in grooten getale de verschillende oefeningen bijwonen. De liturgische riten der Oosterlingen wisselen gedurig af met het opdragen der H. Mis in de verschillende schakeeringen der Latijnsche liturgie (paters Carmelieten, Dominicanen enz.). De lofzang van den menschgeworden Zoon van God, gezongen in de taal van Rome, wordt terstond gevolgd door een feestpredicatie in een andere moderne taal van Europa. Het stichtende voorbeeld

van seminaristen, wereldgeestelijken en regulieren sluit zich heerlijk aan bij de diep-godvruchtige stemming van het geloovige volk en de devote zegening van Kardinalen en Bisschoppen. Het is waarlijk een prachttuiging van katholiek, universeel, wereldomvattend liturgisch leven geworden en van katholieke vroomheid, niet in hoovaardigheid des gemoeds, maar in nederige dankbaarheid voor ontvangen genaden en in ootmoedige smeeeking om zegening voor anderen.

Het is een kostelijke feesthymne, die telkenjare weer opnieuw luide wordt aangeheven en waarin de grootheid en algemeenheid der Roomsche-Katholieke Kerk blijde wordt geprezen.

Het is de verwerkelijking van hetgeen de propheet Isaïas in visioen heeft gezien: het nieuwe Jeruzalem op de kruin van een berg, omstraald van glorie en goddelijk licht, terwijl volkeren, die vroeger zaten in de donkerte van afgodendom en zonde, zich uit den doodenslaap opheffen en van alle 's werlds kanten samenstroomen om gezuiverd en bestraald te worden door dien lichtenden glans.

Wie voelt zich bij de viering van deze heerlijke plechtigheden niet dankbaar gestemd voor de zoo rijkelijk ontvangen genaden der Verlossing! Wie laat dan niet uit 't diepst van zijn hart een innig gebed opstijgen voor hen, die ofwel nog in de dichte duisternis van ongeloof gezeten zijn, ofwel treurig zijn afgedwaald van de katholieke waarheid, of wel zich droevig hebben afgescheiden van de eenheid van Christus' Kerk!

HOE DE BIDWEEK GEVIERD WORDT

HEBT U wel eens van Mr. Paul Francis gehoord? vroeg me een pater, dien ik eerst voor een pater Benedictijn had aangezien, maar later een Reguliere Derde-Ordeling van den H. Franciscus bleek te zijn (T.O.R.). Hij was mij komen opzoeken om te vragen, of ik niet gedurende het Gebedsoctaaf een pontificaal Lof wilde celebreren in hun kerk, waar de gebedsweek feestelijk werd gevierd.

— Is Mr. Francis niet begonnen met de bidweek voor de Hereeniging der Kerken?

— Juist, in den tijd, dat hij nog Anglikaansch geestelijke was in Amerika, te Graymoor nabij New-York. Hij voelde zich toen reeds sterk getrokken tot de Katholieke Kerk, die op een rots gebouwd was, en meende, dat de eenheid der verschillende christensekten slechts door terugkeer naar Rome kon worden hersteld. Hij sprak die meening ook uit in een vergadering van protestantsche geestelijken in 1908. Hij had tot onderwerp van zijn redevoering den lamme gekozen, die bij de tempelpoort van Jeruzalem neerzat, daar aan de tempelbezoekers een aalmoes vroeg en wonderbaar door den H. Petrus werd genezen met de woorden: zilver of goud heb ik niet; maar wat ik wèl heb, geef ik u: in den naam van Jesus Christus van Nazareth, sta op en wandel. Francis vroeg aan de vergadering, of men in den man, die van zijn geboorte af verlamd geweest was, niet het protestantisme moest zien, dat mank liep en zwak was geweest in lendenen, enkels en voeten van het begin af van zijn ontstaan,

toen het zich losscheurde van Rome. Alleen Petrus, nog altijd levend in zijn opvolger, het hoofd van de Kerk van Rome, kon heil brengen en den lamme van zijn ziekte genezen.

U begrijpt, dat deze redevoering als een bliksemslag insloeg en groote verontwaardiging wekte bij de collega's. Hij werd dan ook door het hoofdbestuur terstond uit de protestantsche kerk gezet en mocht geen enkelen preekstoel in Amerika meer bestijgen.

Toen kwam bij hem de idee op om alle christenen op te roepen tot gebed en begon hij te ijveren voor het Gebedsoctaaf voor de eenheid der Kerk. Hij spoorde de geheele wereld aan tot bidden, om van God de hereeniging te verkrijgen voor de verschillende kerken, wier volgelingen nog de Godheid van Jesus Christus beleden.

Francis had veel succes, meer nog bij de katholieken dan bij zijn eigen geloofsgenooten. De Katholieke Kerk nam aanstonds zijn gebedsactie over, maar wijzigde het doel ervan in katholieken zin: zij bad voor den terugkeer der afgedwaalde en afgescheiden schapen tot den éénen waren schaapstal van Christus, de ééne heilige Roomsche-Katholieke Kerk.

Spoedig werd door Pausen en Bisschoppen de bidweek van 18 tot 25 Januari officieel gesanctionneerd en ten zeerste aanbevolen. Paus Pius X zegende het edele doel en streven; paus Benedictus XV verrijkte op 25 Februari 1916 het Gebedsoctaaf met vele geestelijke gunsten; en paus Pius XI deed zelf ijverig mede en droeg ieder jaar op het feest van Petrus' Stoel te Rome (18 Januari) het H. Misoffer tot deze intentie op. In de laatste paar jaren hebben twaalf honderd Kardinalen, Aartsbisschoppen, Bisschoppen en Algemeene Oversten van Reguliere Orden een verzoekschrift onderteekend, aan Z. H. den Paus gericht, om van den H. Stoel te verkrijgen, dat het Gebedsoctaaf als verplichtend voor de geheele R. K. Kerk zou worden voorgeschreven.

Ook de Bisschoppen van Nederland bleven niet achter om hun geloovigen dringend uit te noodigen aan dit Gebedsoctaaf ijverig

deel te nemen. Een massa-smeeking moet opstijgen ten hemel, opdat spoedig allen één zijn, zooals Jesus Christus eens gebeden had: „gelijk Gij Vader in Mij en Ik in U, dat ook zij in Ons één zijn, opdat de wereld geloove, dat Gij Mij gezonden hebt. Nog andere schapen heb Ik, die niet uit dezen schaapstal zijn: ook deze behoor Ik te leiden, en ze zullen naar Mijn stem luisteren, en het zal worden één kudde, één herder.” (Joh. 17, 21; 10, 16.)

Met grootsche kerkelijke plechtigheden wordt te Rome dit Gebedsoctaaf gevierd en wel in de kerk van den H. Paulus, genaamd San Paolo alla Regola, bij de Garibaldibrug, waar, zooals men zegt, Paulus gevangen heeft gezeten, toen hij gevankelijk van Jeruzalem naar Rome was gevoerd. Iederen dag wordt daar gedurende het Octaaf van 18 tot 25 Januari een plechtige Hoogmis aan God opgedragen; drie dagen lang blijft het Allerheiligste geheel den dag ter aanbidding uitgesteld, en iederen avond wordt door een Bisschop een solemneel Lof gecelebreerd, waarbij de studenten der verschillende Romeinsche colleges assistentie verleenen.

Vóór het lof wordt door een bekend redenaar een predatie gehouden naar aanleiding van de intentie van den dag.

Den eersten dag van het octaaf werden verleden jaar de hoopvolle verwachtingen uitgesproken, die men bij de afgescheiden Christenen in het verre Oosten koesteren mocht. De bisschoppen Mar Ivanios en Mar Theophilos, die ook in Nederland vertoefden, hadden toch in een paar jaar tijds twintig duizend afgescheidenen teruggebracht naar de eenheid van de Kerk van Rome.

Den tweeden dag werd over de Engelsche kerk gesproken, waar zich thans bij zoovele priesters een ziele drang naar vereeniging met Rome openbaart. Hadden niet onlangs een en vijftig Anglikaansche geestelijken bij de viering van het honderdjarig bestaan der Oxfordbeweging een manifest onderteekend, waarin o.a. deze woorden voorkwamen: „Onze Heer Jesus Christus heeft

slechts ééne Kerk gesticht, wier leden in nauwe verbinding met elkander moeten staan. Deze ééne Katholieke Kerk werd ingesteld met Petrus als grondsteen en hoofd en heeft nog altijd den opvolger van den H. Petrus als haar middelpunt en leider op aarde. Dit erkennen wij als waarheid; en daarom verklaren wij, terwijl wij eveneens willen werken voor een hereeniging met de orthodoxe kerken van het Oosten, dat het eenige objectief ware is te streven naar een hereenigd worden met den Apostolischen Stoel van Rome." Welke heerlijke vooruitzichten biedt zulk een streven niet voor de Kerk in Engeland!

Den derden dag werd over de Lutheranen en Calvinisten in Europa gesproken, waar voor zoo ontelbaar velen het gevaar dreigende is alle christengeloof te verliezen en tot modern heidendom te vervallen, indien hun niet spoedig de moederlijke steun van de ware Kerk van Christus wordt geboden.

Den vierden dag werd het protestantisme behandeld in Noord-Amerika, waar het christendom bij gebrek aan een vasten geloofsregel zich hoe langer hoe meer in ontelbare kleine secten oplost.

Den vijfden dag werd het gebed gevraagd voor de bekeering der Slavische volkeren, vooral voor het ongelukkige Rusland, waar een godsdienst-hatende regeering voor spot en geweld niet terugschrikt om het goede landvolk geheel van God te vervreemden en God-loos te maken.

Ook Israël werd niet vergeten; op den zesden dag werd de vrede over Israël afgebeden, opdat het Bloed van Christus, dat zij eens over zich hadden afgeroepen, hun niet ter vervloeking, maar ten zegen zou mogen strekken.

Eindelijk werd op den zevenden dag de blik wijd uitgeslagen over het geheele aardrijk en werden ook de heidenen in deze gebedsactie opgenomen; want ook zij zijn geroepen tot den schaapstal van den Herder, die zijn leven gegeven heeft voor alle menschen „opdat allen tot de kennis der waarheid zouden komen."

Op 25 Januari, den gedenkdag van de bekeering van den

H. Apostel Paulus werd het Gebedsoctaaf gesloten. De internationale bidweek was ten einde. Een Kardinaal celebreerde het lof, en vele geloovigen vulden het kerkgebouw. Na den zegen met het Allerheiligste stemden alle aanwezigen, die God innig voor de ontvangen geloofsgenade dankten en dringend Hem smeekten om een bijzondere genadebedeeling over afgescheiden en dwalende broederen en over de ongelukkige heidensche wereld, van harte met het zangkoor den internationalen lofzang in: *Laudate Dominum omnes gentes:*

Prijst den Heer, gij alle natiën,
Looft Hem, alle gij volkeren!
Want groot over ons is Zijn erbarmen
En eeuwig duurt des Heeren trouw!

XIII. PALMPASCHEN IN SINT-PIETER

MET WUIVENDE PALMEN

HET stadje San Remo in de Italiaansche Riviéra beroemt zich erop, reeds sedert drie en halve eeuw het voorrecht te hebben de palmen te mogen leveren, welke door den Paus op Palmzondag aan de hoogwaardigheidsbekleeders van het pauselijk hof worden uitgedeeld.

Dit privilegie is door Paus Sixtus V (1585-1590) aan de familie Bresca van San Remo verleend en wordt telkenjare trouw in beoefening gebracht; Paus Leo XIII heeft het nog eens willen bekrachtigen.

U kent toch de aanleiding?

Kent U dan het Sint Pietersplein te Rome?

Maar U hebt toch wel eens een foto van het St. Pietersplein gezien en weet, dat er een hooge (een en veertig meter) Egyptische zuil midden op het St. Pietersplein staat, (p. 190) die in 't jaar 39 na Christus door keizer Caligola uit Heliopolis in Egypte naar Rome zou zijn gebracht (als de zuil niet in Rome zelf vervaardigd is, zooals anderen uit het ontbreken van hiërogllyphen willen concludeeren) en in het Vaticaansche circus, later naar Nero, Circus Neronianum genoemd, opgesteld. In dit circus vloeyde veel bloed van martelaren, ook van den H. Petrus. Daarom liet Paus Sixtus V in 1586 den obelisk als een zegeteeken van de overwinning van het Christendom overbrengen naar het midden van het St. Pietersplein en bekronen met een groot ijzeren kruis, waarin een

H. Kruisrelikwie vervat was. Op het voetstuk liet hij het opschrift beitelten: „Zie het Kruis des Heeren; vlucht weg, gij tegenstanders; de leeuw uit Juda's stam verwon”; en aan de andere zijde: „Christus verwint, Christus regeert, Christus heerscht, Christus moge zijn volk verdedigen tegen alle kwaad.”

Met groote kosten en moeite werd de geweldig zware monoliet (327.000 kilo) getransporteerd en opgericht. Pompeo Ugonio, kanunnik van St. Pieter van 1573 tot 1614 heeft een lang latijnsch gedicht aan dit historisch gebeuren gewijd, waaraan de letterkundige wereld van die dagen meer aandacht schonk en grootere beteekenis hechtte dan aan de overwinning van Lepanto: „De Sanctissima Cruce in vertice Obelisci.” De pausen Nicolaas V, Julius II, Paulus III en Gregorius XIII hadden tevergeefs de overplaatsing beproefd; maar voor de onweerstaanbare wilskracht van paus Sixtus V moest zelfs dit steenen reuzengevaarte wijken. De Paus riep tot dat doel een „Congregatie” bijeen, wij zouden tegenwoordig zeggen, hield een „Internationaal Obeliskcongres” te Rome op 18 September 1585 om de beste wijze van overplaatsing te bespreken, waaraan ongeveer vijf honderd architecten, ingenieurs en andere geleerden uit alle steden van Italië, zelfs uit Rhodes en Griekenland deelnamen. Vele projecten en plannen werden ingeleverd en zelfs transportmachines in het klein gemaakt, die nog altijd in het Museo Petroniano te bestudeeren zijn. De Paus koos het door architect Fontane voorgestelde plan uit en beval er de onmiddellijke uitvoering van. En met het oog op mogelijk gevaar door onoplettendheid der arbeiders, beval hij aan allen, werklieden en aanwezigen, ten strengste, ja onder doodstraf, het grootste stilzwijgen te bewaren. Maar toen het geweldige blok steen overeind werd getrokken, bleken de dikke touwen te lang te zijn, of volgens anderen, liepen warm door de geweldige wrijving. Dit zag de architect Bresca uit San Remo, die zich onder de toeschouwers bevond. Ongeacht de zware straffen, waarmede Paus Sixtus V ieder had bedreigd, die het zwijgen zou verbreken, riep hij den arbeiders toe: „Water op de

touwen!" Hierdoor verhinderde hij het neerstorten van den obelisk en voorkwam een ernstige catastrofie.

Paus Sixtus V dacht er niet aan, den dapperen man te straffen, dankte en prees hem integendeel, en vroeg hem welk gunstbewijs hij gaarne van den Paus zou willen ontvangen. Bresca vroeg hierop het voorrecht, voor zichzelf en voor al zijn nakomelingen, de palmen van Palmzondag aan den Paus te mogen leveren, daar zijn familie uitgestrekte palmtuinen aan de Italiaansche Riviéra had, welke zij thans nog bezit.

Jaarlijks herdenkt men te Rome in het Vaticaan deze gebeurtenis, welke ook jaarlijks door de prachtige palmen, uit San Remo aan den H. Vader gezonden, opnieuw in herinnering wordt teruggeroepen.

Het zijn werkelijk geen onsierlijke gewrochten, welke men dien dag op het St. Pietersplein bewonderen kan, waar eenvoudige koopvrouwen in lange rij tusschen de standbeelden van S. Petrus en S. Paulus hun geïmproviseerde toonbanken hebben opgeslagen en behalve vouwstoeltjes ook zilver-groene olijftakken en geelgebleekte en kunstig in elkaar gevlochten palmtakken te koop aanbieden.

We zagen de geheele clerezij van Sint-Pieter, Patriarchen, Aartsbisschoppen, Bisschoppen in paarse mantelet, Kanunniken en Beneficianten in bontmantels, jonge seminaristen in superplie, allen met zulk een keurig bewerkte feestpalm getooid, toen zij met den Kardinaal-officiant in de groote voorhal geduldig stonden te wachten, tot de koorzangers de hymne „Gloria, laus et honor" hadden ten einde gezongen en de zware bronzen poorten zouden open gaan.

De liturgische plechtigheden werden hier natuurlijk zeer streng volgens het Romeinsche Rituaal gevierd, zooals wij de viering van Palmpaschen uit de kerken van Nederland kennen, alleen was alles hier veel grootscher en pompeuzer.

De dienstdoende priester, die den persoon van Christus voorstelt, was een Kardinaal, en wel de Kardinaal-Aartspriester van Sint-

Pieter, Z.Em. Federico Tedeschini. Met de geheele geestelijkheid en zangers en volk was hij in plechtige processie de kerk uitgetrokken, had een rondgang gemaakt door de groote voorhal (zeventig meter breed, dat is ongeveer even groot als de St. Jan in Den Bosch zonder priesterkoor) en had terugkeerend stand gehouden voor de gesloten kerkdeur. Een deel der zangers was achtergebleven in de kerk en hief het bekende loflied aan, waarvan het refrein telkens door de buitenstaanders werd herhaald. In den geest zagen we de Joden rondom den Messias voor de poorten van Jeruzalem staan en hoorden, hoe hun juichtonen samensmolten met de vreugdekreten van hen, die achtergebleven waren in de stad, tot één machtige zielsontroerende huldiging van Christus den Koning. En in onze verbeelding riep deze plechtige processie nog het beeld van een anderen triomftocht op, van den glorieijken intocht van Jesus na zijn verrijzenis in het hemelsche Jeruzalem, waarvan de poorten voor het menschdom nog gesloten waren. De Engelen, die alleen den troon van de eeuwige Majesteit mochten omringen, begroetten den komenden, zegevierenden Heiland: „Gloria, laus et honor! Heerlijkheid, lof en eere zij U, Koning, Christus, Verlosser! U prijst heel het hemelsche heir in den hooge, U looft de sterfelijke mensch en al het geschapene op aarde.”

De historici zeggen, dat in Jeruzalem op Palmzondag de huldiging van Jesus reeds vroeg in levendige herinnering werd gehouden. We hebben er reeds zekere berichten over in de vierde eeuw. En van Palestina uit verbreidde zich het gebruik over de geheele christenwereld. In den beginne werd echter de processie niet in en buiten de kerk, maar in en buiten de stad gehouden. Buiten de stad werd de palmwijding verricht, waarna men in processie optrok naar de stad en halt hield voor de gesloten stadspoorten. Van de wallen klonk dan den processiegangers de heerlijke lofzang tegen, welke thans voor de gesloten kerkdeuren gezongen wordt.

Deze hymne zou, zooals men zegt, door bisschop Theodulphus van

Orleans vervaardigd zijn, toen hij zich in 828 te Angers in de gevangenis dicht bij de stadspoort bevond, beschuldigd van samenzwering tegen koning Lodewijk den Vromen. Toen de gevangene op Palmzondag de nadering der processie bemerkte, zou hij, zooals de godsvrucht van zijn hart hem ingaf, dezen lofzang hebben aangeheven. De koning hoorde dien zang en zou, diep getroffen, aan bisschop Theodulphus terstond de vrijheid hebben weergegeven.

Ondertusschen had het jongens- en mannenkoor van Sint-Pieter, de Capella Giulia geheeten (naar den pauselijken stichter Julius II), onder de kundige leiding van den vier en tachtig-jarigen maar nog steeds veerkrachtigen dirigent Maestro Boëzi den lofzang „Heerlijkheid lof en eere” beëindigd en werd door den assisteierenden Kanunnik-Subdiaken met den voet van het procesiekruis driemaal tegen de bronzen poort gestooten. Langzaam draaiden zich de zware deuren op haar hengsels naar binnen, opengeduwde en opengetrokken door acht krachtige Sanpietrini, die er werk genoeg aan schenen te hebben.

Uit mijn Missaaltje bad ik ondertusschen het mooie processiegebed:

O God, die voor ons heil uw Zoon Jesus Christus in deze wereld hebt gezonden, opdat Hij, door Zich tot ons te vernederen, ons zou opvoeren tot U; Gij, die gewild hebt dat, toen Hij Jeruzalem binnentrok om de Schriften te vervullen, een menigte geloovig volk uit vrome toewijding hare kleederen voor Hem uitspreidde en den weg met palmen bestrooide: geef dat ook wij Hem een weg bereiden mogen door ons geloof, dat wij ervan verwijderd mogen houden elken steen van aanstoot en ergernis, en dat onze werken voor U mogen opbloeien als palmen van rechtvaardigheid; opdat wij in zijne voetstappen mogen treden, die met U leeft en heerscht in de éénheid des Heiligen Geestes, God van eeuwigheid tot eeuwigheid. Amen.

Daarna trokken we de Sint-Pieterskerk binnen, waarin de voorjaarszon haar volle stralen wierp. (p. 190) Nooit leek me deze Pauskerk zoo groot en schoon; ze vertoonde zich werkelijk als het schitterendste mausoleum dat men zich denken kan, een waardige grafplaats voor den apostel Petrus en voor vele van zijn opvolgers op den Apostolischen Stoel te Rome.

GRAFMONUMENTEN IN ST. PIETER

IN de Vaticaansche basiliek en in de Grotten van Sint Pieter zijn vele, maar niet alle pausen begraven. (p. 199) In de gang, die naar de sacristie leidt, staan op een wit-marmeren tafel de namen van honderd drie en veertig pausen ingebeiteld, die hier hun laatste rustplaats hebben gevonden (waaronder vijf en dertig Heiligen: twee en twintig Belijders en dertien Martelaren). Verschillende van deze pausen hebben in de kerk hun grafmonument, meesterstukken van opvatting en beeldhouwkunst, uitschitterend door de kracht van veelkleurige marmersoorten.

Maar lang niet alle pausen zijn in de St. Pieter begraven: slechts honderd drie en veertig van de twee honderd zestig. Tijdens de eerste christenvervolging werden meerdere pausen in de catacomben, vooral aan de Via Appia, ter aarde besteld, en later in de kerken en basilieken van Rome. Zoo zijn bijv. Pius V en Sixtus V in S. Maria Maggiore begraven en hebben er hun grafmonument; Innocentius III en Leo XIII in St. Jan van Lateranen, Pius IX in S. Lorenzo, Eugenius IV in S. Salvatore in Lauro en onze Nederlandsche Paus Adrianus VI in S. Maria dell' Anima. Zelfs zijn niet alle pausen te Rome te ruste gelegd. Tijdens de zeventig-jarige Babylonische Gevangenschap stierven zes pausen te Avignon en werden aldaar bijgezet; in Viterbo, waar de pausen in de dertiende eeuw ongeveer veertig jaren geresideerd hebben zijn drie pausen begraven; Gregorius VII in Salerno, enz.

In Sint Pieter zou ook geen plaats geweest zijn voor grafmonumenten van alle pausen. Ja, men kan zeggen, dat de ruimte voor

het plaatsen van pauselijke monumenten zoo ongeveer uitgeput is. De beide laatste monumenten van Pius X en Benedictus XV hebben zich met een zeer bescheiden plaats tevreden moeten stellen. (p. 200) Het monument van paus Pius X van architect Astori staat boven den ingang naar de zangtribune van de koor-kapel: de paus (in wit marmer) heft in gebed zijn beide handen smeekend ten hemel en biedt bij het uitbreken van den wereldoorlog zich zelven aan God als zoenoffer aan voor de lijdende menschheid. Het grafmonument van Benedictus XV staat in de kapel van de Presentatie ernaast; het is een uitstekend stuk werk van den beeldhouwer Pietro Canonica: de paus, devoot neergeknield, smeekt in ootmoedig en dringend gebed den vrede af over de wereld; op den achtergrond verschijnt de H. Maagd, Koningin des Vredes, met haar goddelijken Zoon, Die den olijftak des vredes draagt, over het brandende Vlaanderenland. Daar tegenover, waar nu een bronzen tralievenster de plaats aanwijst, waar de gestorven paus provisorisch wordt bijgezet (bijv. paus Leo XIII), indien hij niet definitief in de grotten van Sint-Pieter wordt begraven, zullen naar alle waarschijnlijkheid de door hem gecreëerde kardinalen een grootsch monument oprichten voor den 10 Februari 1939 overleden paus Pius XI.

Vreemdelingen staan dikwijls verbaasd, wanneer men hun vertelt, dat niet alle praalgraven in St. Pieter grafmonumenten van pausen zijn, evenmin als in de Grotten van St. Pieter alleen pausen zijn begraven.

Daar hebben ook eenige kardinalen hun laatste rustplaats gevonden; bijv. nabij de tombe van paus Pius X zijn langjarige staatssecretaris kard. Merry del Val, voor wien de Spaansche adel een kostbare tombe van onyxmarmer heeft opgericht ofschoon de kardinaal slechts een eenvoudig graf gewenscht had, waarop enkel deze woorden mochten staan: Geef mij zielen, Heer; neem Gij de rest. Bij deze beide graven en bij het graf, dat er tusschen ligt, van paus Pius XI en bij het graf, dat er tegenover

ligt, van paus Benedictus XV ziet men steeds frissche bloemen en brandende kaarsen en biddende menschen.

Ook leeken zijn er begraven; bijv. de grootmeester der kerkmuziek, Pierluigi van Palestrina, die lange jaren in Sint Pieter koördirecteur geweest is. En in de Grotten valt spoedig de groote, rood-granieten tombe op van den Duitschen keizer Otto II (gest. 983), waarvan het porfieren deksel in de doopkapel van Sint Pieter als doopvont wordt gebruikt. Ook de koninklijke familie der Stuarts, die door de protestantsche oppositie gedwongen werd uit Engeland te vluchten, heeft in de Grotten een graf en in de kapel een grafmonument, dat om de weenende engelen en de sprekende beeltenissen van Jacobus III en zijn zonen Karel-Edward en Henry (kardinaal en gedurende vijftig jaren aarts-priester van Sint-Pieter) als een der grootste kunstwerken van Canova wordt beschouwd. (p. 202)

Zelfs vrouwen hebben in St. Pieter grafmonumenten. Boven den ingang tot den koepel zien we het monument met de mozaïek-beeltenis van de echtgenoot van Jacobus III Stuart, Maria Clementina Sobiëski, die als verdreven koningin van Engeland te Rome vroom leefde en stierf op 18 Januari 1785. (p. 201) De reden, waarom aan haar de hooge eer ten deel mocht vallen in St. Pieter begraven te worden, zal haar ballingschap wel geweest zijn om wille van het katholiek geloof en het feit, dat zij een nicht was van Jan Sobiëski, koning van Polen, die onder de muren van Weenen de christenen van Europa redde uit het Turkengevaar.

Een andere vrouw, die hier haar grafmonument heeft, is Christina van Zweden (1629-1689), de dochter van koning Gustaaf Adolf. (p. 202) Het reliëf stelt voor, hoe de koningin in tegenwoordigheid van den Vaticaanschen kanunnik Olstein op 3 November 1655 in Innsbrück het protestantisme afzweert. De door haar met forsche hand onderteekende geloofsbelijdenis wordt nog in het kapittelarchief van St. Pieter bewaard. Na deze plechtige geloofsvernieuwing wilde zij 't liefst te Rome haar

verder leven doorbrengen. Bekend is echter, hoe haar optreden te Rome nog al bevreemding wekte en soms den Paus eenigszins dreigde te compromitteren. Zoo kwam zij Rome (bij de Porta del Popolo, welke voor die gelegenheid door Bernini met groote pracht was versierd; nog kan men op den voorgevel van de poort het pompeuze opschrift lezen, dat aan haar feestelijken intocht herinnert) binnen rijden op een wit paard, dat Paus Alexander VII haar ten geschenke had gegeven, maar niet dwars erop zittend, zooals toentertijd de gewoonte was van de vrouwen, maar als een man paardrijdend.

Haar eigenaardig optreden gedurende haar verblijf te Rome gaf meermalen hinder en bezorgdheid aan het kerkelijk bestuur; maar haar degelijk geloof en scherp verstand en groote ontwikkeling maakte veel goed. Na haar dood kreeg zij toch een grafmonument in St. Pieter, dat paus Innocentius XII bekostigde en Carlo Fontana ontwierp en uitvoerde. Ons Nederlanders interesseert misschien, dat zij een Hollandschen lijfarts had, Dr. Nicolaas Heinsius, den schrijver van den „Vermakelijken Avonturier”, die om zijn moord op een slagersknecht tot „ban en confiscatie van goederen” veroordeeld was en na eenig omzwerven te Rome was terecht gekomen. Hij wist in den kring van bekenden en vrienden van Christina van Zweden binnen te dringen. Ook hij werd katholiek en tot lijfarts der koningin benoemd; in welke betrekking hij het negen jaren uithield, zoolang Christina uit Zweden geld genoeg trok om Heinsius royaal te kunnen betalen. De derde koninklijke vrouw, aan wie de eer gegund is nabij het graf van den Prins der Apostelen bijgezet te worden, is gravin Mathilde van Toscane (1046-1115). (p. 211) Zij werd eerst in een Benedictijnerklooster nabij Mantua begraven; maar hare overblijfselen werden op verlangen van paus Urbanus VIII naar St. Pieter te Rome overgebracht. Het prachtige grafmonument is een meesterstuk van Bernini. Het reliëf stelt voor, hoe paus Gregorius VII 25 Januari 1077 op het slot Canossa, dat aan Mathilde van Toscane toebehoorde, de absolutie van de excom-

municatie aan keizer Hendrik IV geeft, die aan de voeten van den Paus ligt neergeknield. Gravin Mathilde was de groote steun geweest van paus Gregorius (monnik Hildebrand) in den zogenaaften investituurstrijd (tegen inmenging van leeken bij de benoeming van geestelijken). Deze strijd eindigde eerst later onder Hendrik V in 1122 bij het Tractaat van Worms, dat door paus Callixtus II in het paleis van Lateraan werd geratificeerd op dezelfde plaats, waar in 1929 het Tractaat tusschen Italië en het Vaticaan gesloten werd.

Mathilde geldt om haar trouwe hulp als de groote beschermster der Kerk, als de verdedigster van het pausdom. Daarom gaf Bernini haar de pauselijke tiaar en de pauselijke sleutels in de hand. (p. 212) Een vrouw met de pauselijke tiaar in haar hand! Schaepman beleefde er eens een aardige episode mede, welke hij in *Menschen en Boeken*, V, 129 aldus beschrijft:

„Men weet wat slag van lieden cicerone's zijn..... Bedervers van alle stil, waar en ernstig genot, of pedant of onwetend en dikwijls en onwetend en pedant.....

Maar..... er zijn diplomaten onder hen, menschenkenners van de meest uitgeslagen soort. Ik heb er eens een ontmoet, het was in de buurt van Michelangelo's Piëta. Aan de tweede zuil links prijkt het gedenkteekeken, dat Urbanus VIII voor Mathilde van Toscane liet oprichten. Een groep beschouwers er voor, Engelschen. Verdere beschrijving overbodig. Engelschen die niets dan Engelschen zijn. Bij hen echter een gids, dien de duivel in de oogen spookt. Een echte Italiaan, op het goud der barbaren belust en zijn barbaren kennend. Hij toont het monument: Dit is het graf der Pausin Johanna.....

De lady-mother fronsd de wenkbrauwen, de misses slaan de oogen neder en de oude heer gaapt nog eens het door Bernini grootsch gebeeelde aangezicht aan, dat al de verdorvenheid teekent van Babylon.....

En de cicerone grijnslach over zijn meesterzet..... totdat een goed aangekomen oorveeg een andere plooi in zijn trekken brengt!!”

DE ZWITSERSCHE GARDE

DE Zwitsers! Ik heb altijd plezier, als ik ze in hun archaïsche veelkleurige uniform zie staan bij de verschillende ingangen tot de Vaticaanse stad. En ik ben de eenige niet.

Op elk uur van den dag ziet ge onder de rechter colonnade van Bernini groepjes mensen, vooral vreemdelingen, staan, die nieuwsgierig door de bronzen ingangspoort van het Vaticaan naar binnen gluren. (p. 212) Zij kijken elkaar dan met voldoening aan, glimlachen en smoezen met elkaar in de meest verschillende talen der wereld. Zij praten dan niet zoozeer over die onbekende wereld van het Vaticaan, welke achter de bronzen deur besloten ligt en waarvan zij alleen een breede gang en een trap, de Scala Regia, zien; maar spreken vooral hun bewondering uit over de wacht op den drempel der pauselijke woning, over dien krachtigen Zwitser daar, die in zijn geel-blauw-rood gestreepte uniform en met de hellebaard over den schouder, de breede gang telkens op en neer afstapt en slechts zoo nu en dan de pas even inhoudt, om aan een onbekenden binnendringer het doel van zijn komst en zijn papieren te vragen. (p. 213)

In het schilderachtige costuum, volgens teekening van Michelangelo Buonarotti, zijn zij dag en nacht op post bij den ingang van het Vaticaan, vormen zij de trouwe lijfgarde van Z.H. den Paus en staan zij, als het moet, met hun leven in voor de veiligheid van den persoon des Pausen en van de Apostolische Paleizen: cohors pedestris Helvetiorum a sacra custodia Pontificis. Met de pauselijke gendarmen hebben zij ook de orde te handhaven

in Sint Pieter, als de Paus in zijn kerk wil afdalen om aan een kerkelijke functie bij het graf van den H. Petrus deel te nemen. Bij meer plechtige gelegenheden verschijnt de Zwitser daar in gala. Dan is de breede borst met het ijzeren kuras bedekt en het hoofd met den ijzeren helm. Ook dan zijn ze gewapend met de gevreesde hellebaard, een strijdbijl aan een lange spies, waarmee gestoken en gehouwen kan worden. (p. 213) Vooral dit gala-costuum maakt grooten indruk op den buitenlandschen toeschouwer, die middeleeuwsche ridders voor zich meent te zien en zich terugverzet waant in andere tijden, verre van ons, wel wat onstuimig en woest, als ge wilt, maar toch vol edel heroïsme en zonnig overstraald met den glans van schoonheid en poëzie, welke in onzen tijd van grauwe uniformen zoo jammer wordt gemist.

Reeds meer dan vierhonderd jaren hebben de Zwitsers dezen eerepost bij den Paus bezet. Paus Julius II meende zijn persoonlijke veiligheid aan niemand beter kunnen toevertrouwen dan aan de oorlogzuchtige zonen der Alpen, wier strijdvaardigheid en trouw Tacitus reeds prees, en die in het begin der zestiende eeuw op het toppunt stonden van hun krijsroem. Wel had reeds de oom van Julius, Paus Sixtus IV, Zwitsers in zijn dienst gehad, evenals de koning van Frankrijk zich toentertijd met een Zwitsersche lijfwacht had omgeven. Maar eerst in 1505 werd door Paus Julius II officiëel met de Zwitsersche Kantons een tractaat afgesloten over een blijvende lijfgarde voor den Paus. Het volgende jaar, twee honderd man sterk, betrok zij haar eervollen post, juist toen de eerste steen gelegd werd van de nieuwe Basiliek van Sint Pieter. Een eervolle post voorzeker. „De Zwitsersche natie is met den H. Stoel door eeuwenoude banden verbonden,” zeide Paus Leo XIII eens aan Zwitsersche pelgrims, „en men kan zeggen, dat zij in haar zonen, die mijn lijfwacht vormen, onafgebroken staat aan de zijde van den Paus. Dit is een voorrecht, waarop zonder eenigen twijfel iedere natie trotsch zoude zijn, maar dat de Paus alleen aan het Zwitsersche volk heeft willen geven, als dankbare

erkenning voor de aanhankelijkheid en onverbreekbare trouw van Zwitserland jegens de Kerk, waardoor uw kantons van onzen voorganger Julius II den roemrijken eeretitel hebben verworven van: Verdedigers der Kerkelijke vrijheid."

Maar een gevaarvolle post ook. De trouw der Zwitserse garde is boven elke verdenking verheven en herhaaldelijk in de geschiedenis bewezen.

Meest bekend is wel, hoe de Zwitserse garde gedurende de rampzalige Sacco di Roma, 6 Mei 1527, toen de stad door de woeste huurtroepen van Karel van Bourbon te vuur en te zwaard geplunderd werd, heldenmoedig heeft gestreden en de vlucht van Paus Clemens VII heeft gedekt. Voor veiligheid van eigen leven moest de Paus zich terugtrekken in den goed versterkten Engelenburcht, waarin slechts twee en veertig Zwitsers, die dienst hadden in het Vaticaan, met den Paus ontkwamen. Een vreeselijke slachting had plaats op het St. Pietersplein. De ongetemde horden hadden zelfs geen eerbied voor de heilige plaats van Petrus' graf. De Zwitsers, aan wier hoofd stond kapitein Roust uit Zürich (beeltenis in Campo Santo), maakten zich op, Sint Pieter te verdedigen. Maar een vreeselijk bloedbad werd onder hen aangericht. Allen vielen, tot den laatsten man toe. Ja, met hen ook de echtgenoot van kapitein Roust, die eerst gewond werd aan den arm en toen gedood op het lijk van haar man.....

Analoge en niet minder lichtende voorbeelden van opofferenden heldenmoed zouden ook uit jongeren tijd aan te halen zijn, b.v. tijdens den inval van Fransche troepen in den Pauselijken Staat. En mocht soms de toekomst offers vragen ter verdediging van Paus of Vaticaanischen Staat, de Zwitserse garde, terecht geroemd om haar militaire tucht en onverbreekbare trouw aan den Heiligen Vader, zal niet terugschrikken voor het heldhaftig volbrengen van haar harden plicht, niet terugschrikken voor de grootste offers, ook niet voor het offer van het leven.

XIV. MET DEN PAUS NAAR BUITEN

IN DE VATICAANSCH E TUINEN

EENZAAM wandelden we in de Vaticaanse tuinen, waar het stil is en doodsch, nu de Paus op zijn buitengoed in Castelgandolfo verblijft. Daar kan hij in de prachttuinen van de Villa Barberini volop genieten van zon en bloemen en springende wateren, van een prachtig uitzicht op de groene Albaanse en grauwe Sabijnsche bergen en op de wijde campagnavlake tot aan de Middellandsche Zee.

Voor Pius XII, die als kardinaal Pacelli dagelijks zijn wandeling maakte in de Villa Borghese, schijnen de tuinen, achter het Vaticaanse paleis en Sint Pieter gelegen, onmisbaar te zijn voor noodzakelijke recreatie.

Trouw iederen namiddag tegen vier uur brengt een auto den Paus tot ongeveer de Grot van Lourdes, waar Pius XII zich wel zal herinneren, hoe hij in dat Mariaoord in 1935 onder groote geestdrift van millioenen pelgrims uit alle landen der wereld de Pauselijke Legaat was bij het plechtig Mistridium. Na een groet aan Maria gebracht te hebben begint de Paus dan, gewoonlijk een boek of tijdschrift lezend, zijn dagelijksche wandeling, welke eigenlijk bestaat in het precies zesmaal afloopen van den betonnen weg, die rechts van den ouden vestingmuur rondom den zoogenaamden Engelschen tuin is aangelegd. Soms gaat hij ook de lommerrijke steeneikenlaan links van de oude verdedigingstoren in, om tegen vijf uur weer fluks den auto in te stappen en naar het Vaticaan terug te rijden.

Ook Pius XI ging gaarne een wandeling maken in de tuinen. De opsluiting in het Vaticaan moet den geestdriftvollen Alpenbeklimmer en grooten liefhebber van lichaamsbeweging, een zwaar offer zijn geweest. (p. 224 en 214) In het begin van zijn pontificaat kwam hij er iederen dag en liet zich zelfs niet door regenweer van zijn onmisbare dagelijksche wandeltoer tegenhouden: op de uiterste punt van den Vaticaanschen heuvel liet hij langs den muur bij een der verdedigingstorens van Leo IV een overdekte wandelgang bouwen, een soort open loods, waar hij tenminste beweging kon nemen als Pluvius hem niet toestond onder den vrijen hemel te wandelen.

Eveneens bezocht paus Leo XIII gaarne de tuinen. Hij liet zelfs naast den Leonijnschen toren, die later tot Vaticaansche Sterrenwacht is ingericht, (p. 224) een zomerhuis bouwen, waar hij gedurende de warme maanden dagen en nachten doorbracht en dat hij gewoonlijk als „Ons Castelvandolfo” betitelde. Hij ging zelf wel eens de leeuwen voeren, die keizer Menelik van Ethiopië als aardige attentie den Leo, Leeuw van het Vaticaan, had ten geschenke gegeven en waarvoor achter de Lourdesgrot een „woning” was gebouwd, waar nu drie Koningsadelaars huizen.

Maar Pius X kwam er bijna niet. Hij werd er te mistroostig. Geboren in het open veld voelde hij zich de keel dichtknijpen van zwaarmoedigheid in de stomme zwijgzaamheid van die lange, eenzame en verlaten wegen in een ommuurden tuin. Dan beviel hem een hevig verlangen en zoet heimwee naar de blauwe lagunen van zijn dierbaar Venetië. Soms bezweek hij wel eens voor het dringend verzoek van zijn secretarissen, om toch eens wat frissche lucht en beweging te nemen. Maar dan ging hij gewoonlijk zijn rozenkrans bidden bij Maria in de grot van Lourdes en stond daarna langen tijd peinzend in de schaduw van een der Leonijnsche torens om vandaar zijn blikken over de groene velden te laten dwalen tot aan den verren heuvelring, met donkere pijnboomen geplant.

Ook nu was het er zoo stil. Slechts een enkele politieagent

hield de wacht om aan ongewenschte gasten een verboden toegang toe te roepen; een paar tuinlieden verzorgden de bloemperken en eenige werklui waren bezig met het herstellen van de serres, waarin een uitgelezen collectie van orchideeën wordt aangekweekt.

Die stilte viel des te meer op, omdat we uit de drukke Vaticaansche Musea kwamen, waar de vele menschen om ons heen het toch al vermoeiend bezoeken van een rijken museumschat nog hadden verzwaard. Zoo deed die rust ons weldadig aan, toen we in een allée van sinaasappelboomen kuierden, Oranjelaan geheeten, waar de ronde gele vruchten in vollen rijkdom tusschen het donkergroene loof hingen en we een heerlijk gezicht hadden op de lager liggende siertuinen en de wat hooger liggende torens en gebouwen op de kruin van den Vaticaanschen heuvel.

— En dat elegante gebouw daarbeneden?

— Is het zoogenaamde Casino di Pio IV. Deze paus (1559-1565) voelde sterk de behoefte aan een zomerverblijf met luchtige vertrekken en koele terrassen. Het paviljoen Belvedere met schoon uitzicht op de Monte Mario, dat paus Innocentius VIII gebouwd had (1484-1492) kon als zoodanig niet meer gelden, omdat het geheel door de bouwwerken van Bramante in het complex der Vaticaansche gebouwen was opgenomen (nu Beeldengalerij); en de Villa Giulia, door paus Julius III (1550-1555) aan de noordzijde der stad en overzijde van den Tiber als zomervilla ingericht, was te ver afgelegen (nu Etruskisch Museum, waarnaast het Nederlandsche Historische Instituut ligt). Hij liet daarom in 1560 door den renaissance-architect Pirro Ligorio, die ook de fraaie Ville d'Este in Tivoli aanlegde, in den Vaticaanschen tuin, die toen nog het „Bosco" genoemd werd, een kleine maar zeer bevallige villa bouwen, waarin de origineele stucdecoratie zich prachtig bij de sierlijke architectuur aanpast. (p. 224 en 225) Hier hield de Paus gaarne bijeenkomsten met vooraanstaande geleerden, kunstenaars en hooggeplaatste geestelijken; en dit karakter van „academie" heeft het gebouw nog steeds behouden, omdat hier de

pauselijke Academie van Wetenschappen haar zittingen houdt. In 1934 heeft Pius XI er een ruimere vergaderzaal aangebouwd. U kent toch de namen der Nederlandsche leden? Professor Noijons uit Utrecht, de professoren Keesom en Zeeman uit Leiden, professor Buijtendijk uit Groningen, professor Debeije uit Berlijn en wegens zijn functie als Directeur van de Pauselijke Sterrenwacht Dr. J. Stein S.J. uit Castelvelford.

Ziet eens, welk een prachtig gezicht we van hier uit op het Vaticaan hebben! U ziet daar dien ronden toren? Daarin ligt de nieuwe ingang tot de Vaticaanse Musea, die kunstige dubbele trap met bronzen leuning, waarin de wapenen der pausen van Nicolaas V tot Pius XI zijn gedreven; links ervan hebt U de nieuwe Pinacothek, door paus Pius XI gebouwd, rechts de Beeldengalerij en het Egyptische museum (de oude Belvedere); het lange gebouw voor U is archief en bibliotheek, waaraan zich (onder) het Appartamento Borgia met schilderijen van Pinturicchio aansluit en (boven) de Stanze en de Loggia van Raphaël; rechts daarvan ligt de Sixtijnse kapel, waar U de machtige plafonds en wandschilderingen van Michelangelo bewonderde en waar nog geregeld kerkelijke plechtigheden worden gehouden, Requiemmissen, Kroningsmissen, Goede-Week-functies en o.a. ook de pauskeuze plaats heeft. Maar we wandelen verder.

— Aan water is hier geen gebrek.

— Zooals U ziet; overal spuiten kleine fonteinen op. (p. 225) De mooiste fontein zult U aanstands rechts zien, de rotsfontein. Drie grotten, waarin verweerde en met fijn groen begroeide zeenymphen spelen, liggen rondom een halfmond waterbekken; overal spuit water omhoog of valt op de opeengestapelde rotsblokken neer, terwijl het geheel met een geweldigen adelaar bekroond wordt, die op het punt staat zijn vlucht ten hemel te nemen.

— En dit standbeeld van Petrus?

— Is nieuw; of beter, een paar jaar geleden hierheen verplaatst. Het zou eigenlijk hier altijd hebben moeten staan, dat wil zeggen na 1870, na de sluiting van het Vaticaanse Concilie, waarop de

pauselijke onfeilbaarheid als dogma is verklaard. Maar het beeld werd toentertijd veiligheidshalve op een binnenplein in het Vaticaan, de Piazza del Belvedere, opgericht. Daar stond het echter in den weg, toen er de gebouwen voor de wereldpers-tentoonstelling werden gebouwd. En zoo kwam het toch na vijf en zestig jaren op de plaats, waar het van den beginne af volgens de beschikking van Pius IX eigenlijk had moeten staan.

En welk een prachtuitzicht hebt U hier niet op Sint Pieter! (p. 225) Zóó hadden Bramante en Michelangelo de Sint Pieter gedacht: een centraalgebouw, een Grieksche kruiskerk met een hoogen koepel, een koepel die vrij de lucht in staat, niet schijnt te rusten op de kerk maar te streven naar den hemel; die in beweging is, zooals alle gestalten welke Michelangelo op muren schilderde of uit marmer gehouwen heeft. Men ziet dien reuzen koepel, il Cupolone, overal in Rome en met het aanleggen van wegen en plantsoenen wordt er rekening mede gehouden (herinnert U zich niet het sleutelgat van de villa der Malteserridders op den Aventijn? (p. 225) Men ziet den koepel telkens, ofwel in zijn volle grootte zich majestueus ten hemel verheffen, zooals langs den Tiber en op den Janiculus, ofwel zich in de verte scherp afteekenen tegen den blauwen horizont, zooals op den Pincio, Palatijn en Aventijn, ofwel als een zilveren silhouette vaag hangen in een grauwen nevel, zooals vanuit Tivoli of vanaf de hoogten der Albaansche bergen. Een symbool van 's Pausen zending en macht.

Een hooge steile rots

Verheft zich fier en vrij, door 't brandend golfgeklots

Gewasschen, niet geschokt.....

Als lachend met den vloed, die om haar wanden slaat,

In wolken paarlend schuim daarhenen spat: zij staat.

NAAR DE ABDIJ VAN GROTTAFERRATA

HET lijkt wel een vesting, pater en geen klooster.

Toch is het een klooster, Mijnheer; het eenige Grieksche klooster van de Orde der paters Basilianen in Italië.

Een klein gezelschap van Hollandsche pelgrims luisterde met volle aandacht naar het belangwekkende verhaal, dat een Grieksche monnik van de Abdij van Grottaferrata hun gaf over de geschiedenis van zijn klooster. Ter aangename afwisseling in de Romeinsche dagen, die gestaan hadden in het teeken van veel kerkbezoek, waren zij met een ruimen auto de stoffige en naar benzine riekende stad uitgetufd om wat frissche buitenlucht te happen en van Gods heerlijke natuur te genieten in de Romeinsche Campagna.

Bij St. Jan van Lateranen hadden zij Rome door de oude stadspoort verlaten, waren eerst de Via Appia ingereden, die naar Albano leidt, maar spoedig links afgeslagen, de Via Tusculana in, den ouden verbindingsweg tusschen Rome en Tusculum (nu Frascati en Grottaferrata). Aan beide kanten van den weg hadden ze ruïne-resten van oude heidensche graftomben gezien, gedeeltelijk met klimop en onkruid begroeid (p. 226) en ook resten van „Columbaria”, familiegraven in den vorm van een duiventil, in wier nissen de urnen met de asch der verbrande lijken werden bewaard. (p. 226) In de verte hadden ze de bogen van oude en nieuwe waterleidingen (Aqua Claudia en Aqua Felice) scherp zich zien afteekenen tegen den blauwen Italiaanschen hemel en bemerkt, welke een schilderachtig leven deze oude bouwwerken aan de doode Campagna geven. Ze hadden hun bewondering

voor Keizers en Pausen uitgesproken, die dit moeilijke werk hadden ondernomen en voltooid en de meren in de bergen door bovengrondsche waterleidingen hadden verbonden met Rome om zoo de Eeuwige Stad talrijk van water te voorzien. (p. 226) In Rome hadden zij zich al meermalen afgevraagd, waar toch al dat water vandaan mocht komen; dag en nacht spotten talrijke fonteynen geweldige watermassa's de lucht in. Nu wisten ze het; zij waren zelfs waterleidingen gepasseerd van twee verdiepingen, zooals ze meenden, waarvan de bovenste nog in gebruik scheen te zijn. (p. 235)

Bij een tweesprong hadden zij den directen weg naar Frascati links laten liggen en waren doorgereden naar een plaats, waar reeds vanouds een grot met een Madonna-beeltenis door een ijzeren hek was afgesloten en die sedert eeuwen daarom den naam gedragen had van Grotta ferrata. Hier had een goede negen honderd jaren geleden een Grieksche monnik een klooster gesticht, dat nu nog bestond, maar van buiten meer op een vesting dan op een convent van vredelievende monniken geleek. (p. 235) De plaats was met diepe grachten en hooge muren en zware bastillions versterkt. Ze gingen de ophaalbrug over en vroegen een tuinman of hij zoo goed zou willen zijn den gastenpater te waarschuwen. Onderwijl zouden zij op het wijde terras, waar een groot standbeeld stond, genieten van het wijde uitzicht, dat naar alle zijden uit even grootsch en bewonderenswaardig was.

Voor hen lagen in rechte lijn de met boomen begroeide Albano-bergen; (p. 235) de steile Monte Cavo verhief zich hoog boven allen uit en scheen den geheelen omtrek te beheerschen; links ervan lag als een adelaarsnest tegen de bergen tusschen groene kastanjeboomen het grijze stadje Rocca di Papa met twee witte vlekken ten noorden en ten oosten, het Observatorium van het Campo d'Annibale en het heiligdom van Maria del Tufo Caduto; meer ten westen lagen op de uiterste grens van de Albaansche bergketen de stadjes Rocca Priora, Montecompatri en Monteporzio als wachtposten op den rand der vallei, welke

het Albano-gebergte van de kale Sabijnsche bergen scheidt; ten zuiden heen kwam het bekoorlijke en deftige Frascati tusschen het groen te voorschijn met de pracht van zijn vorstelijke buitenplaatsen; tusschen zuid en zuid-oost klossen Marino, Castelvandolfo en Albano tegen den oever van het Albano-meer op, waarvan eenige blauwe en smaragdgroene vlekken zichtbaar waren; nog meer ten oosten moesten de Diana-boschen van Genzano en het kleine Nemi-meer liggen; men kon ze echter van hier niet zien; wel wees een lichtende streep aan den horizon op de Middellandsche zee.

Toen het gezelschap zich omkeerde, zagen zij de wijde campagna met haar blauwe golvende lijnen voor zich liggen; deze „permanent waves” maakten den Agro Romano wel wat eentonig, maar gaven er toch ook die droefgeestige tint aan, die direct spreekt tot het hart; groene vlekken versmolten zich in de verte met een grauwen nevel; pluimen van boschages verhieven zich hier en daar in de vlakte als eenzame wachters in de stilte; resten van oude Romeinsche monumenten en waterleidingen doorsneden aarde en hemel; een enkele invallende toren poogde den horizont te breken; heel ver weg tusschen een lichte nevelwolk hing de grijze koepel van St. Pieter.

Meer nabij was de campagna levendiger en vruchtbaarder. Het lichte vroolijke groen der jonge wijnstokken, waartusschen bloeiende, rosige amandelboompjes een lied schenen te zingen van stoutmoedigen jeugddurf, deed het koper- en zilvergroen der olijfboomen des te beter uitkomen; eenige witte landhuizen lagen eenzaam tusschen het geboomte te droomen; stoffige wegen slingerden stil tusschen de ommuurde tuinen; klokkengerinkel van eenige koeien scheen in de lucht te hangen en daarmee de geur van melk; vanuit de verte klonk een lustig campagnalied en het zware ratelen van de houten wijnkarren op de wegen naar Rome.

Het reisgezelschap dronk met volle teugen het genot van dit heerlijke uitzicht in, toen een kleine, bejaarde pater met grijzenden

baard vriendelijk lachend naar hen toekwam en met een handbeweging hen beleefd uitnoodigde hem te volgen.

— Wat is dat voor een heilige, pater? vroeg een nieuwsgierige onder ons, wijzend op een vier meter hoog marmeren standbeeld, dat op een hoog voetstuk geheel het plein beheerschte.

— Dat is San Nilo, de H. Nilus, de stichter van ons klooster. De pater begon toen de geschiedenis van het klooster en van diens stichter te verhalen. De H. Nilus is geboren ongeveer in 910 in Rossano in Calabrië (Zuid-Italië), waarheen ten tijde van den beeldenstorm in het Grieksch-Romeinsche rijk vele Grieksche monniken gevlucht waren. Hij ging eerst op lateren leeftijd in het klooster, werd overste van verschillende conventen, o.a. van het Grieksche klooster te Serperi, waar keizer Otto III van Duitschland hem kwam bezoeken. U zijt immers Duitschers? vroeg de pater.

— Neen, rasechte Hollanders, werd geantwoord.

— Eenige jaren later kwam de H. Nilus naar Rome en wilde eens het Grieksche klooster van S. Agatha in Tusculum (Frascati) bezoeken. Hij dwaalde echter van den weg af en kwam hier terecht en moest hier overnachten in de grot bij de Madonna achter het ijzeren hek, waar, zooals men zegt, hij een wonderbaar visioen had. In ieder geval hij verkreeg korten tijd daarna van den graaf van Tusculum een terrein cadeau en verlof om hier een klooster te bouwen, waar terstond mee begonnen werd. Enkele jaren later stierf hij hier, 26 September 1004. U ziet het klooster hier voor u liggen.

Het was toen, dat de opwerping gemaakt werd, dat het klooster meer op een vesting dan op een monnikenklooster geleek.

— Dat komt hier vandaan, zei de pater, omdat in de middeleeuwen de adellijke families van Rome, de Orsini's en Colonna's en Caentani's de abdij van Grottaferrata overmeesterd hebben en hier hun hoofdkwartier vestigden in den strijd tegen Rome. Maar vooral Kardinaal Giuliano della Rovere heeft de schuld. Die kreeg in 1473 de abdij als prebende en heeft er geheel het stempel

opgedrukt van zijn krijgsmansgeest; hij beval den bouwmeester Bramante het klooster geheel om te bouwen in een versterkt kasteel: klooster en kerk werden met hooge, steile muren en verdedigingstorens omgeven en met een diepe gracht omringd, zoodat een ophaalbrug het klooster slechts met de buitenwereld verbond. Dit is de aanleiding geweest, dat het klooster dikwijls een bezetting van infanterie en van cavalerie gehad heeft, en dat heel dikwijls hier fel gestreden en veel bloed gevloeid is. Maar het is toch altijd een klooster gebleven, een echt klooster, waar gebeden werd en gestudeerd, zooals de bibliotheek bewijst. En nu is het 't eenige Grieksche klooster, dat in Italië nog overgebleven is van de vele kloosters, die de Orde der Basilianen vroeger hier had. Het is Gods Voorzienigheid, die ons klooster tot nu toe heeft laten bestaan. Want ons wacht nog een groote, heerlijke roeping. Dit Grieksche klooster, vlak voor de poorten van Rome, is een luide vermaning om steeds te blijven bidden en te blijven werken voor de hereeniging der Oostersche kerken met het middelpunt der door Christus gestichte Kerk, met den Stoel van Petrus te Rome.

OOSTEN EN WESTEN VOOR DE POORTEN VAN ROME

HIER in deze duif wordt Ons Heer bewaard.
— In een duif, pater?

— Ja, in een duif, bij wijze van tabernakel. Ziet U die zilveren duif boven het altaar zweven? Boven op den rug is een deksel, dat men kan oplichten. Zoo kan men het geconsacreerde Brood er inleggen en uitnemen. U weet, wij Grieken gebruiken ge-deesemd, gegist brood bij het H. Misoffer.

— Dat weten we, pater. Maar dat bij U Ons Heer in een duif bewaard wordt, vinden we allen heel vreemd.

Een van ons protesteerde echter hiertegen. Hij zeide dit meer gehoord te hebben en beweerde, dat vroeger heel dikwijls Ons Heer in een „duifvat” bewaard werd, ook in de Latijnsche Kerk; dat in de oude basilieken het hoofdaltaar gewoonlijk door een op vier kolommen rustende overkapping, een ciborium was over-huifd van waaruit een vaatwerk, gewoonlijk bewerkt in den vorm van een duif (de liefde van Christus of van den H. Geest symboliseerend) neerhing, waarin het H. Sacrament bewaard werd; en dat de zoogenaamde Sacramentshuisjes, die in de middeleeuwen overal in gebruik waren en waarvan we in Neder-land nog een goed exemplaar te Meerssen hebben, er slechts een andere vorm van waren. Vondel sprak er ook meermalen over in zijn gedichten, vooral in de Altaergeheimenissen:

Al bergt een duif van goud dit Hemelkoren,
Dat zielen kracht en zalig voedsel geeft.

De vriendelijke gastenmeester had ons het Grieksche kerkgebouw rondgeleid (p. 235). Hij had ons verteld, dat de kerk reeds onder den H. Bartholomeus, een leerling van den H. Nilus, was gebouwd en door paus Johannes XIX op 17 December 1024 geconsacreerd. Vóór de kerk lag toen een groot Atrium, voordat men in het voorportaal kwam, dat eenige jaren geleden op kosten van de Italiaansche regeering is gerestaureerd, evenals de mooie middeleeuwsche klokketoren met laag elegante triforen, galmgaten door drie bogen gevormd, in vijf rijen boven elkaar.

Hij wees ons op de vier zuilen van Egyptisch graniet, waarop het voorportaal rustte en toen op de cederhouten deur uit de elfde eeuw, die nog steeds opperbest functionneert en waaromheen een bewerkte marmeren omlijsting uit den Romeinschen tijd is aangebracht.

Zoo waren we in de voorhal der kerk gekomen en hadden ons verbaasd over een eigenaardige doopvont (p. 235): op leeuwenfiguren rust een marmeren ton, waarin reliëfs zijn uitgehouwen, die op zeer origineele wijze de zeven Sacramenten, vooral het H. Doopsel voorstellen (het visschen van menschen; de Jordaan die zijn wateren doet terugkeeren, enz.). Op de architraaf boven den kerkingang waren Grieksche letters gebeiteld, die volgens den pater Grieksche verzen waren van den H. Theodorus en aldus vertaald moesten worden (waarmede eenigen van het gezelschap het niet eens waren): „O gij die nu den drempel wilt overtreden van het huis van God, laat alle verlangens naar aardse goederen achter U, opdat gij daarbinnen een goeder-tieren Rechter moogt vinden.” Boven de kroonlijst fonkelde een oud mozaïek, ook uit de elfde eeuw, waarop de zegenende Zaligmaker en de H. Maagd en de H. Johannes de Dooper zijn afgebeeld en een monnik die naar men zegt de bouwheer van de kerk is geweest.

Het inwendige der kerk deed ons zeer vreemd aan: het is geheel Grieksch gehouden, of liever moet een verbinding genoemd worden tusschen barokstijl en Grieksche versiering. De pater

dacht dat we het leelijk vonden en zeide: „Ja, die vierkante pilaren van pleisterkalk zijn niet mooi; daar stonden eens kostbare marmeren zuilen; ze staan er nog; maar kardinaal Guadagni heeft in 1751 bij een restauratie der kerk die prachtige zuilen laten behakken en er kalk op laten smeren om volgens den wansmaak van die dagen er vierkante pilaren van te maken; erg jammer; voor eeuwig bedorven.” Wij stonden meer vreemd te kijken van al die Grieksche beeltenissen en Grieksche letters op de muren. Boven de pilaren loopt een mozaiekband, waarop het Wees Gegroet in het Grieksch geschreven staat. Een onzer begon terstond te lezen: Chaire, eucharitomenè; wees gegroet, volbege-nadigde, enz.

De Iconostasis vóór in de kerk, met deuren waarop heiligenfiguren geschilderd stonden, viel terstond in het oog; ze is rijk met marmer en beeldhouwwerk versierd. Een ijzeren hek scheidt het koor der paters van het overige deel der kerk af. Maar wij mochten er doorheen gaan om door de middenpoort der Iconostasis het eigenlijke priesterkoor te betreden. Op de groote vierkante altaartafel, (p. 236) welke op de Grieksche gewoonte wees van concelebreeren, het tegelijk lezen der H. Mis door verschillende priesters aan één altaar, zagen we het Grieksche Missaal liggen en op een zijtafel de consecratiedoek (antimensio).

— Een consecratiedoek, pater?

— Ja, U weet, dat in de Latijnsche Kerk de priester steeds de hostie en de kelk met wijn op den geconsacreerden altaarsteen plaatst, waarin relikwieën van martelaren geborgen zijn. Dat doen ze in de Grieksche Kerk op een consecratiedoek, een zijden doek, waarin relikwieën van martelaren genaaid zijn. Voelt U maar! Boven het altaar hing de duif, waarin Ons Heer bewaard wordt.

Toen we over den ouden ingelegden vloer weer naar den uitgang der kerk terugkeerden en de kerk juist wilden verlaten, hield de pater ons tegen. We hadden nog niet gezien, wat hij het bijzondere kleinood der kerk noemde, de byzantijsche Madonna,

welke na de verwoesting van het stadje Tusculum in 1230 als in veiligheid gebracht werd naar de abdij van Grottaferrata. (p. 237) De pater trok toen een rood zijden doek terzijde en draaide eenige electrische lichten aan. We zagen het zachte, zoete, zuivere, strak gelijnde gelaat van een Grieksche Madonna boven de andere beeltenissen der Iconostasis. Zij troont daar in de hoogte en buigt het hoofd minzaam omlaag naar de beide geknielde engelen van Bernini, die met samengevouwen handen dringend haar voorbede vragen voor de lijdende menschheid. Ook wij knielden neer en riepen Maria's hulp in voor ons en al onze belangen.

De Madonna had zich geen betere plaats kunnen uitzoeken dan deze abdij, eerwaardig omwille van haar traditie, geschiedenis en kunstschaten, rijk aan heldendaden op godsdienstig en staatkundig gebied, maar ook gezocht als rustplaats, waar heiligen hebben gewoond en door God bevoorrechte zielen zich hebben teruggetrokken, alleen levend om den hemel voor zichzelf en anderen te winnen: Nilus, de heilige abt van Calabrië en Bartholomeus, zijn heilige leerling, en de beroemde Kardinaal Bessarion (gest. in 1472, de laatste Grieksche Kardinaal vóór Z. Em. Kard. Tappouni); zij hebben allen hun groote namen met onuitwissbare letters voor altijd op de muren der abdij diep ingegrift.

Alle pausen, van den consecrator der kerk, paus Johannes XIX af tot paus Leo XIII toe, die haar een Oostersche juweel noemde aan de pauselijke tiaar, ja tot Pius XI toe, die telkens aan de kerk zijn bijzondere welwillendheid betoonde, hebben gewedijverd om deze Grieksche stichting met privileges en gunsten te verrijken.

Zij gelijkt een godsdienstige Grieksche oase in het middelpunt van de Latijnsche Kerk; zij was een centrum van christelijke beschaving, dat met behulp van Grieksche Basiliaansche monniken kruis en altaar opbouwde op de overblijfselen van het keizerlijke Rome, en is thans nog een wonderbaar symbool van de vereeniging van Oosten en Westen voor de poorten van Rome.

Nog waren we niet uitgekeken. De eigenlijke grot met een ijzeren hek afgesloten (*grotta ferrata*) achter in de kerk, welke ten tijde van den H. Nilus een madonnakapelletje moet zijn geweest en misschien reeds een afgodentempel in den Romeinschen tijd, interesseerde ons weinig. (p. 237) Zeer sterk werd echter onze aandacht geboeid in de zoogenaamde Latijnsche kapel rechts naast de Grieksche kerk gelegen, ook wel *Capella Farnesina* genoemd, omdat Kardinaal Eduard Farnesse haar op zijn kosten bouwen en opschilderen liet. (p. 237) We riepen allen over de prachtige kleurschakeeringen en de levendige groepeerings op de fresco's van Domenichino (1610). In deze schilderwerken schijnt dan ook Domenichino heel zijn kunst gelegd te hebben en zijn bijzondere begaafdheid getoond van in de uiterlijke bewegingen de inwendige gevoelens der ziel te laten uitkomen, van inwendige passies en gemoedsbewegingen in kleuren te kunnen weergeven.

De schilder had wegens een misdrijf uit Rome moeten vluchten, omdat hij anders in de gevangenis zou zijn gekomen, en een vriendelijk en gastvrij toevluchtsoord gevonden in de abdij van *Grottaferrata*. Op kosten van Kardinaal Farnesse mocht hij de kapel schilderen.

Bij het altaar schilderde hij rechts de verschijning van Maria aan den H. Nilus en den H. Bartholomeus, links de wonderbare genezing van een bezeten knaap door den H. Nilus (meer natuurgetrouw weergegeven, zeggen de medici, dan op de beroemde transfiguratie van Raphaël).

Op de zijwanden der kapel schilderde hij rechts den bouw van de kerk te *Grottaferrata*, waarvan de architect (onder de figuur van Hannibal Caracci, zijn medehelper bij het schilderen) de teekeningen aan Sint Bartholomeus laat zien; het is een tooneel vol kleur en leven, omdat het gevaarlijke oogenblik wordt weergegeven, waarop een zuil dreigde om te vallen, die wonderbaar door den H. Bartholomeus wordt tegengehouden. Daartegenover staat links het meesterwerk van Domenichino, de ontmoeting van

keizer Otto III met den H. Nilus in Gaëta. Bij dit schilderstuk wisten we werkelijk niet, wat we meer moesten bewonderen: de levendige houding der personen of de sprekende gezichten of de kunstige harmonie van lijnen en kleuren. Men zegt, dat in den H. Nilus de bekende monnik Filippo Moretti, een vriend van Domenichino, is afgebeeld; in den edelknaap bij het paard van den keizer Guido Reni; in den groenen ridder, die de teugels van het paard houdt, Domenichino zelf; in den ridder met de lange lans de schilder Guercino; in den keizer Kardinaal Farnese, die hem opdracht gegeven had dit schilderstuk uit te voeren; in den persoon, die zoo onbeholpen en belachelijk van het paard valt, de betaalmeester van het huis Farnesse, die eenige maanden ten achter was met het uitbetalen van het overeengekomen honorarium, enz.

Dit groote fresco was werkelijk prachtig, en we bewonderden het ten zeerste evenals verschillende fijngepenseelde iconen in het museum en een druk bewerkte oude bisschopsstool uit de vroege middeleeuwen. Ook de oude Romeinsche klokketoren vonden we elegant met haar vijf rijen van galmgaten, welke door drie Romeinsche bogen gevormd worden.

We bedankten toen den goeden gastenpater hartelijk voor zijn vriendelijke ontvangst en keurige verklaring, en vervolgden per auto onzen weg, terwijl we steeds voor ons het gezicht hadden op den hoogen Monte Cavo met het groezelige stadje Rocca di Papa.

Bij Valle Violata sloegen we rechts af en landden zoo in het stadje Marino aan. Daar bezichtigden we de stadsfontein, die bij gelegenheid van het druiven-oogstfeest in October wijn in plaats van water spuit. In de nabijheid vonden we een cafeetje en kregen opeens vreeselijken dorst en een geweldigen zin in een Italiaansche espresso, een klein kopje heerlijke mokka, dat men in elke straat van iedere stad van geheel Italië voor een kleinen stuiver koopen kan.

Het smaakte ons ook nu voortreffelijk, en geheel opgekweekt stapten we weer in onzen auto om onzen weg naar Castalgandolfo te vervolgen. We daalden eerst scherp omlaag en bogen toen om een spelonk heen, waarin nog ruïnes liggen van een middel-eeuwschen verdedigingsburcht (de weg liep toen door het dal). We tuften door een dicht bosch van kastanjeboomen en bereikten spoedig den rand van den krater van het Albano-meer, dat we als een blauwe vlek zagen liggen. Volgens den reisgids, dien we bij ons hadden, is het meer van vulcanischen oorsprong, zooals de vele „slakken” op en langs de wegen nog duidelijk bewezen; het meer moet honderd zeventig meter diep zijn, terwijl het watervlak twee honderd drie en negentig meter boven den zeespiegel ligt. We zagen duidelijk den ovalen vorm van het meer, drie en een half kilometer lang en twee en een half kilometer breed; en de omtrek moet tien kilometer zijn. Men zegt dat het meer rijk aan visch is, maar gevaarlijk om er in te zwemmen, zooals de droevige ervaring jaarlijks bewijst. In den Romeinschen keizertijd werden er groote waterspelen op het meer gehouden en gold het als haut-chic een zomervilla aan het meer van Albano te hebben; we zagen nog eenige droevige resten tusschen klimop en onkruid verscholen liggen. Thans staan langs den weg eenige moderne villa's, die aan het gehucht zelfs den naam van „Villini” hebben gegeven.

Boven deze eenvoudige landhuizen steekt echter hoog het Pauselijk paleis van Castalgandolfo uit, gebouwd in 1629 onder paus Urbanus VIII door den architect Maderno, nu geheel en al gerestaureerd en gemoderniseerd en tot een waardig zomerverblijf van den Paus ingericht.

HET PAUSELIJK ZOMERVERBLIJF

MEERMALEN was ik gedurende de laatste jaren in Castelfandolfo geweest (p. 238) en had gezien, dat er groote werken werden uitgevoerd, zoowel in het oude pauselijke paleis als in en aan en bij de villa's Cybo en Barberini, die daaraan grenzen en waarvan de laatste door de Italiaansche regeering is aangekocht en volgens het Verdrag van Lateranen aan den Paus geschonken. (p. 238) Onder leiding van de architecten van het Vaticaan en den Milaneeschen bouwaannemer Castelli hebben honderden werklieden hier eenige jaren werk gevonden.

Het eerste werk, dat werd verricht, was, alle meubelen en schilderijen van het paleis over te brengen naar Rome. De meubelen werden gekeurd en zoo noodig hersteld en alsdan opgeborgen in de magazijnen van het Vaticaan. De schilderijen werden naar de Pinacothek gebracht en kregen daar een plaats, indien ze deze eer waardig gekeurd werden. Ook het damasten behangsel werd van de muren afgenomen. Ofschoon het van waarde was, had het zeer geleden, toen het paleis leeg stond, en is nu vervangen door een nieuw, waarin het wapen van Pius XI geweven is. Groote vrachtwagens reden steeds heen en weer van Rome langs de Via Appia naar het pauselijk buitenverblijf om alles te vervoeren naar de Vaticaanse Stad, waar een en ander werd schoongemaakt, hersteld, gemoderniseerd of vervangen.

De zolderingen van het paleis werden geheel vernieuwd, evenals de baksteenenvloeren, die plaats moesten maken voor marmeren

plaveisels. De vensters werden opgeknapt of vernieuwd, de deuren uitgenomen en, zoover ze geen artistieke waarde hadden, naar Rome overgebracht. Ik geloof, dat behalve de buitenmuren niet veel van het oude paleis, dat onder Urbanus VIII in 1629 door architect Maderno gebouwd werd, is blijven staan, en dat van binnen zoo ongeveer alles vernieuwd is, behalve een paar kapellen, die echter nog een grondige restauratie hebben ondergaan.

Wie ooit vroeger het paleis van Castelvandolfo bezocht heeft en zich rekenschap heeft gegeven van den staat, waartoe het vervallen was, weet, dat één of twee jaar nauwelijks voldoende konden zijn om alles zóó in orde te brengen, dat de gebouwen een waardig zomerverblijf zouden zijn voor den paus en de pauselijke hofhouding.

Een gedeelte ervan is altijd bewoond geweest. Eénige slotzusters hadden hier hun kloostertje en werden door de omwoners, die de Zusters wel zagen binnengaan maar nooit uitgaan, „le vive sepulste, de levend begravenen” genoemd. Paus Benedictus XV had een ander gedeelte van het gebouw beschikbaar gesteld voor Armeensche Zusters met Armeensche weeskinderen.

Maar paus Pius XI gaf in het begin van zijn pontificiaat aan deze arme Zuster-communauteiten op andere plaatsen een dak boven haar hoofd en richtte een gedeelte van het paleis van Castelvandolfo in voor Bisschoppen, die zich wegens ziekte of ouderdom uit hun bisdom hadden teruggetrokken en daar in Castelvandolfo een rustigen ouden dag konden doorbrengen. Voor hen werd een geheele vleugel van het paleis in orde gebracht. Centrale verwarming werd aangelegd, een nette eetzaal werd ingericht en een mooie kapel van het benodigde voorzien; uit Milaan kwam een groote zending moderne meubelen. Daarbij zouden deze Bisschoppen een zeer fraaien tuin tot hun beschikking hebben, vanwaar zij een prachtig uitzicht hadden op het Albano-meer, waarin de koepel van het paleis zich weerspiegelt.

We voegen hier onmiddellijk bij, dat nooit een Bisschop gebruik heeft gemaakt van 's Pausens gastvrijheid te Castelvandolfo.

Eerst in het begin van de zeventiende eeuw is het landgoed eigendom van den Apostolischen Stoel geworden. Toen kocht kardinaal Malfeo Barberini deze schoone buitenplaats aan het Albanomeer, slechts een twintig kilometer van Rome gelegen. De kardinaal betrok het betrekkelijk bescheiden landhuis, dat op het goed gelegen was, maar kreeg het zonnige plekje zoo lief, dat hij, in 1623 paus geworden, spoedig het oude kasteel erbij kocht, dat er naast lag, boven op den rand van den ouden krater en gedurende de geheele middeleeuwen den naam gedragen had van zijn bezitter, de adellijke familie Gandolfo. Toen deze familie in 1644 uitstierf, kwam het kasteel definitief in bezit van den H. Stoel. (p. 247)

Terwijl paus Urbanus VIII de zomermaanden op het eerst gekochte landgoed, dat naar hem „Villa Barberini” genoemd werd, had doorgebracht, gaf paus Alexander VII (1689-91) uit het geslacht Chigi meer de voorkeur aan het oude kasteel, dat door hem met een sierlijke barokgevel werd verrijkt en sindsdien de gewone pauselijke residentie geworden is in Castelvandolfo. Paus Clemens XI (1700-21) woonde daar herhaaldelijk gedurende de een en twintig jaren van zijn pausschap, restaureerde de villa en verbeterde er zooveel aan, dat paus Benedictus XIV (1740-58) er zich beter thuis voelde dan in Rome. Den meesten tijd van het jaar bracht hij te Castelvandolfo door en ging als een vader met de bewoners van de plaats om, aan wie hij ook voor 't eerst den zegen gaf vanaf de loggia van het paleis. Paus Clemens XIII (1758-69) consacreerde de parochiekerk, een schoon bouwwerk van Bernini; en paus Clemens XIV (1769-74) vergrootte het pauselijk buitengoed in niet geringe mate door de ernaast liggende villa Cybo aan te koopen en met de pauselijke bezitting te verbinden.

In 1803 en 1805 kwam paus Pius VII (1800-23) nog eenigen tijd te Castelvandolfo doorbrengen, maar kon er niet voor 1814 terug-

keeren, eerst na de lijdensperiode, die Napoleon hem bereidde. In 1817 was hij er voor het laatst en zond van hier uit zijn beroemde brief aan de vorsten van Europa, waarin hij dringend de vorsten smeekt, de zware gevangenschap van zijn vroegeren tegenstander en vervolger op St. Helena eenigszins te verzachten. Paus Gregorius XVI (1831-46) vertoefde er geregeld ieder jaar gedurende eenige maanden en bezorgde een goede watervoorziening aan de bewoners van de plaats. Maar toen paus Pius IX (1846-78) in Mei 1870 daarbuiten nog een weinig rust zocht tijdens den ongelukkigen strijd van Garibaldisten tegen den Kerkelijken Staat, was het voor de laatste maal, dat Castelvandolfo een paus binnen hare muren zag — totdat door het Lateraansche verdrag van 11 Februari 1929 de verzoening tusschen Italië en het Vaticaan tot stand kwam en het pauselijk paleis van Castelvandolfo en de daarnaast gelegen Villa Barberini (door de Italiaansche regeering aangekocht en den paus geschonken) extraterritoriale rechten verkregen. Nu kan de paus zich weer vrij daarheen begeven en, na de noodige restauratie en vereischte inrichting van het huis en den kundigen aanleg van siertuin en moestuin, weer te Castelvandolfo genieten van lucht en zon en rust, evenals in hun tijd de pausen Urbanus VIII en Alexander VII.

Het gebouw is thans als een klein Vaticaanje ingericht. Alvorens bij de bibliotheca van den paus te geraken, moet men verschillende voorzalen of wachtkamers doorwandelen, die dezelfde namen dragen als in het Vaticaan: een zaal voor de Zwitsersche wacht, de trouwe lijfgarde van den paus, die ook hier in haar schilderachtig geel-blauw-rood gestreepte uniform dienst doet; een zaal voor de in rood damast gekleede palfreniers; een zaal, waar pauselijke gendarmen de wacht houden; een zaal voor een eere-wacht van de Palatijnsche garde; een zaal voor de Nobelgarde, het keurige officierenkorps uit den Italiaanschen adel; dan de Consistoriezaal, waar de paus de kardinalen ter vergadering kan

bijeenroepen; daarnaast de Troonzaal, waar meer plechtige audiënties plaats vinden, (p. 247) en eindelijk de particuliere vertrekken van Z.H. den Paus. Door een uitbouwte aan deze hoek-kamer heeft de paus van hier een prachtig uitzicht gekregen zoowel op het stadje Castelgandolfo, op de tuinen van de Villa Barberini en de Romeinsche Campagna alsook op het meer van Albano en den daarachter liggenden hoogen Monte Cavo.

Ook zijn er vertrekken voor de naaste hofhouding van den paus ingericht en is een gedeelte gereserveerd voor de nieuwe Vaticaansche Sterrenwacht, welke geheel modern is geoutilleerd en van de nieuwste Zeiss-toestellen voorzien; hier voert onze geleerde landgenoot, Pater Dr. J. Stein S.J., het bewind.

Voor den Kardinaal Staatssecretaris, den Maestro di Camera en andere leden der pauselijke hofhouding zijn in de villa Cybo en villa Barberini appartementen in gereedheid gebracht. Deze kleinere paleizen zijn met het pauselijk paleis door liften en viaducten en overwegen verbonden. Men kan namelijk van het pauselijk paleis met een lift neerdalen tot den beganen grond en dan de villa Cybo bereiken. De verbinding met de villa Barberini, die er naast ligt, maar ervan door de straat San Antonio is gescheiden, heeft men verkregen door de overbrugging van deze straat, die eigenlijk wel tot het pauselijk eigendom behoort, maar liever niet aan het openbaar verkeer onttrokken werd.

Door de buitengewone vriendelijkheid van advocaat Bonomelli, den bewindvoerder van de pauselijke bezittingen in Castelgandolfo, waarvan het eigendom door het tractaat van Lateranen in 1929 aan den H. Stoel als exterritoriaal is gegarandeerd, werden we in staat gesteld geheel het pauselijk paleis te bezichtigen en ook den grootschen tuinaanleg te bewonderen.

De tuinen van Castelgandolfo zijn werkelijk een prachtig en kunstvol aangelegd park te noemen, waarin het een lust is om te wandelen of te rijden. De uitgestrektheid, die reeds tamelijk groot

is (48 H.A., terwijl de geheele Vaticaanse Stad in Rome slechts 44 H.A. meet), wordt nog vergroot door het waarlijk geniaal uitgedachte wegencomplex, zoodat men met gemak er een uurtje toeren kan, zonder dat men tweemaal denzelfden weg behoeft te rijden.

Houdt u van een schaduwplekje? Lommerrijke lanen van oude steeneiken of rozenberceaux ofwel wijndruiven-allees bieden u een pracht-wandeling vol schaduw en koelte.

Houdt u van een mooi uitzicht? Meerdere terrassen bezorgen u de prachtigste vergezichten over de Romeinsche Campagna, die u zich denken kunt, met rechts in de verte in een nevelwolk Rome, waaruit de grijze koepel van St. Pieter hoog uitsteekt en links de Albano- en Volskerbergen en de geel-groene streep van de Middellandsche zee.

Houdt u van bloemen? Verschillende rosariums geven u keur en geur van de fijnste rozen, meerdere parken van orchideeën zijn met andere inheemsche of uitheemsche bloemen afgezet, en langs de wandelwegen loopt meestal een lage rand van veelkleurige bloempjes. Door kunstmatige bewatering wordt het gras steeds groen en worden de bloemen steeds fleurig en kleurig gehouden. Houdt u van oudheden? Gedeelten van ruïnes van Romeinsche villa's en tempels zijn opgegraven, o.a. van de villa van den keizer Domitianus. U kunt zelfs een tweeduizend jaren ouden onderaardschen tunnel doorwandelen, Romeinsche trappen opgaan en uw voeten drukken op de zware bazaltsteen der oude Romeinsche wegen.

Houdt u van fonteynen? In dit opzicht kan de pauselijke tuin bijna met de Villa d'Este van Tivoli vergeleken worden. Overal schijnt de zon verblindend in klare vijvers, overal springt water op of vloeit terrasvormig naar omlaag. Het mooiste waterspel is echter, wanneer in den namiddag door het omdraaien van een enkelen knop de geheele kunstmatige bewatering wordt aangezet en uit anders in 't geheel niet opgevallen kranen en sproeiers veel water als een regengordijn de hoogte in spuit en draait naar rechts en

dan draait naar links en draait omhoog en draait omlaag in de meest wispelturige bogen en krommingen.

Is u meer practisch aangelegd? Ga dan de boomkwekerij bezoeken of den groententuin doorwandelen, die niet alleen aan den paus en diens hofhouding, maar aan alle bewoners der Vaticaansche Stad prachtige sappige kool en malsche spinazie en reuzenartisjokken bezorgt. Of neem een kijkje in de modelboerderij (p. 248) met haar zindelijke stallen, alle blauw betegeld (tegen de vliegen), waar de bruin-grijze koeien ieder een naam en een eigen plaats hebben en electrisch gemolken worden. (p. 248) Kom echter niet te dicht bij den pootigen stier, die met zijn kleine ronde oogjes u zoo grimmig aanstaart. Wel moet u het hoenderpark gaan bezichtigen en de electrische broedmachines bekijken en wat voer aan de langhalzige kuikens geven, die nooit verzadigd schijnen te worden. Bewonder ook de prachtkippen en voel u als Nederlander; want Holland heeft de eer gehad de eerste leghorns aan het pauselijk boerenbedrijf te Castलगandolfo te mogen leveren. Waar kan een klein land al niet groot in zijn!

DE VATICAANSCH E STERRENWACHT

H OOGSTE belasting vierhonderd kilo!

En we waren met ons vieren. Bovendien woog ongelukigerwijze één van ons twee honderd twintig pond, zooals juist daags te voren een Romeinsche weegschaal geconstateerd had. Maar het evenwicht werd ten deele hersteld, doordat no. twee van het kleine gezelschap dat de Specola Astronomica Vaticana in Castelgandolfo (p. 249) ging bezoeken, het op de bascule niet hooger dan honderd vier en zestig had gebracht.

— Ze haalt het. Niet zoo lang geleden stond ik hier alleen met Zijne Heiligheid Paus Pius XI in de lift, zeide pater Stein.

— Wanneer was dat, pater?

— Voor eenige jaren bij de inwijding van de nieuwe sterrenwacht, nadat de officieele plechtigheid in de Salone degli Svizzeri had plaats gehad. (p. 250)

— Ging dat plechtig, pater?

— Er waren vele hoge heeren bij tegenwoordig: de Staatssecretaris kardinaal Pacelli, nu paus Pius XII, en de Prefect van de Studiecongregatie, kardinaal Bisleti, inmiddels overleden, en verschillende excellenties, de maestro di camera mons. Caccia Dominioni, nu kardinaal, de onderstaatssecretaris mons. Pizzardo, thans ook kardinaal, de nuntius mons. Borgongini-Duca, de gouverneur van den Vaticaanischen Staat Markies Serafini, de directeur van de sterrenwacht van Milaan, professor Emilio Branchi, lid van de Academie van Italië, en verschillende andere hoogwaardigheidsbekleeders en geleerde heeren, ook onze pater

Generaal Wlodomirus Ledóchowski en pater, nu kardinaal Boëtto.

— Maar hoe was de plechtigheid, pater?

— Ja, wat zal ik zeggen. Zulke officiële audiënties gaan gewoonlijk nog al met een zekere statie gepaard. Eerst heb ik een adres voorgelezen, waarin de geschiedenis van de Vaticaansche sterrenwacht verteld werd en den Paus bedankt voor de schitterende nieuwe installatie, en toen heeft de Paus ons bedankt. De speecheen zijn gedrukt; ik zal U er straks een exemplaar van geven.

Ondertusschen waren we op het hooge terras aangekomen en genoten eenige oogenblikken van het onvergelykelijk schoone uitzicht; het Albanomeer lag diep-blauw aan onze voeten te droomen; daarachter breidden zich in wijde uitgestrektheid lichtgroene wijngaarden uit, links afgesloten door het grauwe Rocca di Papa en rechts door donkergroene kastanjabossen, die langs het heiligdom van S. Maria del Tufo Caduto, van het gevallen steenblok, opklommen tegen den Monte Cavo, waarop de Romeinen reeds een tempel of offerplaats hadden ter eere van Jupiter Latialis en thans een gebouw staat, dat eerst klooster van de paters Trinitariërs en toen van de paters Passionisten was en nu 's zomers een hotel-restaurant is. Vanaf het terras voerde een nauwe en steile buitentrapp naar den koepel van de Sterrenwacht.

— Moet U altijd buitenom, pater? Dat zal ook niet meevallen als het in den winter slecht weer is.

— Och, antwoordde pater Stein droogjes: als het slecht weer is, komen we er niet uit; want dan is gewoonlijk de hemel bewolkt en zijn er toch geen sterren te zien of te fotografeeren.

— Waarom is U toch eigenlijk naar Castelgandolfo getrokken, pater? In de Vaticaansche tuinen lag de sterrenwacht zoo prachtig en heeft er eeuwen gelegen.

— Ho, ho, niet overdrijven! Eeuwen! Ja, als U het primitieve instituut mederekent, dat paus Gregorius XIII in 1580 tijdelijk in den Gregoriaanschen toren liet inrichten, toen de Juliaansche

kalender moest hervormd worden en de Gregoriaansche tijdrekening ingevoerd. In dien Gregoriaanschen toren werden later ook voorloopig door den Barnabitenpater Denza de instrumenten ondergebracht, welke paus Leo XIII bij zijn priesterjubileum ten geschenke gekregen had van eenige leden van den Italiaanschen clerus, die in physica, metereologie en astronomie liefhebberden. Maar dit kon men nog geen Vaticaansche Sterrenwacht noemen. Deze werd eigenlijk eerst door paus Leo XIII gesticht bij Motu Proprio van 14 Maart 1891, toen de paus de Specola Vaticana als een blijvende instelling bevestigde, waarvan het doel is, zooals de paus schreef, „om niet alleen tot den vooruitgang van die nobele wetenschap bij te dragen, die meer dan andere takken van profane wetenschap den menschelijken geest tot de beschouwing van den hemel opheft, maar op de eerste plaats om te bewijzen, dat de Kerk en de pausen verre van een vijand van de ware soliede wetenschap te zijn, veeleer van harte er een vriend van zijn en deze met alle macht bevorderen.”

De Gregoriaansche toren bleek echter niet geschikt om fotografische opnamen van den nachtelijken hemel te maken, wat de pauselijke Sterrenwacht toch als haar eigenlijke opgave beschouwde na het internationale congres van Parijs in 1889, waar zij de opdracht aannam mede te werken aan de uitgave van een nieuwe hemelkaart. Daarom werden de fotografeer-instrumenten spoedig in den monumentalen Leonijnschen toren opgesteld, welke op den top van den Vaticaanschen heuvel ligt, honderd meter boven den zeespiegel. Dit fotografeerwerk werd door den Oratoriaan pater Lais uitgevoerd, terwijl de uitmeting der platen en de publicatie der resultaten — in een kataloog van tien deelen met vijf honderd duizend sterren — krachtig aangepakt werd door onzen Amerikaanschen pater Hagen, die in 1906 door Pius X tot Directeur was benoemd en in de villa van Leo XIII, naast den duizendjarigen Leonijnschen toren gelegen, intrek mocht nemen. Op dien toren werd een nieuwe koepel van negen meter middellijn gebouwd en de verbinding tusschen de verschillende koepels op de

plaatsen, waar de oude muur van Leo IV door den tand des tijds was weggeknaagd en gedeeltelijk ingestort, door een vijf en tachtig meter lange ijzeren brug tot stand gebracht. Daar heeft pater Hagen bijna een kwart eeuw lang tallooze nachten met waarnemen doorgebracht, deels om zijn Atlas der Veranderlijke Sterren te kunnen publiceeren, deels om zijn nieuwe ontdekking te kunnen bewijzen, dat zich tusschen de sterren overal donkere nevelvlekken bevinden.

— Hoe lang is U nu aan de Sterrenwacht verbonden, pater Stein?

— Hoe lang? laat eens zien; eerst van 1906 tot 1910 en na den dood van pater Hagen, die drie en tachtig jaar oud werd, in 1930 als Directeur.

— Maar U hebt ons nog niet verteld, pater, waarom U uit Rome zijt weggegaan?

— De toestand werd onhoudbaar! Het werd 's nachts veel te licht. Vroeger heerschte er in de Vaticaansche tuinen een ideale duisternis. Maar sedert heeft Rome zich ook rondom de Vaticaansche Stad uitgebreid en daar in de nieuwe stadskwartieren een pleiade van electrische lichtjes ontstoken, die den glans van de sterren, vooral van den Melkweg, dien wij moesten fotografeeren, verduisterden. Toen heeft de paus eerst het stoutmoedige plan opgevat een succursaal van de Vaticaansche Sterrenwacht op het hooggebergte van Ethiopië op te richten, waar de nachtelijke hemel om zijn onvergelykelijke helderheid bekend is. En in de lente van 1930 kreeg ik de eervolle maar niet gemakkelijke opdracht met een ordebroeder daarheen te trekken en het terrein eens te verkennen. Maar halfweg moest de tocht wegens politieke moeilijkheden in Abessynië worden gestaakt, en na drie weken van vergeefsch pogen in het land der Pharaos bleef ons niets anders over dan naar Europa terug te keeren. Toen stelde de paus edelmoedig zijn paleis te Castelgandolfo ter beschikking, niet om er een filiaal van de Vaticaansche Sterrenwacht in te richten, ook niet om daarheen eenvoudig de sterren-

wacht uit het Vaticaan over te brengen, maar om hier een geheel nieuwe sterrenwacht in te richten, geoutilleerd met de meest moderne instrumenten, die wat kwaliteit en potentialiteit betreft, met het allerbeste zouden kunnen wedijveren. De firma Carl Zeiss in Jena heeft toen de beide draaibare koepels ingericht en deze van prima instrumenten voorzien. Volgt U mij maar.

We gingen toen de trap op en een der beide koepels binnen, n.l. dien met de astrograaf of fotografeer-telescoop. Met een gemakkelijk draai aan een klein stuurrad werd een deel van den koepel weggeschoven en keek de kijker als een kanonspijp den hemel in. We mochten op een kleine tribune plaats nemen, gedragen door twee parallelle hefboomen, draaibaar rondom twee assen, de een horizontaal en de ander verticaal, zoodat men drukkend op een electriche knop zich tegelijk in de hoogte en naar rechts of links kan verplaatsen en dus steeds bij alle deelen van den kijker en van het fotografeertoestel kon komen, in welken stand de kijker ook geplaatst was. Pater Stein was zoo vriendelijk ons omtrent het nemen van foto's van den sterrenhemel enz. nog verderen uitleg te geven maar... wat voor den professor zeer eenvoudig lijkt, is voor den leerling soms een ingewikkeld vraagstuk. Wel konden we zien, dat alles prachtig functioneerde en de instrumenten waarlijk first class waren.

In een kleine kamer daarnaast werden prisma's bewaard van twee en zestig centimeter middellijn, misschien de grootste van de wereld, en in het archief een kostbare verzameling „meteoor-steenen”. Ik wist niet, dat „steen” zoo zwaar konden zijn en van ijzer en staal, zooals men duidelijk aan eenige kon zien, die doorgezaagd waren en geslepen. De astronomische pendules, die den sterrentijd aangaven, interesseerden ons niet zoo sterk als de prachtige fotografische opnamen van den Melkweg: millioenen en milliarden sterren bevinden zich daar en staan nog veel verder van elkaar af dan de aarde van de zon! Wat is de mensch toch klein! Neen, wat is de mensch toch groot, dat hij bij machte is met zijn

verstand die onmetelijke ruimte van den hemel te omvatten en wiens ziel in waardigheid al die geschapen heerlijkheid nog verre overtreft! De hemelen en sterrenbeelden zingen werkelijk de glorie van hun Maker en verkondigen luide de macht en wijsheid en oneindige schoonheid van Hem, die hen schiep.

„Een gelukkige gedachte was het van den Directeur van deze nieuwe sterrenwacht, onzen pater Stein,” zeide Zijne Heiligheid de Paus bij de inauguratie, „aan het korte en indrukwekkende opschrift te herinneren dat paus Pius IX op het pauselijk observatorium van de Romeinsche Universiteit bij het Capitool liet aanbrengen: Deo Creatori, aan God den Schepper. Wij doen niets anders dan in het lichtende voetspoor treden van onzen roemrijken voorganger, wanneer wij van onzen kant verordenen, dat op deze nieuwe Vaticaansche Sterrenwacht de woorden zullen worden ingebeiteld: Deum Creatorem venite adoremus, Den God Schepper, komt laten wij aanbidden.”

Met groote letters zagen we deze woorden in een wit marmeren plaat gebeiteld, die tegen den buitenmuur van een der koepels is vastgemetseld.

— En de Sterrenwacht in de Vaticaansche tuinen, pater?

— Zal waarschijnlijk verdwijnen, antwoordde pater Stein. 18 October 1938 had ik nog een audiëntie bij Z. H. paus Pius XI en wees op het treurige feit, dat door de gedurige stadsuitbreiding rondom de Vaticaansche tuinen de omstandigheden aldaar voor fotografische hemelopnamen nog ongunstiger, bijna onmogelijk zijn geworden, vooral ook sinds de jongste uitbreiding van de Vaticaansche Radio-inrichting in de onmiddellijke nabijheid van den Leonijnschen vestingtoren. Ik heb toen de wenschelijkheid naar voren gebracht om den nog zeer goeden fotografischen kijker (lengte 3.44 meter, opening 34 c.m.) naar de villa Barberini over te brengen en daar op een stevigen ondergrond een toren te bouwen van ongeveer acht meter middellijn. Begin November, juist voor zijn vertrek naar Rome, is paus Pius XI

toen nog komen kijken naar de plaats, die wij op het hoogste punt van het Barberinipark nabij de villa van het Propaganda-college uitgezocht hadden. En de paus gaf er zijn hooge goedkeuring aan „op voorwaarde dat de raming der kosten voor transport en nieuwbouw niet te hoog zouden zijn.” Met den architect van den Vaticaanschen Staat, Giuseppe Momo, heb ik in het begin van December aan den paus de plannen en de be-raming van den bouw van deze nieuwe sterrenwacht voorgelegd en overhandigd. Hij zou ze in welwillende overweging nemen. Maar toen werd paus Pius XI ziek — en stierf. En nu wachten we maar geduldig af.

BIJ HET MEER VAN NEMI

THIS way, please. —

De officiële gids, met wien we plechtig den fascistengroet gewisseld hadden (in Italië mag en kan dat), leidde ons naar de Caligula-schepen op het Nemi-meer. We hadden hem eerst met een „I beg your pardon, sir” willen antwoorden en hem vertellen, dat we heelemaal geen Engelschen of Amerikanen, maar echte Nederlanders waren. Maar omdat de gids hoogstwaarschijnlijk geen Nederlandsch zou spreken en velen van ons gezelschap geen Italiaansch verstonden, wij allen echter wel een beetje Engelsch machtig waren, lieten we hem zijn gang gaan en ons in het Engelsch uitleg geven van de vondst en de grootte en belangrijkheid van de door Mussolini uit het Nemi-meer opgedolven Caligula-schepen.

We hadden al een zwaren tocht achter den rug.

Nadat we de prachtig gerestaureerde pauselijke paleizen en de rijk aangelegde tuinen van Castelgandolfo bezichtigd en bewonderd hadden, waren we met onze auto niet zonder moeite de slecht onderhouden Galleria di Sopra overgehobbeld, waaraan het zomerverblijf der Propaganda ligt; Zijne Eminentie Kardinaal Van Rossum heeft hier menigmaal eenige weken gewoond en zijn vacantie in de eenvoudige vertrekken van deze zomervilla doorgebracht. We waren toen door het stadje Albano getuft, waar de bewoners er niet alleen groot op gaan, dat zij afstammelingen zouden zijn van de Horatiërs en Curiatiërs, wier graftombe we rechts van ons in de diepte zagen liggen, maar ook dat de

kathedraal van hun stad nog uit den tijd van Keizer Constantijn zou zijn, ofschoon herhaaldelijk omgebouwd. We waren de beroemde brug van Ariccia gepasseerd, die onder paus Pius IX gebouwd is, op hooge pijlers rust en drie honderd twaalf meter lang is, en waren wat verder langs de elegante dorpskerk gereden, die door Bernini is gebouwd. Toen kwamen we, na een groote bocht gemaakt te hebben bij het heiligdom van S. Maria di Gallo, waarnaast het Romeinsche noviciaat der paters Jezuïeten ligt, bekend, omdat kardinaal Billot de laatste jaren van zijn leven in groote nederigheid en versterving als gewoon pater daar heeft doorgebracht en als een heilige stierf.

In het stadje Genzano met de levendige Piazza del Plebiscito hadden we gemerkt, hoe de vrouwen van het plaatsje in koperen conca's water gingen halen bij de mooie stadsfontein en de volle zware waterbakken op het hoofd droegen zonder haar eleganten gang te verliezen. Links hadden we de Via Livia gezien, die geleidelijk oploopt naar de Mariakerk en op Sacramentsdag „infiorata” is, geheel met een kunstig samengevoegd bloementapijt belegd. We waren verder recht doorgereden tot we links de Via Nimorense waren ingeslagen, die door het „heilige” bosch, toegewijd aan de godin Diana, langzaam opstijgt naar het dorpje Nemi. (p. 259)

Hier beneden bij het meer zagen we het schilderachtige plaatsje Nemi met het vesting-paleis Ruspoli op het voorgebergte van de vulcanische rots liggen en wezen elkaar de plaats, waar het Ristorante De Santis moest liggen. Heel gezellig hadden we daar spaghetti, kip en aardbeien gegeten bij den galanten kastelein, dien we onzen amico noemden en die ons daarvoor een reuzenbouquet bloemen en een flesch vino speciale aanbod. (p. 259)

— This way, please, wenkte onze gids, die moeite had ons bij de schepen te krijgen. Hij vertelde ons, dat het meer 1,8 kilometer lang en 1,3 kilometer breed was en een omtrek had van 4,5 kilometer dat het watervlak drie honderd achttien meter boven den

zeespiegel ligt (vijf en twintig meter hooger dan het Albano-meer) en nu nog slechts vier en dertig meter diep is. Dat komt, omdat Mussolini met vier electrische pompen een hoogte van vier en twintig meter water uit dezen ouden krater gepompt heeft; acht meter is er door regen en welwater weer bijgekomen, zoodat nu het verschil met vroeger nog slechts zestien meter bedraagt. Men had dit gedaan om de beroemde schepen van Caligula, die men wist dat op den bodem van het meer lagen, bloot te kunnen leggen en op den kant te kunnen trekken. (p. 259)

— U ziet hier de beide schepen voor U liggen, zeide de gids. Het eene schip is zeventig, het andere vijf en zestig meter lang; ze zijn twintig meter breed. Om het eiken- en dennenhout, dat onder water gedurende negentien honderd jaren tamelijk goed gebleven is, te conserveeren, nu het aan de buitenlucht is blootgesteld, zijn de schepen met teer bestreken en zien ze er daarom zoo zwart uit. De romp van het houten schip was geheel met looden platen bedekt, die met koperen spijkers aan het hout bevestigd waren. Tusschen hout en lood was een laag stof aangebracht, wol en hennep, om het indringen van water te voorkomen en het lood goed aan het hout te laten aansluiten. Roer en anker zijn nog in goeden staat behouden; en voor U, Engelschen, zal het van belang zijn te vernemen, dat vier en dertig jaren geleden een Engelsch bouwkundige nog patent heeft aangevraagd en gekregen op een ankerconstructie, welke aan de Romeinen voor twee duizend jaren reeds bekend was. — We schaamden ons, Engelschen te zijn. — Ook de waterkranen waren, gelijk ze thans nog in gebruik zijn (U kunt ze aanstonds in het museum zien) en men heeft zelfs een koelkamer gevonden, die met onze ijskast te vergelijken is. De Romeinen kenden dus reeds wat wij als een moderne uitvinding van de twintigste eeuw beschouwen. Eveneens was centrale waterverwarming bekend, welke in buizen onder den vloer door het geheele schip geleid werd. En in het museum zult U de prachtige koperen kopversieringen bewonderen, die aan roer en mast en andere vooruitstekende houtdeelen waren

aangebracht: kunstig bewerkte leeuwen- en panterkoppen; en de reeling is een stuk werk, waar iedere edelsmederij van heden groot op zou gaan.

— Can you tell me... the intention, the purpose of... of the whole thing, waagde een van ons te vragen.

— Over het doel van de schepen heeft men veel geschreven, antwoordde de gids. Tegenwoordig zijn de geleerden het er wel over eens, dat deze schepen niet gediend hebben om aan keizer Caligula en diens hofhouding een extra-gelegenheid te bieden om verkwistende hoffeesten te organiseren, zooals in sommige romans wordt voorgesteld. Neen, de schepen hadden een heilig doel. Geheel deze streek was heilig. Het meer lag midden in de bosschen, die aan de godin Diana waren toegewijd. Geen prachtiger plek was er denkbaar voor een Dianatempel dan op een schip op het meer zelf. Profane festijnen zijn hier niet gehouden, maar wel zijn hier godsdienstige feesten gevierd ter eere van de jachtgodin, van de goddelijke Diana.

Laat het zijn, voegde de gids er aan toe, dat de vondsten niet geheel aan de verwachtingen hebben beantwoord — men zegt, dat in de middeleeuwen de schepen reeds een paar maal door duikers geplunderd zijn — toch heeft Mussolini alle eer van zijn werk. Want het resultaat heeft voor de geheele wereld duidelijk bewezen, dat onze voorvaderen, de Romeinen, reeds twee duizend jaren geleden op kunstzinnig en technisch gebied een cultuur bezaten, welke tot heden toe nog slechts weinig is overtroffen.

DE MADONNA VAN HET GEVALLEN STEENBLOK

HO fame; ik heb zoo'n honger. —

Het was een heele bedelaarskolonie, die ons omringde toen we op het plein voor het heiligdom van S. Maria del Tufo Caduto, de Madonna van het gevallen steenblok, uit onzen auto stapten om als devote onderbreking op onzen tocht door de Castelli Romani aan Maria even een Roomschen groet te brengen. (p. 260) Kreupele, door ouderdom gebroken mannen hielden hun magere handen op en keken ons smeekend aan. Oude vrouwtjes met den rozenkrans tusschen de knokelige, bevende vingers plaats-ten zich voor den ingang der kerk om met de krachtige hulp van Maria het medelijden van die vreemdelingen op te wekken. Onge-wasschen kinderen, met stukken van vuile kleeven aan het ver-magerde lijf zonder kousen of schoenen aan de bloote voeten, trokken aan onze jassen en vertelden ons, dat ze in twee dagen niet gegeten hadden en nu door zoo'n vreeselijken honger werden gekweld; ze boden ons eenige tuiltjes bloemen aan, die zij in de kastanje-bosschen op de bergen hadden geplukt.

We gaven natuurlijk een aalmoes aan die stakkers, werden echter gewaarschuwd niet al ons klein geld weg te geven; want we zouden nog gelegenheid genoeg krijgen lichamelijke werken van barmhartigheid te beoefenen. Op het Campo d'Annibale, boven Rocca di Papa gelegen, zouden we namelijk eenige krotten bin-nengaan, van plaggen en wat takkenbosschen opgetrokken, waar de wind doorheen speelde en regen ('s winters sneeuw) inwaaide; we zouden daar heele families, groote huisgezinnen met zes en

zeven kinderen en zwangere moeders aantreffen, die in de diepste ellende leefden en ons met veel omhaal van woorden hun armoede zouden vertellen, elkander aanbevelend voor een aalmoes van wat koper-, nikkel- of zilvergeld.

De ouderen waren nog al spoedig tevreden, maar de jeugd niet; zij verdrongen zich om ons heen, grepen elkaar het geld uit de hand en vochten er om.

Een pater kwam uit de kerk en vertelde aan de kinderen, dat het nu genoeg was en uit moest zijn, en aan ons, dat het een afgericht bedelvolk was. Met evenveel aandrang werd ons toen door de bedelaars om een Santino, een heiligenplaatje, gevraagd en werden we zelfs door hen uitgenoodigd om vanaf het kerkplein het mooie uitzicht te genieten: „Ecco Castelgandolfo, ecco Roma, ecco San Pietro!” Maar wij hadden dit wondervolle uitzicht reeds genoten vanaf den hoogen Monte Cavo.

Na Grottaferrata en Castelgandolfo bezocht te hebben en de Caligulaschepen in het Nemi-meer bekeken te hebben, waren we in Ariccia bij het paleis Chigi den prachtigen boschweg ingeslagen, hadden links tusschen linde- en kastanjeboomen Palazzuolo, de zomervilla van het Engelsch College, zien liggen en waren na eenige kilometers rechts een particulieren zijweg ingeslagen, die met auto's berijdbaar is en zig-zag naar boven slingerend ons na zeven en een half kilometer op den top van den Monte Cavo, op een hoogte van negen honderd negen en veertig meter bracht.

Hier hadden de oude Latijnen reeds een tempel of offerplaats ter eere van Jupiter Latialis gehad en was het einde geweest van de Via Sacra (nog gedeeltelijk bewaard), welke vanaf het Forum Romanum naar den hoogsten top van de Albaansche bergen voerde en in den glorie-tijd van het Romeinsche rijk door de zegevierende veldheeren in triomftocht werd gereden. Geweldige steenblokken wijzen thans nog de oude offerplaats aan en eeuwenoude boomen, wier takken met kettingen bijeen gehouden

worden, zijn wel de kinderen van de machtige eikeboomen, die in oude tijden daar het bosch van Jupiter vormden. Er staat thans nog een groot gebouw, dat eerst klooster der paters Trinitariërs geweest is, toen convent van de paters Passionisten en dat nu een hotel-restaurant is, in de wintermaanden gesloten. Een warm kopje koffie had ons goed gesmaakt; want er waaide een koude wind.

Het uitzicht echter was prachtig en wordt niet ten onrechte als een der mooiste en meest suggestieve van de wereld geroemd: vóór ons lag in de diepte het Nemi-meer als tusschen bosschen verscholen; daarnaast het meer van Albano met de pauselijke paleizen van Castelvandolfo; daarachter de wijde campagna met het grootte witte vlak dat Rome is, den hoogen grijzen koepel van St. Pieter en den slingerenden Tiber, die uitmondt in de gele streep van de Middellandsche zee; meer rechts zagen we den eenzamen, hoekigen Soracte, de Sabijnsche bergen met den twaalfhonderd meter hoogen Monte Gennaro en daarachter de Umbrische bergen; nog meer rechts lag het adelaarsnest Rocca di Papa, daarnaast het schilderachtige Rocca Priora en het blauwe Volskergebergte; onder ons zagen we het uitgestrekte Campo d'Annibale liggen (een oude bezitting van de familie Annibaldi), waarvan door sommigen beweerd wordt, dat Hannibal hier zou gelegerd hebben in het gezicht van Rome.

Het uitzicht hadden we dus volop genoten. We gingen daarom maar liever met den pater Trinitariër het heiligdom van Maria, de Koningin der Albaansche heuvelen, binnen, een soort pelgrimsoord, waar de inwoners van Rocca di Papa (Roccheggiani genoemd) grootsch op gaan, (p. 260) waar voortdurend pelgrimages komen en gaan uit de verschillende stadjes van Latium en waar 's zomers vooral druk leven heerscht, als de Romeinsche aristocratie in de naburige hotels in villeggiatura is.

Een vrome legende vertelt, hoe tegen het einde van het jaar 1400 een eenzame reiziger te paard het nauwe boschpad afreed en ten

zeerste verschrok, toen hij zag, dat van den steilen hoogen rots-
wand een reusachtig steenblok losraakte en naar beneden rolde
met geweldig geraas. Hij riep Maria's hulp in. En het blok steen
bleef staan, juist op het oogenblik, dat het tegen paard en ruiter
zou aanbotsen. (p. 260) Als bewijs van dankbaarheid liet hij op de
plaats zelf, waar het steenblok wonderbaar was tegengehouden,
een kapel bouwen ter eere van de H. Maagd, welk heiligdom van
den beginne af den naam kreeg van S. Maria del Tufo Caduto,
de Madonna van het gevallen steenblok. Aldus vertelt een officieel
document, opgemaakt door Kardinaal Orsini, bisschop van Tus-
culum, bij de Kerkvisitatie in het jaar 1703. Het steenblok, dat meer
dan twaalf ton weegt, d.i. meer dan twaalf duizend kilogram, staat
nog in de kerk, en de steile bergafgang achter de kerk maakt de
waarschijnlijkheid van het verhaal wel groot.

Toen enkele jaren geleden een nieuwe kerk gebouwd werd, heeft
men het steenblok met groote moeite van de oude plaats midden
in de kerk verwijderd en meer naar voren geplaatst nabij het
hoofdaltaar. Op den steen is een Madonna geschilderd, welke
niet ten onrechte aan Antonius Aquilio wordt toegeschreven: de
beeltenis der Zoete Vrouwe, die het Goddelijk Kind op haar schoot
draagt, is vol mystieke schoonheid.

Paus Pius VIII en paus Gregorius XVI schonken bijzondere voor-
rechten aan het heiligdom; en de Madonna del Tufo Caduto werd
op last van het Vaticaanse Kapittel 18 Augustus 1872 plechtig
met een gouden diadeem gekroond.

PERSONEN- EN ZAKENREGISTER

(De cijfers tusschen haakjes duiden de platen aan)

HEILIGEN

S. Agapito 276.
 S. Agnese 191; (128).
 S. Aloysius 13.
 Z. Anna Maria Taigi 90; (68).
 S. Brigitta 244.
 S. Carolus Borromeus 13, 244; (31).
 S. Cecilia 158, 161, 171, 191; (106, 115, 116, 128).
 S. Clemente 74, 78.
 S. Eleutherius 99.
 S. Felicitas 99, 100.
 S. Filippus Neri 5, 14, 20; (12, 21).
 S. Genesius 99; (70).
 S. Ignatius v. Antiochië 124.
 S. Ignatius v. Loyola 13, 53.
 S. Leonardus van Porto Maurizio 252; (154).
 S. Maria 268; (166, 175).
 S. Martina 150; (104).
 S. Maximus 168.
 S. Nilus 326.
 S. Onofrio 60.
 O. L. Vrouw van Goeden Raad 279; (186).
 S. Pancrazio 64; (56).
 S. Sebastiano 19, 42 (22).
 S. Suzanna 97; (69).
 S. Theresia 144, 147; (103).
 S. Tiburtius 167.
 S. Valerianus 161; (115).
 S. Willibrord 77, 170, 216; (142, 151).

PERSONEN

Benedictus XV 311 (199, 200).
 Bernini (105).
 Berettini 149.
 Bramante 52.
 Bresca 305.
 Christina v. Zweden 312; (202).
 Diocletianus 192.
 Domenichino 332.
 Gressnich 231.
 Hagen 344.
 Heinsius 313.
 Jansen 232.
 Leo XIII 222.
 Maderno 173.
 Marucchi 250.
 Mathilde v. Toscane 313; (211, 212).
 Merry del Val 311.
 Michelangelo 137; (91).
 Palestrina Pierluigi 274, 312; (176).
 Pius X 311; (199, 200).
 Pius XI 311.
 Pius XII 6; (2, 223).
 Rampolla 179; (118).
 de Rossi 27.
 Torquato Tasso 63; (55).
 Ventus 59.
 Vincentius Palotti 296; (189).
 de Waal 29.

PLECHTIGHEDEN

Allerzielen 256.
 Bidweek 299.

Catacombenplechtigheden 25, 39.
 Driekoningenocetaaf 295.
 Kerstmis 285, 289
 Kinderpreeken 290.
 Kruisweg in het Colosseum 132.
 Kruiswegoefening 253.
 Lammetjeswijding 182.
 Palmprocessie 304; (190).
 Staties 8, 66.
 Statieplechtigheid 262; (165, 166).
 Zeven-kerken-processie 5, 14, 18.

KERKEN

S. Agapito 276.
 S. Agnese fuori le mura 182; (127).
 S. Agnese (piazza Navona) 196; (129).
 S. Andrea della Valle 295; (188).
 Basilieken 8.
 S. Bernardo 145; (94).
 S. Cecilia 158, 174; (104, 105, 117).
 Chiesa Nuova 6; (9).
 S. Clemente 73; (57, 58).
 S. Crisogono 88; (67).
 Domine, quo vadis 23; (31).
 Hoofdkerken 6, 7.
 Heilige Trap 16.
 S. Joachim 222; (153).
 S. Lorenzo (103).
 S. Luca 155; (105).
 S. Maria del Anima 229.
 S. Maria in Ara coeli 289; (178).
 S. Maria ad Martyres 109.

S. Maria di Tufo caduto 353; (260).
 S. Maria della Vittoria 144; (93).
 S. Martina 150; (105).
 S. Michele dei Frisoni 229; (152).
 Nationale kerken 106.
 S. Onofrio 59; (46, 55).
 S. Paolo 19, 36; (11, 21, 22).
 S. Paolo alla Regola 301.
 S. Pancrazio 65.
 S. Pietro 304; (9, 10, 11, 214, 225).
 S. Pietro in Montorio 51; (44).
 S. Pietro in Vincoli 135; (91, 166).
 S. Praxedis 242; (152).
 S. Sabina (165).
 S. Sebastiano (22).
 S. Suzanna 98; (70).
 Tempeltje van Bramante 52; (45).

OVERIGE MERKWAARDIGHEDEN

Academie van St. Lucas 150, 155.
 Albano 334.
 Amsterdamsch vaandel 280.
 Appia (Via) 323; (226).
 Bambino 289; (187).
 Barbarini (villa) 338.
 Befana 285.
 Bentvogels 185.
 Burcht S. Pietro (176).
 Campo Verano 256.
 Casino di Pio IV (224, 226).
 Castalgandolfo 338 (238, 247).
 Castalgandolfo tuinen 338.

- Catacomben 25, 37, 42, 46; (33, 34, 43).
 Cavo (monte) 354.
 Circus Maximus 36.
 Collegium Cultorum Martyrum 29, 174.
 Colosseum 36, 111, 126.
 Colosseum kruisweg 253.
 Colosseum martelaars 123.
 Colosseum spelen 119; (81, 82).
 Columbaria 323; (226).
 Costanza (mausoleum) 185; (128).
 Cybo (villa) 338.
 D'Este (villa) 198 (129, 178).
 Duifvat 328 (236).
 Forum (80).
 Geesekolom 242; (154).
 H. Geest hospitaal (10).
 Genazzano 279.
 Grottaferrata 324, 328; (235, 236).
 Graftomben 311 (199, 200).
 Grotten van S. Pieter 310 (199).
 Impero (via) 111.
 Kerstkribben 286, 289; (188).
 Madonna Animakerk 286; (166).
 Madonna Apentoren 270, (166).
 Madonna dell'Archetto 271; (175).
 Madonna Byzantijnsche (237).
 Madonna Piazza Navona 268.
 Marino 333.
 Mythras heiligdom 76; (58).
 Mozes 137 (92).
 Mozesfontein 146 (94).
 Navona (piazza) 197; (129, 178).
 Nemi 349 (259).
 Nemimeer 350.
 Nemischepen 351 (259).
 Ninfa 207; (139, 140, 141).
 Obelisk op S. Pietersplein 314; (190).
 Pallium 182.
 Pantheon 102; (79).
 Pontijnsche moerassen 210.
 Porta Pia 182; (118).
 Praeneste 275.
 Priestercollege Nederlandsch 231; (153).
 Sacco di Roma 317.
 Sacro Speco (177).
 Statiekerk 264.
 Sterrenwacht Vaticaanse 342; 249, 250).
 Tivoli 198.
 Tuinen Vaticaanse 218; (214, 223, 224, 225).
 Trastevere 158.
 Waterleidingen 324; (226).
 Zouavenmonument 258; (164).
 Zwitsersche Wacht 313; (212, 213).

Alphonse 22, 23, 24, 25 (22)
 26, 27
 Carlo (Lombardi) 24
 Carlo (Lombardi) 25
 Colagrosso (Lombardi) 24
 25, 26
 Colagrosso 25, 26, 27
 Colagrosso (Lombardi) 25
 Colagrosso (Lombardi) 26
 Colagrosso (Lombardi) 27
 Colagrosso (Lombardi) 28
 Colagrosso (Lombardi) 29
 Colagrosso (Lombardi) 30
 Colagrosso (Lombardi) 31
 Colagrosso (Lombardi) 32
 Colagrosso (Lombardi) 33
 Colagrosso (Lombardi) 34
 Colagrosso (Lombardi) 35
 Colagrosso (Lombardi) 36
 Colagrosso (Lombardi) 37
 Colagrosso (Lombardi) 38
 Colagrosso (Lombardi) 39
 Colagrosso (Lombardi) 40
 Colagrosso (Lombardi) 41
 Colagrosso (Lombardi) 42
 Colagrosso (Lombardi) 43
 Colagrosso (Lombardi) 44
 Colagrosso (Lombardi) 45
 Colagrosso (Lombardi) 46
 Colagrosso (Lombardi) 47
 Colagrosso (Lombardi) 48
 Colagrosso (Lombardi) 49
 Colagrosso (Lombardi) 50
 Colagrosso (Lombardi) 51
 Colagrosso (Lombardi) 52
 Colagrosso (Lombardi) 53
 Colagrosso (Lombardi) 54
 Colagrosso (Lombardi) 55
 Colagrosso (Lombardi) 56
 Colagrosso (Lombardi) 57
 Colagrosso (Lombardi) 58
 Colagrosso (Lombardi) 59
 Colagrosso (Lombardi) 60
 Colagrosso (Lombardi) 61
 Colagrosso (Lombardi) 62
 Colagrosso (Lombardi) 63
 Colagrosso (Lombardi) 64
 Colagrosso (Lombardi) 65
 Colagrosso (Lombardi) 66
 Colagrosso (Lombardi) 67
 Colagrosso (Lombardi) 68
 Colagrosso (Lombardi) 69
 Colagrosso (Lombardi) 70
 Colagrosso (Lombardi) 71
 Colagrosso (Lombardi) 72
 Colagrosso (Lombardi) 73
 Colagrosso (Lombardi) 74
 Colagrosso (Lombardi) 75
 Colagrosso (Lombardi) 76
 Colagrosso (Lombardi) 77
 Colagrosso (Lombardi) 78
 Colagrosso (Lombardi) 79
 Colagrosso (Lombardi) 80
 Colagrosso (Lombardi) 81
 Colagrosso (Lombardi) 82
 Colagrosso (Lombardi) 83
 Colagrosso (Lombardi) 84
 Colagrosso (Lombardi) 85
 Colagrosso (Lombardi) 86
 Colagrosso (Lombardi) 87
 Colagrosso (Lombardi) 88
 Colagrosso (Lombardi) 89
 Colagrosso (Lombardi) 90
 Colagrosso (Lombardi) 91
 Colagrosso (Lombardi) 92
 Colagrosso (Lombardi) 93
 Colagrosso (Lombardi) 94
 Colagrosso (Lombardi) 95
 Colagrosso (Lombardi) 96
 Colagrosso (Lombardi) 97
 Colagrosso (Lombardi) 98
 Colagrosso (Lombardi) 99
 Colagrosso (Lombardi) 100

INHOUD

I. NAAR DE ZEVEN HOOFDKERKEN

Het lied van de IJdelheid	5
De H. Filippus Neri	14
Hoe de Bedetocht verliep	18

II. ROMA SOTTARANEA

Vereerders van Martelaren	25
Naar de Catacomben van St. Callixtus	36
Een rondgang langs de graven	38
Het Apostelmonument bij San Sebastiano	42

III. OP DEN JANICULUS

Sint Pieter op den Gouden Heuvel	51
Waar Torquato Tasso stierf	59
Bij den Wreker van den meened	64

IV. OP HEIDENSCHEN GRONDVESTEN

Een kerk boven een Mithrastempel	73
Bij het graf van een Paus-Martelaar	78
Na den harden winter een gouden zomer	88
De beide Susanna's	97
De nationale kerk der Italianen	102

V. WAAR CHRISTENBLOED VLOEIDE

Hoe het Colosseum er uit zag	111
Heidensche spelen in het Colosseum	119

De Christenen voor de beesten	122
Het houten kruis in de arena	126
VI. BEGENADIGDE KUNSTENAARS	
De Mozes van Michelangelo	135
Het meesterwerk van Bernini	144
VII. MAAGD EN MARTELARES	
De H. Martina algemeen erfgename	149
De H. Cecilia Patrones der kerkmuziek	158
Apostolaat en Marteldood	161
Hoe het lichaam gevonden werd	171
Bij Cecilia's graf in Trastevere	174
St. Agnes buiten de muren	182
Wat de martelaarsacten verhalen	191
VIII. BLOEMEN EN FONTEINEN	
Waar de wateren springen en bruisen	198
Het Pompei der Moerassen	207
IX. HET VADERLAND INDACHTIG	
De groote Missionaris van Nederland	216
Een internationale kerk met nationale kapellen	222
Het Nederlandsche Priestercollege	231
X. ONDER HET TEEKEN DES KRUISES	
De geeselkolom in de kerk van St. Praxedis	241
De Heilige van den kruisweg	251
Op Campo Verano	256
In processie naar de statiekerk	262
XI. MADONNA-VEREERING	
De stad met de Mariabeelden	268
Op weg naar Genazzano	274
Bij O. L. Vrouw van Goeden Raad	279

XII. KERSTSTEMMING TE ROME

Befana	285
De Bambino van Ara Coeli	289
Rondom de ééne Kribbe	295
Hoe de Bidweek gevierd wordt	299

XIII. PALMPASCHEN IN SINT-PIETER

Met wuivende palmen	304
Grafmonumenten in St. Pieter	310
De Zwitsersche Garde	315

XIV. MET DEN PAUS NAAR BUITEN

In de Vaticaansche tuinen	318
Naar de abdij van Grottaferrata	323
Oosten en Westen voor de poorten van Rome	328
Het pauselijk zomerverblijf	335
De Vaticaansche Sterrenwacht	342
Bij het meer van Nemi	349
De Madonna van het gevallen steenblok	353
Personen- en Zakenregister	357

